

beykozakademi

DERGİSİ

CİLT 11 - SAYI 02
YIL 2023

E-ISSN 2651-5393

Cilt: 11 – Sayı: 2 – Yıl: 2023

E-ISSN: 2651-5393

Derginin Sahibi : Prof. Dr. Mehmet DURMAN

Sorumlu Müdür : Serpil SÜER

Yönetim Yeri : Beykoz Üniversitesi, Beykoz, İSTANBUL

Yayının Türü : Akademik Hakemli Dergi – Altı ayda bir, Haziran ve Aralık aylarında yayınlanır.

Yayının Türü : Beykoz Akademi Dergisi'nde Türkçe ve İngilizce makalelere yer verilir.

Yayın Komisyonu:

Prof. Dr. Baki AKSU (Beykoz Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Bengisu BAYRAK SHAHMIRI (Beykoz Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Gülten KAPTAN (Beykoz Üniversitesi)

Prof. Dr. Lawrence A. HOWARD (Suny Maritime College, ABD)

Prof. Dr. Mehmet TANYAŞ (Maltepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Okan TUNA (Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Selahattin KURU (Beykoz Üniversitesi)

Prof. Dr. Ezgi UZEL AYDINOCAK (Beykoz Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Dicle YURDAKUL (Altınbaş Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. İbrahim Taylan DÖRTYOL (Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Olgun KİTAPCI (Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Üyesi Nevzat Evrim ÖNAL (Beykoz Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Üyesi Tutku EKER İŞÇİOĞLU (Piri Reis Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Üyesi Ayşen COŞKUN (Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Üyesi Erkan YILDIZ (Başkent Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Üyesi Güray TEZER (Beykoz Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Üyesi Nejla KARABULUT (Hanze University, Hollanda)

Doç. Dr. Üyesi Aslıhan BEKAROĞLU (Beykoz Üniversitesi, Türkiye)

Editör : Özgür Burçak GÜRSOY

Editör Yardımcısı : Serhan KARADENİZ

Redaksiyon : Sezgin YILMAZ

Dizgi ve Mizanpaj: Gonca GÜNDOĞDU

Yazışma Adresi : Beykoz Üniversitesi

Vatan Cad. No:69 Kavacık, Beykoz, İstanbul

İletişim : beykozakademi@beykoz.edu.tr - 0216 912 22 52

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımında sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden yayınlanamaz.

Beykoz Akademi Dergisi'nde yayınlanan çalışmalarda ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tavsiyeleri ile COPE (Committee on Publication Ethics)'un öngördüğü Uluslararası Standartlar dikkate alınmaktadır.

Ulakbim TR Dizin'de indekslenmektedir.
© Tüm hakları saklıdır.

ASOS
indeks

EDİTÖR KURULU

Prof. Dr. Bengisu BAYRAK
Prof. Dr. Mansur BEYAZYÜREK
Prof. Dr. Muammer Mustafa ERDOĞDU
Dr. Öğr. Üyesi Behiye BEĞENDİK
Dr. Öğr. Üyesi Emre ERGÜVEN
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan BALCI VAROL
Dr. Öğr. Üyesi Özgül AKINCI

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet Ercan GEGEZ
Prof. Dr. Akın MAŞRAP
Prof. Dr. Ali DEVECİ
Prof. Dr. Ali GÖRENER
Prof. Dr. Ali Karun NEMLİOĞLU
Prof. Dr. A. Zafer ACAR
Prof. Dr. Ayfer AYDINER BOYLU
Prof. Dr. Baki AKSU
Prof. Dr. Banu DURUKAN
Prof. Dr. Bengisu BAYRAK
Prof. Dr. Bilge Leyli DEMİREL
Prof. Dr. Birdoğan BAKI
Prof. Dr. Birsen Talay KELEŞOĞLU
Prof. Dr. Cavide UYARGİL
Prof. Dr. Çiğdem DÜRÜŞKEN
Prof. Dr. Çiğdem AYTEKİN
Prof. Dr. Dilek TEKER
Prof. Dr. Ebru İÇİGEN
Prof. Dr. Emine KOYUNCU
Prof. Dr. Emine Zeynep SUDA
Prof. Dr. Engin Deniz ERİŞ
Prof. Dr. Ercan EYÜBOĞLU
Prof. Dr. Ercan SARIDOĞAN
Prof. Dr. Ercan SEYHAN
Prof. Dr. Erkan SAĞLIK
Prof. Dr. Evren AYRANCI
Prof. Dr. Göksel ATAMAN
Prof. Dr. Hasan Fehmi BAKLACI
Prof. Dr. Himmet KARADAL
Prof. Dr. İbrahim PINAR

Prof. Dr. Kaan Evren BOLGÜN
Prof. Dr. Kadir DABBAOĞLU
Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER
Prof. Dr. Mehmet BAŞ
Prof. Dr. Mehmet DALAR
Prof. Dr. Mehmet TANYAŞ
Prof. Dr. Meltem ÖZTURAN
Prof. Dr. Metehan TOLON
Prof. Dr. Mihalis KUYUCU
Prof. Dr. Mustafa Burak GÜRBÜZ
Prof. Dr. Müge ARSLAN
Prof. Dr. Müjdat ŞAKAR
Prof. Dr. Nail Özgür ÖZPEYNİRCİ
Prof. Dr. Necmi Emel DİLMEN
Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK
Prof. Dr. Nüket GÜZ
Prof. Dr. Okan TUNA
Prof. Dr. Oylum ALTUNA
Prof. Dr. Ömer İSKENDER OĞLU
Prof. Dr. Ömür Yaşar SAATÇİ OĞLU
Prof. Dr. Pınar Seden MERAL
Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER
Prof. Dr. Selçuk Nas
Prof. Dr. Selda BAŞARAN ALAGÖZ
Prof. Dr. Selim İNANÇLI
Prof. Dr. Selim ZAİM
Prof. Dr. Serap İNCAZ
Prof. Dr. Serdar PİRTİNİ
Prof. Dr. Sibel ERKAL
Prof. Dr. Soner ESMER
Prof. Dr. Uğur SADI OĞLU
Prof. Dr. Uğur YOZGAT
Prof. Dr. Umut Rifat TUZKAYA
Prof. Dr. Vural ÇAĞLIYAN
Prof. Dr. Yaşar Birol SAYGI
Doç. Dr. Adnan Veysel ERTEMEL
Doç. Dr. Ahmet DOLUNAY
Doç. Dr. Ahmet GÜVEN
Doç. Dr. Akansel YALÇINKAYA
Doç. Dr. Ali Özgür KARAGÜLLE
Doç. Dr. Ali Serdar TAŞAN
Doç. Dr. Ali SOMEL
Doç. Dr. Arif SALDANLI
Doç. Dr. Atıf Ahmet EVREN
Doç. Dr. Arzum BÜYÜKKEKLIK

Doç. Dr. Ayberk ŞEKER
Doç. Dr. Aylin ÇALIŞKAN
Doç. Dr. Başak ERDEM
Doç. Dr. Begüm ERDİL ŞAHİN
Doç. Dr. Betül ÖNAY DOĞAN
Doç. Dr. Bilge ÖZTÜRK GÖKTUNA
Doç. Dr. Burcu ŞENTÜRK YILDIZ
Doç. Dr. Bülent HOCA
Doç. Dr. Bülent İLHAN
Doç. Dr. Ceren ALTUNTAŞ VURAL
Doç. Dr. Cuma SUNGUR
Doç. Dr. Çağatay BENHÜR
Doç. Dr. Dicle YURDAKUL
Doç. Dr. Ebru Beyza BAYARÇELİK
Doç. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY
Doç. Dr. Efe DUYAN
Doç. Dr. Emine Eser GEGEZ
Doç. Dr. Ergün DEMİREL
Doç. Dr. Erkan YILDIZ
Doç. Dr. Ersin KANAT
Doç. Dr. Esra ÇIKMAZ
Doç. Dr. Fatma Özlem GÜZEL
Doç. Dr. Fatma Nur YORGANCILAR
ATATOPRAK
Doç. Dr. Feyyaz ZEREN
Doç. Dr. Fulya TAŞEL
Doç. Dr. Funda KILIÇ
Doç. Dr. Gaye İLHAN DEMİRYOL
Doç. Dr. Gül COŞKUN DEĞİRMEN
Doç. Dr. Gül DENKTAŞ ŞAKAR
Doç. Dr. Hakan AYTEKİN
Doç. Dr. Hatice Yaprak CİVELEK
Doç. Dr. Hatice YAZGAN
Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN
Doç. Dr. İlhan ARAS
Doç. Dr. İlknur BİLGİN
Doç. Dr. İrfan ÖZET
Doç. Dr. Kasım KIRACI
Doç. Dr. Kenan DUMAN
Doç. Dr. Levent DALYANCI
Doç. Dr. Levent YILMAZOK
Doç. Dr. Mehmet ERTAN
Doç. Dr. Mehmet YEŞİLYAPRAK
Doç. Dr. Melih YEŞİLBAĞ
Doç. Dr. Murat AKKAYA

Doç. Dr. Mustafa Emre CİVELEK
Doç. Dr. Müge İRFANOĞLU
Doç. Dr. Nevin KARABIYIK YERDEN
Doç. Dr. Nevzat Evrim ÖNAL
Doç. Dr. Nigar Çağla MUTLUCAN
Doç. Dr. Nurettin Ozan BAKIR
Doç. Dr. Nurhan YEL
Doç. Dr. Onur OĞUZ
Doç. Dr. Orhan ŞİMŞEK
Doç. Dr. Osman SAVAŞKAN
Doç. Dr. Osman Nuri ÖZALP
Doç. Dr. Ömür Dünya ÇAKMAKLI AKÇA
Doç. Dr. Özge MEHTAP
Doç. Dr. Özgür KILINÇ
Doç. Dr. Özlem DENLİ
Doç. Dr. Pelin ÖNDER EROL
Doç. Dr. Pelin VARDARLIER
Doç. Dr. Pınar ACAR
Doç. Dr. Samet AYDIN
Doç. Dr. Serpil GERDAN
Doç. Dr. Sevinç ARI
Doç. Dr. Simge ÖZER PINARBAŞI
Doç. Dr. Sinan APAK
Doç. Dr. Şafak GÜNDÜZ
Doç. Dr. Tarık GEDİK
Doç. Dr. Tuğçe BORAN
Doç. Dr. Tutku EKER İŞÇİOĞLU
Doç. Dr. Volkan YILMAZ
Doç. Dr. Yağmur ÖZYER AKSOY
Doç. Dr. Zeynep KOÇER
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BAŞÇI
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ERKASAP
Dr. Öğr. Üyesi Ahu SAMAV UĞURSOY
Dr. Öğr. Üyesi Aksoy YAVAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Alev ÖZER TORGALÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Ali KUZU
Dr. Öğr. Üyesi Alpkın BİRELMA
Dr. Öğr. Üyesi Anıl SAYAN
Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan BEKAROĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Atiye TÜMENBATUR
Dr. Öğr. Üyesi Aynur ACER
Dr. Öğr. Üyesi Aysun VARAN
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Nuriye BAYRAKTAR
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır UYSAL
Dr. Öğr. Üyesi Başak DEĞERLİ

Dr. Öğr. Üyesi Başak DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Behiye BEĞENDİK
Dr. Öğr. Üyesi Beste Gökçe PARSEHYAN
Dr. Öğr. Üyesi Biray KOÇAK
Dr. Öğr. Üyesi Burak ÇAKALOZ
Dr. Öğr. Üyesi Burak LEBLEBİCİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Burak Nedim AKTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Burcu GÜVEN
Dr. Öğr. Üyesi Canan TİFTİK
Dr. Öğr. Üyesi Celil DURDAĞ
Dr. Öğr. Üyesi Cihan TINAZTEPE
Dr. Öğr. Üyesi Cumhuriyet TAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Deniz ARZUK
Dr. Öğr. Üyesi Diren BULUT
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem ÇELİKİZ
Dr. Öğr. Üyesi Elvin DİNLER KISAÇTUTAN
Dr. Öğr. Üyesi Emre ÇAKMAK
Dr. Öğr. Üyesi Emre ERGÜVEN
Dr. Öğr. Üyesi Emre SAYGIN
Dr. Öğr. Üyesi Eray POLAT
Dr. Öğr. Üyesi Erdal AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Erol SAĞLAM
Dr. Öğr. Üyesi Esra SERDAR TEKELİ
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi Merdin UYGUR
Dr. Öğr. Üyesi Fatma DEMİRCAN KESKİN
Dr. Öğr. Üyesi Filiz DAŞKIRAN
Dr. Öğr. Üyesi Fuat YALMAN
Dr. Öğr. Üyesi Füsün Deniz ÖZDEN
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ZENGİN
Dr. Öğr. Üyesi Göksel BASMACI
Dr. Öğr. Üyesi Göktürk KALKAN
Dr. Öğr. Üyesi Gözde SEZEN GÜLTEKİN
Dr. Öğr. Üyesi Gülen SÖNMEZ
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah TAŞÇI
Dr. Öğr. Üyesi Gülşen KIRPIK
Dr. Öğr. Üyesi Güray TEZER
Dr. Öğr. Üyesi Hakkı BAŞGÜNEY
Dr. Öğr. Üyesi Hami AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Handan NOYAN
Dr. Öğr. Üyesi Hande Begüm BUMİN
DOYDUK
Dr. Öğr. Üyesi Hazar DÖRDÜNCÜ
Dr. Öğr. Üyesi Hüsnüye FIRAT
Dr. Öğr. Üyesi İmren BORSUK
Dr. Öğr. Üyesi İrfan AKYÜZ

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Erim GÜLAÇTI
Dr. Öğr. Üyesi Kaan KOÇALI
Dr. Öğr. Üyesi Kenan İLARSLAN
Dr. Öğr. Üyesi Lokman KANTAR
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Suat DELİBALTA
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali AKYURT
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet NUHOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Baskın YENİCİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Melis KAYTAZ YİĞİT
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Fatih ERTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Murat DÜZGÜN
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YAĞIMLI
Dr. Öğr. Üyesi Mücahit Haydar ŞİŞLİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Nagehan UCA
Dr. Öğr. Üyesi Narman KUZUCU
Dr. Öğr. Üyesi Necla DALBAY
Dr. Öğr. Üyesi Nejla KARABULUT
Dr. Öğr. Üyesi Nesli ÇANKIRI
Dr. Öğr. Üyesi Neslişah BAŞARAN
Dr. Öğr. Üyesi Nihan AKDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Nilnur TANDAÇGÜNEŞ
KAHRAMAN
Dr. Öğr. Üyesi Oktay ÇETİN
Dr. Öğr. Üyesi Onur SESİGÜR
Dr. Öğr. Üyesi Onur Hasan ÖZGÜN
Dr. Öğr. Üyesi Özge SİĞİRCİ
Dr. Öğr. Üyesi Özgül AKINCI
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ATAN TARLACI
Dr. Öğr. Üyesi Özlem SANRI
Dr. Öğr. Üyesi Pervin ERSOY ATAÇ
Dr. Öğr. Üyesi Petek AKMAN ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Pınar DENİZ
Dr. Öğr. Üyesi Pınar SAYAN
Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKTAŞ ŞENKARDEŞLER
Dr. Öğr. Üyesi Reyhan BAHAR
Dr. Öğr. Üyesi Reyhan Selin UYSAL AFACAN
Dr. Öğr. Üyesi Saadet ÇETİNKAYA
Dr. Öğr. Üyesi Seda GÖKDEMİR EKİCİ
Dr. Öğr. Üyesi Seda GÜVEN
Dr. Öğr. Üyesi Seher ŞEN
Dr. Öğr. Üyesi Serim PAKER
Dr. Öğr. Üyesi Serpil KUZUCU
Dr. Öğr. Üyesi Seval ÜNLÜ
Dr. Öğr. Üyesi Sevinç GÖKTEPE
Dr. Öğr. Üyesi Sibel BİLKAY

Dr. Öğr. Üyesi Simin GERÇEK
Dr. Öğr. Üyesi Sündüz DAĞ
Dr. Öğr. Üyesi Şafak Ümit DENİZ
Dr. Öğr. Üyesi Şahika Burçin EMİROĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Tuba DEMİRCİ
Dr. Öğr. Üyesi Ulaş KARAKOÇ
Dr. Öğr. Üyesi Ü. Ceren ÜNLÜ
Dr. Öğr. Üyesi Yalçın ÖZKAN
Dr. Öğr. Üyesi Yasin AKSOY
Dr. Öğr. Üyesi Yunus KAYMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep GÜVEN AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Feride OLCAY
Öğr. Gör. Dr. Bilge VİLLİ
Arş. Gör. Dr. Onur İZMİR

içindekiler

01

İş Sağlığı Ve Güvenliği Risk Faktörlerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) Yöntemi İle Değerlendirilmesi: Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde Bir Uygulama

The Evaluation Of Occupational Health And Safety Risk Factors By Analytical Hierarchy Process (AHP): An Application In The Faculty Of Health Science

Banu BOLAYIR, Necla İrem ÖLMEZOĞLU İRİ

(Araştırma Makalesi)

25

Yerel Yönetimlere Genel Bakış: Türkiye 51 İl Belediyesi Organizasyon Yapısı İncelemesi

Overview Of Local Governments: Analysis Of Organisation Structure Of 51 Provincial Municipalities In Türkiye

Özgür TALİH, Sevil Ayça TAŞÇI, Taylan ENGİN

(Araştırma Makalesi)

52

İkinci Çin-Japon Savaşı'nda (1937-1945) Çinli Savaş Tercümanları: Xia Wenyun (夏文运) Örneği

Chinese War Translators In The Second Sino-Japanese War (1937-1945): The Case Of Xia Wenyun (夏文运)

Çile MADEN KALKAN

(Araştırma Makalesi)

70

Ekonomik Büyüme İle Finansal Gelişme Göstergeleri Arasındaki Uzun Dönem Asimetrik İlişki: Türkiye Örneği

The Long-Term Asymmetric Relationship Between Economic Growth And Financial Development Indicators: Example Of Turkey

Özge DEMİRKALE, Felor EBGHAEI

(Araştırma Makalesi)

82

Strategies For Effective Human Resource Management In The Aviation Industry: A Case-Based Analysis

Havacılık Endüstrisinde Etkili İnsan Kaynakları Yönetimi Stratejileri: Vaka Temelli Analiz

Filiz MIZRAK

(Derleme)

110

Volatilite Ve Asimetrik Fiyat Hareketleri Üzerine Bir İnceleme: BIST100 Örneği

A Study On The Volatility And Asymmetric Price Movements: BIST100 Case

Murat AKKAYA, Mehmet Ali KÜÇÜKPINAR

(Araştırma Makalesi)

beykozakademi

133

İçerik Pazarlamasında Mesaj Stratejisi Belirleme: Otomobil Markaları Üzerine Bir Analiz

Determining Message Strategy In Content Marketing: An Analysis On Automobile Brands

Özlem KARAMAN

(Araştırma Makalesi)

151

A Media Panorama: Analysis Of The Messages Published By The Journalists Association Of Turkey In Terms Of "Press Freedom"

Bir Medya Panoraması: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin Yayımladığı Mesajların "Basın Özgürlüğü" Açısından Analizi

Cihan OĞUZ

(Araştırma Makalesi)

173

Türkiye'de İdeolojik Kutuplaşma Bağlamında Seçim Şiddeti Olgusu: 1960-1980 Dönemi

The Phenomenon Of Election Violence In The Context Of Ideological Polarization In Turkey: The Period Between 1960 And 1980

Emre SAVUT, Veyssel BAŞUŞTA

(Araştırma Makalesi)

205

Sağlık Kuruluşlarında Etkileşim Kalitesinin Hasta Memnuniyetine Ve Sadakatine Etkisi

The Effect Of Interaction Quality On Patient Satisfaction And Loyalty In Healthcare Organizations

Yusuf BİLGİN, Aysun TURKAY ABA

(Araştırma Makalesi)

228

Sınır-Deneyim Olarak Doğum

Birth As A Limit-Experience

Seval ÜNLÜ

(İnceleme Makalesi)

248

Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Salgın Sürecinde Adıyaman'da Karantina Kapsamında Bir Devlet Yurdunda Kalan Bireylerin Psiko-Sosyal Durumları Üzerine Bir İnceleme

An Investigation On The Psycho-Social Status Of Individuals Residing In A State Domestic Within The Scope Of Quarantine In Adıyaman During The Covid-19 (New Coronavirus) Epidemic

Burak KILIÇ, Murat SERTPOLAT

(Araştırma Makalesi)

267

Zorunlu Karşılık Oranlarındaki Uygulama Değişikliğinin BIST Banka Endeksi Üzerindeki Etkisinin Analizi

Analysis Of The Effect Of Application Change In Required Equipment Ratios On BIST Bank Index

Şenol KANDEMİR, Elif SANLI

(Araştırma Makalesi)

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ RİSK FAKTÖRLERİNİN ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ (AHP) YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ'NDE BİR UYGULAMA

Banu BOLAYIR¹, Necla İrem ÖLMEZOĞLU İRİ²

Öz

Dünyada sanayileşme ve teknolojinin gelişmesiyle iş ortamlarında yaşanan kazalarının ve meslek hastalıklarının arttığı görülmektedir. Kaza riskinin yüksek olduğu çeşitli laboratuvarları bünyesinde bulunduran üniversitelerin Sağlık Bilimleri Fakülteleri de iş sağlığı ve güvenliği (İSG) açısından üzerinde durulması gereken önemli iş ortamlarıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, yoğun öğrenci kapasitesi ile eğitim ve öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği aynı zamanda çok tehlikeli sınıf olarak kabul edilen kimya, beslenme, hemşirelik gibi laboratuvarları bünyesinde bulunduran Sağlık Bilimleri Fakültesi'ndeki İSG risk faktörlerini tespit ederek önem sırasını belirlemektir. Çalışmanın amacı doğrultusunda İSG alanında uzman 7 akademisyenden anket tekniği ile veriler elde edilmiştir. Bu veriler, Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yönteminin adımları takip edilerek analiz edilmiştir. Analizdeki hesaplamalarda Microsoft Excel programından yararlanılmıştır. Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde İSG açısından en fazla risk laboratuvarlarda bulunmaktadır. Bunu sırasıyla; kazan dairesi, kantin, ortak kullanım alanları, arşiv/depo ve sığınaklar, ofis ve sınıflar takip etmektedir. Laboratuvarlarda kimyasal güvenlik sorunları, kazan dairesinde elektrik kablolarının açıkta durması, kantinde yangın, deprem ve elektrik kaçağı gibi acil durum tedbirlerinin alınmaması en önemli risk faktörü olarak tespit edilirken ortak kullanım alanlarında elektrik panosunun kapaklarının kapalı tutulmaması ve yalıtkan paspasların bulunmaması, sığınacağın depo olarak kullanılması, ofis içerisinde dış ortam kaynaklı gürültünün rahatsız edici düzeyde olması, sınıflarda da termal konfor şartlarının sağlanamaması tespit edilen diğer önemli risk faktörleridir.

Anahtar Sözcükler: Risk Analizi, Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), İş Sağlığı ve Güvenliği.

JEL Sınıflaması: C02, J28, K32.

THE EVALUATION OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY RISK FACTORS BY ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS (AHP): AN APPLICATION IN THE FACULTY OF HEALTH SCIENCE

Abstract

With the development of industrialization and technology in the world, it is observed that accidents and occupational diseases experienced in business environments have increased. Faculties of Health Sciences at universities, which include various laboratories where the risk of accidents is high, are also important business environments that should be focused on in terms of occupational health and safety (OHS). In this context, the purpose of the study is to determine the order of importance by identifying OHS risk factors at the Faculty of Health Sciences, which includes laboratories such as chemistry, nutrition, nursing, where education-training activities are carried out with an intensive student capacity. Moreover, laboratories are considered as very dangerous classes. For the purpose of the study, data have been obtained from 7 academicians who are experts in the field of OHS using the survey technique. These data have been analyzed by following the steps of the Analytical Hierarchy Process (AHP) method. Microsoft Excel program has been used in the calculations of the analysis. In the Faculty of Health Sciences, the highest risk in terms of OHS is found in laboratories. This is followed by boiler rooms, canteens, common areas, archives/warehouses and shelters, offices and classrooms respectively. Chemical safety problems in laboratories, exposed electrical cables in the boiler rooms, lack of emergency measures such as fire, earthquake and electricity leakage in the canteens are identified as the most important risk factors, while the lack of electrical panel covers in common areas, the lack of insulating mats, the use of a shelter as a warehouse, the disturbing noise caused by the external environment in the office, inability to meet thermal comfort conditions in classrooms are other important risk factors identified.

Keywords: Risk Analysis, Analytical Hierarchy Process (AHP), Occupational Health and Safety.

JEL Classification: C02, J28, K32.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, banubolayir@gumushane.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3818-1989

² Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Honaz Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, niiri@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2997-3343

1. Giriş

Çalışma hakkı, insanın en temel haklarından biridir (Erken, 2013, s. 67). Çalışma ortamının sağlıklı aynı zamanda güvenli olması ise bu temel hak için ön koşuldur (İlhan ve Ölmezoğlu, 2020, s. 12). Bu açıdan düşünüldüğünde İSG çalışmaları, tüm çalışanları doğrudan ilgilendiren iş yaşamındaki en önemli unsurlardandır. Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO) karma komisyonuna göre İSG çalışmalarının amacı, her meslekteki işçilerin fiziksel, zihinsel ve sosyal refahı en üst düzeyde koruması ve geliştirilmesi, işçilerin çalışma koşullarından ötürü sağlıklarını kaybetmelerinin önlenmesi; işçilerin iş yerindeki sağlığa zararlı faktörlerden kaynaklanan risklerden korunması; işçinin fiziksel ve psikolojik donanımına uygun işte çalışmasının sağlanmasını ve özetle işin insana uyarlanmasını ve her bir insanın işine adapte edilmesidir (World Health Organization, 2005). Diğer taraftan sanayileşme süreci ve teknolojik gelişmelerle birlikte iş kazası ve meslek hastalıklarının arttığı görülmektedir (Liu, Zhu, Chen ve Liu, 2021, s. 6815). Bu durum beraberinde İSG açısından ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli yasal düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Uluslararası düzeyde, Avrupa Birliği Direktifleri ve ILO tarafından hazırlanan İSG sözleşmeleri üye devletleri bağlayıcılığı bakımından İSG alanında yapılan önemli hukuki düzenlemelerdir. Ulusal düzeyde, İSG alanında yapılan hukuki düzenlemelerin, İş Kanunları başta olmak üzere Borçlar Kanunu gibi çeşitli kanunlar içerisinde düzenlendiği görülmektedir (Altan, 2004, s. 63; Arıcı, 1999, s. 38; Çiçek ve Öçal, 2015, s. 126). Ülkemizde Avrupa Birliği uyum sürecinin bir gereği olarak dağıntık halde bulunan İSG hükümleri 2012 yılında bağımsız bir hal almış ve 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanun'u Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Çiçek ve Öçal, 2015, s. 126). 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu çalışanlar ve işverenler açısından önemli yükümlülükleri de beraberinde getirmiştir. Kanunla birlikte tüm işyerlerinde risk değerlendirilmesi çalışmalarının yapılması zorunlu hale gelmiştir. Risk değerlendirmesi, çalışanların işyerinde maruz kalabilecekleri iş kazalarının/meslek hastalıklarının önceden belirlenmesini ve önlem alınmasını sağlayan etkin bir faaliyettir.

İSG uygulamalarında hayati öneme sahip risk değerlendirme çalışmaları farklı yöntemlerle yapılabilmektedir. Bu yöntemler, kullanılan parametrelerin türüne göre nicel, nitel ve karma yöntemler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Tamamen sayısal veya istatistiksel yöntemlere dayalı olarak risk derecesini belirlemeyi amaçlayan yöntemlere nicel yöntem, gözlemlere, kategorik değerlendirmelere veya sayısal olmayan ölçümlere dayalı olarak risk derecesini

belirleyen parametreleri kullanan yöntemlere nitel yöntem denilmektedir. Her iki tekniğin birlikte kullanılmasına da karma yöntem ismi verilmektedir (İlbahar, Karaşan, Cebi ve Kahraman, 2018, s. 124; Marhavilas, Koulouriotis ve Gemeni, 2011, s. 478).

Nitel ve nicel yöntemlerden bazıları tek bir analist tarafından gerçekleştirilmektedir. Örneğin çok fazla kullanıma sahip 5X5 L tipi Matris yönteminde olasılık ve şiddetin büyüklüğüne analist kendi karar vermektedir (Özkılıç, 2005, s. 69). Risk kriterlerinin tek bir uzman görüşüne dayalı olarak belirlenmesi durumunda gerçekleştirilen risk analiz çalışması kişinin bakış açısına ve tecrübesine bağlı kalarak subjektif bir nitelik kazanmaktadır. Bu durum farklı risk analiz sonuçlarının ortaya çıkmasına sebep olarak sonuçların güvenilirliği hakkında bazı şüphelerin doğmasına neden olmaktadır (İlbahar ve diğerleri, 2018, s. 124-125; Ünver ve Ergenç, 2021, s. 1592). Son yıllarda yapılan çalışmalarda geleneksel risk analizi yöntemlerinin eksikliklerine vurgu yapılarak, çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinin İSG risk değerlendirme süreçlerinde güvenilir sonuçlar verdiği ve bu süreçte ÇKKV yöntemlerinin etkin olarak kullanılabileceği belirtilmektedir (Erdal, 2019, s. 1835; Gül ve Güneri, 2016, s. 89-100; Kokangül, Polat ve Dağsuyu, 2017, s. 24).

ÇKKV yöntemlerinden biri olan AHP yöntemi karar vericinin deneyimlerine ve sezgilerine dayanan nitel verilerin yanı sıra nicel verileri kullanarak karmaşık kararları analiz eden matematiksel bir yöntem olması bakımından oldukça güvenilir bir yöntemdir. Bu yöntemde, karar vericilerin bireysel kararlarının geometrik ortalamasını kullanmak, karar verme sürecindeki yanlılığı azaltmaya yardımcı olmaktadır (Ünver ve Ergenç, 2021, s. 1592-1594). AHP'nin en önemli avantajlarından biri de, hedef ve ilgili kriterlere ilişkin kararları dengeli bir hiyerarşik yapıda sunması ve kriterler arasında öncelikleri belirlemesidir. Böylece karar vericilere problemleri için en doğru ve uygun kararı vermelerinde büyük kolaylık sağlamaktadır (Shapira ve Goldenberg, 2005, s. 1264-1265).

İSG alanında ÇKKV yöntemlerinden AHP tekniğiyle farklı alanlarda çok sayıda risk değerlendirme çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar arasında eğitimle ilgili risk değerlendirme çalışmaları sınırlı sayıdadır. Eğitim alanında uygulamalı pek çok eğitim kurumu gibi yüksek öğretim kurumları da uygulamalı eğitimlerin verildiği önemli iş ortamlarıdır. Yüksek öğretim kurumlarından Sağlık Bilimleri Fakülteleri doğası gereği ciddi tehlikeleri bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle fakülte bünyesinde bulunan laboratuvarlar, eğitim-öğretim faaliyetleri sırasında hem araştırmacıların hem de öğrencilerin sağlık ve güvenliğini etkileyebilecek kimyasal, fiziksel, ergonomik ve diğer risk faktörleri dahil olmak üzere çeşitli mesleki tehlikeler içermektedir. İSG açısından bu risklerin ele alınması, kabul edilebilir düzeye

indirilmesi ve kontrol tedbirlerinin uygulanması oldukça önemlidir (Özdemir, Gül ve Çelik, 2017, s. 895). Bu bağlamda çalışmanın amacı, az tehlikeli sınıfta yer almasına karşın çok tehlikeli kabul edilen kimya, beslenme, hemşirelik gibi laboratuvarlara sahip aynı zamanda yoğun öğrenci kapasitesi ile uygulamalı eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği Sağlık Bilimleri Fakülteleri'ndeki İSG risk faktörlerinin önem düzeylerini AHP yöntemi kullanarak belirlemektir. Sağlık Bilimleri Fakültesi özelinde İSG risk faktörlerinin önem düzeylerinin belirlenmesinin farklı üniversite ve eğitim kurumları için ileride yapılacak risk analiz çalışmalarına öncülük edeceği ve bu çalışmaları kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

2. Literatür Araştırması

İSG uygulamalarının en önemli süreçlerinden biri olan risk değerlendirmesi, risk kaynaklarının belirlenmesi ve kontrol tedbirlerinin belirlenmesinde önemli bir aşama olarak ortaya çıkmıştır (Gül, 2018, s. 1723). Literatürde, çeşitli sektörlerde İSG risk faktörlerinin nicel, nitel ve karma yöntemlerle değerlendirildiği çok sayıda risk değerlendirme çalışması bulunmaktadır. Marhavilas ve arkadaşları 2000-2009 yıllarını kapsayan nitel, nicel ve karma yöntemlerle yapılmış risk değerlendirme çalışmalarına ilişkin ilgili literatürü detaylı analiz ederek bir araya getirmişlerdir. İlgili çalışmada 404 çalışma incelenmiştir. Çalışmada, risk değerlendirme çalışmalarının % 65,63'ünün nicel tekniklerle, % 27,68'inin nitel tekniklerle, % 6,70'inin ise karma tekniklerle değerlendirildiği belirtilmektedir. İncelenen çalışmalarda genellikle, tehlike ve işletilebilirlik analizi (HAZOP), L tipi risk matrisi, Fine Kinney, Check List, hata ağacı analizi (FTA), hata türü ve etkileri analizi (FMEA), What If gibi geleneksel risk analiz yöntemlerinden yararlanıldığı görülmektedir (Marhavilas ve diğerleri, 2011, s. 490-493).

Diğer taraftan son yıllarda İSG risk faktörlerinin değerlendirilmesinde ÇKKV yöntemlerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu çalışmalarda geleneksel risk analiz yöntemlerinde eksiklik olarak gösterilen yanlılığın ortadan kaldırması bakımından ÇKKV yöntemlerinin daha gerçekçi sonuçlar ortaya koyduğu ifade edilmektedir (Abdelgawad ve Fayek, 2010, s. 232; Erdal, 2019, s. 1836; Gül, 2018, s. 1723; Gül ve Güneri, 2016, s. 89; Kokangül ve diğerleri, 2017, s. 24).

Bu çalışmada ÇKKV yöntemlerinden AHP yöntemi kullanıldığından ilgili literatür taranırken İSG risk faktörlerinin AHP yöntemi ile değerlendirildiği çalışmalara odaklanılmıştır.

İSG alanında ilk olarak Henderson ve Dutta (1992) tarafından ergonomik ve ilişkili değişkenlere dayalı kararlar almak için Analitik Hiyerarşi Süreci'nin (AHS) endüstriyel bir ortamda uygulanıp uygulanamayacağına ilişkin bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada

AHS kullanılarak güvenli veya kabul edilebilir bir kaldırma kılavuzu seti için uzmanlar tarafından önemli görülen ergonomik risk kriterleri belirlenmiştir.

Chan, Kwok ve Duffy (2004) tarafından yapılan bir çalışmada, AHP yöntemi kullanılarak Hong Kong İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemleri Kılavuzuna göre inşaat sektöründeki risklerin öncelik sırası belirlenmiştir. Çalışmada büyük, orta ve küçük işletmeler için kilit güvenlik unsurları belirlenmiştir. Çalışmada bu tür bir önceliklendirmenin gelecekteki emniyet planlamasına ve kaynak tahsisi stratejilerine katkıda bulunacağı buna ek ilgili kuruluşların her bir inşaat işletmesi kategorisinde mevcut sorunları tanımasına yardımcı olacağı belirtilmiştir.

Padma ve Balasubramanie (2009) çalışmasında, omuz ve boyunda kas-iskelet sistemi sorunlarının ortaya çıkmasıyla ilişkili risk faktörlerini sıralamak ve bir karar yardım sistemi geliştirmek için AHP'yi kullanmıştır. Arslan (2009) tarafından yapılan çalışmada kimyasal tanker operasyonlarında risk değerlendirmesini netleştirmek için önlemlerin önceliklendirilmesinde AHP'den yararlanılmıştır. AHP aynı zamanda Zhang, Zhan ve Tan (2009) tarafından da deniz taşımacılığı sektöründe insan hatasının ve kazalarının nedenleriyle ilişkili risk faktörlerini karşılaştırmak için kullanılmıştır.

Kim, Lee, Park ve Lee (2010) çalışmasında, uzman anketleri ve AHP kullanarak şantiyelerin risk etki faktörlerini dikkate alan bir güvenlik riski değerlendirme metodolojisi önermişlerdir. Fera ve Macchiaroli (2010) çalışmasında, küçük ve orta ölçekli işletmeler için frekans ve sonuç indekslerini AHP ile birleştirerek yeni bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Çalışmanın uygulama sonuçları, önerilen risk değerlendirme modelinin geleneksel yöntemlerden elde edilenden daha iyi olduğunu göstermektedir.

Badri, Nadeau ve Gbodossou (2012) çalışmasında, imalat sektöründe riskleri değerlendirmek için risk faktörü konsantrasyonu adı verilen yeni bir kavram ile AHP yöntemini birleştirdikleri bir prosedür önermişlerdir. Çalışmada önerilen yaklaşımın, tanımlanan risklerin hızlı bir şekilde önceliklendirilmesine izin verdiği, değerlendiricilerin önceki risk unsuru derleme çabasını geçersiz kılmadan istenmeyen olayların ek potansiyel nedenlerini belirlemesine olanak tanıdığı belirtilmektedir. Ayrıca çalışmada önerilen yaklaşımın basitliği, büyük bir yatırım gerektirmeden küçük ve orta ölçekli işletmelerde kullanımını da kolaylaştırdığı vurgulanmaktadır.

Aminbakhsh, Gündüz ve Sönmez (2013) çalışmasında, inşaat projelerinde güvenlik risklerinin öncelik sırasının belirlenmesi için AHP ve güvenlik maliyeti teorisine dayalı bir risk değerlendirme çerçevesi önermişlerdir. Yöntemin uygulanabilir olduğu çalışmada gerçek bir

inşaat projesi özelinde değerlendirilerek sunulmuştur. Çalışmada, risk değerlendirmesi sırasında güvenlik risklerinin öncelik sırasının belirlenmesinin, güvenlikle ilgili risklerin proje başlamadan planlanması, bütçelenmesi ve yönetimi için oldukça önemli olduğu belirtilmektedir.

Kang, Liang, Zhang, Lu, Yin ve Zhang (2014) çalışmasında, petrol depolama tank bölgeleri için büyük tehlikeler yöntemi, AHP, bulanık kapsamlı değerlendirme ve risk matrisini birleştiren yeni bir risk değerlendirme yöntemi önermişlerdir. Çalışmada önerilen modelin fizibilitesini ve etkinliğini doğrulamak için açıklayıcı bir örnek de gerçekleştirilmiştir.

Ayanoğlu ve Biberici (2015) çalışmasında, ormancılık sektöründe AHP yöntemi ile İSG risklerini değerlendirmişlerdir. Buna göre, 5X5 L tipi Matris yöntemi ile belirlenen 20 tehlike arasında AHP yöntemi ile öncelik sırası belirlenmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda ormancılık alanında en önemli tehlike yangın ve hemen sonraki tehlike ağaç devrilmesi olarak tespit edilmiştir.

Dong ve Cooper (2016) çalışmasında, büyüklük sırasına göre (OM) AHP tabanlı bir ön tedarik zinciri risk değerlendirme modeli geliştirmişlerdir. Modele göre risk değerlendirmesi risk tanımlama, risk değerlendirmesi ve risk sıralama ve analiz olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Çalışmada OM-AHP yönteminin çok sayıda soyut alternatifle başa çıkmak için güçlü bir karar verme yöntemi olduğu örnek bir çalışma ile gösterilmiştir.

Kokangül, Polat ve Dağsuyu (2017) ise, imalat sektöründe bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada AHP yöntemi ile Fine Kinney yöntemi ilişkilendirilmiş ve bu iki yöntemin İSG risk analiz çalışmalarında tehlikelerin önem düzeyini belirleme çalışmalarında kullanılabilecek etkin ve etkili bir yöntem olduğu ifade edilmiştir.

Kantoğlu, Düzdar Argun ve Sönmez (2018) çalışmasında, imalat sanayinde verilen İSG eğitimlerindeki başarıyı arttırmak amacıyla AHP yöntemini kullanmışlar, eğitimlerde kimyasal malzemelerin, el aletlerinin ve makinelerin kullanımı, çalışma şartları, acil durumlar konularında eğitimlerin yoğunlaştırılmasını önermişlerdir.

Coşkun (2019) çalışmasında, AHP yöntemi ile çağrı merkezlerinde İSG faaliyetlerini incelemiştir. Çalışmada kullanılan yöntemin birimler arasındaki risk faktörlerini daha gerçekçi bir biçimde ortaya koyduğu ve bu yöntemle bir değerlendirmenin birimlerdeki pozitif ve negatif özellikleri öne çıkardığını dolayısıyla İSG faaliyetlerinin de buna göre değerlendirileceğini belirtmiştir.

Çakmaklı (2019) çalışmasında, gerçekleştirdiği çalışmada İSG riskleri açısından orman depolarının önceliklerini belirlemiştir. Çalışmada L tipi 5X5 matrisi gibi subjektif yöntemler yerine, çok sayıda kritere dayanan AHP gibi nesnel yöntemlerin kullanılmasının daha doğru bir yaklaşım olacağını belirtmektedir.

Çakan ve Yavuz (2020), Hitit Üniversitesi'nde AHP yöntemi kullanarak İSG risk faktörlerinin önem ve öncelik sıralamasını belirlemiştir. Üniversitenin genelinde yaptıkları bu değerlendirmede İSG açısından risk olarak görülen yedi ana kriter önem derecesine göre sıralanmıştır. Buna göre, "Acil durumlara karşı hazırlıklı olunması için acil durum tahliye tatbikatının yapılmaması" en önemli risk olarak tespit edilmiştir.

Akın, Eren, Oral ve Heperkan (2021) çalışmasında, yoğun tehlikeli kimyasal kullanımı ve çok fazla yüksek alan çalışması olması gibi özelliklerinden dolayı İSG açısından önemli riskleri bünyesinde barındırdığını belirttiği gemi inşa sektöründe bir değerlendirme gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda, tersanelerin İSG riski analizinde, ÇKKV yöntemlerinin uygulanmasının risk değerlendirmesini daha gerçekçi sonuca yaklaştıracığı ifade edilmiştir.

Diğer taraftan son yıllarda birkaç ÇKKV yönteminin bütünleşik olarak İSG risk analiz çalışmalarında kullanıldığı görülmektedir. Acuner ve Çebi (2016) çalışmasında, Bulanık Analitik Hiyerarşi Proses (AHP) ve Bulanık Çıkarım Sistemi (FIS) yöntemlerini kullanarak taşımacılık sektöründe bir model önerisinde bulunmuşlardır. Debnath, Sivan, Sen ve Sahu (2016) çalışmasında, AHP ve Uyarlamalı Ağ Tabanlı Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS) yöntemlerini kullanarak inşaat sektöründe bir risk değerlendirmesi çalışması gerçekleştirmişlerdir. Gül ve Güneri (2016) çalışmasında, benzer şekilde FAHP ve FTOPSIS yöntemlerini bir arada kullanarak alüminyum üretim tesisinde İSG risk değerlendirmesi gerçekleştirmişlerdir. Carpitella, Certa, Izquierdo ve La Fata (2018) çalışmasında, üretim sektöründe bir çalışma gerçekleştirerek temizlik araçlarının bakım planının optimizasyonu için AHP, FTOPSIS ve FMECA yöntemlerini bir arada kullanmışlardır. Fattahi ve Khalilzadeh (2018) çalışmasında, çelik üretim tesisinde Fuzzy MULTIMOORA, FMEA ve FAHP yöntemlerini bir arada kullanarak bir risk analiz çalışması yapmışlardır. Erdal (2019) çalışmasında, bir kamu kuruluşuna ait bakım onarım merkezindeki İSG risk faktörlerini inceleyerek en fazla riski oluşturan risk faktörlerinin önceliklendirilmesi için DEMATEL ve ARAS yöntemlerini bir arada kullanmıştır.

Yukarıdaki açıklanan literatür taramasından ve değerlendirmesinden farklı sektör ve alanlarda gerçekleştirilen İSG risk değerlendirme çalışmalarında ÇKKV yöntemlerinden sıklıkla yararlanıldığı görülmektedir. İlgili literatürde eğitim alanında AHP tekniğiyle İSG risk faktörlerinin kısıtlı düzeyde değerlendirildiği bir fakülte özelinde ise konunun değerlendirilmediği tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmada ÇKKV yöntemlerinden AHP yöntemi kullanılarak bir kamu üniversitesinde yaklaşık 2500 öğrenci kapasitesi ile eğitim-öğretim faaliyetlerine devam eden Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde risk oluşturabilecek tehlike alanlarının önem ve öncelik sırası belirlenmiştir.

3. Yöntem

3.1. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

AHP, çeşitli disiplinlerde karmaşık karar problemlerini çözmek için sıklıkla kullanılan çok kriterli bir karar verme tekniğidir (Moosavi, Ghorbannezhad, Azizi ve Hosseinabadi, 2021, s. 1650). İlk defa 1968'de Myers ve Alpert tarafından ortaya atılan AHP, 1977'de Profesör Thomas Lorie Saaty tarafından bir model olarak geliştirilerek ÇKKV problemlerinin çözümünde etkin bir şekilde kullanılabilir bir yöntem haline getirilmiştir (Yaralıoğlu, 2001, s. 131).

AHP yöntemi, karar vericinin deneyimlerine ve sezgilerine dayanan nitel verilerin yanı sıra nicel verileri kullanarak karmaşık kararları analiz eden matematiksel bir yöntemdir (Çiftçioğlu, 2013, s. 37; De Felice, Petrillo ve Autorino, 2015, s. 8404). AHP'nin en önemli avantajı, uzman yargılarının tutarsızlığını kontrol etme ve azaltma yeteneğidir. Bu yöntem, karar verme sürecindeki yanlılığı azaltırken, bireysel yargıların geometrik ortalamasını kullanarak fikir birliği yoluyla grup karar vermesini sağlamaktadır (Aminbakhsh ve diğerleri, 2013, s. 99). AHP yaklaşımı genel olarak hiyerarşik yapılanma, ikili karşılaştırma ve tutarlılık kontrol aşamalarından oluşmaktadır (Wind ve Saaty, 1980, s. 642).

Adım 1. Hiyerarşi Yapılanma

Hiyerarşi, problemin bileşenlerinin etkileşimini ve bu etkileşimlerin tüm sistemi nasıl etkilediğini incelemek için oluşturulmuş bir sistemdir. Hiyerarşideki temel amaç, problemi basitleştirmek ve anlaşılmasını kolaylaştırmaktır. AHP yönteminde ana kriter ve alt kriterlerin hiyerarşileri insan bilgi ve tecrübesine dayalı olarak belirlenir ve her biri bağımsız olarak analiz edilir (Saaty, 1977, s. 246).

Adım 2. İkili Karşılaştırma

Bu aşamada, karar vericinin yargısına dayalı olarak kriterler ikili olarak karşılaştırılarak hiyerarşinin her aşaması için ikili karşılaştırma matrisi oluşturulur ve kriterlerin göreceli önem derecesi hesaplanır (Saaty, 2008, s. 257). Karar verici kriterleri karşılaştırırken, Saaty tarafından geliştirilen 1 ile 9 arasındaki sayısal değerleri içeren ikili karşılaştırma ölçeğini kullanır (Tablo 1).

Tablo 1'deki ifadeler yalnızca fikir vermek ve değerlendiricinin nitel değerlendirmesini sayılara dönüştürmek içindir (Kwatra, Kumar, Sharma ve Sharma, 2021, s. 6). Tablo 1'e göre, 1 eşit, 3 biraz daha önemli, 5 çok önemli, 7 çok daha önemli, 9 kesinlikle daha önemli anlamına gelmektedir. Ara değerleri belirtmek için 2, 4, 6 ve 8 değerleri kullanılır (Saaty, 1990, s. 15).

Tablo 1. Önem Skala Değerleri ve Tanımları

Önem düzeyi	Tanımı	Açıklama
1	Eşit önemli	İki faaliyet hedefe eşit düzeyde katkıda bulunmaktadır.
3	Orta derecede önemli	Tecrübe ve yargı bir faaliyeti diğerine daha az tercih ettirir.
5	Kuvvetli derecede önemli	Tecrübe ve yargı bir faaliyeti diğerine kuvvetli derece tercih ettirir.
7	Çok kuvvetli derecede önemli	Bir faaliyet kuvvetli bir derecede tercih edilir.
9	Aşırı derecede önemli	Bir faaliyetin diğerine tercih edilmesine ilişkin kanıtlar çok büyük güvenilirliğe sahiptir.
2, 4, 6, 8	Ara değerler	Önem dereceleri hakkında tam karar verilmediği durumlarda yukarıda yazılı değerler arasına düşen değerlerdir.

Kaynak: Saaty, 1990, s.15; Saaty, 2008, s. 257.

İkili karşılaştırma aşamasında kriterler arası önem derecesi Tablo 1'e göre belirlendikten sonra, bu aşamada önemli olan bir diğer işlem olan karşılaştırma matrisi oluşturma işlemine geçilmektedir. İlk olarak, her bir uzmanın değerlendirmesi için ilgili yargı matrisi A oluşturulur ve daha sonra matrisin her bir faktörünün özvektörü w hesaplanır. (1) nolu formülde $n \times n$

karşılaştırmada kullanılan kriterlerin sayısını, i matrisin satırını, j matrisin sütununu ifade etmekte kullanılmaktadır (Eraslan ve Algün, 2005, s. 99).

$$A = \begin{pmatrix} 1 & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} = 1/a_{12} & 1 & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} = 1/a_{1n} & a_{n2} = 1/a_{2n} & \dots & 1 \end{pmatrix}_{n \times n} = (a_{ij})_{n \times n} \quad (1)$$

Karar kriterlerinin, ikili karşılaştırma matrisinden (2) nolu formül kullanılarak (3) nolu B matrisi elde edilir.

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}}, j = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

$$B = (b_{ij})_{n \times n}, i, j = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

B matrisinden (4) nolu formül kullanılarak (5) nolu özvektör hesaplanır.

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n b_{ij}}{n}, i = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

$$w = (w_i)_{n \times 1}, i = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

Adım 3. Tutarlılık Oranını Kontrol Etme

Tutarlılık oranı (Consistency Ratio-CR), makul ve kabul edilebilir bir tutarlılık seviyesini garanti etmek için hesaplanmaktadır. Tutarsızlık olması durumunda, kararların gözden geçirilmesi ve revize edilmesi gerekmektedir. CR'nin hesaplanabilmesi için, öncelikle kriter sayısı ile "temel değer" adı verilen " λ "nın bilinmesi gereklidir (Lan, 2021, s. 507).

Maksimum λ , (6) nolu formülde gösterildiği gibi, öncelik vektörünün her bir elemanı ile karşılıklı matrisin sütunlarının toplamı arasındaki çarpımların toplamından elde edilir (Saaty, 1990, s. 13).

$$Aw = \lambda_{max} w \quad (6)$$

AHP'nin çıktısının kalitesinin, ikili karşılaştırma yargılarının tutarlılığı ile sıkı bir şekilde ilişkili olduğuna dikkat edilmelidir. Tutarlılık, girişler arasındaki ilişki ile tanımlanır. Tutarlılık indeksi (Consistency Index-CI), (7) nolu formül yardımı ile elde edilmektedir (Zhou ve Shi, 2009, s. 237).

$$CI = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad (7)$$

Kullanımı birinin değerlendirmelerin yeterince tutarlı olup olmadığı sonucuna varmasına izin veren nihai CR, (8) nolu formülde belirtildiği gibi CI'nın rassal indekse (Random Index-RI) oranı olarak hesaplanmaktadır (Zhou ve Shi, 2009, s. 237).

$$CR (Consistency Ratio) = \frac{CI (Consistency Index)}{RI (Random Index)} \quad (8)$$

0.1 sayısı, CR için kabul edilen üst sınırdır. Nihai tutarlılık oranı bu değeri aşarsa, tutarlılığı iyileştirmek için değerlendirme prosedürü tekrarlanmalıdır. Tutarlılık ölçümü, karar vericilerin tutarlılığının yanı sıra genel hiyerarşinin tutarlılığını değerlendirmek için kullanılabilir (Zhou ve Shi, 2009, s. 237). RI değerleri Tablo 2'de verilmektedir (Saaty, 1980, s. 21).

Tablo 2. Rassallık Göstergeleri

N	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0	0	0,52	0,89	1,11	1,25	1,35	1,40	1,45	1,49	1,52	1,54	1,56	1,58	1,59

Kaynak: Saaty, 2008, s. 264.

3.2. Uygulama

Bu çalışmada, İSG'ye etki eden risk faktörlerinin öncelik sırasının belirlenmesi amacıyla ÇKKV yöntemlerinden AHP yöntemi kullanılmıştır. AHP yönteminin çözümünde Microsoft Excel programı kullanılmıştır.

Öncelikle çalışmanın amacı "İSG'ye etki eden risk faktörlerinin öncelik sırasının belirlenmesi" olarak karar verilmiş, daha sonra literatür taraması ve İSG alanında çalışan uzman kişilerden alınan görüşler doğrultusunda çalışmanın kantin, sınıflar, kazan dairesi, ofisler, laboratuvarlar, arşiv, depo ve sığınaklar, ortak kullanım alanı olmak üzere 7 ana risk faktöründen oluşan ana kriterleri ve bu risk faktörlerinin her birinin 6 alt risk faktörü olmak üzere toplam 42 alt risk faktöründen oluşan alt kriterleri Tablo 3'de oluşturulmuştur.

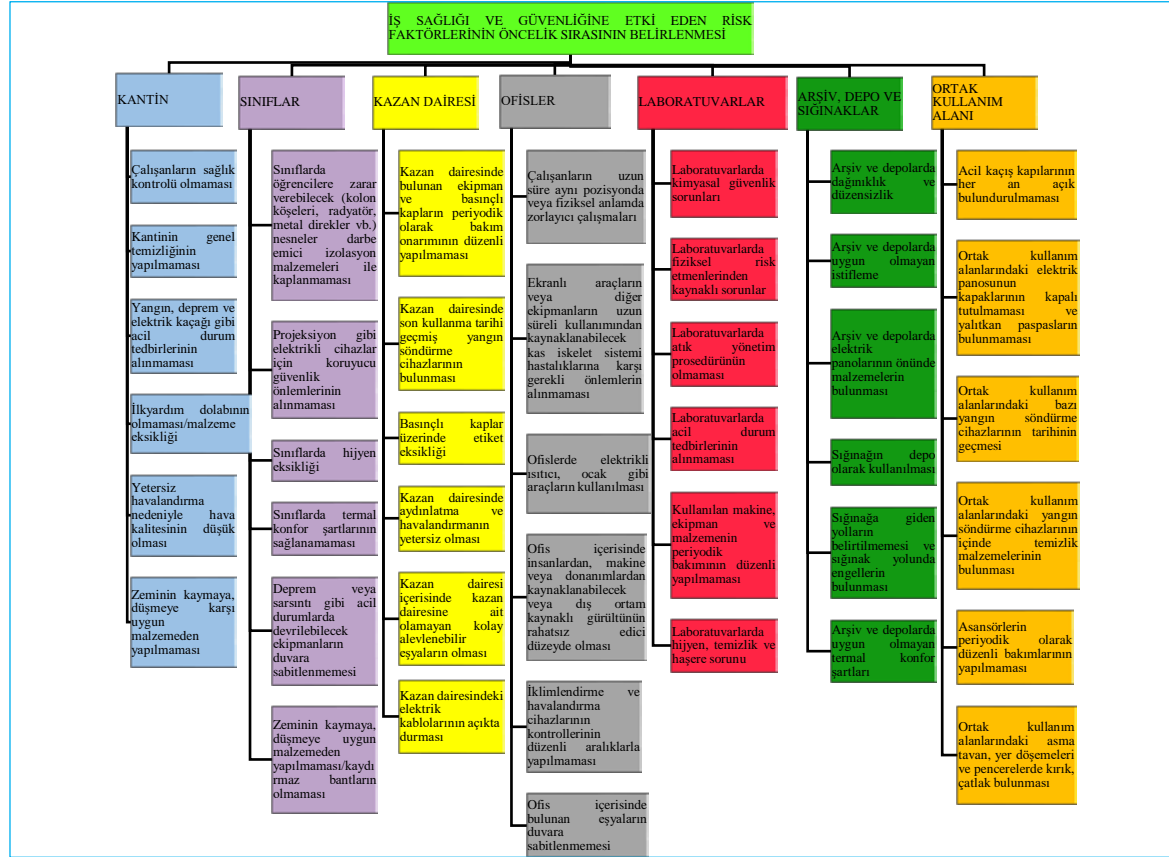
Tablo 3. İş Sağlığı ve Güvenliğine Etki Eden Risk Faktörlerine İlişkin Ana Kriterler ve Alt Kriterler

Ana Kriterler	
A	Kantinadaki risk faktörleri
B	Sınıflardaki risk faktörleri
C	Kazan dairesindeki risk faktörleri
D	Ofislerdeki risk faktörleri
E	Laboratuvarlardaki risk faktörleri
F	Arşiv, depo ve sığınaklardaki risk faktörleri
G	Ortak kullanım alanındaki risk faktörleri
Alt Kriterler	
A1	Çalışanların sağlık kontrolü olmaması
A2	Kantinin genel temizliğinin yapılmaması
A3	Yangın, deprem ve elektrik kaçağı gibi acil durum tedbirlerinin alınmaması
A4	İlk yardım dolabının olmaması/malzeme eksikliği
A5	Yetersiz havalandırma nedeniyle hava kalitesinin düşük olması
A6	Zeminin kaymaya, düşmeye karşı uygun malzemedan yapılmaması
B1	Sınıflarda öğrencilere zarar verebilecek (kolon köşeleri, radyatör, metal direkler vb.) nesnelere darbe emici izolasyon malzemeleri ile kaplanmaması
B2	Projeksiyon gibi elektrikli cihazlar için koruyucu güvenlik önlemlerinin alınmaması
B3	Sınıflarda hijyen eksikliği
B4	Sınıflarda termal konfor şartlarının sağlanamaması
B5	Deprem veya sarsıntı gibi acil durumlarda devrilebilecek ekipmanların duvara sabitlenmemesi
B6	Zeminin kaymaya, düşmeye uygun malzemedan yapılmaması/kaydırmaz bantların olmaması
C1	Kazan dairesinde bulunan ekipman ve basınçlı kapların periyodik olarak bakım onarımının düzenli yapılmaması
C2	Kazan dairesinde son kullanma tarihi geçmiş yangın söndürme cihazlarının bulunması
C3	Basınçlı kaplar üzerinde etiket eksikliği
C4	Kazan dairesinde aydınlatma ve havalandırmanın yetersiz olması
C5	Kazan dairesi içerisinde kazan dairesine ait olmayan kolay alevlenebilir eşyaların olması

Tablo 3. (Devamı)

Alt Kriterler	
C6	Kazan dairesindeki elektrik kablolarının açıkta durması
D1	Çalışanların uzun süre aynı pozisyonda veya fiziksel anlamda zorlayıcı çalışmaları
D2	Ekranlı araçların veya diğer ekipmanların uzun süreli kullanımından kaynaklanabilecek kas iskelet sistemi hastalıklarına karşı gerekli önlemlerin alınmaması
D3	Ofislerde elektrikli ısıtıcı, ocak gibi araçların kullanılması
D4	Ofis içerisinde insanlardan, makine veya donanımlardan kaynaklanabilecek veya dış ortam kaynaklı gürültünün rahatsız edici düzeyde olması
D5	İklimlendirme ve havalandırma cihazlarının kontrollerinin düzenli aralıklarla yapılmaması
D6	Ofis içerisinde bulunan eşyaların duvara sabitlenmemesi
E1	Laboratuvarlarda kimyasal güvenlik sorunları
E2	Laboratuvarlarda fiziksel risk etmenlerinden kaynaklı sorunlar
E3	Laboratuvarlarda atık yönetim prosedürünün olmaması
E4	Laboratuvarlarda acil durum tedbirlerinin alınmaması
E5	Kullanılan makine, ekipman ve malzemenin periyodik bakımının düzenli yapılmaması
E6	Laboratuvarlarda hijyen, temizlik ve haşere sorunu
F1	Arşiv ve depolarda dağınıklık ve düzensizlik
F2	Arşiv ve depolarda uygun olmayan istifleme
F3	Arşiv ve depolarda elektrik panolarının önünde malzemelerin bulunması
F4	Sığınağın depo olarak kullanılması
F5	Sığınağa giden yolların belirtilmemesi ve sığınak yolunda engellerin bulunması
F6	Arşiv ve depolarda uygun olmayan termal konfor şartları
G1	Acil kaçış kapılarının her an açık bulundurulmaması
G2	Ortak kullanım alanlarındaki elektrik panosunun kapaklarının kapalı tutulmaması ve yalıtkan paspasların bulunmaması
G3	Ortak kullanım alanlarındaki bazı yangın söndürme cihazlarının tarihinin geçmesi
G4	Ortak kullanım alanlarındaki yangın söndürme cihazlarının içinde temizlik malzemelerinin bulunması
G5	Asansörlerin periyodik olarak düzenli bakımlarının yapılmaması
G6	Ortak kullanım alanlarındaki asma tavan, yer döşemeleri ve pencerelerde kırık, çatlak bulunması

Çalışmanın amacına göre Tablo 3'deki ana kriterlere ve ana kriterlerin alt kriterlerine göre oluşturulan hiyerarşik yapı Şekil 1'de verilmektedir.

Şekil 1. İş Sağlığı ve Güvenliğine Etki Eden Risk Faktörlerine İlişkin Ana Kriterlere ve Alt Kriterlere Ait Hiyerarşik Yapı

İSG alanında çalışan ve İş Güvenliği Uzmanlığı belgesine sahip 7 uzmana Tablo 3'deki ana kriterlere ve alt kriterlere göre hazırlanmış ikili karşılaştırma anketi doldurtulmuştur. Anketler Microsoft Excel programına aktarılmıştır.

Microsoft Excel programı kullanılarak yapılan analizler sonucunda tüm ikili karşılaştırmalarda bulunan tutarlılık oranlarının değerleri, kritik değer olan 0,1'den küçük olarak bulunmuştur.

AHP yöntemi kullanılarak bir kamu üniversitesinde bulunan Sağlık Bilimleri Fakültesi'ndeki İSG açısından riskli alanların ve bu alanlardaki risk faktörlerinin önem dereceleri bulunmuştur. Bu değerler Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4. İş Sağlığı ve Güvenliğine Etki Eden Risk Faktörlerine İlişkin Ana Kriterlerin ve Alt Kriterlerin Önem Dereceleri

ANA KRİTERLERİN KODU	ÖNEM DERECESESİ	ALT KRİTERLERİN KODU	ÖNEM DERECESESİ
A	0,093	A1	0,051
		A2	0,081
		A3	0,445
		A4	0,131
		A5	0,147
		A6	0,145
B	0,028	B1	0,094
		B2	0,170
		B3	0,109
		B4	0,222
		B5	0,200
		B6	0,204
C	0,252	C1	0,131
		C2	0,082
		C3	0,130
		C4	0,035
		C5	0,266
		C6	0,356
D	0,044	D1	0,139
		D2	0,110
		D3	0,106
		D4	0,274
		D5	0,167
		D6	0,204
E	0,441	E1	0,346
		E2	0,071
		E3	0,152
		E4	0,289
		E5	0,090
		E6	0,053
F	0,057	F1	0,058
		F2	0,065
		F3	0,134
		F4	0,353
		F5	0,312
		F6	0,077

Tablo 4. (Devamı)

ANA KRİTERLER	ÖNEM DERECESESİ	ALT KRİTERLER	ÖNEM DERECESESİ
G	0,084	G1	0,195
		G2	0,322
		G3	0,177
		G4	0,108
		G5	0,083
		G6	0,116

Tablo 4'deki önem derecelerine göre;

- Ana kriterlerde en fazla önemden en az öneme doğru sıralama; laboratuvarlardaki risk faktörleri (0,441), kazan dairesindeki risk faktörleri (0,252), kantindeki risk faktörleri (0,093), ortak kullanım alanındaki risk faktörleri (0,084), arşiv, depo ve sığınaklardaki risk faktörleri (0,057), ofislerdeki risk faktörleri (0,044), sınıflardaki risk faktörleri (0,028) dir.
- Laboratuvarlardaki risk faktörleri ana kriterinin alt kriterlerinde en fazla önemden en az öneme doğru sıralama; “laboratuvarlarda kimyasal güvenlik sorunları” (0,346), “laboratuvarlarda acil durum tedbirlerinin alınmaması” (0,289), “laboratuvarlarda atık yönetim prosedürünün olmaması” (0,152), “kullanılan makine, ekipman ve malzemenin periyodik bakımının düzenli yapılmaması” (0,090), “laboratuvarlarda fiziksel risk etmenlerinden kaynaklı sorunlar” (0,071), “laboratuvarlarda hijyen, temizlik ve haşere sorunu” (0,053) tür.
- Kazan dairesindeki risk faktörleri ana kriterinin alt kriterlerinde en fazla önemden en az öneme doğru sıralama; “kazan dairesindeki elektrik kablolarının açıkta durması” (0,356), “kazan dairesi içerisinde kazan dairesine ait olmayan kolay alevlenebilir eşyaların olması” (0,266), “kazan dairesinde bulunan ekipman ve basınçlı kapların periyodik olarak bakım onarımının düzenli yapılmaması” (0,131), “basınçlı kaplar üzerinde etiket eksikliği” (0,130), “kazan dairesinde son kullanma tarihi geçmiş yangın söndürme cihazlarının bulunması” (0,082), “kazan dairesinde aydınlatma ve havalandırmanın yetersiz olması” (0,035) dir.
- Kantindeki risk faktörleri ana kriterinin alt kriterlerinde en fazla önemden en az öneme doğru sıralama; “yangın, deprem ve elektrik kaçağı gibi acil durum tedbirlerinin

alınmaması” (0,445), “yetersiz havalandırma nedeniyle hava kalitesinin düşük olması” (0,147), “zeminin kaymaya, düşmeye karşı uygun malzemeden yapılmaması” (0,145), “kantinde ilkyardım dolabının olmaması/malzeme eksikliği” (0,131), “kantinin genel temizliğinin yapılmaması” (0,081), “çalışanların sağlık kontrolü olmaması” (0,051) dir.

- Ortak kullanım alanındaki risk faktörleri ana kriterinin alt kriterlerinde en fazla önemden en az öneme doğru sıralama; “ortak kullanım alanlarındaki elektrik panosunun kapaklarının kapalı tutulmaması ve yalıtkan paspasların bulunmaması” (0,322), “acil kaçış kapılarının her an açık bulundurulmaması” (0,195), “ortak kullanım alanlarındaki bazı yangın söndürme cihazlarının tarihinin geçmesi” (0,177), “ortak kullanım alanlarındaki asma tavan, yer döşemeleri ve pencerelerde kırık, çatlak bulunması” (0,116), “ortak kullanım alanlarındaki yangın söndürme cihazlarının içinde temizlik malzemelerinin bulunması” (0,108), “asansörlerin periyodik olarak düzenli bakımlarının yapılmaması” (0,083) tür.
- Arşiv, depo ve sığınaklardaki risk faktörleri ana kriterinin alt kriterlerinde en fazla önemden en az öneme doğru sıralama; “sığınağın depo olarak kullanılması” (0,353), “sığınağa giden yolların belirtilmemesi ve sığınak yolunda engellerin bulunması” (0,312), “arşiv ve depolarda elektrik panolarının önünde malzemelerin bulunması” (0,134), “arşiv ve depolarda uygun olmayan termal konfor şartları” (0,077), “arşiv ve depolarda uygun olmayan istifleme” (0,065), “arşiv ve depolarda dağınıklık ve düzensizlik” (0,058) dir.
- Ofislerdeki risk faktörleri ana kriterinin alt kriterlerinde en fazla önemden en az öneme doğru sıralama; “ofis içerisinde insanlardan, makine veya donanımlardan kaynaklanabilecek veya dış ortam kaynaklı gürültünün rahatsız edici düzeyde olması” (0,274), “ofis içerisinde bulunan eşyaların duvara sabitlenmemesi” (0,204), “iklimlendirme ve havalandırma cihazlarının kontrollerinin düzenli aralıklarla yapılmaması” (0,167), “çalışanların uzun süre aynı pozisyonda veya fiziksel anlamda zorlayıcı çalışmaları” (0,139), “ekranlı araçların veya diğer ekipmanların uzun süreli kullanımından kaynaklanabilecek kas iskelet sistemi hastalıklarına karşı gerekli önlemlerin alınmaması” (0,110), “ofislerde elektrikli ısıtıcı, ocak gibi araçların kullanılması” (0,106) dir.
- Sınıflardaki risk faktörleri ana kriterinin alt kriterlerinde en fazla önemden en az öneme doğru sıralama; “sınıflarda termal konfor şartlarının sağlanamaması” (0,222), “zeminin

kaymaya, düşmeye uygun malzemeden yapılmaması/kaydırmaz bantların olmaması” (0,204), “deprem veya sarsıntı gibi acil durumlarda devrilebilecek ekipmanların duvara sabitlenmemesi” (0,200), “projeksiyon gibi elektrikli cihazlar için koruyucu güvenlik önlemlerinin alınmaması” (0,170), “sınıflarda hijyen eksikliği” (0,109), “sınıflarda öğrencilere zarar verebilecek (kolon köşeleri, radyatör, metal direkler vb.) nesnelere darbe emici izolasyon malzemeleri ile kaplanmaması” (0,094) tür.

4. Sonuç

İSG uygulamalarında risk değerlendirmesi çalışmaları ile iş ortamındaki potansiyel tehlikeler ve bu tehlikeler sonucunda ortaya çıkabilecek riskler ortaya konulup, etkili önlemler ile iş kazalarının, meslek hastalıklarının ve işle ilgili hastalıkların önüne geçilmeye çalışılmaktadır. İş ortamlarında bulunan tehlikelerin doğru bir şekilde belirlenip analiz edilmesi tehlike sonucunda ortaya çıkabilecek risklerin saptanması ve ortadan kaldırılabilmesi için hayati önem taşımaktadır. Bu açıdan işletmelerde olduğu gibi yüksek öğretim kurumlarında da İSG ile ilgili risk analiz çalışmaları yapılması gerekmektedir. Bunun içinde risk oluşturacak faktörleri önceden tanımlamak ana ve alt risk kriterlerinin önceliklerini belirlemek ileride hazırlanacak risk analiz çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda genel olarak yapılan faaliyetlerin benzer olduğu yüksek öğretim kurumlarında karşılaşılabilecek risklere karşı önlem alınması noktasında yol gösterici olması amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

İSG alanında görevli akademisyenlerden oluşan karar vericilere uygulanan anketlerle Sağlık Bilimleri Fakültesi’ndeki İSG risk faktörleri olarak belirlenen 7 ana kriter ve 42 alt kriter üzerinden AHP yöntemiyle ağırlıkları hesaplanmış ve değerlendirme yapılmıştır. Ana kriterler içerisinde İSG açısından en önemli risklerin laboratuvarlarda bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre İSG açısından risk en fazladan en aza doğru; laboratuvar, kazan dairesi, kantin, ortak kullanım alanları, arşiv/depo ve sığınaklar, ofisler, sınıflar olarak bulunmuştur.

Çalışmada ana kriterler için önem dereceleri belirlendikten sonra her bir ana kriterin alt kriterleri içinde önem dereceleri belirlenmiştir. Buna göre; laboratuvar ana kriteri içerisinde, kimyasalların güvenlik formlarının olmaması, yanlış depolanması ve saklanması, kimyasalların dökülmesi ve sızıntı gibi durumlarda müdahaleye ilişkin bilgi eksikliği anlamına gelen “laboratuvarlarda kimyasal güvenlik sorunları” alt kriteri önlem alınması gereken en önemli risk faktörü olarak tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla “laboratuvarlarda acil durum tedbirlerinin alınmaması”, “laboratuvarlarda atık yönetim prosedürünün olmaması”, “kullanılan makine,

ekipman ve malzemenin periyodik bakımının düzenli yapılmaması”, “laboratuvarlarda fiziksel risk etmenlerinden kaynaklı sorunlar” ve “laboratuvarlarda hijyen, temizlik ve haşere sorunu” takip etmektedir. Çalışma sonuçlarımıza benzer olarak Ersoy ve Kaya (2019) da çalışmalarında laboratuvar güvenliğinin önemine değinmiştir. İş sağlığı ve güvenliği açısından gıda mühendisliği laboratuvarlarının özel olarak incelendiği çalışmada laboratuvarlarda acil durum planının olmaması, acil durum ekiplerinin belirlenmemesi ve acil durum tatbikatlarının yapılmamasının en yüksek değeri alan tehlikeler olarak belirtilmiştir. Emerce ve Doğan (2017) tarafından eczacılık laboratuvarların ve burada çalışanların güvenlik algısının incelendiği çalışmada laboratuvarlarda acil durum ekipmanlarının eksik olduğu ve personelin mevcut ekipmanın yeri hakkında bilgi sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada çalışanların %11,9’u çalışma hayatı boyunca en az bir kez sağlık personelinin yardımını gerektiren büyük bir kaza geçirdiği %24,7’sinin son altı ay içinde küçük yaralanma geçirdiği bildirmiştir. Hindistan’da yapılan bir araştırmada da katılımcıların %53,23’ünün laboratuvarda yaralanarak kaza geçirdiği ve yaralananların % 28,78’inin yaralanmadan sonra ilk yardım desteği aldığı ifade edilmiştir (Zaveri ve Karia, 2012). Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde laboratuvarların İSG açısından Yükseköğretim kurumları başta olmak üzere tüm kurum ve kuruluşlarda üzerinde özel olarak durulması gereken iş ortamları olduğu laboratuvar kullanıcılarının da bu konuda biliçlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan bir diğer ana kriter kazan dairesidir. Kazan dairesi ana kriterinde “elektrik kablolarının açıkta durması” alt kriteri ilk olarak önlem alınması gereken risk faktörü olarak tespit edilmiştir. Kantin ana kriterinde ise yangın, deprem ve elektrik kaçağı gibi acil durum tedbirlerinin alınmaması en önemli risk olarak görülürken yetersiz havalandırma nedeniyle hava kalitesinin düşük olması en önemli görülen bir diğer risk faktörü olarak tespit edilmiştir. Diğer taraftan elektrik panosunun kapaklarının kapalı tutulmaması ve yalıtkan paspasların bulunmaması ortak kullanım alanlarındaki en önemli risk faktörü olarak tespit edilmiştir. Ayrıca sığınmağın depo olarak kullanılması, ofis içerisinde insanlardan, makine veya donanımlardan kaynaklanabilecek veya dış ortam kaynaklı gürültünün rahatsız edici düzeyde olması, son olarak da sınıflarda termal konfor şartlarının sağlanamaması tespit edilen başlıca alt risk faktörlerdir. Çakan ve Yavuz (2020) tarafından bir kamu üniversitesinde 7 İSG risk faktörü önem derecesine göre sıralanmıştır. Çalışma sonuçlarımıza benzer bulguların elde edildiği çalışma sonuçlarına göre “acil durumlara karşı hazırlıklı olunması için acil durum tahliye tatbikatının yapılmaması” en önemli risk faktörü olarak belirlenirken bunu sırasıyla “kazan dairesinde bulunan kazanların, hidroforun ve kantinde bulunan çay kazanının yetkin

firmalardan tarafından yıllık kontrolünün yapılmaması”, “bina içindeki yangın tüplerin cinsinin, sayısının ve konumunun yangın yönetmeliğine uygun olmaması”, “6331 sayılı İSG Kanunu’na göre işverenin görev ve yükümlülüklerini yerine getirmemesi”, “okul binası içerisindeki öğretim elemanı odalarında ve kütüphanedeki kitaplıkların ve dolapların duvara sabitlenmemesi”, “kantin ve yemekhane çalışanlarının hijyen eğitiminin eksik olması” ve “dış kaynaktan hizmet alımı sırasında gelen kişilerin iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin ve mesleki yeterliliklerinin kontrol edilmemesi” risk faktörleri takip etmiştir. Yükseköğretim kurumları aynı anda akademik ve idari personel ile çok sayıda öğrencinin eş zamanlı olarak birarada bulunduğu kalabalık ortamlardır. Üniversiteler aynı zamanda mezuniyet, konferans, panel davetler gibi çeşitli organizasyonlar düzenleyerek çok sayıda katılımcıya ev sahipliği yapmaktadır. Üniversitelerde tedbir alınmadığında yaşanacak zararlardan çok sayıda kişi etkilenecektir. Bunun için bu kurumlarda İSG önlemlerine bir çok işyerine göre daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Bu yönüyle çalışmamız ve benzer çalışmaların sonuçları bu konunun halen geliştirmeye açık yönleri olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak alandaki eksikliğe dikkat çekmek ve konuyla ilgili veriler ortaya koyarak bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada Sağlık Bilimleri Fakültesi özelinde literatürden farklı olarak İSG risk faktörleri detaylı bir biçimde ele alınmış ve risk faktörleri öncelik sıralaması yapılmıştır. İleride benzer konularda çalışma yapacaklara risk analiz çalışmalarında laboratuvarlar başta olmak üzere çalışma kapsamında tespit edilen risk faktörlerine öncelik vererek değerlendirme yapmaları önerilmektedir.

Kaynakça

- Abdelgawad, M. ve Fayek, A. R. (2010). Risk management in the construction industry using combined fuzzy FMEA and fuzzy AHP. *Journal of Construction Engineering and Management*, 136(9), 1028-1036. doi: 10.1061/(ASCE)CO.1943-7862.0000210.
- Acuner, O. ve Çebi, S. (2016). An effective risk-preventive model proposal for occupational accidents at shipyards. *Brodogradnja/Shipbuilding*, 67(1), 67-84.
- Akın, G. C., Eren, Ö., Oral, H. V. ve Heperkan, H. A. (2020). Yeni bir risk değerlendirme yöntemi ile tersane işletmelerinin sınıflandırılması. *Business and Management Studies: An International Journal*, 8(1), 232-254. doi: 10.15295/Bmij.V8i1.1349.
- Altan, Ö. Z. (2004). *Sosyal politika dersleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aminbakhsh, S., Gündüz, M. ve Sönmez, R. (2013). Safety risk assessment using analytic hierarchy process (AHP) during planning and budgeting of construction projects. *Journal of Safety Research*, 46, 99-105. doi: 10.1016/j.jsr.2013.05.003.
- Arıcı, K. (1999). *İşçi sağlığı ve iş güvenliği dersleri*. Ankara: TES-İŞ Eğitim Yayınları.
- Ayanoğlu, S. ve Biberici, M. A. (2015, Haziran, 4-6). *Ormancılık üretim işlerinde iş sağlığı ve güvenliği kültürünün AHS (Analitik Hiyerarşi Süreci) ile risk değerlendirmesi*. Üretim İşlerinde Hassas Ormancılık Sempozyumu, Kastamonu, Türkiye.
- Badri, A., Nadeau, S. ve Gbodossou, A. (2012). Proposal of a risk-factor-based analytical approach for integrating occupational health and safety into project risk evaluation. *Accident Analysis & Prevention*, 48, 223-234. doi: 10.1016/j.aap.2011.05.009
- Carpitella, S., Certa, A., Izquierdo, J. ve La Fata, C. M. (2018). A combined multi-criteria approach to support FMECA analyses: A real-world case. *Reliability Engineering & System Safety*, 169, 394-402. doi: 10.1016/j.ress.2017.09.017
- Chan, A. H. S., Kwok, W. Y. ve Duffy, V. G. (2004). Using AHP for determining priority in a safety management system. *Industrial Management & Data Systems*, 104(5), 430-445. doi: 10.1108/02635570410537516
- Coşkun, C. (2019). *Çağrı merkezlerinde iş sağlığı ve güvenliği faaliyetleri* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <http://acikerisim.ybu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1384/596993.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Çakan, Ö. G. M. ve Yavuz, Ö. Ü. Ş. (2020). *Üniversitelerdeki iş sağlığı ve güvenliği konusundaki risk faktörlerinin önem derecelerine göre sıralanması: Hitit Üniversitesi örneği*. E. Yazıcı (Ed.), *Eğitim Araştırmaları-2* içinde (s. 1-24). Ankara: İKSAD.
- Çakmaklı, U. (2019). *İş sağlığı ve güvenliği kapsamında orman depolarının ve risklerinin önceliklendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://acikerisim.bartın.edu.tr/bitstream/handle/11772/6442/U%C4%9Fur%20%C3%87AKMAKLI.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Çiftçiöğlü, B. (2013). *İnşaat sektöründe AHP yöntemi ile alt yüklenici seçimi: Bir konut projesinde uygulama* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://polen.itu.edu.tr/items/db7c9868-f3c7-4fab-98ac-08edaa2c9d4f/full>.

- De Felice, F., Petrillo, A. ve Autorino C. (2015). Development of a framework for sustainable outsourcing: Analytic Balanced Scorecard Method [A-BSC]. *Sustainability*, 7, 8399-8419. doi: 10.3390/su7078399
- Debnath, J., Biswas, A., Sivan, P., Sen, K. N. ve Sahu, S. (2016). Fuzzy inference model for assessing occupational risks in construction sites. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 55, 114-128. doi: 10.1016/j.ergon.2016.08.004
- Dong, Q. ve Cooper, O. (2016). An orders-of-magnitude AHP supply chain risk assessment framework. *International Journal of Production Economics*, 182, 144-156. doi: 10.1016/j.ijpe.2016.08.021
- Emerce, E. ve Doğan, B. G. (2017). Knowledge and practices of pharmaceutical laboratory workers on laboratory safety. *Turkish Journal of Public Health*, 15(2), 106-122. doi: 10.20518/tjph.341163
- Eraslan E. ve Algün O. (2005). İdeal performans değerlendirme formu tasarımında analitik hiyerarşi yöntemi yaklaşımı. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20(1), 95-106.
- Erdal, H. (2019). İş sağlığı ve güvenliği için dematel-aras tabanlı risk değerlendirme metodolojisi ve bir uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1831-1853. doi: 10.33206/mjss.465681
- Erken, B. (2013). Anayasal çerçevede Türkiye’de çalışma hakkı. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(2), 66-84.
- Ersoy, S. ve Kaya, E. Ç. (2019). A risk analysis implementation of a state university food engineering department’s laboratories. *Gümüşhane University Journal of Health Sciences*, 8(4), 411-423.
- Fattahi, R. ve Khalilzadeh, M. (2018). Risk evaluation using a novel hybrid method based on FMEA, extended MULTIMOORA, and AHP methods under fuzzy environment. *Safety Science*, 102, 290-300. doi: 10.1016/j.ssci.2017.10.01
- Fera, M. ve Macchiaroli, R. (2010). Appraisal of a new risk assessment model for SME. *Safety Science*, 48(10), 1361–1368. doi: 10.1016/j.ssci.2010.05.009
- Gül, M. (2018). A review of occupational health and safety risk assessment approaches based on multi-criteria decision-making methods and their fuzzy versions. *Human and Ecological Risk Assessment: An International Journal*, 24(7), 1723-1760. doi: 10.1080/10807039.2018.1424531
- Gül, M. ve Güneri, A. F. (2016). A fuzzy multi criteria risk assessment based on decision matrix technique: A case study for aluminum industry. *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 40, 89-100. doi: 10.1016/j.jlp.2015.11.023
- Henderson, R. D. ve Dutta, S. P. (1992). Use of the analytic hierarchy process in ergonomic analysis. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 9(4), 275–282. doi:10.1016/0169-8141(92)90061-4
- İlbahar, E., Karaşan, A., Cebi, S. ve Kahraman, C. (2018). A novel approach to risk assessment for occupational health and safety using Pythagorean fuzzy AHP & fuzzy inference system. *Safety Science*, 103, 124-136. doi: 10.1016/j.ssci.2017.10.025

- İlhan, M. N. ve Ölmezoğlu, N. İ. (2020). İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili temel kavramlar ve tarihsel gelişim. Özen, S. ve Tok Özen, A. (Ed.), *Paramedikler için İş Sağlığı ve Güvenliği içinde* (s. 12-23). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.
- Kang, J., Liang, W., Zhang, L., Lu, Z., Liu, D., Yin, W. ve Zhang, G. (2014). A new risk evaluation method for oil storage tank zones based on the theory of two types of hazards. *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 29, 267-276. doi: 10.1016/j.jlp.2014.03.007
- Kantoğlu, B., Düzdar Argun, İ. ve Sönmez, S. (2018). İş sağlığı ve güvenliği eğitiminde Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) modeli. *Journal of Awareness*. 3(Özel), 591-596. doi: 10.26809/joa.2018548671
- Kim, H., Lee, H. S., Park, M. ve Lee, K. P. (2010, May, 8-10). Influence factor-based safety risk assessment methodology for construction site. J. Ruwanpura, Y. Mohamed ve S. Lee (Eds.), In *Construction Research Congress 2010: Innovation for Reshaping Construction Practice*. (pp. 1356-1365). Banff, Alberta, Canada. doi.org/10.1061/9780784411094
- Kokangül, A., Polat, U. ve Dağsuyu, C. (2017). A new approximation for risk assessment using the AHP and Fine Kinney methodologies. *Safety Science*, 91, 24-32. doi: 10.1016/j.ssci.2016.07.015
- Kwatra, S., Kumar, A., Sharma, S. ve Sharma, P. (2021). Stakeholder participation in prioritizing sustainability issues at regional level using Analytic Hierarchy Process (AHP) technique: A case study of Goa, India. *Environmental and Sustainability Indicators*, 11, 1-14. doi: 10.1016/j.indic.2021.100116
- Lan, N. P. (2021). Evaluation of transboundary water resource development in Mekong River Basin: The application of analytic hierarchy process in the context of water cooperation. *Journal of Water Resource and Protection*, 13(7), 498-537. doi: 10.4236/jwarp.2021.137029
- Liu, R., Zhu, Y. J., Chen, Y. ve Liu, H. C. (2021). Occupational health and safety risk assessment using an integrated TODIM-PROMETHEE model under linguistic spherical fuzzy environment. *International Journal of Intelligent Systems*, 36(11), 6814-6836. doi: 10.1002/int.22570
- Marhavilas, P. K., Koulouriotis, D. ve Gemeni, V. (2011). Risk analysis and assessment methodologies in the work sites: On a review, classification and comparative study of the scientific literature of the period 2000-2009. *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 24(5), 477-523. doi: 10.1016/j.jlp.2011.03.004
- Moosavi, M., Ghorbannezhad, P., Azizi, M. ve Hosseinabadi, H. Z. (2021). Evaluation of life cycle assessment in a paper manufacture by analytical hierarchy process. *International Journal of Sustainable Engineering*, 14(6), 1647-1657. doi: 10.1080/19397038.2021.1982065
- Özdemir, Y., Gül, M. ve Çelik, E. (2017). Assessment of occupational hazards and associated risks in fuzzy environment: A case study of a university chemical laboratory. *Human and Ecological Risk Assessment: An International Journal*, 23(4), 895-924. doi: 10.1080/10807039.2017.1292844
- Özkılıç, Ö. (2005). İş sağlığı ve güvenliği, yönetim sistemleri ve risk değerlendirme metodolojileri. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK).

- Padma, T. ve Balasubramanie, P. (2009). Knowledge based decision support system to assist work-related risk analysis in musculoskeletal disorder. *Knowledge-Based Systems*, 22(1), 72-78. doi: 10.1016/j.knosys.2008.07.001
- Saaty, T. L. (1977). A scaling method for priorities in hierarchical structures. *Journal of Mathematical Psychology*, 15(3), 234-281. doi: 10.1016/0022-2496(77)90033-5
- Saaty, T. L. (1980). The analytic hierarchy process. USA: McGraw Hill.
- Saaty, T. L. (1990). How to make a decision: The analytic hierarchy process. *European Journal of Operational Research*, 48(1), 9-26. doi: 10.1016/0377-2217(90)90057-1
- Saaty, T. L. (2008). Relative measurement and its generalization in decision making why pairwise comparisons are central in mathematics for the measurement of intangible factors the analytic hierarchy/network process. *Revista de la Real Academia de Ciencias Exactas, Fisicas y Naturales. Serie A: Matematicas (RACSAM)*, 102(2), 251-318. doi: 10.1007/bf03191825
- Shapira, A. ve Goldenberg, M. (2005). AHP-based equipment selection model for construction projects. *Journal of Construction Engineering and Management*, 131(12), 1263-1273. doi: 10.1061/(ASCE)0733-9364(2005)131:12(1263)
- Ünver, S. ve Ergenç, İ. (2021). Safety risk identification and prioritize of forest logging activities using analytic hierarchy process (AHP). *Alexandria Engineering Journal*, 60(1), 1591-1599. doi: 10.1016/j.aej.2020.11.012
- World Health Organization (2005). Regional strategy on occupational health safety in SEAR countries. WHO Regional Office for South-East Asia.
- Wind, Y. ve Saaty, T. L. (1980). Marketing application of the analytic hierarchy process. *Management Science*, 26(7), 641-658. doi: 10.1287/mnsc.26.7.641
- Yaraloğlu, K. (2001). Performans değerlendirmede analitik hiyerarşi proses. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 129-142.
- Zaveri, J. ve Karia, J. (2012). Knowledge, attitudes and practice of laboratory technicians regarding universal work precaution. *National Journal of Medical Research*, 2(01), 113-115.
- Zhou Y. D. ve Shi M. L. (2009, May, 22). Rail Transit Project Risk Evaluation Based on AHP Model. *Second International Conference on Information and Computing Science*, Manchester, England.

YEREL YÖNETİMLERE GENEL BAKIŞ: TÜRKİYE 51 İL BELEDİYESİ ORGANİZASYON YAPISI İNCELEMESİ

Özgür TALİH¹, Sevil Ayça TAŞÇI², Taylan ENGİN³

Öz

Modern devlet anlayışı içinde toplumsal ve bireysel farklılık içeren ihtiyaçlara etkili ve verimli şekilde cevap verilebilmesi, aynı zamanda yerindelik sağlayacak sistematik bir çözüme ulaşılması amacıyla yerel yönetim yapılanmasına gidilmiştir. Yerel yönetimler, şehir ve kırsal alanlarda vatandaş yönetim süreçlerine dâhil ederek kamu hizmetlerini ilk elden sunan idari yapılardır. Türkiye’de yerel yönetim yapısı; il belediyeleri, büyükşehir belediyeleri, il özel idareleri ve köylerden oluşmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’deki elli bir il belediyesinin teşkilat yapısı ve organizasyon şemaları, mevzuat ve mevcut uygulamalar çerçevesinde incelenerek ortak özellikler ve farklılıklar belirlenmiştir. Bu doğrultuda ilgili mevzuat ve literatür taranmış, elli bir il belediyesinin resmi internet sayfası incelenerek yayımlanan faaliyet raporları, strateji belgeleri ve il protokol dokümanları gibi belgelerden faydalanılmıştır. Yapılan inceleme ve değerlendirmeler neticesinde elli bir il belediyesinin kurumsal organizasyonunda yer alacak temel birimlere yönelik bir öneri ortaya koyulmaya çalışarak literatüre katkı sağlamak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İl belediyeleri, yerel yönetimler, yerel yönetim yapılanması, teşkilat yapısı, mevzuat

JEL Sınıflandırması: R00, R50, R53, R58, R59, J60, J68, J69

OVERVIEW OF LOCAL GOVERNMENTS: ANALYSIS OF ORGANISATION STRUCTURE OF 51 PROVINCIAL MUNICIPALITIES IN TÜRKİYE

Abstract

In order to respond to social and individual needs in the most effective and efficient way within the modern state understanding, and at the same time to reach a systematic solution that will ensure subsidiarity, local government has been structured. Local governments are administrative structures that provide public services at first-hand by involving citizens in the management processes in urban and rural areas. The local government structure in Türkiye consists of provincial municipalities, metropolitan municipalities, special provincial administrations and villages. In this study, the institutional structure and organisational schemas of fifty-one provincial municipalities in Türkiye are examined within the legislation framework and current practices, plus common features and differences are identified. In this direction, the relevant legislation and literature were reviewed, the official web pages of fifty-one provincial municipalities were examined and documents such as activity reports, strategy documents and provincial protocol documents were utilised. In consequence of this examination and evaluations, it is aimed to contribute to the literature by trying to put forward a proposal for the basic units to be included in the institutional organisation of fifty-one provincial municipalities.

Keywords: Provincial municipalities, local governments, local government structure, organisational structure, legislation

JEL Classification: R00, R50, R53, R58, R59, J60, J68, J69

¹ Yüksek Lisans, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, ozgurtalih@ogr.bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5899-2511

² Yüksek Lisans, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, seviltaisci@ogr.bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0501-2783

³ Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, tengin@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6981-0683

1. Giriş

Merkezi yönetimler görev ve sorumlulukları gereği, hizmetlerin merkezden planlanması ile hizmet ve kaynakların tüm ülke geneline dengeli ve eşit şartlarda dağıtılmasını sağlamaktadır. Bu sayede maddi kaynaklar, uzman personel gibi unsurlar bütüncül şekilde değerlendirilerek bölgeler arasında hizmet düzeyi açısından farkların oluşmasının önüne geçilmekte, planlama ve denetim süreçleri daha kolay yürütülebilmektedir. Merkezileşme sayesinde kamu hizmetlerinin ve ortak fayda amaçlı faaliyetlerin sunumu ve uygulama süreçleri kapsamında tarafsızlık, eşitlik, maliyette etkinlik ve kaynakların doğru kullanılması gibi faydalar ortaya çıkabilmektedir (Sadioğlu ve Ezin, 2021).

Anayasa'nın yürütme başlıklı ikinci bölümündeki (Danışma Meclis, 1982) "*Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir.*" hükmü 127'nci madde ile vurgulanmaktadır. Merkezi ve mahalli idareler arasındaki ilişkilerde dengenin sağlanması ve böylece idarenin bütünlüğü ilkesinin uygun şekilde icrası, kamusal işlerin ortak yürütülebilmesi, toplumsal faydanın sağlanması da Anayasa'nın ilgili maddesinde vurgulanmaktadır (Danışma Meclis, 1982). Kamusal hizmetlerin yürütüldüğü bölgelerin ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu doğrultuda hizmetlerin sağlanması amacıyla, özellikle merkezi idareler ve yerel yönetimlere, birçok konuda önemli görevler düşmektedir.

Mer'i mevzuat doğrultusunda görev ve sorumluluklarının çerçevesini, kendi kararlarıyla belirleyebilen yerel yönetimler (Özel, 2014, s. 6); kişisel gelişimi teşvik eden, toplumsal ve kamu yararı etkisi olan, yasaların cevaz verdiği, herhangi bir kuruluşun uhdesinde olmayan tüm hizmet ve faaliyetleri yetki alanlarına dahil edebilmektedir (Pagenkopf, 1975, s.1-2). Ayrıca toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek ve yerinden hizmet sunmak için, merkezi yönetimin vesayet denetimi altında yer alan yerel yönetimlerin (Kılıç vd., 2022), görev ve sorumluluklarındaki hizmetleri kamu yararı açısından beklentiyi karşılayacak ölçekte yerine getirebilmesinin temel ve önemli koşullarından biri de doğru, uygun ve yeterli bir teşkilat yapısına sahip olmasıdır.

Bu doğrultuda, bir devletin bütünlüğünün sağlanması ile anayasada belirlenen hizmet ve faaliyetlerin yerine getirilmesinde, özellikle yerel bir organizasyon olan belediyelerin tamamlayıcı ve destekleyici bir unsur olduğu söylenebilir (Özel, 2014, s.6). Türkiye'de ise

belediyelerin yönetim sistemleri ve organizasyon yapıları, değişen parametrelere göre farklılıklar içerebilmektedir. Bu farklılıklar, benzer yapıdaki organizasyonların belirli bir çerçeveye ya da standardının olmaması, bunun yanında yetişmiş insan kaynağı tarafından yapılması gereken temel ve uzmanlık gerektiren bazı görevlere ilişkin tanımlamaların bulunmaması gibi sonuçlara sebep olmaktadır. Kısa vadede basit olduğu düşünülen bu sonuçlar uzun vadede, yönetim kademelerinde ve çalışanlarda liyakat, eğitim, uzmanlaşma, bilimsel yaklaşım gibi hususlarda önemli sorun ve zorlukları beraberinde getirebilmektedir.

Bu çalışma kapsamında, tüm il belediyeleri özelinde organizasyon yapıları ve mevcut uygulamalar incelenerek daha eşitlikçi ve adaletli temel bir hizmet sunum standardı sağlayacak teşkilat yapısına yönelik değerlendirme ve öneri yapmak amaçlanmıştır. Temel konusu, 5393 Sayılı Belediye Kanuna göre kurulan idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişiliklerinin organizasyon yapısının incelenmesi olan bu çalışmanın özellikleri ve önceki çalışmalardan farkları aşağıda özetlenmiştir:

- Yerel yönetim kavramı ve gelişimi literatüre göre incelenerek temel ve genel kavramlara değinilmiştir.
- Türkiye’de yerel yönetim yapısı mevzuat ve literatüre göre incelenerek il belediyelerinin yönetim şekilleri ile temel organizasyon yapıları gözden geçirilmiştir.
- Büyükşehir ve il belediyelerinin mevzuat kapsamında görev, sorumluluk ve organlarına ilişkin farklılıklar incelenmiştir.
- Elli bir il belediyesinin organizasyon yapısının araştırılması çerçevesinde, söz konusu belediyelerin internet sayfalarında yer alan organizasyon şemaları, meclis üyesi bilgileri, faaliyet raporları, il protokol listeleri gibi belgelerden elde edilen veriler bir veri tabanına aktarılarak temizlenip aynı formata getirilmiştir.
- Veri tabanı üzerinde yapılan sorgulamalar sonucunda ulaşılan tespitler değerlendirilerek çerçeve bir organizasyon yapısı öneri olarak sunulmuştur.

2. Yerel yönetim kavramsal çerçevesi

Yerel yönetim yapısının antik çağ site ve komün yönetimi dönemlerine kadar dayandığı, ayrıca ilk olarak Avrupa ülkelerinde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Zaman içinde ekonomik, kültürel, sosyal, teknik, bilim gibi birçok alandaki gelişmeler ve değişimler toplumsal refah seviyesinin artmasına, böylece özgür ve güçlü kent yapısının ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlk yerel yönetim yapılarında, günümüzdeki merkezi yönetimlerin sahip olduğu görev ve yetkilerin bulunduğu bilinmektedir. Tarihsel, kültürel veya etnik olarak ortak bir ulusal kimliği paylaşan

insanların oluşturduğu bağımsız bir siyasi yapı olan ulus devletler ortaya çıkmadan önce, Avrupa’da kent idareleri halkın yönetilmesinde etkili yapılar olmuştur (Kahyacı, 2021).

Yerel demokrasi ve kamu hizmetlerinin yerinden sunumunun sistematik bir yapısı olan yerel yönetim ile ilgili olarak ülkelere göre yetki, görev, kapasite ve uygulamalarda önemli farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Yerel yönetimler bazı ülkelerde önemli ölçüde mali özerkliğe sahipken diğerlerinde mali açıdan merkezi yönetime bağlı olmaktadır. Ayrıca siyaset ve yerel demokrasinin yönetsel rolü ile üstlendiği sorumluluklar çerçevesinde, merkezi ve yerel yönetim arasındaki, güç dengesinde de ülkelere göre farklılıklar bulunmaktadır. Bazı Avrupa ülkelerinde yerel yönetimler, merkezi yönetimin gücüne karşı önemli bir koruma oluştururken, diğerlerinde ise sadece ulusal politikaların yerinden idare edilmesi ve uygulamaya alınması anlamına gelmektedir (Hartley vd., 2002).

Batıda, 19’uncu yüzyılda, yerel yönetimler, devlet tarafından yukarıdan aşağıya doğru kurulmuş olup çağdaş yerel yönetim anlayışının başlangıcı İngiltere’de 1760’lara ve Fransa’da 1789’a kadar dayanmaktadır (Güler, 1998). Geçmişten günümüze kadar toplumsal yaşamın en yakınındaki kurumsal yapılar olan yerel yönetimler, 20. yüzyılın sonlarına doğru demokratikleşmenin önemli bir unsuru olması ve siyasal rol üstlenmesi gibi özellikleriyle ön plana çıkmıştır (Görmez, 1997, s. 12-13).

En temel tanımıyla yerel yönetimler, sorumluluklarındaki toplulukların, müşterek gereksinimlerini yerinden belirleme ve karşılamadan sorumlu, vatandaşa en yakın kamu idaresi birimidir. Bu yakınlık topluluğu oluşturan bireylerle sürekli iletişim halinde olmalarını görev ve sorumlulukları gereği olarak zorunlu hale getirmektedir (Akay, 2016, s. 4). Yerel yönetim birimi ya da yerinden yönetim ifadeleri daha çok yerel halkın, kendi seçimleri doğrultusunda belirledikleri kurumsal yapılar tarafından yönetilmesini yani bir yönetim biçimini ifade etmektedir (Keleş, 2009).

Devletin kamu yönetimi içerisinde, yürütme organına doğrudan bağlı teknik bir yapıyı temsil eden yerel yönetimlerin, aynı zamanda sosyal, siyasi ve ekonomik yönetsel özellikleri bulunmaktadır. Bu yönetsel özellikler yerel halkın isteklerine duyarlı olması ve onlarla arasındaki organik bağın etkisiyle oluşmakta olup yerel yönetimlere kendine özgülük niteliği kazandırmaktadır. Yani özerk idare, demokratik ve siyasal kurum, tarihsel yapı ve sivil toplum kuruluşu temel nitelikleriyle yerel yönetimler, diğer kamu idare ve kuruluşlardan ayırt edilebilmektedir (Özel, 2014, s. 1). Ayrıca yerel yönetimler, devletlerde olduğu gibi bölge ve

alan benzeri mekânsal sınırları olan kamusal politik varlıklar olma özellikleriyle diğer kamu tüzel kişilerinden farklılık gösterir (Pagenkopf, 1975).

Yerel yönetimlerde, yerel meclisler ve organizasyonu oluşturan diğer birimler, yerel hizmetlerin yerine getirilmesi doğrultusunda, halkın demokrasiyi deneyimlediği seçimlerle oluşurken, çeşitli mekanizmalar ile yönetime doğrudan katılımın mümkün olduğu da görülmektedir (Güler, 2006). Ayrıca yerel yönetimler, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde önemli rol oynayan, istihdama ciddi katkıları bulunan ve kaynakların etkin yönetildiği yerler olarak görülmektedir (Keleş, 2009). Bu durum, yerel yönetimlerin organizasyon ve yönetim yapısında iyileşme, gelişme ve dengeyi sağlamak amacıyla etkin, verimli, şeffaf, adil ve katılımcılık ilkelerini odağına alan, etkili çözümleri bularak hayata geçirmeyi gerekli hale getirebilmektedir. Aynı zamanda bireylerin, devletin gücü karşısında katılım unsuru doğrultusunda kendilerini ifade edebilmeleri ve kendi seçimlerine göre yönetilmeleri, yerel yönetimler vasıtasıyla mümkün olabilmektedir.

3. Türkiye’de yerel yönetim yapısı

Türkiye’de ilk yerel yönetim girişimi 19. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlamış olup Batılı tarzda ilk belediye İstanbul Galata-Beyoğlu semtinde 1858’de Paris şehri örnek alınarak ayrıcalıklı bir bütçeye sahip Altıncı Daire-i Belediye kurulmuş ve bu gibi imtiyazlarından dolayı Cumhuriyet dönemine kadar başarısı sürmüştür (Ortaylı, 1979:297). Temel amacı sağlıklı, yaşanabilir ve düzenli kentler oluşturarak sunulan kent hizmetlerinde verimliliği artırmak olan yerel yönetimler, Türkiye’de il özel idaresi, belediye ve köy olmak üzere üç ana birimden oluşan yapısını 1982 Anayasası ile de korumuştur (Sadioğlu, 2012). Türkiye’deki yerel yönetim birimlerinin yönetim modelinin dayandığı ilkeler etkinlik, verimlilik, kapsayıcılık ve katılımcılık olarak özetlenebilir.

Türkiye için Batılı anlamda yerel yönetim yaklaşımının ortaya çıkışı, çok eski tarihlere kadar uzanmamakla birlikte söz konusu dönemde kurulan yerel yönetimler, merkezi yönetimin yardımcı kuruluşları olarak değerlendirilerek faaliyetlerini bu çerçevede yürütmeleri yönünde teşvik edilmiştir. Türkiye’de yerel yönetimler birçok açıdan merkezi yönetime tâbi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (Çiçek, 2014).

Toplumsal düzenin sağlanmasını amaçlayan kamu yönetimi kavramı, bir arada bulunan insanların oluşturduğu topluluklarla ilgili yaşamsal her türlü faaliyetin belirli kurallara göre yürütülmesi, denetlenmesi ve idare edilmesini içerir. İdarelerin çalışma ve yapılanmasına ilişkin kuralları ortaya koyan hukukun pozitif bir alanı olan idare hukukuna göre, bir devletin

idari yapılanmasını merkezden yönetim ile yerinden yönetimden oluşan birbirini tamamlayan iki temel (Mecek ve Atmaca, 2020) ilke düzenlemektedir (Sadioğlu, 2012). Yönetim biliminin tarihsel bir kavramı (Keleş, 2009) ve küresel anlamda modern kamu yönetiminin unsurlarından biri olan (Eryılmaz, 2012) yerel yönetimler, demokrasinin toplumsal yaşama etkilerinin doğrudan görülebildiği ve toplumu oluşturan bireylerin anayasal haklar bakımından kendi özgür iradeleri ile karar verme yetkilerinin olduğu birincil kuruluşlar arasındadır (Görmez, 1997). Türkiye'nin idari ve yönetsel yapısı özet olarak Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Türkiye'nin İdari ve Yönetsel Yapısı

Kaynak: Gözler, 2018; Mecek ve Atmaca, 2020; Sadioğlu ve Ezin, 2021)

Belediye yönetimine ilişkin Cumhuriyet döneminin ilk kapsamlı düzenlemesi, idari ve mali açıdan yerel yönetimleri tamamen merkezin denetim ve gözetimine tabi bırakan, 1580 sayılı Belediye Kanunu'dur. Bu kanunda belediyenin tanımı "*Belediye, beldenin ve belde sakinlerinin mahalli mahiyette müşterek ve medeni ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye ile mükellef hükmî bir şahsiyettir*" (TBMM, 1930) şeklinde yapılmıştır. Türkiye'de belediyelerin kurulması ve organlarının oluşturulması ile yönetilmesine ilişkin esasların belirlenmesi amacıyla 5393 Sayılı Belediyeler Kanunu 13 Temmuz 2005 tarihinde Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş olup 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Yasası ise yürürlükten kalkmıştır (Sadioğlu, 2012). Bu kanun ile aynı zamanda belediyelerin çalışma usul ve esasları ile görev, yetki, sorumlulukları da belirlenmiştir.

Bu yeni yasa ile belediyeler için ağır işlediği düşünülen bürokrasi yoğun yönetim sistemi değiştirilerek özel sektör gibi yönetilen, etkin, hızlı ve hizmet odaklı yeni bir yapıya dönüştürülmesi istenmiştir. Yönetim ve organizasyon biliminden faydalanılması ise mevcut yerel yönetim yapısının ve organlarının bu yeni sisteme uyum sağlamasını kolaylaştırabilecektir (İnci, 2007). Türkiye’de halihazırdaki yerel yönetim organları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Yerel Yönetim Organları

Yerel Yönetim Birimi ve Mevzuatı	Birim Adı
İl Özel İdaresi 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu	İl Genel Meclisi
	İl Encümeni
	Vali
Büyükşehir Belediyesi (BB) 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu	BB Meclisi
	BB Encümeni
	BB Başkanı
İl ve İlçe Belediyeleri 5393 Sayılı Belediye Kanunu	Belediye Meclisi
	Belediye Encümeni
	Belediye Başkanı

Kaynak: (TBMM, 2004; TBMM, 2005a; TBMM, 2005b)

Türk yerel yönetim sisteminde belediyeler, yerel hizmet ve ihtiyaçların karşılanması kapsamında önemli bir role sahip olmakla birlikte yapılan mevzuat çalışmalarının etkisiyle yapısal ve fonksiyonel bir dönüşüm geçirmiştir (İnaç ve Ünal, 2007).

3.1. İl belediyelerinin yönetim şekli

Belediyelerin görev, yetki ve sorumlulukları “5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” çerçevesinde belirlenmektedir. Bu doğrultuda Türkiye’deki kent belediyeleri il ve büyükşehir olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1982 Anayasa’sında yer alan “büyük yerleşim merkezleri için kanunla özel yönetim biçimleri kurulabilir” hükmü doğrultusunda 1984 yılında büyükşehir merkezlerine yönelik bir yasa çıkarılarak Türkiye’de birçok ili içine alan bir yerel yönetim yapısı oluşturulmuştur (Keleş, 2009). Türkiye’deki modern anlamdaki belediye sistematiğine 5216 sayılı kanun (TBMM, 2004) ile geçilmiş olup buradaki temel amaç ise “büyükşehir belediyesi yönetiminin hukuki

statüsünü düzenlemek, hizmetlerin planlı, programlı, etkin, verimli ve uyum içinde yürütülmesini sağlamak” olarak belirlenmiştir (Ökmen ve Elma, 2013, s.41-42)

Türkiye belediyeciliğinin modern hatlarının ilk olarak belirlendiği (Ökmen ve Elma, 2013, s. 33) 1580 sayılı kanun kapsamında, nüfus oranına bakılmaksızın ilçe ve il merkezlerinde ayrıca nüfusu 2000’ in üzerinde olan yerleşim birimlerinde belediye teşkilatı oluşturulması zorunlu tutulmuş olup “*belediye meclisi ile belediye encümeni ve belediye reisi ve muavinleri, belediye şubeleri mevcut ise şube müdürleri ve şube heyetlerine mevdudur*” (TBMM, 1930) hükmü ile temel organizasyon şemasının çerçevesi belirlenmiştir.

Belediyenin tanımı, (TBMM, 2005b)’de “*belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi*” şeklinde yapılarak belediye meclisi, encümeni ve başkanı belediyelerin organları olarak ortaya koyulmuştur.

Norm kadro kapsamında belediyelerin teşkilat yapısında kurulması zorunlu birimler; zabıta, malî hizmetler, yazı ve fen işleri olarak tanımlanmış olup gerektiğinde belediye meclisinin kararı ile sağlık, imar, itfaiye, hukuk işleri, insan kaynakları gibi ihtiyaç duyulacak birimler oluşturulabilmekte, birleştirilebilmekte ya da kaldırılabilir (TBMM, 2005b). İhtiyaç duyulacak birimlerin belirlenmesine esas kriterler ise, norm kadro ilke ve standartları doğrultusunda bulunulan yerin sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan gelişme potansiyeli ile demografik ve coğrafi yapısıdır.

Her vatandaş için nüfus kütüğüne kayıtlı olduğu yerin hemşerisi olduğu ifadesi 1580 sayılı Belediyeler Kanunu’nda dikkat çeken en önemli hususlardan bir diğeridir. Halihazırda ikamet edilen il sınırlarındaki belediye hizmetlerinden faydalanma ve bu kapsamdaki sorumlulukları yerine getirme şeklinin ilk temel ifadesi olarak görülmektedir. Hemşeri kavramı ile nüfusa kayıtlı olunan aynı zamanda belediye işlerinde oy verme, seçme ve seçilme hakkına, belediye idaresine katılma ve yardımlardan yararlanma hakkı olan aynı ilde yaşayan bireyler ifade edilmektedir (TBMM, 1930).

Türkiye’de 2018 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile merkezileşme esaslı bir yönetim anlayışına geçilmiştir. Yeni sisteme geçişle birlikte İçişleri Bakanlığı’nın yerel yönetimler üzerindeki vesayet yetkisi korunurken söz konusu Bakanlığa bağlı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü kapatılarak görev ve yetkileri Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesinde kurulan Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü’ne devredilmiştir (Akman, 2019). İçişleri Bakanlığı’nın yerel yönetimler üzerindeki sorumlulukların

yanında Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na da bir kısım görev ve yetkiler verilmiştir (Kahyacı, 2021).

3.2. Temel organizasyon yapısı

Belediyelerde belediye başkanı ve gerekli olan sayıdaki başkan yardımcısından sonra yazı işleri, hesap ya da mali işler veya muhasebe, fen ya da mühendislik, zabıta işleri ile sağlık, veterinerlik, teftiş ya da denetim, hukuk gibi konulara yönelik idari organların oluşturulması yönetim için gerekli olarak görülmektedir.

(Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2007)'de belirlenen ilke ve standartlar çerçevesinde ve belediye meclisi kararıyla belirlenen norm kadro doğrultusunda belediye ve bağlı kuruluşları ile mahalli idareler altı ana gruba ayrılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2021 yılı adrese dayalı nüfus sayımı uyarınca bu gruplar nüfusa göre farklı sayılarda alt gruplara ayrılmış olup Şekil 2'de tasnif cetveli olarak görülmektedir.

Şekil 2. Belediye ve Bağlı Kuruluşları ile Mahalli İdare Birlikleri Tasnif Cetveli

Belediye başkanı ve meclis üyeleri “2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun” hükümlerine göre seçilir ve görev süreleri boyunca siyasi partilerin yönetim ve denetim birimlerinde çalışamayacağı, profesyonel spor kulüplerinde başkanlık yapamayacağı ve yönetiminde görev alamayacağı gibi temel kurallar bulunmaktadır (TBMM, 2005b).

Belediye başkanı tarafından zorunlu görülen durumlarda “nüfusu 50.000'e kadar olan belediyelerde bir, nüfusu 50.001-200.000 arasında olan belediyelerde iki, nüfusu 200.001-500.000 arasında olan belediyelerde üç, nüfusu 500.000 ve fazla olan belediyelerde dört belediye meclis üyesi” (TBMM, 2005b), belediye başkan yardımcısı olarak görevlendirilebilmektedir. Ancak bu görevlendirme norm kadrosunda belediye başkan yardımcısı bulunan belediyeler için geçerli olmakla birlikte, kadro sayısı ile ilgili bağlayıcı bir kriter bulunmamaktadır.

Belediye meclisi, 2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun çerçevesinde, seçilmiş üyelere oluşur ve belediyenin karar organıdır (TBMM, 1984). Belediye meclisinin çalışmasına ilişkin koşullar Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından düzenlenmektedir.

Belediye encümeni üyeleri, il belediyelerinde ve nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyelerde yedi diğerlerinde ise beş kişiden oluşur. Encümen üyeleri belediye başkanı, belediye meclisi üyeleri, mali hizmetler ve belediye birim amirleri arasından seçilir. Ayrıca belediye meclisi tarafından imar ve bayındırlık, plan ve bütçe, çevre ve sağlık, ulaşım ile eğitim, kültür, gençlik ve spor gibi ihtiyaç duyulan alanlarda ihtisas komisyonları kurulabilir. Komisyon üyeleri ise meclis üyeleri arasından en az üç en çok beş kişi olacak şekilde seçilir. Plân ve bütçe ile imar ve bayındırlık komisyonlarının ise nüfusu 10.000'in üzerindeki belediyelerde kurulması zorunludur (TBMM, 2005b).

3.3. Mevzuat açısından Türkiye’de büyükşehir ve il belediyeleri arasındaki farklar

Türkiye’nin idari yapısında 81 il bulunmakta olup bunların 30’u büyükşehir geri kalan 51’i il belediyesi olarak teşkilatlandırılmıştır. (TBMM, 2004)’de, il merkezi birden çok belediyeden oluşan ve nüfus yoğunluğu fazla olan illerde, belediye hizmetlerinin etkin ve kesintisiz yürütülmesi ile belediyeler arası koordinasyon ve uyumun sağlanması amacıyla büyükşehir belediyeleri oluşturulmuştur.

İl belediyelerinin belirlenen görevleri arasında aşağıdaki alanlardaki faaliyetleri yapmak veya yaptırmak yer almaktadır (TBMM, 2005b):

- İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel altyapı çalışmaları,
- Coğrafi ve kent bilgi sistemlerine yönelik çalışmalar,
- Atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılması ve değerlendirilmesine ilişkin hizmetler,
- Çevre, temizlik ve katı atık hizmetleri,

- İçme, endüstri ve kaynak suyuna ilişkin hizmetler,
- Zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans hizmetleri,
- Şehir içi trafik yönetimi, ulaşım ve toplu taşıma hizmetleri,
- Defin ve mezarlık hizmetleri, sosyal destek ve yardım, nikâh işlemleri,
- Ağaçlandırma, park ve yeşil alanlara ilişkin çalışmalar,
- Kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, spor faaliyetleri,
- Öğrenci yurtları, barınma hizmetleri,
- Meslek ve beceri kazandırma faaliyetleri,
- Ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi kapsamında faaliyetler,
- Okul inşaatı bakım ve onarımı,
- İş yeri, terminal ve akaryakıt istasyonları izin ve ruhsat işleri,
- Haberleşme altyapı tesisi için yer seçim belgesi işleri.

Büyükşehir belediyesi, “sınırları il mülki sınırı olan ve sınırları içerisindeki ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan; idarî ve malî özerkliğe sahip olarak kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisi” (TBMM, 2004) olarak tanımlanmaktadır. Belediye sınırları dahilinde yer alan ve ilaveten bu sınırlara en çok 10.000 metre mesafede bulunan yerleşim yerlerinin toplam nüfusu 750.000’in üzerinde olan il belediyeleri, mevzuat ile belirlenen kriterler doğrultusunda, kanunla büyükşehir belediyesi haline getirilebilmektedir.

Büyükşehir belediyelerinin görevleri arasında stratejik plan, yıllık program, bütçe, imar planı, ulaştırma ana planı çalışmaları, işletme ve inşaat ruhsatları, yol yapım çalışmaları, coğrafi ve kent bilgi sistemlerinin kurulması, ağaçlandırma, depolama, hafriyat ve atık yönetimi, gıda işletmeleri ruhsatlandırma ve denetim işlemleri, zabıta hizmetleri, yolcu ve yük terminalleri, sağlık, ibadet, sosyal, spor ve kültür tesisleri ile ilgili çalışmalar, kültür ve tabiat varlıkları bakım, onarım yenileme, toplu taşıma hizmetleri, su ve kanalizasyon hizmetleri, mezarlık işleri, hal ve mezbaha alanlarına ilişkin işlemler, doğal afet yönetimine yönelik planlama ve denetim işlemleri gibi hizmetler yer almaktadır.

İl belediyeleri ile büyükşehir belediyelerinin mevzuatları arasındaki en büyük yapısal fark, büyükşehir belediyesi bünyesinde kurulan komisyonlar ile organizasyon şemasında yer alan genel sekreter, genel sekreter yardımcısı ile daire başkanı kadrolarıdır. Büyükşehir belediyesi teşkilât yapısında temelde genel sekreterlik, daire başkanlığı ve müdürlükler bulunmakta ve ihtiyaca göre genel sekretere yardımcı atanabilmekte, ancak belediye başkan yardımcısı kadrosu yer almamaktadır. Ayrıca nüfusu iki milyonun üstündeki büyükşehir belediyelerinde

on, diğerlerinde beşi geçmemek üzere belediye başkan danışmanı görevlendirilebilir (TBMM, 2004). Belediye ve bağlı kuruluşlarında uzmanlık ve teknik bilgi gerektiren alanlarda kadro unvanının gerektirdiği nitelikleri taşıyan kişiler yıllık sözleşme ile personel olarak istihdam edilebilir (TBMM, 2005b), ancak bunlar büyükşehir belediyeleri teşkilat yapısındaki danışmanlık pozisyonu ile aynı kapsam ve özellikte değildir.

Ulaşım Koordinasyon Merkezi (UKOME), büyükşehir belediyesi bünyesinde ulaşım ve trafiği düzenlemek, yolcu taşıma ücretlerini belirlemek ve toplu taşıma hatlarının güzergahlarını planlamakla ilgili kararları almak amacıyla kurulan bir birimdir. Büyükşehir içinde yer alan kara, deniz ve demiryolu gibi ulaştırma hatlarında yürütülen taşımacılık faaliyetlerinin koordinasyonu görevi UKOME tarafından yapılmaktadır. Ayrıca büyükşehir belediyeleri için il belediyelerinden farklı olarak toplu taşıma hatlarının işletmesine ilişkin, buldukları bölgede kurulu taşıma birlik veya kooperatiflerden hizmet teminine yönelik ifade mevzuatta açık bir şekilde belirtilmektedir (TBMM, 2004).

Belediyelerin en önemli gelir kaynağı merkezi yönetimin vergi gelirlerinden aktardığı paylardır. Bu payların dağılım oranları da büyükşehirler ve diğerlerinde farklı oranlar dahilinde yapılmaktadır (TBMM, 2012 ; Gökmen ve Yeşil, 2014).

4. Elli bir il belediyesi organizasyon yapısı

Türkiye’de devlet yönetimi içerisinde önemli yeri olan yerel yönetimlerin ve özellikle belediyelerin; hukuki açıdan idare hukuku, idari çerçeveden kamu yönetimi, ekonomik hususlar bakımından maliye kapsamında değerlendirilerek organizasyon yapılarına karar verilmesi uygun olabilecektir. Bu doğrultuda yerel yönetimlerde mali, idari, teknik, sosyal ve benzeri birçok farklı disiplin için çalışma alanı oluşturulması mümkündür (Beşel ve Yardımcıoğlu, 2017). Belediyeler demokratik, şeffaf, etkin ve verimli yönetim, sosyal adalet, yönetsel denetim, bağımsız ve tarafsız karar alabilme ilkeleri doğrultusunda yönetilmelidir. Bu ilkeleri uygulayan yerel yönetimlerin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda sosyal ve ekonomik ilerlemeye büyük katkısı olmaktadır (Pak, 1988).

4.1. Organizasyon yapısı incelemesi

Elli bir il belediyesinin her birinin internet sayfaları incelenmiş, organizasyon şemaları, meclis üyesi bilgileri, faaliyet raporları, il protokol listeleri gibi kaynaklardan elde edilen veriler üzerinde çalışılmıştır.

Elli bir il belediyesinin büyük çoğunluğunun internet sayfaları ve faaliyet raporları gibi kaynaklarda yer alan organizasyon şemalarının birbirinden çok farklı biçimlerde hazırlanmış olduğu görülmüş olup Ardahan, Ağrı, Bayburt, Bitlis, Kars, Kırşehir ve Kilis gibi az bir kısmında ise şematik olarak hazırlanmış bir teşkilat yapısı içeren bilgi bulunamamıştır.

Her bir belediyede başkan, meclis, encümen ve başkan yardımcısı organlarının mutlaka bulunduğu görülmüştür. Elli bir il belediyesinde toplam 1154 adet müdürlük olduğu ve bunların 132 adedinin belediye başkanına doğrudan bağlı olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde organizasyon şemasına dâhil edilen 52 birimin 30 adedinin belediye başkanına doğrudan bağlı olduğu görülmüştür. Tablo 2.

Tablo 2. Belediye Temel Birim Tablosu

Birimler	Adet
Belediye Başkanı	1
Belediye Meclisi	1
Belediye Encümeni	1
Belediye Başkan Yrd.	1
Belediye Başkanına Doğrudan Bağlı Müdürlükler	132
Müdürlük	1022
Belediye Başkanına Doğrudan Bağlı Birimler	30
Birimler	22

Elli bir il belediyesinin internet sayfası incelendiğinde meclis üye sayıları ve organizasyon şemalarına dâhil edilen belediye başkan yardımcısı, müdürlük ve birimlerin sayıları Tablo 3'te yer almaktadır. (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2007) ekinde yer alan tasnif cetveline göre illerin grupları ilave edilmiştir.

Tablo 3. Elli Bir İl Belediyesi Sayısal Bilgiler

Sıra	Grubu	İl	Nüfus	Belediye Başkan Yrd. Sayısı	Belediye Meclis Üyesi Sayısı	Müdürlük Sayısı	Birim Sayısı
1	B-8	Adıyaman	632.148	5	37	25	
2	B-8	Afyonkarahisar	744.179	4	31	20	1
3	B-3	Ağrı	524.644	5	31	20	
4	B-7	Aksaray	429.069	1	31	26	
5	B-4	Amasya	335.331	3	32	24	5
6	B-1	Ardahan	94.932	1	14	15	
7	B-2	Artvin	169.543	1	14	16	
8	B-3	Bartın	201.711	5	26	22	2
9	B-8	Batman	626.319	3	37	32	1

Sıra	Grubu	İl	Nüfus	Belediye Başkan Yrd. Sayısı	Belediye Meclis Üyesi Sayısı	Müdürlük Sayısı	Birim Sayısı
10	B-1	Bayburt	85.042	3	16	18	
11	B-3	Bilecik	228.334	4	19	23	1
12	B-3	Bingöl	283.112	3	19	20	
13	B-3	Bitlis	352.277	2	23	18	
14	B-6	Bolu	320.014	6	30	21	3
15	B-4	Burdur	273.716	2	25	20	2
16	B-5	Çanakkale	557.276	3	19	22	2
17	B-3	Çankırı	196.515	3	25	24	
18	B-8	Çorum	526.282	7	33	30	1
19	B-5	Düzce	400.976	5	31	21	
20	B-5	Edirne	412.115	5	24	22	1
21	B-8	Elazığ	588.088	3	33	26	
22	B-4	Erzincan	237.351	3	32	22	1
23	B-5	Giresun	450.154	2	33	26	3
24	B-2	Gümüşhane	150.119	3	33	21	
25	B-2	Hakkari	278.218	3	4	19	
26	B-3	Iğdır	203.159	2	25	19	
27	B-7	Isparta	445.678	5	31	28	
28	B-4	Karabük	249.287	2	30	18	4
29	B-5	Karaman	258.838	3	31	25	1
30	B-3	Kars	281.077	2	25	23	
31	B-4	Kastamonu	375.592	2	31	22	1
32	B-6	Kırıkkale	275.968	3	31	29	
33	B-2	Kırklareli	366.363	4	26	19	
34	B-5	Kırşehir	242.944	5	32	23	
35	B-4	Kilis	145.826	1	30	25	
36	B-8	Kütahya	578.640	3	31	29	
37	B-3	Muş	405.228	5	31	22	
38	B-4	Nevşehir	308.003	5	32	24	
39	B-5	Niğde	363.725	4	31	24	1
40	B-7	Osmaniye	553.012	7	31	20	
41	B-5	Rize	345.662	5	31	23	
42	B-5	Siirt	331.980	2	30	21	
43	B-3	Sinop	218.408	4	25	21	
44	B-8	Sivas	636.121	5	37	30	1
45	B-2	Şırnak	546.589	2	26	18	
46	B-6	Tokat	602.567	5	6	26	
47	B-1	Tunceli	83.645	2	16	19	
48	B-6	Uşak	373.183	6	31	26	3
49	B-4	Yalova	291.001	5	31	24	1

Sıra	Grubu	İl	Nüfus	Belediye Başkan Yrd. Sayısı	Belediye Meclis Üyesi Sayısı	Müdürlük Sayısı	Birim Sayısı
50	B-3	Yozgat	418.500	4	26	23	8
51	B-4	Zonguldak	589.684	3	31	20	5

Kaynak: (Elli Bir İl Belediyesi, 2022; İçişleri Bakanlığı, 2007)

Her bir ilde yer alan başkan yardımcısı, müdürlük ve meclis üye sayılarının nüfus büyüklüğü ile ilişkili olmadığı görülmüştür. Ayrıca elli bir il belediyesi organizasyon şemasına yansıyan müdürlük verileri incelendiğinde Tablo 4'te yer alan sonuçlar elde edilmiştir. (TBMM, 2005b)'e göre belediye başkan yardımcısı sayısı nüfus doğrultusunda en fazla 4 kişi olabilirken Tablo 3'te görüldüğü üzere halihazırda bu sayının 7'ye kadar çıktığı illerimiz olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Elli Bir İl Belediyesi Müdürlüklerinin Sıklık Tablosu

Sıra	Müdürlük Adı	Adet
1	Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü	4
2	Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü	2
3	Basın ve Yayın Müdürlüğü	2
4	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü	33
5	Bilgi İşlem Müdürlüğü	30
6	Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü	9
7	Destek Hizmetleri Müdürlüğü	49
8	Dış İlişkiler Müdürlüğü	1
9	Emlak ve İstimlak Müdürlüğü	20
10	Etüt ve Proje Müdürlüğü	13
11	Fen İşleri Müdürlüğü-Zorunlu	51
12	Gecekondu ve Sosyal Konutlar Müdürlüğü	1
13	Gelirler Müdürlüğü	2
14	Gençlik ve Spor Hizmetleri Müdürlüğü	7
15	Hal Müdürlüğü	24
16	Hukuk İşleri Müdürlüğü	49
17	Huzurevi Müdürlüğü	1
18	İklim Değişikliği ve Sıfır Atık Müdürlüğü	17
19	İmar ve Şehircilik Müdürlüğü	51
20	İnsan Kaynakları Müdürlüğü	1
21	İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğü	47
22	İşletme (Liman) Müdürlüğü	1
23	İşletme Müdürlüğü	3

Sıra	Müdürlük Adı	Adet
24	İşletme ve İştirakler Müdürlüğü	19
25	İştirakler İşleri Müdürlüğü	1
26	İtfaiye Müdürlüğü	51
27	Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü	10
28	Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü	6
29	Kentsel Tasarım Müdürlüğü	3
30	Kırıkkale Belediyesi Personel A.Ş. Genel Müdürü	1
31	Konukevi Müdürlüğü	1
32	Kültür İşleri Müdürlüğü	3
33	Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü	46
34	Kütüphane Müdürlüğü	1
35	Makine İkmal Bakım ve Onarım Müdürlüğü	8
36	Mali Hizmetler Müdürlüğü-Zorunlu	51
37	Mezarlıklar Müdürlüğü	22
38	Muhtarlık İşleri Müdürlüğü	35
39	Muhtarlık ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü	1
40	Muhtarlıklar Müdürlüğü	1
41	Muhtarlar Müdürlüğü	1
42	Özel Kalem Müdürlüğü	50
43	Park ve Bahçeler Müdürlüğü	43
44	Plan ve Proje Müdürlüğü	14
45	Ruhsat ve Denetim Müdürlüğü	14
46	Sağlık İşleri Müdürlüğü	7
47	SİBESKİ Müdürlüğü (Sivas Belediyesi Su ve Kanalizasyon İşletmeleri)	1
48	SİSKİ Müdürlüğü (Siirt Su ve Kanalizasyon İşletmeleri)	1
49	Sosyal Destek Hizmetleri Müdürlüğü	3
50	Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü	13
51	Spor İşleri Müdürlüğü	6
52	Strateji Geliştirme Müdürlüğü	6
53	Su İşleri Müdürlüğü	3
54	Su ve Kanalizasyon İşleri Müdürlüğü	8
55	Su ve Kanalizasyon Müdürlüğü	35
56	Teftiş Kurulu Müdürlüğü	21
57	Temizlik İşleri Müdürlüğü	51
58	Terminal Müdürlüğü	1
59	Tesisler Müdürlüğü	2
60	Tiyatro Müdürlüğü	1
61	Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü	30

Sıra	Müdürlük Adı	Adet
62	Ulaşım Hizmetleri ve İkmal Müdürlüğü	1
63	Veteriner İşleri Müdürlüğü	45
64	Veteriner Müdürlüğü	2
65	Veterinerlik İşleri Müdürlüğü	1
66	Yapı Kontrol Müdürlüğü	8
67	Yazı İşleri Müdürlüğü-Zorunlu	50
68	Yerel Hizmetler Müdürlüğü	1
69	YOKAB Müdürlüğü (Yozgat İli Katı Atık Bertaraf Tesisleri Birliği)	1
70	Yozgat Belediyesi Personel Limited Şirketi Müdürlüğü	1
71	Zabıta İşleri Müdürlüğü-Zorunlu	1
72	Zabıta Müdürlüğü-Zorunlu	50

(TBMM, 2005b)'te belirtilmiş olan ve organizasyon içerisinde bulunması zorunlu tutulan mali hizmetler, fen işleri ve zabıta birimlerinin tüm il belediyelerinde yer aldığı ancak yazı işleri ile ilgili birimin Ardahan ili dışındakilerde olduğu görülmüştür. Yapılan incelemede Tablo 4'teki 72 adet farklı müdürlük ismi tespit edilmiş, ancak bu müdürlüklerin aynı renkli birbirini takip edenlerinin işlevlerinin benzer olduğu kanaati oluşmuştur. Benzer işlevleri olduğu kanaati oluşan müdürlük isimleri için bir standart oluşturmak amacıyla Tablo 5'teki isimler önerilmiştir. Zorunluluk müdürlükler dahil oluşturulan isimlerde bir standart olmadığı görülmüştür. Aynı zamanda Çanakkale Belediyesi'nde "Su ve Kanalizasyon Müdürlüğü" ile "Su İşleri Müdürlüğü" birimlerinin her ikisinin de olduğu dikkat çekmektedir. Yapılan incelemede 50 il belediyesinde "Özel Kalem Müdürlüğü" olduğu görülmüş ancak Ağrı ili belediye resmi internet sayfasında bu birimin durumuna ilişkin bilgi bulunamamıştır.

Tablo 5. Müdürlük İsmi Farklılıkları

İl	Organizasyon Şemasındaki Ad	Eşleştirilen Ad
Batman	Etüt Proje Müdürlüğü	Etüt ve Proje Müdürlüğü
Elazığ	Etüt Proje Müdürlüğü	Etüt ve Proje Müdürlüğü
Çorum	Etüt Proje Müdürlüğü	Etüt ve Proje Müdürlüğü
Çankırı	Etüt Proje Müdürlüğü	Etüt ve Proje Müdürlüğü
Bolu	Etüt Proje Müdürlüğü	Etüt ve Proje Müdürlüğü
Aksaray	Etüt Proje Müdürlüğü	Etüt ve Proje Müdürlüğü
Bolu	Halkla İlişkiler Müdürlüğü	Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
Kilis	Hukuk Müşavirliği	Hukuk İşleri Müdürlüğü

İl	Organizasyon Şemasındaki Ad	Eşleştirilen Ad
Çanakkale	İklim ve Sıfır Atık Müdürlüğü	İklim Değişikliği ve Sıfır Atık Müdürlüğü
Ardahan	İmar Müdürlüğü	İmar ve Şehircilik Müdürlüğü
Zonguldak	İşletme Müdürlüğü	İşletme ve İştirakler Müdürlüğü
Isparta	İşletme Müdürlüğü	İşletme ve İştirakler Müdürlüğü
Niğde	Kentsel Tasarım Müdürlüğü	Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü
Tunceli	Mezarlık İşleri Müdürlüğü	Mezarlıklar Müdürlüğü
Kilis	Muhtarlar Müdürlüğü	Muhtarlık İşleri Müdürlüğü
Ardahan	Ruhsat ve Denetim İşleri Müdürlüğü	Ruhsat ve Denetim Müdürlüğü
Kars	Sağlık Hizmetleri Müdürlüğü	Sağlık İşleri Müdürlüğü
Ağrı	Zabıta İşleri Müdürlüğü	Zabıta Müdürlüğü
Afyonkarahisar	Veteriner Müdürlüğü	Veteriner İşleri Müdürlüğü
Bitlis	Veteriner Müdürlüğü	Veteriner İşleri Müdürlüğü
Aksaray	Basın ve Yayın Müdürlüğü	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
Amasya	Basın ve Yayın Müdürlüğü	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
Kilis	Hukuk Müşavirliği	Hukuk Müdürlüğü

Belediye başkanına doğrudan bağlı müdürlükler incelendiğinde ise buradaki isimlendirmelerde de bir standart olmadığı, genellikle münferit tercihlerin uygulandığı Tablo 6’da görülmektedir. Bunun yanında il belediyelerinin yaklaşık %92’sinde “Özel Kalem Müdürlüğü” ile sırasıyla yaklaşık %37 ve %27’sinde ise “Hukuk İşleri Müdürlüğü” ve “Teftiş Kurulu Müdürlüğü” bölümlerinin başkana bağlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca (TBMM, 2004)’a göre sadece büyükşehir belediyelerinde başkan danışmanı görevlendirilebilirken, Amasya Belediyesi il belediyesi olduğu halde organizasyon şemasında danışmanlar yer almaktadır. Amasya Belediyesi’nde doğrudan belediye başkanına bağlı hukuk, proje, siyasi ve baş danışman olmak üzere toplam 4 adet atanmış danışmanın olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Belediye Başkanına Doğrudan Bağlı Müdürlükler

Birim	İl Sayısı	İl
Özel Kalem Müdürlüğü	47	
Hukuk İşleri Müdürlüğü	19	
Teftiş Kurulu Müdürlüğü	14	
Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü	8	
Mali Hizmetler Müdürlüğü	8	

Birim	İl Sayısı	İl
İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğü	5	
Zabıta Müdürlüğü	5	
İmar ve Şehircilik Müdürlüğü	4	
Yazı İşleri Müdürlüğü	3	
Fen İşleri Müdürlüğü	2	
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü	2	
Strateji Geliştirme Müdürlüğü	2	
Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü	1	Bingöl
Destek Hizmetleri Müdürlüğü	1	Kütahya
Emlak ve İstimlak Müdürlüğü	1	Iğdır
Etüt ve Proje Müdürlüğü	1	Kütahya
İşletme ve İştirakler Müdürlüğü	1	Çankırı
İtfaiye Müdürlüğü	1	Osmaniye
Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü	1	Kütahya
Muhtarlık İşleri Müdürlüğü	1	Sivas
Park ve Bahçeler Müdürlüğü	1	Giresun
Plan ve Proje Müdürlüğü	1	Yalova
Su ve Kanalizasyon İşleri Müdürlüğü	1	Iğdır
Teftiş Kurulu Başkanlığı	1	Erzincan
Temizlik İşleri Müdürlüğü	1	Yozgat

İl belediyelerinden 20 adedinde doğrudan başkana bağlı müdürlük olmayan “İç Denetim” birimi bulunmaktadır. Bunun dışında, farklı müdürlük dışı birimlerin de doğrudan başkana bağlı olduğu internet sayfalarındaki organizasyon şemalarında yer aldığı Tablo 7’de görülmektedir.

Tablo 7. Belediye Başkanına Doğrudan Bağlı Müdürlük Dışı Birimler

Birim	Adet	İl
İç Denetim, İç Denetçi, İç Denetim Birimi	20	Karaman, Kastamonu, Kırıkkale, Niğde, Sivas, Uşak, Yalova, Yozgat, Afyonkarahisar, Amasya, Bartın, Batman, Bilecik, Burdur, Çanakkale, Çorum, Düzce, Edirne, Erzincan, Giresun
Basın Sözcüsü	1	Bolu
Basın Yayın Birimi	1	Bolu
Başdanışman	1	Amasya
Evlendirme Memurluğu	1	Yozgat
Evlendirme Şefliği	1	Kırklareli
Hukuk Danışmanı	1	Amasya
Kalite Yönetim Birimi	1	Uşak

Birim	Adet	İl
Proje Danışmanı	1	Amasya
Sivil Savunma Uzmanlığı	1	Burdur
Siyasi Danışman	1	Amasya
Teftiş Kurulu	1	Yozgat

Elli bir il belediyesinin organizasyon yapılarında bir adet olan müdürlük isimleri ise Tablo 8’de verilmiştir. Mevzuat kapsamında değerlendirildiğinde bu müdürlüklerin görev ve sorumluluklarının diğer birimler dâhilinde yürütülebileceği kanaati oluşmuştur. Örneğin “Dış İlişkiler Müdürlüğü” yönergesi incelendiğinde strateji geliştirme, kardeş şehir ve yurt dışı organizasyonları gibi görevlerin yer aldığı, bu görevlerin ise “Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü” bünyesinde de yürütülebileceği değerlendirilmiştir. “Gecekondu ve Sosyal Konutlar Müdürlüğü” birimindeki faaliyetlerin aynı ilde bulunan “İmar ve Şehircilik Müdürlüğü” bünyesinde yürütülebileceği aynı zamanda kütüphane, tiyatro, huzurevi, konukevi gibi müdürlükler altındaki faaliyetlerin “Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü” altında takip edilebileceği sonucuna varılmıştır.

Tablo 8. Elli Bir İl Belediyesi Organizasyon Yapısında Tek Olan Müdürlükler

Müdürlük	İl
Dış İlişkiler Müdürlüğü	Kırşehir
Gecekondu ve Sosyal Konutlar Müdürlüğü	Karabük
Huzurevi Müdürlüğü	Burdur
Konukevi Müdürlüğü	Batman
Kütüphane Müdürlüğü	Çorum
Terminal Müdürlüğü	Giresun
Tiyatro Müdürlüğü	Giresun
Yerel Hizmetler Müdürlüğü	Kırklareli
Kırıkkale Belediyesi Personel A.Ş. Genel Müdürü	Kırıkkale
SİBESKİ Müdürlüğü	Sivas
SİSKİ Müdürlüğü	Siirt
YOKAB Müdürlüğü	Yozgat
Yozgat Belediyesi Personel Limited Şirketi Müdürlüğü	Yozgat

4.2. Değerlendirme ve Öneriler

Belediye tarafından norm kadroya uygun olmak koşuluyla zorunlu birimlerin yanında ilin ihtiyacına göre insan kaynakları, hukuk işleri, teftiş kurulu gibi ihtiyaç duyulacak birimlerin oluşturulabileceği bilinmektedir. Bu birimlerin belediye meclisi kararı ile kurulması, birleştirilmesi, ayrılması veya kaldırılması, illerin kendi organizasyon şemalarını oluşturmakta esneklikleri olduğunu göstermektedir. Ancak bu esneklik standartlaşmanın önüne geçerek her ilin kendine özgü davranmasına yol açmaktadır.

İllerin norm kadro kapsamında belirli kategoriye ayrılmış olduğu ve standart bir yapı oluşturulduğu görülmüş olmasına rağmen, bu durum illerdeki organizasyon şemasına yansımamıştır. Mevzuat ve yönetim fonksiyonu bakımından il belediyeleri organizasyonlarında bulunması zorunlu olan veya olması önerilen müdürlükler Tablo 9’da listelenmiştir.

Tablo 9. Elli Bir İl Belediye Organizasyonunda Olması Önerilen Müdürlükler

Birim	Açıklama
Fen İşleri Müdürlüğü Mali Hizmetler Müdürlüğü Yazı İşleri Müdürlüğü Zabıta İşleri Müdürlüğü	Kanun kapsamında kurulması zorunlu birimler.
Özel Kalem Müdürlüğü Bilgi Teknolojileri ve Strateji Geliştirme Müdürlüğü Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğü Hukuk İşleri Müdürlüğü Teftiş Kurulu Müdürlüğü Su İşleri Müdürlüğü Kanalizasyon, Atık ve Dönüşüm İşleri Ulaşım İşleri Müdürlüğü Kültür, Sanat, Sosyal Destek ve Yardımlaşma İşleri Müdürlüğü Destek Hizmetleri Müdürlüğü Temizlik İşleri Müdürlüğü İmar ve Şehircilik Müdürlüğü	Tüm illerde olması gereken ve görev tanımlarının ayrıntılı olarak belirlenmesi uygun olduğu düşünülen birimler.

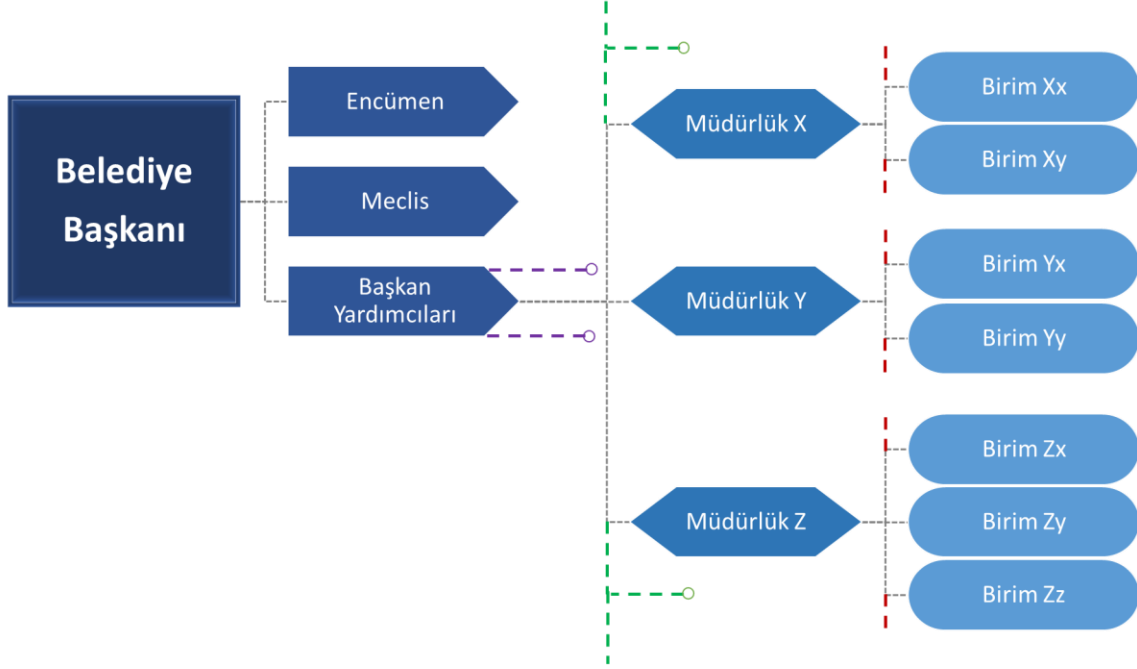
Bunların yanı sıra elli bir il belediyesinde münferit konularda tek adet kurulmuş müdürlükler olduğu tespit edilmiş ve çalışma alanları ortak olduğu düşünülenler Tablo 10’da belirlenen temel müdürlüklerin altında gruplandırılmıştır.

Tablo 9. Elli Bir İl Belediyesinde Sadece Bir Adet Yer Alan Müdürlüklerin Gruplanması

Tespit Edilen Alt Birimler	Bağlanacağı Müdürlük
<ul style="list-style-type: none"> □ Gençlik ve Spor Hizmetleri □ Sağlık İşleri □ Spor İşleri □ Kadın ve Aile Hizmetleri □ Muhtarlık □ Tiyatro	<i>Kültür, Sanat, Sosyal Destek ve Yardımlaşma İşleri Müdürlüğü</i>
<ul style="list-style-type: none"> □ Etüt Plan ve Proje □ Emlak ve İstimlak □ Ruhsat ve Denetim □ Yapı Kontrol □ Kentsel Tasarım ve Dönüşüm □ Çevre Koruma ve Kontrol □ İklim Değişikliği ve Sıfır Atık □ Park ve Bahçeler	<i>İmar ve Şehircilik Müdürlüğü</i>
<ul style="list-style-type: none"> □ İşletme ve İştirakler □ Hal □ Konukevi □ Huzurevi □ Tesisler □ Mezarlıklar □ Veteriner İşleri □ İtfaiye İşleri □ Makine İkmal Bakım ve Onarım	<i>Destek Hizmetleri Müdürlüğü</i>
<ul style="list-style-type: none"> □ Gelirler	<i>Mali Hizmetler Müdürlüğü</i>
<ul style="list-style-type: none"> □ Strateji Geliştirme □ Araştırma ve Geliştirme	<i>Bilgi Teknolojileri ve Strateji Geliştirme Müdürlüğü</i>

Tablo 10’da belirtilen her bir husus kapsamında müdürlükler altında norm kadro çerçevesinde alt birimler oluşturularak daha koordine ve etkin bir yönetim sağlanabileceği düşünülmektedir. Böylece kısıtlı kaynaklara sahip olan il belediyelerinde etkili ve verimli aynı zamanda nitelikli insan kaynağı kullanımı söz konusu olacaktır. İnsan kaynakları yönetiminin amacı kurumsal hedeflere ulaşmak için minimum israfı maksimum faydaya ulaşmak olup örgüt çalışanlarının verimli, etkin ve liyakatli olması durumunda kurumsal yenilik ve gelişmeleri destekleyecek

ortam oluşacaktır (Ghasemzadeh vd., 2022). Böylece yerel yönetimler dahil tüm kurum kuruluşlar tarafından sunulan hizmetlerde üst seviye memnuniyet ve başarı söz konusu olabilecektir. Bu doğrultuda çerçeve bir hiyerarşik yapı önerisi, meri mevzuat kısıtları dikkate alınmak koşuluyla Şekil 3’te sunulmaktadır.

Şekil 3. İl Belediyelerine Yönelik Temel Teşkilat Yapısı Önerisi

Ayrıca farklı bir bakış açısıyla (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2007) ekinde yer alan tasnif cetveline göre gruplandırılan elli bir il belediyesine yönelik organizasyon yapısı sınıflandırmasının ayrı olarak yapılabileceği ve alt birimlerin bu çerçeveye uygun olarak standart bir şekilde oluşturulabileceği öneri olarak sunulmaktadır.

Belediyeler tarafından toplumun ihtiyaçlarına yönelik hizmetler yürütülürken, belediye başkan ve meclis üyeleri kararları doğrultusunda kamu kaynaklarının önemli bir kısmı kullanılmaktadır. Belediye başkanı ve belediye meclisinin her ikisi de seçimle işbaşına gelmesine rağmen başkan yönetsel yetki açısından çok daha etkindir.

Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun’a göre 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı Milletvekili Seçim Kanunu’nun 11. Maddesindeki olumsuz kriterleri taşımamak koşuluyla belediye başkanlığına seçilebilmektedir (TBMM, 1984). Bu doğrultuda belediye başkanlığına gelecek kişilerde yöneticilik eğitimi ya da tecrübesi aranmamaktadır.

Belediye faaliyetlerinin bir toplumun maddi ve manevi yaşamsal tüm alanlarına ilişkin sorumlulukları içerdiği düşünüldüğünde; daha tecrübeli, eğitilmiş, donanımlı ve nitelikli kişilerin belediye başkanı olması faaliyetlerin etkin ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi ile kaynakların hedeflere uygun ve verimli bir şekilde kullanılmasını pozitif yönde etkileyebilecektir (Bolaç, 2018).

Özellikle belediye başkanlığı temsil ve hizmet makamı niteliği taşıdığından meslek olarak değerlendirilmeyerek liderlik ve yöneticilik vasıflarına haiz ve toplum tarafından kabul görmüş kişilerin anılan kadroda görev alması başarılı faaliyetleri de beraberinde getirebilecektir. Yerel yönetim birimlerinin en küçük bileşeninden en büyüğüne kadar tamamının gelişim, değişim ve sürdürülebilirliği için vizyoner bir bakış açısı ile yönetildiği, iyi bir organizasyon yapısı ile kadrosuna sahip olması önemli bir kriter olarak görülmekte ve önerilmektedir.

5. Sonuç

Toplumların huzur içinde birlikte yaşaması, belirli kurallar çerçevesinde ve nizami bir yapıda yönetilmeyi gerektirmektedir. Günümüzde herhangi bir kurum ya da kuruluşun verimliliği çalışan personelin örgütsel yapıya sadakatine ve bu durum ise adaletli ve liyakatli bir yönetim anlayışına bağlıdır. Bu kapsamda herhangi bir kuruluşun organizasyon yapısının belirli standartlara sahip olması ile çalışanların ortaya koyacağı başarının da ilişkisi olduğu bir gerçektir. Bu başarının etkisi ise, toplumsal hizmet sunumu noktasında iyileşme ve memnuniyet artışı şeklinde olabilecektir.

Yerel yönetimler hizmetler noktasında toplumla en çok etkileşimde olan kamu yönetimi yapısı olarak devletin halka dokunan yüzünü temsil etmektedir. Bu kapsamda yerel yönetimlerdeki hizmet sunum ve yönetim anlayışı ile standardizasyon ve yetkinlik önem arz etmektedir. Kişi ya da kişilere özel birimler oluşturmak ya da birimlere ilgisi olmayan kişileri atamak uzun dönem içerisinde iş yapış ve hizmet sunuş noktasında organizasyona zarar verebilecektir.

Yerel mahiyetli kamu hizmetlerinden yararlananların taleplerini temel alan, hukuka uygun ve ideal bir yönetim anlayışını ortaya koymak ve benimsemek memnuniyeti artırmak için gerekli görülmektedir (İnci, 2007).

Bu kapsamda Türkiye'deki elli bir il belediyesinin organizasyon yapısı incelenmiş ve bunların arasında nitelik ve nicelik bakımından farklılıklar olduğu görülmüştür. Çeşitli nedenlerle oluşan bu farklılık ve standart dışılığın yönetim, personel ve o bölgede yaşamını sürdürenler üzerindeki etkisinin sonuçları da çeşitlilik içerebilecektir. Bu sonuçların, hizmet sunumunda ulaşılmak

istenen adil olma, eşitlik ve şeffaflık ilke ve hedeflerini olumsuz yönde etkilemesinin muhtemel olduğu değerlendirilmektedir. Bu etkilerin en aza indirileceği bir yapının tanımlanmasının faydalı olacağından yola çıkılarak çerçeve standart bir belediye organizasyon yapısı oluşturulmasına ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.

Bu doğrultuda 5393 Sayılı Kanun ile verilen görev, yetki sorumluluklar ve mevcut uygulamadaki yapılanmalar doğrultusunda yapılan inceleme sonucunda, il belediyesi müdürlük birimleri konu, ilişki, yetkinlik ve çalışma alanı itibari ile gruplar halinde sınıflandırılmıştır. Yapılan sınıflandırma ve değerlendirmeler sonucunda çok temel ve karmaşık olmayan bir organizasyon yapısı önerisi ortaya koyulmuştur.

Kaynakça

- Akay, H. (2016) Yerel Yönetimlerde Katılımcı Mekanizmalar ve Süreçler. Türkiye Avrupa Vakfı. http://turkiyeavrupavakfi.org/wp-content/uploads/2016/10/Matra_Kitap3.pdf
- Akman, Ç. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yerel Yönetimler: Gelişmeler ve Öneriler. *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, Cilt 13, Sayı 19, s. 2500-2532.
- Beşel, F., ve Yardımcıoğlu, F. (2017). Yerel Yönetimler Üzerine Seçme Yazılar. *Yerel Yönetimler Üzerine Seçme Yazılar*. PESA Publication and Beşköprü Publication. <https://doi.org/10.25272/b.978-605-67821-2-1>
- Bolaç, U. (2018). Belediyelerin Finansmanında İller Bankası A.Ş.’nin Rolü ve Banka Hizmetlerine Yönelik Belediyelerin Memnuniyet Analizi: Bursa Bölge Müdürlüğü Örneği.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2007). Belediye ve Bağlı Kuruluşları ile Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmelik, Pub. L. No. 26442, T.C. Resmî Gazete.
- Çiçek, Y. (2014). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 53-64. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ksusbd/issue/10272/126028>
- Danışma Meclis. (1982). Anayasa, Pub. L. No. 17844, T.C. Resmî Gazete.
- Elli Bir İl Belediyesi. (2022). Elli bir il belediyesinin internet sayfaları.
- Eryılmaz, B. (2012). Kamu Yönetimi. Okutman Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara.
- Ghasemzadeh, E., Bagherzadeh, M., Jafari Kelarjani, S., ve Baloui Jamkhaneh, E. (2022). Designing an Organizational Innovation Model with an Emphasis on the Approach of Lean Human Resource Management: The Case of Selected Municipalities of Mazandaran Province. *Fuzzy Information and Engineering*. <https://doi.org/10.1080/16168658.2022.2154103>
- Gökmen, A., ve Yeşil, E. (2014). Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Büyükşehir Belediyelerine Pay Verilmesine İlişkin Yasal Düzenlemelere Eleştirel Bir Bakış.
- Görmez, K. (1997). Yerel Demokrasi ve Türkiye – *Yerel Yönetim ve Belediyeler* (2. bs.). Ankara: Vadi Yayınları
- Güler, B. A. (2006). Yerel Yönetimler – *Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*. (3. bs.). Ankara: İmge Yayınları.
- Hartley J, Butler J. R. M., Benington J. (2002). Local Government Modernization: UK and Comparative Analysis from an Organizational Perspective, *Public Management Review*, 4:3, 387-404, DOI: 10.1080/14616670210151612
- İnaç, H. ve Ünal, F. (2007). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye’de Belediyeler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4759/65372>
- İnci, H. (2007). Yerel yönetimler yasasındaki değişikliklerin belediyelerin yönetim ve organizasyon yapısı üzerindeki etkileri: Edirne belediyesi örneği, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi].

- Kahyacı, S. (2021). Türkiye’de Yerelin Merkezileşmesi: İki Bin Sonrası Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma Tez No:705454 [Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi]
- Keleş, R. (2009). Yerinden Yönetim ve Siyaset (6. bs.). İstanbul: Cem Yayınevi
- Kılıç, V., Çetin, M. Ş., Yanar, H. İ. & Şenol, S. (2022). Türkiye’de Merkezi Yönetimin Belediyeler Üzerindeki Vesayet Denetiminin Yerel Demokrasiye Etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 397-416. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/diclesosbed/issue/70823/1090874>
- Mecek, M., ve Atmaca, Y. (2020). Yerel Yönetimlerin İdari Yapısına İlişkin Mevzuat Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. <https://doi.org/10.17755/esosder.735143>
- Ortaylı, İlber. (1979). Türkiye İdare Tarihi. TODAİE Yayını, No:180, Doğan Basımevi, Ankara
- Ökmen, M. ve Elma, F. (2013). Türk Dünyasında Yerel Yönetimler- Yapısal İşlevsel Görünüm ve Dönüşüm Süreci. *Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayını*, No:4
- Özel, M. (2014). Yerel Yönetim Bilimi ve Ayrı Bir Disiplin Olarak Gelişme Sorunu. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6 (3). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uaifd/issue/21601/231998>
- Pagenkopf, H. (1975). Einführung in die Kommunalwissenschaft, 3. Auflage, Münster - Westfalen
- Pak, B. (1988). Türkiye’de Belediyelerin Yönetim ve Örgüt Yapılarındaki Temel Sorunlar ile Kütahya Belediyesi Uygulamalarındaki Duruma İlişkin Bir Yapı Önerisi. Tez No:6355 [Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi]
- Sadioğlu, U. (2012). 2000’li Yıllarda Türkiye ve Almanya’da Yaşanan Yerel Yönetimler Reformunun Karşılaştırılması: İl Belediyeleri İçin Bir Model Önerisi. Tez No:319428 [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Sadioğlu, U. (2018). Türkiye ve Almanya’da Yaşanan Yerel Yönetimler Reformunun Karşılaştırılması. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sadioğlu, U. ve Ezin, E. (2021). Türk Kamu Yönetiminde Merkezi Yönetim. Türk Kamu Yönetimi, Orion Kitabevi, Ankara.
- TBMM. (1930). 1580 Sayılı Belediyeler Kanunu, Pub. L. No. 1431, T.C. Resmî Gazete.
- TBMM. (1984). 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, Pub. L. No. 25874, T.C. Resmî Gazete.
- TBMM. (2004). 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Pub. L. No. 25531, T.C. Resmî Gazete.
- TBMM. (2005a). 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, Pub. L. No. 25745, T.C. Resmî Gazete.
- TBMM. (2005b). 5393 Sayılı Belediyeler Kanunu, Pub. L. No. 25874, T.C. Resmî Gazete.
- TBMM. (2012). 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi Kanununda ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Pub. L. No. 25531, T.C. Resmî Gazete.

İKİNCİ ÇİN-JAPON SAVAŞI'NDA (1937-1945) ÇİNLİ SAVAŞ TERCÜMANLARI: XIA WENYUN (夏文运) ÖRNEĞİ

Çile MADEN KALKAN¹

Öz

Bu çalışma, savaş tercümanlarını özellikle olağanüstü durumlardaki aktif konumlarına, kültürel köprü niteliklerine ve sınırları aşma stratejilerine odaklanarak ele almaktadır. Çalışma İkinci Çin-Japon Savaşı (1937–1945) dönemi ile sınırlandırılmış olup, bu savaşta tercüman olarak görevlendirilmiş Xia Wenyun'un (夏文运/ 1906-1978) vaka incelemesi ile örneklendirilmiştir. Çalışmada özellikle Marx'ın sermaye kavramından farklı olarak tercümanın sosyal ve politik sermaye birikimini vurgulayan Pierre Bourdieu'nun "sembolik sermaye" kavramından yararlanılmıştır. Bourdieu'nun sembolik sermayesi, insanların sermaye olarak algılamadıkları belirli bir sermaye biçiminin etkisini anlatmaktadır. Bourdieu'ya göre sembolik sermaye biraz da habitus ile alakalı olup, bireyin kendisi ile alakalı olan görünüş, duruş ve konuşma gibi özelliklerini kapsamaktadır. Onun sembolik sermaye kavramı, İkinci Çin-Japon Savaşı'nda hem ajan hem de Çinli tercüman olarak görev yapan Xia Wenyun üzerinden ele alınmıştır. Çalışmada veri toplamak amacıyla China Academic Journals (CNKI) veri tabanı ve açık kaynaklardan elde edilen bilgiler ve bu alanda yazılmış kitaplar kullanılarak İkinci Çin-Japon Savaşı içerisinde tercümanların rolü incelenmiştir. Sonuç olarak tercümanların, olağanüstü durumlarla karşı karşıya kaldıklarında birikmiş sermayelerini hem kendilerini korumak hem de çıkarlarını müzakere etmek için çekinmeden kullanabildikleri sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: tercüman, sermaye, Bourdieu, II. Çin-Japon Savaşı, Xia Wenyun
JEL Sınıflaması: D8, D83, Z1, Z10.

CHINESE WAR TRANSLATORS IN THE SECOND SINO-JAPANESE WAR (1937-1945): THE CASE OF XIA WENYUN (夏文运)

Abstract

This study deals with war interpreters, focusing especially on their active positions in emergencies, their cultural bridging qualities, and their strategies to cross borders. The study is limited to the period of the Second Sino-Japanese War (1937-1945) and is exemplified by the case study of Xia Wenyun (夏文运/ 1906-1978), who was assigned as a translator in that war. In the study, different from Marx's concept of capital, Pierre Bourdieu's concept of "symbolic capital", which emphasizes the translator's social and political capital accumulation, was used. Bourdieu's symbolic capital describes the impact of a particular form of capital that people perceive as capital. According to Bourdieu, symbolic capital is somewhat related to habitus and includes features such as appearance, posture and speech that are related to the individual himself. His concept of symbolic capital is discussed through Xia Wenyun, who served as both an agent and a Chinese translator in the Second Sino-Japanese War. In order to collect data in the study, the role of translators in the Second Sino-Japanese War was examined by using the China Academic Journals (CNKI) database and the information obtained from open sources and the books written in this field. As a result, it has been concluded that interpreters can use their accumulated capital without hesitation when faced with extraordinary situations, both to protect themselves and to negotiate their interests.

Keywords: translator, capital, Bourdieu, II. Sino-Japanese War, Xia Wenyun
JEL Classification: D8, D83, Z1, Z10.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, cile.maden@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4736-7101.

1. Giriş

“Japonlar köyümüzde birkaç yıl yaşadılar. O sırada Su² adında bir tercüman vardı. Kendisi Çinliydi ama Japon ordusunda tercüman olarak çalışıyordu... Yakalanır ve Sekizinci Yol Ordusu’ndan³ bir casus olduğunuzdan şüphelenilirse, [Japon ordusu tarafından] diri diri gömülürdünüz. Ama tercüman Su ile tanışsanız, sebebini sorar ve sizi serbest bırakırdı. [Çinli komünistlerin] Sekizinci Yol Ordusu’ndan herhangi biri yakalanırsa, tercüman Su onu dışarı çıkarmaya çalışırdı. Kurtuluş günü geldiğinde, tercüman Su [komünistler tarafından] öldürülmedi, bir çiftlikte çalışmaya gönderildi (Zhang ve Su, 2005: 156-157).”

“Tercüman Su iyi bir adamdı, çok iyi bir adamdı. Kibardı ve başkalarına karşı çok iyiydi... (Soru: Tercüman Su o sırada çok sayıda insanı korumaya çalıştı mı?) ...Eğer delillerle yakalanırsan seni savunamazdı; ama aleyhinize hiçbir kanıt yoksa, sadece bir komünist olduğunuza dair şüphe varsa, [o] sizin iyi olacağınızı garanti edebilirdi. Gerçekten iyi bir adamdı (Zhang ve Su, 2005: 157).”

Çinli köylüler tarafından Çinli bir tercümana (Su) ilişkin yukarıdaki iki paragraf, İkinci Çin-Japon Savaşı (1937-1945) sırasında Çin’in Shanxi eyaletinin Japon işgali üzerine yakın tarihli röportajlı bir tarih projesi (Zhang ve Su, 2005) sırasında ortaya çıkmıştır. Bu projede tercüman Su’nun köylülerin gözünden yansıyan görüntüsü, özellikle araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Tercüman Su, düşmana (Japon kuvvetlerine) hizmet ederken, görünüşe göre Çinli köylülere güvence sağlayarak ve o şiddetli zamanlarda Çinli komünistlere yardım ederek onların hayranlığını ve saygısını kazanmıştır. Bu efsanevi tercüman hakkında Japonlar tarafından herhangi bir bilgi sunulmamış, ancak Çinli tanıklara göre savaşın sonuna kadar Japon birliklerinde hizmetini sürdürmüştür. Ayrıca bahsedilene göre tercüman Su, muhtemelen komünistlerle daha önceki bağlantısı nedeniyle, Japonlara hizmet etmesine rağmen 1949’daki kurtuluştan sonra yalnızca orta düzeyde bir ceza almıştır. Tercüman Su örneğinin bu makaledeki ana vaka çalışmasıyla doğrudan bir bağlantısı olmasa da köylülerin anıları aracılığıyla temsil edilen böylesine güçlü bir tercüman figürü, savaş zamanında tercümanların temsili anlayışımıza yeni bir katman eklemiş ve pek çok konuyu gündeme getirmiştir. Örneğin: tercümanlar çatışma durumlarında (savaş zamanlarında) ne tür roller oynayabilmektedir? Savaş sırasında neden “hain” olarak görülen bazı tercümanlar yerel halk tarafından olumlu karşılanmışlardır? Bu tercümanlar nasıl bu kadar güçlü olabilmişlerdir? Ve uluslararası çatışmalarda tercümanların aracılığını nasıl kavramsallaştırabilir ve teorize edebiliriz?

Savaşlar, sözlü çeviri çalışmaları için çok zengin bir alandır ve bize yorumcunun gücü ve çatışma halindeki çevirinin doğası hakkında farklı bir bakış açısı sağlayabilmektedirler. Savaş durumu, tercümanlar için uç bir durumu temsil etse de dünya tarihi boyunca ve son uluslararası

² Ana kaynaktan Su’dan “tercüme memuru (fanyiyuan/ 翻译员)” olarak söz edilmektedir; bu, o dönemde halk ve Çinli yetkililer tarafından hükümete veya ordulara bağlı tercümanlar için kullanılan genel bir terimdir. Su’nun asıl sorumluluğunun Japonlar ile yerel halk arasında tercüme yapmak olduğu göz önüne alındığında, bu kısım çevirisinde “tercüman” terimi kullanılmıştır.

³ Resmi olarak Çin Cumhuriyeti Ulusal Devrim Ordusu’nun 18. Grup Ordusu olarak bilinen, Çin Komünist Partisi komutasındaki bir grup ordusudur.

çatışmalarda pek çok tercümanın yüzleşmek zorunda kaldığı bir gerçeği yansıtmaktadır. Ayrıca, savaşlardaki toplumsal düzensizlik ve askeri şiddet genellikle önceden dayatılan normları bozmakta ve böylece tercümanları kendi lehlerine sonuçlar için yeni yaklaşımlara başvurmaya teşvik etmekte veya zorlamaktadır. Bu pratik kaygı, diğer bağlamlarda kolayca gözlemlenemeyecek olan tercümanların aracılığını dramatize etmektedir. Ayrıca, bu diller arası ve kültürler arası çatışmalarda tercümanlar genellikle önemli bir stratejik kaynak olarak görülmektedirler. Tercümanlar bu gibi savaş durumları için istihbarat faaliyetleri, siyasi müzakere ve fethedilen bölgelerin kontrolü gibi belirli askeri ve siyasi amaçlar için işe alınmakta veya eğitilmektedirler (Bowen, 1995). Ordulara bağlılıkları ve farklı dillerdeki bilgilere erişimleri, onlara genellikle belirli bağlamlarda bazı ayrıcalıklar bahşetmektedir ve bu durum onlara arabuluculuk için daha fazla alan bırakmaktadır. Tarafsızlık ve yansızlık gibi konuların tercüman alımı ve yönetiminde tekrarlandığını görmek şaşırtıcı değildir; öte yandan, savaş bölgelerinde doğrudan tercümanlarla çalışan kişiler (genellikle müşteriler veya yerel halk), tercümanların tercüme işleri dışındaki arabuluculuğunu kabul, hatta takdir etmektedirler. Bu tutarsızlıklar, uluslararası savaşlarda tercümanların konumlarının, hiçbir şey yapmamaktan veya taraflardan birinin yanında yer almaktan daha karmaşık olduğunu göstermektedir. Onların sınırları aşma stratejileri, pek çok tercüman ve araştırmacı tarafından profesyonelce karşılanamayabilmekte ve hatta çıkar ilişkisi olarak görünebilmektedir, ancak tercümanlık kurumunun anlaşılması için verimli bir bakış açısı sunmaktadırlar.

2. Tercümanlık Müessesesine Dair Tartışmalar

Tercümanların vekilliği meselesi, özellikle mahkeme tercümanlığı bağlamında, 1990'ların başlarında tartışmaya açılmıştır. Roseann Dueñas González, Vásquez ve Mikkelson (1991: 502) gibi akademisyenler, mahkeme tercümesinde kaynak dil özelliklerine sıkı sıkıya bağlı kalmayı ve tercümanın rolünün yalnızca “dil uzmanı” olarak sınırlandırılmasını savunurlarken; diğerleri mahkemenin sınırlı İngilizce yeterliliği olan kişiler için yasal sisteme eşit erişim sağlamak amacıyla “müdahale edilmeyen” tercüme hizmetleri sağlama stratejisini savunmaktadırlar (Moeketsi, 1999; Seligson, 1990; O’Barr, 1987). Yani diğer araştırmacılar katılımcıların ilgili söylem biçimleri eğitimsel, kültürel ve dilsel geçmişleri nedeniyle farklı olduğunda tercümanın müdahalesinin gerekli olduğunu savunmaktadırlar. Örneğin, bir dizi İspanyol mahkeme tercümanı ile görüşen ve onları gözlemleyen Seligson (1990: 25), tercümanın “*çoğunlukla kendi hatası olmadan*” mahkeme duruşmalarına katılanlar üzerinde bir etkiye sahip olabileceğine ve belirli bir pragmatik etki elde etmek için müdahale edebileceğine dikkat çekmektedir. Mahkeme tercümanlarının etik kurallarındaki tarafsızlık ve yansızlık vurguları –

örneğin, “APCI Uygulama Kuralları (Polis ve Mahkeme Tercümanları Derneği [APCI], 2013)” ve “Kaliforniya Mahkemesi için Mesleki Standartlar ve Etik Tercümanlar (California Federation of Interpreters, ?)” – hem mahkemelerin hem de avukatların, tercümanların müdahalesi nedeniyle mahkeme salonunun kontrolünü kaybedeceklerine dair çeşitli korkularını bir dereceye kadar ortaya koymaktadır. Burada haklı çıkarılan ve pekiştirilen esas olarak mahkemelerin çıkarları ve sözde demokratik sistemlerdeki eşitsiz güç ilişkileridir. Mahkeme tercümanlarının temsili üzerine yapılan bu ilk araştırma, tercümenin yalnızca mekanik dilsel aktarım olduğu varsayımına meydan okumakta, karmaşık kültürel ve politik faktörlere maruz kaldıklarında tercümanların temsiline önemini vurgulamaktadır. Bu vurgu, Michael Cronin (2002) tarafından “The Empire Talks Back: Orality, Heteronomy and the Cultural Turn in Interpreting Studies” adlı makalesinde de tekrarlanmıştır. Bu makalede Michael, *Lienzo de Tlaxcala* olarak bilinen on altıncı yüzyılın ortalarında resimli bir Meksika elyazmasında kaydedilen, hayranlık duyulan ve nefret edilen yorumcu Malinche’nin (1496?–1529) örneğini gözden geçirmiştir. Michael özellikle etnik grupların tercümana ve konuşulan dillere karşı takındıkları kararsız tavrı analiz etmiştir. Michael, konferans tercümanına sürekli olarak verilen önceliğin, tercümanın sosyal ve antropolojik rolünün yanı sıra tercüme faaliyetlerini etkileyen bağlam faktörlerini göz ardı ettiğini ve disiplin içinde “*tercümanlık çalışmalarına daha materyalist, politik olarak öz-bilinçli bir yaklaşım*” ve “*kültürel bir dönüş*” çağrısında bulunduğunu savunmuştur (Cronin, 2002: 46). Cronin’in yanı sıra son on yılda, tercümanların aracılığı araştırmacılar tarafından giderek daha fazla vurgulanmaktadır (Footitt ve Kelly, 2012; Delisle ve Woodsworth, 1995). Son uluslararası siyasi tartışmalar ve askeri çatışmalarda (örneğin Irak ve eski Yugoslavya’da) tercümanlara odaklanan birkaç ampirik çalışma da yapılmıştır (Palmer, 2007; Torikai, 2009; Drouet, 2007). Bu tür araştırmalar, uluslararası örgütler ve askeri güçlerle çalışmak üzere istihdam edilen tercümanların çoğunun profesyonel eğitim almadığını, doğrudan yerel halktan işe alındıklarını ve bu tür pozisyonlara mali kaygılar da dahil olmak üzere çeşitli nedenlerle başvuranların olduğunu göstermektedir.

Yerel olarak işe alınan bu tercümanlardan genellikle tercümenin çok ötesinde görevler üstlenmeleri istenmektedir. Örneğin, 2003’ten beri Irak’ta yerel tercümanlarla çalışan Batılı gazetecilerle yapılan görüşmelere dayanarak, bu gazetecilerin tercümanları görüşme ayarlamak, görüşülen kişileri seçmek (sınırlar dahilinde), güvenliği değerlendirmek ve yerel bağlantılardan oluşan bir ağa erişim sağlamak da dahil olmak üzere bir dizi görevi yerine getirmek için “aracı” olarak kullanma eğiliminde oldukları belirtilmiştir (Palmer, 2007: 18). Ancak Palmer’e göre, gazeteciler tercümanlara güvenmelerine rağmen, onlara karşı genellikle ikircikli bir tavır

sergilemişlerdir. Yani gazeteciler bir yandan, iyi bir bilgi kaynağı olabilmeleri için güçlü sosyal yeterliliklere sahip tercümanlar arıyorlardır; öte yandan çok güvendikleri ancak üzerinde çok az kontrol sahibi oldukları tercümanların güvenilirliği konusunda da endişeleri vardır (2007: 18-23). Palmer'ın analiz ettiği uluslararası organizasyon ortamı, birçok profesyonel tercümanın askeri ve diplomatik bağlamlarda yüzleşmek zorunda kaldığından çok daha az resmi ve düzenli olmasına rağmen, araştırması, ihtilaflarda tercümanın çeşitliliğini ve karmaşıklığının yanı sıra tercümanın karşılaşılabileceği potansiyel fırsat ve riskleri ortaya koymaktadır. Uluslararası kuruluşlar için tercümanlığın çatışmalarda genellikle diğer birçok tercümanlık biçimine (örneğin askeri ve diplomatik tercümanlık) göre daha az risk ve daha az baskı içerdiği göz önüne alındığında, askeri bağlamda tercümanların işe alınması ve yönetimleri üzerinde daha fazla kontrol olması beklenmektedir. Araştırmacı Kayoko Takeda, İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD kuvvetlerinin *nisei*'ye (ikinci nesil Japon Amerikalılar) olan güvensizliklerini ve seçici kullanımlarını araştırarak bu yönü özellikle ele almıştır (2007). Takeda'nın işaret ettiği gibi, ABD hükümeti bu *nisei* dilbilimcilerini 4-F (fiziksel, zihinsel veya ahlaki olarak askerlik hizmetine uygun olmayan) ve daha sonra 4-C (düşman yabancılar, milliyet veya soy nedeniyle askerlik hizmeti için kabul edilemez) olarak değerlendirerek sınıflandırmıştır (2007: 94). Bu sıkı denetime rağmen, orduda görev yapan bu *nisei* dilbilimcilerin çoğu, etnik kökenleri nedeniyle önyargı ve şüpheyle karşı karşıya kalmışlardır (2007: 97-98). Tercümanların geçmişlerine ilişkin bu endişe, tercümanların sosyal gidişatını ve tercümanlık uygulamalarıyla potansiyel bağlantılarını incelemenin önemini ortaya koymaktadır.

Toplumdaki tercümanlık müessesesi konusunu incelemek için yararlı bir kavram, Bourdieu'nun sermaye kavramıdır. Ona göre, tercümanlık müesseselerinin sahip oldukları sermaye miktarı, diğer müesseseler üzerinde etkide bulunmak için ne kadar "toplumsal enerjiye" sahip olabileceklerini belirlemektedir (Bourdieu, 1986: 241). "Sermaye" terimi, Marx'ın sosyolojik iktisadında yaygın olarak kullanılmaktadır, ancak Bourdieu'nun ele almaya çalıştığı şey, terimin Marksist ekonomik kullanımından çok daha geniştir, çünkü Bourdieu'nun sermaye kavramı, acentaların sahada katılım ve rekabetten doğan belirli kârlara el koyduğu hem maddi hem de maddi olmayan kaynakları içermektedir. Onun kavramı, ekonomik sermayenin (örn. tasarruf, maaş, varlıklar), profesyonel nitelikler ve eğitim dereceleri gibi kurumsallaşmış formların yanı sıra temsilcilerin aile bağlantıları ve sosyal ağları (sosyal sermaye) dahil olmak üzere temsilcilerin uzmanlaşmış kültürel bilgi ve yeterliliklerini (kültürel sermaye) de kapsamaktadır (Bourdieu, 1977: 186-187). Sembolik sermaye, Bourdieu'nun soyut bir biçimde (fiziksel, ekonomik, kültürel veya sosyal) tüm sermaye türlerini ifade etmek için kullandığı bir

sermaye türüdür (Bourdieu, 1998: 47). Yani elde edinilen kazanımlar, sahip olunan maddi ve manevi değerlerin bütünü, sembolik sermayenin göstergesidir.

Bourdieu tarafından önerilen bu sembolik sermaye kavramının çeviribilim disiplinine uygulanabilir olup olmadığı bazı araştırmacılar tarafından zaten tartışılmıştır, ancak onların tartışmaları tercümanlardan çok çevirmenlerin durumunu ele almaktadır. Örneğin Jean-Marc Gouanvic, eserleri aracılığıyla kalıcı ve istikrarlı bir sembolik sermayeye sahip olan yazarların aksine, çevirmenlerin bir hedef kültüre hitap ederek çıktılarının sermayesini artırma yeteneğine sahip olmalarına rağmen, öncelikle “*kaynak toplumda yayınlanan orijinal çalışmaya yatırılan sembolik sermayeden*” yararlanmalarını sorgulamaktadır (2005: 161-162). Çevirmenlerin sembolik sermayesine ilişkin benzer şüpheler, çevirmenlerin genellikle yazarlardan daha az toplumsal olarak tanındıklarını ve çeviri üretimi açısından geçici konumları nedeniyle daha az sembolik sermayeye sahip olduklarını savunan Michaela Wolf tarafından da ileri sürülmüştür (2007: 21). Belirli bir zaman ve mekana bağımlı olmayan ve kendilerini okuyuculardan uzaklaştırabilen çevirmenlerin aksine, tercümanlar fiziksel olarak o ortamda bulunmalı, dil ve eylemler (örneğin yüz ifadeleri, jestler ve diğer vücut dilleri) aracılığıyla kişilerle etkileşime girmelidirler. Tercümanların bireysel kimlikleri daha görünürdür ve diğer katılımcıların faaliyetlerinden etkilenme olasılıkları da daha yüksektir. Moira Inghilleri'nin öne sürdüğü gibi tercümanlık olayları, birbiriyle iç içe geçmiş birden fazla alanın birleştiği ve tercümanların konumlarının genellikle diğer daha güçlü araçlara ve kurumlara bağlı olduğu yerlerdir (2005: 72-73). Ayırt edici alanlar arasındaki potansiyel çatışma ve tercümanların yüzleşmek zorunda oldukları baskı, onları pratikleri üzerinde aktif olarak düşünmeye ve aynı zamanda habituslarını ve sosyal alandaki konumlarını şekillendiren durumlara uyum sağlamaya teşvik etmektedir (Inghilleri, 2005: 71). Bu tartışmalar tercümanlık çalışmaları için bazı ilginç soruları gündeme getirmektedir. Tercümanlar ne tür sermayeye sahip olabilirler? Tercümanların olayları yorumlamadaki fiziksel varlığı ve diğer araçlarla etkileşimleri sermayeye sahip olmalarını etkiler mi? Tercümanların sembolik sermayesinin müesseseleriyle nasıl bir ilişkisi vardır? Bu çalışmada, İkinci Çin-Japon Savaşı sırasında Çinli tercüman Xia Wenyun'un vaka incelemesi aracılığıyla bu sorular ele alınacaktır.

3. Tercümanların Sermayesi

Bir tercümanın sermayesini ölçmek için dikkate alınması gereken en az üç husus vardır. Bunlar dilsel ve kültürel yeterlilik, tercüme becerileri ve sosyal statü olarak belirlenmiştir. Tercümanların dilsel ve kültürel yeterlilikleri, tercüman olarak konumlandırılmasının temel sermayesini oluşturmaktadır. Bu sermaye hem zihin ve beden eğilimleri olarak cisimleşmiş

formlarda hem de sertifikalar, dereceler gibi kurumsallaşmış formlarda var olabilmektedir. Bunlar tercümanın yurt dışında yaşama deneyimi, farklı kültürlere maruz kalması, üniversite nitelikleri vb. dahil olmak üzere onun sosyal ve eğitim geçmişiyle ilgilidir. Dolayısıyla, tercümanın çeviri becerisi, onu benzer dil ve kültür bilgisine sahip diğer temsilcilerden ayıran bir tür kültürel sermayedir demek mümkündür. Bu sermaye tercümanlık pratiğine ve eğitimine yaptığı yatırım yoluyla edinilmeli ve biriktirilmelidir. Müşterilerden alınan iyi referanslar ve profesyonel kurumlardan alınan sertifikalar, tercümanın mesleki becerilerinin kanıtıdır ve tercümanın çeviri piyasasındaki şansını artıracaktır.

Üçüncü husus, yani tercümanın sosyal statüsü, diğer iki hususla örtüşmektedir ancak daha karmaşık sosyal ve siyasi faktörleri içermektedir. Örneğin, normalde uzun yıllara dayanan deneyime sahip bir tercüman, fazla deneyime sahip olmayanlara göre daha yüksek bir statüye sahiptir. Ancak bu noktada sembolik sermaye, tercümanın bağlı olduğu kurumlara (örneğin mahkeme, hastane, devlet) bağlı olarak benzer geçmişe sahip diğer tercümanlardan farklı algılanabilmektedir. Tercümanın sosyal ağı (sosyal sermayesi) aynı zamanda sermayesi açısından dikkate alınması gereken önemli bir faktördür, çünkü “*etkili bir şekilde harekete geçirebileceği bağlantı ağının boyutu*” ve “*bağlı olduğu kişilerin her birinin kendi başına sahip olduğu sermayenin (ekonomik, kültürel veya sembolik) hacmi*”, onun sosyal sermayesinin hacmini doğrudan belirlemektedir (Bourdieu, 1986: 51). Bu sosyal sermaye, kişisel ilişkilere önem veren ve sosyal ağı vurgulayan bazı kültürlerde yer alan temsilciler için özellikle önemli olabilmektedir. Örneğin Çin kültüründe genellikle *guanxi* (关系) olarak adlandırılan, kişinin sosyal ağları ve kişisel etkisi, kişinin profesyonel performansını ve kariyer gelişimini etkileyen önemli bir faktördür. İyi bir sosyal ağ, tercümanın sadece iş ilanları, mesleki tavsiyeler ve gelişim konularında güncel bilgiler alması anlamına gelmemekte, aynı zamanda Palmer’ın “*düzeltilici olarak tercüman*” modelinin de gösterdiği gibi, tercümanın arabuluculuk içeren işler için şansını da önemli ölçüde artırmaktadır. Aynı zamanda tercümanlar, yorumlanan olaylarda fiziksel olarak bulunmaları ve diğer araçlarla şahsen etkileşimleri nedeniyle, koşullu ilişkileri kalıcı bağlantılara dönüştürerek yeni sosyal sermaye yaratma ve biriktirme şansına da sahiptirler.

Bir tercümanın sembolik sermayesi, sahip olduğu sermayelerinin algılanan değeridir. Sembolik sermaye tercümanın sosyal sermayesiyle örtüşmektedir, ancak tercümanın sosyal konumunu etkileyen çok çeşitli sosyal ve politik faktörleri de kapsamaktadır. Örneğin, diğer kültürlerle aktif iletişim nedeniyle tercüme talebinin yüksek olduğu bazı kültürlerde (örneğin Çin), tercümanlar oldukça yüksek bir sosyal profile sahiplerdir ve çevirmenlerle diğer dilbilimcilerin

çoğundan çok daha iyi ücret almaktadırlar (Renaissance Translations, 2020; Sanchis, 2019). Ancak Irak'ta Amerikan birlikleri ve diğer uluslararası güçlerle çalışan tercümanlar için bu durum çok farklı olabilmektedir. Bu tercümanlar daha iyi maaş alabilmektedirler ama Irak'ın “düşmanları” ile ilişkileri nedeniyle Irak halkının büyük baskısı altında kalabilmektedirler (Cruz, 2019). Bu durum, tercümanın sosyal sermayesinin ve sembolik sermayesinin her zaman sosyal dünyada karşılıklı tanınmaya dayalı olduğu anlamına gelmemektedir. Bu karşılıklı tanıma, tercüman ile onun işvereni veya müşterisi tarafından paylaşılan ortak sosyal değerlerin bir ifadesidir ve tercümanların sosyal sermayesi ve sembolik sermayesinin değeri açısından belirleyici bir faktördür. Bir tercüman çıkarları çatışan taraflarla çalıştığında, bir tarafla olan bağlantısı doğal olarak sembolik sermayenin diğer tarafça tanınma şansını tehlikeye atacaktır. Bu, tercümanların sermaye varlıklarının dilsel, kültürel ve sosyal sermayelerinin değişen oranlarından oluşmasına rağmen, sermayelerinin değerinin sahip oldukları farklı sermaye türlerinin basit bir toplamı olmadığı anlamına gelmektedir. Bu durum farklı bağlamlarda değişiklik gösterebilmektedir ve tercümanların deneyim ve sosyal ağ birikimi ile birlikte değişebilmektedir. Bu değişkenlik, tercümanların “istikrarlı” sosyal konumlara veya fazla sermayeye sahip olmadığı anlamına gelmemektedir, ancak tercümanların içinde yer aldıkları güç ilişkilerindeki değişiklikleri yansıtmaktadır. Örneğin, “Mesleki Davranış Kuralları” gibi sivil tercümanlara yönelik pek çok profesyonel etik kurala göre, “tarafsızlık” ve “nötrlük” genellikle standart ilkelerdir; yorumlamanın en önde gelen ilkesi “sadakat”tir ki bu da temelde tercümanların hizmet ettiği kurumun her zaman yanında yer almaları gerektiği anlamına gelmektedir (Mütercim-Tercümanlık Enstitüsü [ITI], 2016). Tercümanların uluslararası savaflara karışan diğer taraflar hakkında casusluk yapma konusunda bazı avantajları olsa da istihbarat işinin gerektirebileceği özel beceriler ve sıkı güvenlik taraması göz önüne alındığında, çevirmenlerin/tercümanların doğrudan casus olarak işe alınması pek olası değildir (Footitt ve Kelly, 2012). Bu farklı beklentiler, tercümanların sembolik sermayesinin farklı yapılarıdaki değişken değerini ortaya koymaktadır ve tercümanların işverenlerin pratik ihtiyaçlarına yanıt vermede farklı konumlanmalarını ve sınırları aşma stratejilerini açıklamaktadır. Başka bir deyişle, tercümanlar hangisini savunacaklarını seçerlerse seçsinler (tarafsızlık veya sadakat), belli durumlarda sermayelerinin göreceli değerini maksimize edebilecek belirli bir konumlandırmayı seçmektedirler. Tercümanların konumlarının belirsizliği ve esnekliği, yerleşik mesleki statülerinin tehdit altında olduğunu hissedebilecek birçok modern profesyonel tercüman tarafından muhtemelen reddedilecektir; ancak, çelişkili ve istikrarsız sosyal ve politik koşullar altında çalışan tercümanların uygulamalarını anlamamanın anahtarı da budur.

Bu açıdan sosyal ve politik faktörlerin bu tür tercümanların pozisyonlarını ve müesseselerini nasıl etkilediğini incelemek için, öncelikle Çinli/Japon tercümanların İkinci Çin-Japon Savaşı sırasında karşılaştıkları askeri ve siyasi koşullar ile Çinli tercümanların bu savaş sırasında işgal edilen bölgelerde karşılaştıkları durumu gözden geçirmekte fayda vardır. Daha sonra, Japonlar için tercüman olarak hizmet ederken Çin Milliyetçi hükümeti ile Japon kuvvetleri arasında arabulucu ve ikili ajan olarak hareket eden Xia Wenyun'un vaka çalışması aracılığıyla tercümanların karmaşık, çok yönlü rolü araştırılacaktır. Çalışmada bu vaka incelemesi üzerinden; tercümanın sosyal tarihi ve tercümanlık işi, sermayesini nasıl biriktirdiğini ve bu sermayenin farklı bağlamlarda siyasi arabuluculuk ve istihbarat çalışmalarını nasıl kolaylaştırdığı veya baltaladığı analiz edilecektir.

4. İşgal Altındaki Çin'de Tercümanlar

Tercüman Su'nun daha önce tanıtılan hikayesi, İkinci Çin-Japon Savaşı sırasında nadiren tartışılan bir tercümanlık tarihinin altını çizmektedir (Guo, 2009). Bu savaş esas olarak Çin topraklarında yapıldığı için, Japon kuvvetleri için erzak temini, bilgi toplama ve askeri işgali sürdürme dahil olmak üzere askeri operasyonların hemen hemen her alanında tercümanlar vazgeçilmez olmuştur. Japonya kendi tercümanlarını yetiştirmeye çalışsa da (Zhao, 2002: 53) Çin'deki ağır askeri varlığı ve genişlemesi göz önüne alındığında, sınırlı sayıdaki kalifiye yerli Japon tercümanlar ülkenin ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. Savaş sırasında 800.000 ila 1.000.000 Japon askerinin Çin'de konuşlandırıldığı ve muhafaza edildiği tahmin edilmektedir (Barrett ve Larry, 2001: 8). Japonya'nın Çin'deki askeri genişlemesinin yanı sıra, Kuzey Çin'in çoğu ve özellikle 1932 gibi erken bir tarihte Japon kontrolü altına giren Mançurya bölgesi dahil olmak üzere halihazırda işgal edilmiş olan bölgelerdeki kontrolünü daha fazla sağlamlaştırması gerekmiştir. Japon kuvvetleri, işgal altındaki bu bölgelerdeki iletişim ihtiyaçlarını karşılamak için çok sayıda yerel Çinli tercüman istihdam etmiştir. Bu tercümanlar, Çin dili (veya yerel lehçe) bilgileri ve yerel gelenekler ve sosyal ağlara aşinalıkları ile Japon işgalcilere siyasi hakimiyetlerinde ve askeri işgallerinde yardım etmede önemli bir rol oynamışlardır.

Çin-Japon siyasi ve askeri güçleri arasındaki çatışma, özellikle de Japon İmparatorluk Ordusu'nun Çin'de uyguladığı şiddet göz önüne alındığında, Japon kuvvetleriyle iş birliği yapan tercümanlar genellikle *hain* (*hanjian* 汉奸) olarak görülmüş ve bir bütün olarak Çin toplumunun ciddi eleştirileriyle karşı karşıya kalmışlardır (Fu, 1993: 82). Yerel Çinlilerin kamuoyu baskısını görmezden gelmelerinin ve Japon kuvvetleri için tercüman olarak hizmet etmelerinin nedenleri karmaşıktır, ancak çoğu zaman asıl neden pratik kaygılar olmuştur. Bu

durum özellikle Japonlar tarafından nispeten uzun bir süre işgal edilmiş olan bölgeler için doğru bir tespittir ve Japonlar için tercümanlık, nispeten istikrarlı konumu ve makul maaşı göz önüne alındığında, gerçekte savaş zamanında hayatta kalmak için pratik bir çözüm olarak görülmüştür. Daha da önemlisi yerel halk, tercümanlar da dahil olmak üzere Çinliler ve Japonlar arasındaki iş birlikçilerin oynadığı tampon rolünden sıklıkla yararlanmışlardır (Barnett ve Larry, 2001: 116–130). İşgalin uzunluğuna ve işgalde yer alanların güç ilişkilerine bağlı olarak, tercümanlardan bazıları çeşitli nedenlerle (örneğin, savaşın öngörülemez geleceği göz önüne alındığında, kendini korumak için) aynı anda farklı taraflarda yer almışlardır. Tercüman Su'nun Japonların Çin direniş güçlerini katletmesine müdahale etmesi ve yerel halkı koruması örneğinde görüldüğü gibi, bu iş birlikçi tercümanlardan bazıları edindikleri güçleri kullanmışlar ve işgal sırasında insani bir rol oynamışlardır. Sonuç olarak, bir yandan bu iş birlikçi tercümanlar ve özellikle Japon işgali ve hakimiyetine doğrudan karışan veya yardım eden kişiler, Çin toplumu tarafından ahlaki olarak kınanmış; öte yandan, Japon hakimiyeti üzerindeki etkileri veya iki taraf arasındaki arabuluculukları nedeniyle yerel Çin toplulukları tarafından en azından yüzeysel olarak da olsa saygı görmüşlerdir.

4.1.Xia Wenyun Örneği

Yakalandıktan sonra Japonlar için çalışmaya zorlanan tercüman Su'nun aksine, Xia Wenyun savaşın en başında Japonlar için tercümanlık yapmayı kendisi seçmiştir. O zamanki pratik kaygılarının yanı sıra, Xia'nın “karşı” tarafa gönüllü hizmet etmesi, savaş öncesi süreçte Japonya'daki sosyal hayatı ve eğitimiyle ilişkilendirilmektedir. Wenyun, Japonya'nın 1904-1905'te Rusya'ya karşı kazandığı zaferin bir sonucu olarak 1905 gibi erken bir tarihte Japonya'nın kontrolü altında olan Çin'in kuzeyindeki bir şehir olan Dalian'da doğup büyümüştür (Xia, 1999: 1-3). Yüksek öğrenimini, Japon sponsorluğundaki Güney Mançurya Şirketi'nin tam bursuyla Japonya'da tamamlamıştır. Onun Japonca bilgisi ve Japon kültürüne aşinalığı, tercüman olması için gerekli kültürel ve dilsel sermayeyi oluşturmuştur. Ancak bir tercüman ve ikili temsilci olarak başarısı ve gücü, tercüme uygulamalarıyla ilgili daha karmaşık faktörlerde yatmaktadır.

Xia'nın ilk görevi, Japon destekli Mançurya hükümetinin askeri departman başkanının tercümanlığı ve sekreterliği olmuştur. Bu pozisyon onun için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bir zamanlar Shanghai'daki Japon savaş zamanı istihbarat teşkilatının başında bulunan Wachi Takaji (和知鷹二/1893-1978) de dahil olmak üzere bazıları etkili figürler haline gelecek olan birçok üst düzey Japon subayıyla tanışma fırsatını yakalamıştır (Xia, 1999: 1-3). Çin

Milliyetçi hükümetinin 1937’de Japonya ile resmi savaş ilanından sonra, Wachi liderliğindeki bazı üst düzey Japon subaylar -bu yetkililerin ve askeri subayların birçoğunun Japon yanlısı olduğu ve Chiang Kai-shek (蒋介石/1887-1975) liderliğindeki Chongqing (重庆) hükümeti ile çatışmaları olduğu gerçeği göz önüne alındığında- Çin Kuomintang’ın (KMT) güneybatı komitesiyle resmi olmayan siyasi iş birliği fırsatları aramışlardır (Xia, 1999/2: 77). Wachi, bu çatışmaları Japonya’nın Çin ile barış müzakerelerini gerçekleştirmesi için bir şans olarak görmüş ve bu nedenle, Xia’nın dil becerileri, Çin kültürü ve politikasını anlaması ve özellikle birçoğu Japonya’da benzer şekilde eğitim almış Çinli yetkililer ve politikacılardan oluşan mezun ağı nedeniyle onu tercümanı ve Çinli yetkililerle teması olarak seçmiştir. Xia için ise ona verilen tercümanlık konumu, boyun eğen veya anlamsız olmaktan çok, şüphesiz ki değerli ve önemli olmuştur. Wachi için tercümanlık yapmanın yanı sıra, diğer Japon yetkililer ve Çinli politikacılar arasında tercüman olarak da yardımcı olduğu 100’den fazla toplantı düzenlenmesine yardım etmiştir. Japon yetkililer için temaslar bulup toplantılar ayarlayan Xia, Palmer’in daha önce tartışılan “aracı” modeline benzer bir rol oynamıştır, ancak ana müşterisi Wachi tarafından daha çok değer ve saygı görmüştür. Wachi, Xia ve onun tercümanlığı hakkında şu yorumu yapmıştır: “*Xia benim sekreterim, tercümanım, korumam ve bazen de öğretmenimdir* (夏启为余之秘书、翻译、保镖, 有时则是先生) (Xia, 1999/1: 78).” Bu cümleden açıkça görülüyor ki, Xia bir yabancı değildir veya yalnızca dilsel aktarım yapmıyordur, o Wachi’nin siyasi çalışmalarına aktif olarak dahil olmuş ve onunla yakın bir kişisel ilişki geliştirmiştir. Çince’ye çevrildiğinde adı He Zhi (和知) olan Xia, Wachi’ya minnettarlığını ve sadakatini göstermek için Hé Yì Zhī (何益之/何一之) gibi başka isimleri bile benimsemiştir (Xiao, 2005).

Xia, Wachi’ya yardım ederken, Guangdong’daki (广东) Çin Milliyetçi güçlerinin başı ve Xia’nın Çin Hükümeti’ne bağlı gizli servisinde önemli bir figür olan General Li Zongren (李宗仁/1890-1969) ile de gizlice temas kurmuştur. Xia, anlatılarında Li ile olan istihbarat iş birliğinden nedense bahsetmese de defalarca onunla olan kişisel ilişkisinden, özellikle de generalin onu savaş sona erdiğinde bir hain olarak cezalandırılmaktan koruduğunu dile getirmiştir. Bu durum, Xia’nın Li ile iş birliği yapma konusundaki derin motivasyonunun ve sosyal ağlarının değerine ilişkin algısının bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Ancak General Li’nin anlatıları, bu özel “kişisel ilişkinin” daha karmaşık olduğunu göstermektedir. Ona göre Xia ile teması, Xia’nın Wachi ile kendisi arasındaki tercümanlık göreviyle başlamıştır (Li ve Tong, 1979: 316–317). Li bir keresinde Xia’yı özel olarak konuşmaya davet etmiş ve bu

sırada ona neden kendi ülkesi yerine düşmana hizmet etmeyi seçtiğini sormuştur. Li'nin hatırladığına göre Xia gözyaşlarına boğulmuş ve “*anavatana hizmet etme şansım varsa, bunun için tereddüt etmeden ölmeye hazırım (Li ve Tong, 1979: 317)*” diye haykırmıştır. Li daha sonra Xia'dan Japon kampında Çin KMT Hükümeti'nin istihbarat ajanı olarak çalışmasını istemiş, Xia bu teklifi hemen kabul etmiş ve herhangi bir ücret almayı da reddetmiştir (Li ve Tong 1979, 317).

Xia'nın tercüman statüsü, ikili ajan olarak işini daha uygun hale getirmiştir. Xia, 1934'ten 1941'e kadar Çin KMT Hükümeti'ne Japon kuvvetleri hakkında değerli bilgiler vermiş ve böylece eski hükümetin Japon kuvvetlerine karşı askeri operasyonlarına büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Kendisi Japonların desteğiyle, Tianjin'de (天津) kişisel bir radyo istasyonu kurmuş ve bunu daha sonraki siyasi arabuluculuğunda hem Japon istihbarat teşkilatları hem de Chongqing'deki Çin KMT Hükümeti ile iletişim kurmak için kullanmıştır (Xia, 1999/4: 76; 5: 78; Xia, 2000/2: 96; Li ve Tong, 1979: 178). Onun arabuluculuk ve istihbarat çalışmaları bu nedenle Çin hükümeti tarafından büyük değer görmüştür. General Li'nin hatırladığına göre:

“Direniş savaşının ilk aşamasında Xia'nın raporlarının hızı ve doğruluğu emsalsizdi. Bize düşmanın stratejisi ve kuvvetlerinin nasıl konuşlandırılacağı hakkında tam bilgiler vermişti. ... Daha sonra her raporunun doğru olduğu ve merkezi (Chongqing KMT) hükümetinin istihbarat departmanı tarafından alınan bilgilerden çok daha değerli ve doğru olduğu ortaya çıktı (Li and Tong, 1979: 178)”

Wachi'nın siyasi çalışmaları geliştikçe, Xia'nın sosyopolitik faaliyetleri de daha yüksek bir seviyeye çıkmıştır. Hem Çinli hem de Japon yetkililer tarafından yeni “siyasi ünlü” olarak kabul edilmiş ve bedava afyon, lüks konaklama, kişisel koruma, ücretsiz ulaşım ve akşam eğlencesi gibi avantajlardan yararlanmaya başlamıştır (Xia, 1999/6: 77). Ayrıca KMT'nin askeri ve siyasi başkanı Chiang Kai-shek'ten övgü ve 300.000 dolar para ödülü almıştır (Xia, 1999/6: 77). Xia, anlatılarında Chiang'ın onu bir zamanlar “*yalnız ve “hain” bir kişi, ancak iyi niyetli biri (孤臣孽子用心良苦)*” ifadeleriyle onurlandırdığını iddia etmektedir (1999/6: 77). Xia'nın kazandığı onur, onun artan sosyal ve politik sermayesinin yanı sıra haber alma çalışmalarının mükafatı olmuştur. Sık sık dilsel rollerini vurgulayan ve kendilerini herhangi bir potansiyel çıkar çatışmasından ayıran günümüzün profesyonel tercümanlarının aksine (Wadensjö, 1998: 285), o açıkça zamanın siyasi-askeri ilişkilerinden kendini soyutlamaya çalışmamış, aksine kendisini farklı güç yapılarında konumlandırma, özel ihtiyaçlarını karşıladığı farklı aracı ve kurumların sağladığı ayrıcalık ve kolaylıklardan yararlanma eğiliminde olmuştur. Xia'nın tercüman, arabulucu ve istihbarat ajanı olarak oynadığı farklı roller birbiriyle ilişkili ve tamamlayıcı olmuştur. Onun sırasıyla Çin KMT'ı ve Japon kuvvetlerinin hakim olduğu iki karşıt güç yapısı

içindeki konumu, ikili bir ajan olarak gücünün kaynağı olmuştur. Tercümanlık bir dereceye kadar onu her iki tarafın da hizmetine bağlayan hayati bir bağlantı oluşturmuş ve istihbarat çalışmasının gizlenmesine yardımcı olmuştur. Tercümanlık işi bir yandan sosyal ağlarını (sosyal sermaye) genişletmiş ve ona her iki taraftaki üst düzey politikacılara erişim olanağı sağlamış; diğer yandan sosyal ağları da onu Japonlar için değerli bir siyasi kaynak (siyasi sermaye) haline getirmiş ve böylece tercüman konumunu güçlendirmiştir. Başka bir deyişle Xia'nın sahip olduğu sosyal, kültürel ve sembolik sermayenin tamamı, onun yorumlama ve aracılık faaliyetlerinin bir birikimidir ve bu birikim iki ülke tarafından da değer görmüştür.

Çin halkı arasında yükselen milliyetçilik ve hem Çin KMT hem de Çin Komünist Partisi içindeki siyasi baskı nedeniyle politik müzakereler sonuçsuz kalsa da, Xia'nın farklı güçler arasındaki etkileşimi başlatma ve geliştirme becerisi, Inghilleri'nin *“tercümanların konumu genellikle diğer daha güçlü araçlara ve kurumlara bağlıdır (2005: 72-73)”* çıkarımına alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Xia örneğinde de görüldüğü gibi, tercümanlar belirli güç yapılarının içinde yer alabilmektedirler, ancak tercümanlar ile diğer araçlar ve kurumlar arasındaki bağımlılık ise karşılıklıdır. Savaşın çelişkili doğası gereği ve motivasyonları ne olursa olsun, bir tarafa hizmet etmek tercümanları otomatik olarak karşı tarafın düşmanı yapmaktadır. Inghilleri'nin tercümanların savaş bölgelerinde karşılaştığı *“sembolik şiddet”* dediği şey tam olarak budur (2010: 192). Bu *“şiddet”* aslında tercümanların farklı bir sosyal ve kültürel sisteme hizmet etmeleri nedeniyle değersizleştirilen sosyal ve kültürel sermayedir.

Her iktidar yapısı, ajanlarının siyasi sadakatini vurgulama ve pekiştirme eğiliminde olduğundan, bir kez karşı tarafı desteklemeyi seçenler elbette dışlanmakta veya cezalandırılmaktadırlar. Çıkarları çatışarak savaş boyutuna gelen iki tarafın arasında kalan tercümanlar, farklı sosyal değerler nedeniyle daha fazla baskıyla karşılaşmaktadırlar. Bu, Xia'nın rahat bir yaşam ortamı sağlamasına ve güvenliğinden emin olmasına rağmen, kendini koruma konusunda, özellikle de fiziksel güvenliği konusunda neden her zaman çok dikkatli olduğunu açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu hayatta kalma ve kendini koruma kaygısı, tercümanlık, arabuluculuk ve istihbarat çalışmalarının neredeyse tamamına nüfuz etmiştir. İkili ajanlık bir dereceye kadar karmaşık bir siyasi ilişkide kendini koruma stratejisi olarak görülmektedir. Bu durumda ajanların farklı taraflarla bağlantıları sayesinde, durum elverişsiz hale geldiğinde her zaman bir yere sığınabilme ihtimalleri vardır. Xia ne zaman tehlikenin yaklaştığını hissetse ya saklanmayı ya da kendini kurtarmak için taraf değiştirmeyi tercih etmiştir. Örneğin Xia, Wachi'nın Shanghai'daki istihbarat teşkilatında çalışırken, gece yarısı dairesinin kapısına tebeşirle *“hain He Yizhi (Hanjian He Yizhi/汉奸何益之)”* yazan Çinli istihbarat ajanları tarafından yakından

izlendiğini fark etmiştir. Bunun üzerine kendini tehlikede hissederek, yalnızca Wachi ile yaptığı halka açık toplantıları azaltmakla kalmamış, Shanghai’ın çeşitli yerlerinde kendisine sığınacak başka bir yer de bulmuştur (Xia, 2000/1: 71). Ayrıca bir zamanlar Japonlar tarafından Çinli Milliyetçilere gizli bilgileri ifşa ettiğinden şüphelenilmiş ve Wachi ona yardım etmeden önce yaklaşık altı yıl boyunca Hong Kong’da saklanmak zorunda kalmıştır.

Savaş sona erdiğinde, Xia’nın Japonlarla olan bağlantısının artık Çin KMT Hükümeti için bir değeri kalmamıştır. Xia, savaş sonrası Çin toplumunda kişinin sosyal ve sembolik sermayesinde kalıcı bir kayıp olarak bilinen düşmanın yanında yer alma damgasını taşımıştır. Dil ve kültürel yeterliliklerini kaybetmemesine rağmen, savaş sonrası yeni iktidar yapılanmasında yeni değer sistemine göre herhangi bir pozisyona dahil olamamıştır. Diğer bir deyişle, sahip olduğu sembolik sermayenin bir kısmı sadece değerini kaybetmekle kalmamış, aynı zamanda güvenliğini ve sosyal hayatını da tehlikeye atmıştır. Kendisinin anlatılarında da ortaya koyduğu gibi, Japonlarla iş birliğinin Çin ahlak ve erdeminin temel çizgisini ihlal ettiğinin ve dolayısıyla *hanjian* olarak etiketlenmesine yol açtığının çok iyi farkındadır. Öyle ki 1945’in sonlarında, Çin hükümetinin “hainleri” acımasızca cezalandırdığını gördükten sonra, eski Japon arkadaşlarının yardımıyla bir iş bulmuş ve bir daha Çin’e dönmek üzere Japonya’ya kaçmaya karar vermiştir.

5. Sonuç

Tercüman Su ve Xia Wenyun’un örnekleri, savaşlarda tercümanların çok karmaşık askeri ve siyasi durumlarla karşılaşabileceğini ve eylemlerinin genellikle mevcut profesyonel tercüme modelinde bulduğumuz kategorilere (örneğin, tarafsız, çıkar çatışması olmayan vb.) girmediğini göstermektedir. Örneğin, “Sivil Mütercimler/Tercümanlar ve Hizmet Kullanıcıları için Çatışma Bölgesi Saha Rehberi”nde mütercimlerin/tercümanların sorumlulukları başlığı altında sıralanan ilk ilke “tarafsızlık”tır (AIIC, Red T and FIT, 2012). Bu madde rehberde “Sizi (mütercimler/tercümanlar) kim işe alırsa alsın, görüşlerinizi veya sempatilerinizi ifade etmeden tüm taraflara eşit hizmet vereceksiniz” şeklinde açıklanmıştır. Tercümanların savaş bölgelerindeki rolünü basitleştirme ve sınırlama eğilimi, bir yandan çatışmalarda tercümanların durumunun karmaşıklığını açıkça gözden kaçırırken, diğer yandan ordunun tercümanların müdahalesi nedeniyle kontrolü kaybetme endişesini ortaya koymaktadır. Ne de olsa, bu tür bir kılavuzun temel işlevi, ordunun yabancı topraklarda sorunsuz ve başarılı bir şekilde çalışmasını garanti etmektir ve kontrolünü ve mevcut güç ilişkisini (genellikle işgalciler ve işgal edilenler) tehlikeye atma potansiyeli olan her şey yasaktır. Sivil tercümanların kimler olduğu, sahada nasıl çalıştıkları ve yerel halkın hem tercümanlara hem de dış güçlere karşı tutumu dikkate alınmadan,

bu tercümanların “tarafsızlık” ve “yansızlık” ilkelerine sıkı sıkıya uyarak hem ordu hem de yerel halk ile etkin bir şekilde çalışmasının çok zor olacağı varsayılmaktadır. Inghilleri’nin öne sürdüğü gibi, savaş bölgelerinde tercümanlar genellikle aynı anda “*hem özgür aktörler hem de somutlaşmış kanallar*” olarak hareket etmektedirler ve etik kurallar “*tercümanlık kurumunun inkar edilemezliğini gizlemek için önemlerini ve güçlerini büyük ölçüde kaybetmektedirler (2010: 192).*” Bu nedenle, tercümanların savaş zamanındaki faaliyetlerini tanımak ve incelemek, yalnızca askeri tercümanların eğitimi ve yönetimiyle doğrudan ilgili olmakla kalmaz, aynı zamanda tercümanların kaçınılmaz olarak dahil olduğu karmaşık güç ilişkilerini de ortaya çıkarır.

Xia Wenyun örneğinin gösterdiği gibi, tercümanların etkililiği büyük ölçüde sahip oldukları sermayenin göreceli değerine bağlıdır. Dilsel ve kültürel yeterliliklerin yanı sıra, tercümanların sosyal becerileri ve ağları da onların konumlarını ve güçlerini etkileyen önemli faktörlerdir. Savaş tercümanları için tercümanlık hem sosyal sermaye biriktirmenin bir kanalı hem de güçlerini kullanmanın ve diğer kişiler ve kurumlar üzerinde etki yaratmanın bir yoludur. Günümüzde tercümanların sahip oldukları sermaye sürekli ve nispeten istikrarlı olabilmektedir. Bu durum, tercümanların aracılığını anlamak için kilit bir faktördür, zira tercümanlar, dil yeterliliklerinin yanı sıra, bireysel tercümanlara bağlı olan ve diğer sosyal araçlar tarafından tanınan ve değer verilen başka sermaye biçimlerine de (örneğin sosyal sermaye ve siyasi sermaye) sahip olabilmektedirler. Xia Wenyun örneğinde görüldüğü gibi, tercümanların sermaye miktarı, kültürel bilginin artması, tercüme deneyimi ve genişleyen sosyal ağlar dahil olmak üzere çeşitli nedenlerle değişebilmektedir. Daha da önemlisi, tercümanların sermayesinin göreceli değeri kendilerini içinde konumlandıkları yapı(lar) tarafından belirlenmektedir. Tercümanların sermayelerinin temeli de ortak paylaşılan sosyal bir değerdir ve bu da tercümanların toplumdaki konumlarını doğrudan etkilemektedir.

Bu araştırmada belirli bir bağlamda yalnızca bazı özel vakalar sunulmuş olsa da, tercümanın sınırları aşma stratejileri, sosyal ve politik arabuluculuk, özellikle tercümanların çatışmalar ve güncel olaylardaki uygulamaları ile mevcut tercüman eğitimi ve yönetimi hakkındaki tartışmalar için verimli bir bakış açısı sunulmaktadır. Tercüman Su ve Xia örneklerinin gösterdiği gibi, tercümanların dil becerilerinin yanı sıra sosyal becerileri, kültürel bilgileri ve arabuluculuk yapma, problem çözme ve müzakere etme becerileri, kişisel ve kariyer gelişimleri için sadece değerli bir sermaye değil, aynı zamanda farklı taraflar arasındaki arabuluculuk kariyerlerinin temelidir. Onların taraflara ayrılma stratejileri, hayatta kalmak için pratik bir çözüm olabilmektedir, ancak sonuç olarak bu durum sivilleri koruyan, hem işgal hem de barış

müzakerelerinde barışın ilerlemesine katkıda bulunan bir güvenli alan da yaratmaktadır. Bu tercümanların ihtilafli durumlardaki uygulamaları, birçok mevcut profesyonel tercüme modeline açıkça meydan okumakta ve ayrıca tercüman eğitiminde profesyonelleşme konusunda potansiyel sorunları ortaya koymaktadır. Hilary Footitt ve Michael Kelly'nin öne sürdüğü gibi, *“savaştta çeviri sürecini profesyonelleştirmek yerine insancillaştırmak (2012: 220)”* ve gergin durumlarda tercümanların uygulamalarına ilişkin daha karmaşık bir anlayış geliştirmek acil bir ihtiyaçtır. Profesyonelleşme, tercümanların mutlak tarafsızlığı ve sıfır arabuluculuğu anlamına gelmemekte, ancak aynı zamanda tercümanların belirli bir tarafa veya kuruma sorgulanamaz sadakatini garanti etmemekte veya onları aşırı koşullarda hayatta kalmanın yollarını aramaktan alıkoymamaktadır. Hem tercümanlık kurumları hem de araştırmacılar için, bireysel tercümanların aracılığını ve gergin durumlarda pratik kaygılarını tanımak ve tercümanların barışın ilerlemesine ve çatışmalarda sivillerin korunmasına aktif katılım olasılığını araştırmak önemli ve daha verimlidir.

Kaynakça

- Aiic (International Association of Conference Interpreters), Red t and Fit (international federation of translators). (2012). *Conflict zone field guide for civilian translators/interpreters and users of their services*. https://library.fit-ift.org/public/Resources/Documents/CZG_201203_EN.pdf
- Apci (Association of Police & Court Interpreters). (2013). *Code of practice*. <https://thetranslationcompany.com/translation-directory/translation-associations/memsecapciinterpreters-org-uk/>
- Barrett, D. ve Larry, N. S. (2001). *Chinese collaboration with Japan*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1998). *Practical reason, on the theory of action*. R. Nice, R. Johnson ve L. Wacquant (Çev.). Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1986). "The forms of capital." In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*, R. Nice (Çev.) (s.s. 241-258). New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bowen, M. (1995). "Interpreters and the making of history." In J. Delisle and J. Woodsworth (Eds.), *Translators through history* (s.s. 245-280). Amsterdam: John Benjamins, Unesco.
- California Federation of Interpreters. (?). *Professional standards and ethics for California court interpreters*. <https://cfi.memberclicks.net/ethics>
- Cronin, M. (2006). *Translation and identity*. London: Routledge.
- Cronin, M. (2002). "The empire talks back: orality, heteronomy, and the cultural turn in interpretation studies." In M. Tymoczko & E. Gentzler (Eds.), *Translation and power* (s.s. 45-63). Amherst: University of Massachusetts Press.
- Cruz, M. (2019, Eylül 3). "Iraqi interpreters who risked their lives working with US military shut out by Trump administration." *Immigration Impact*. September 3. <https://immigrationimpact.com/2019/09/03/iraqi-interpreters-military-visa/>
- Delisle, J. ve Woodsworth, J. (Eds.). (1995). *Translators through history*. Amsterdam: John Benjamins.
- Drouet, M. D. (2007). "The practice of translation and interpreting during the conflicts in the former Yugoslavia (1991-1999)." In M. Salama-Carr (Ed.), *Translating and interpreting conflict* (s.s. 29-40). Amsterdam: Rodopi.
- Footitt, H. ve Kelly, M. (2012). *Languages at war*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Fu, P. (1993). *Passivity, Resistance, and collaboration: intellectual choices in occupied Shanghai, 1937-1945*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- González, R. D., Vásquez, V. F. ve Mikkelson, H. (1991). *Fundamentals of court interpretation*. Durham: Carolina Academic Press.
- Gouanvic, J. M. (2005). "A Bourdieusian theory of translation, or the coincidence of practical instance: 'field', 'habitus', 'capital' and 'illusio'." *Translator*, 11 (2), 147-166.
- Guo, T. (2009). *Surviving in violent conflict: Chinese interpreters in the second Sino-Japanese war* [Yayınlanmış Doktora Tezi]. Aston Üniversitesi.

- Inghilleri, M. (2005). “Mediating zones of uncertainty: interpreter agency, the interpreting habitus and political asylum adjudication.” *Translator*, 11 (1), 69-85.
- Inghilleri, M. (2010). “‘You don’t make war without knowing why’: the decision to interpret in Iraq.” *Translator*, 16 (2), 175-196.
- Li, T. ve Tong, T. (1979). *The memoirs of Li Tsung-jen*. Boulder: Westview Press.
- Moeketsi, R. (1999). *Discourse in a multilingual and multicultural courtroom*. Pretoria: J. L. Van Schaik.
- Mütercim-Tercümanlık Enstitüsü (ITI). (2016, Ekim 29). *ITI code of professional conduct* . <https://www.svri.org/sites/default/files/attachments/2021-01-20/Code%20of%20Professional%20Conduct%2029%2010%202016.pdf>
- O’Barr, M. W. (1982). *Linguistic evidence: language, power, and strategy in the courtroom*. San Diego: Academic Press.
- Palmer, J. (2007). “Interpreting and translation for western media in Iraq.” In M. Salama Carr (Ed.), *Translating and interpreting conflict* (s.s. 13–28). Amsterdam: Rodopi.
- Renaissance Translations. (2020, Aralık 24). *4 reasons Chinese language translation is in demand*. <https://renaissance-translations.com/chinese-language-translation-demand/>
- Sanchis, L. M. (2019, Kasım 13). *2019 China language service industry development report released*. <https://www.mts-tech.com/2019/11/13/2019-china-language-service-industry-development-report-released/>
- Seligson, S. B. (1990). *The bilingual courtroom*. Chicago: University of Chicago Press.
- Takeda, K. (2007). *Sociopolitical aspects of interpreting at the international military tribunal for the far East*. [Yayınlanmış Doktora Tezi]. Universitat Rovira Virgili.
- Torikai, K. (2009). *Voices of the invisible presence, diplomatic interpreters in post World War 2 Japan*. Amsterdam: John Benjamins.
- Zhang, C. ve Su, L. (Eds.). (2005). *An oral history of the anti-Japanese war in Shan’xi (山西抗战口述史)*. Taiyuan: Shan’xi People’s Publishing House.
- Zhao, W. (2002). “Shanghai east asian Tongwen academy and Japan’s invasion of China in modern history (上海东亚同文书院与近代日本侵华活动)”, *Aylık Tarih Çalışmaları*. 9, 52-57.
- Wadensjö, C. (1998). *Interpreting as interaction*. London: Longman.
- Wolf, M. (2007). “The emergence of a sociology of translation.” In M. Wolf & A. Fukari (Eds.), *Constructing a sociology of translation* (s.s. 1-36). Amsterdam: John Benjamins.
- Xia, W. (1999). “A different world, untold stories in Japan’s invasion of China (黄尘万丈: 日本侵华秘录)”, Zhao Xiaosong & Zhao Liantai (Çev.), parts 1-6, *Heihe Journal (黑河学刊)*. 1-2-3: 77–81; 4: 68; 5-6: 76–80.
- Xia, W. (2000). “A different world, untold stories in Japan’s invasion of China (黄尘万丈: 日本侵华秘录)”, Zhao Xiaosong & Zhao Liantai (Çev.), parts 7–10, *Heihe Journal (黑河学刊)*. 1: 68–73; 2: 96–100; 3: 90–94; 4: 94–100.
- Xiao, Z. (2005, Mayıs 17). “A behind the scene hero in the battle of Tai’erzhuang (台儿庄战役的一位幕后英雄)”. *China National Defence Daily (中国国防报)*. <https://mil.news.sina.com.cn/2005-05-17/0653289251.html>

EKONOMİK BÜYÜME İLE FİNANSAL GELİŞME GÖSTERGELERİ ARASINDAKİ UZUN DÖNEM ASİMETRİK İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Özge DEMİRKALE¹, Felor EBGHAEİ²

Öz

Finansal piyasaların gelişmesiyle firmaların ucuz finansman kaynaklarına kolay ulaşabilmesi, daha fazla çalışan istihdamına ve bunların makine teçhizat alımına yol açmakta ve milli üretim artmaktadır. Aslında, finansal gelişme teknolojinin ilerlemesi ve tasarrufların etkinleştirilmesi, tasarruf oranının artırılması, yabancı sermayenin kolaylaştırılmasının yanı sıra sermaye tahsisinin optimize edilmesi yoluyla sermaye birikimi ve hareketi yoluyla ekonomik büyümenin artmasına neden olur. Bu çalışmanın amacı finansal gelişme göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki asimetrik ilişkisini NARDL yöntemi yardımıyla araştırmaktır. Analiz dönemi 2008-2022 yıllarını kapsamaktadır. Sonuçlar, bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi kredilerdeki olumlu şokların ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönden baskın bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme Göstergeleri, ARDL ve NARDL Yöntemi
JEL Sınıflaması: B26, F43, K32, O47, Q2

THE LONG-TERM ASYMMETRIC RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH AND FINANCIAL DEVELOPMENT INDICATORS: EXAMPLE OF TURKEY

Abstract

With the development of financial markets, companies' easy access to cheap financing sources leads to more employment of employees and their purchase of machinery and equipment, and national production increases. In fact, FG leads to increased EB through the advancement of technology and capital accumulation and movement through enabling savings, increasing the savings rate, facilitating foreign capital as well as optimizing capital allocation. The aim of this study is to investigate the asymmetric relationship of financial development indicators on economic growth with the help of NARDL method. The analysis period covers the years 2008-2022. The results show that positive shocks in domestic loans given by banks to the private sector have a positive dominant effect on economic growth.

Key Words: Economic Growth, Financial Development Indicators, ARDL, NARDL Method.
JEL Classification: B26, F43, K32, O47, Q2

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İşletme Bölümü, ozgedemirkale@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4227-3934

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, felorebghaei@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9861-2675

1. Giriş

Finansal sistemler, yeni teknolojilerin yayılması ve sermaye birikiminin gerçekleşmesi için finansal kaynaklar sağladıkları için ekonomik büyüme sürecinde önemli bir unsurdur. Dünyadaki liberalleşme süreci ile birlikte özellikle 1980 yılından itibaren ülkeler arasındaki kısıtlamalar azaltılmış, ticaret kolaylaşmış ve sermaye akımları hızlanmıştır. Bu gelişmeler finansal sistemin yapısını da değiştirmiştir. Bu sayede finansal hizmetler farklı alanlarda çeşitlendirilmiş ve finansal kurum sayısı artmıştır. Literatürde finansal gelişme (FG) ile ekonomik büyüme (EB) arasındaki ilişkiye farklı yaklaşımlar vardır. (Goldsmith, 1969; Allen ve Gill, 2001). Bazı araştırmalar FG'nin EB'de önemli bir rol oynadığını savunurken (Hicks, 1969; Miller, 1998; Schumpeter, 1911), diğer çalışmalar FG'nin ekonominin bir bileşeni olduğunu ancak EB'ye dolaylı bir katkı olduğunu savunur. Örneğin Levin (2005), FG'nin ekonomiye katkısını, potansiyel projeler hakkında bilgi sağlamak, yatırımlar, risk yönetiminin iyileştirilmesi ve mal ve hizmet alışverişini kolaylaştırmak için tasarrufların çeşitlendirilmesi olarak ifade eder.

FG ve EB arasındaki ilişki temel olarak finansal sistemlerin performansından kaynaklanmaktadır. Tobin ve Brainard'a (1963) göre, gelişmiş ve verimli finansal sistemler, kaynakların daha verimli tahsis edilmesini sağlar. Finansal aracılar, farklı yatırım fırsatlarını riskleri ile değerlendirerek kaynaklarını en karlı olanlara yönlendirerek yatırım kalitesini artırır ve EB'yi hızlandırır. Piyasaların ve finansal kurumların gelişimi, piyasa katılımcıları için doğru ve hızlı bilgiye, yenilikçi yatırım projelerinin finansmanına ve kaynakların daha verimli tahsisine yol açar.

Bu çalışmanın amacı finansal gelişme göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki asimetrik ilişkisini NARDL yöntemi yardımıyla incelemektir. Literatürde finansal gelişmişlik göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin genellikle nedensellik testleri ve Doğrusal ARDL yöntemleri kullanılarak araştırıldığı görülmektedir. Araştırmanın finansal gelişmişlik göstergelerinden özellikle bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki asimetrik etkisini Türkiye üzerinden incelemesi bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada finansal gelişmişlik göstergelerinden “Özel Sektöre Finans Sektörü Tarafından Verilen Yurtiçi Krediler” ve “Bankalar Tarafından Özel Sektöre Verilen Yurtiçi Krediler” değişkenleri kullanılmıştır. Makalenin ikinci bölümü, FG ve EB arasındaki ilişki ve ampirik çalışmalar hakkında fikirlerin gelişimini sunmaktadır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti ve metodoloji, dördüncü bölümde ise modelden elde edilen sonuçlar yer almaktadır.

2. Teorik Çerçeve ve Literatür

Finansal araçların hizmetlerine daha iyi erişim sayesinde iş maliyetleri azalır. Yabancı yatırımcılar için yatırım getirilerinin maliyeti yüksekse, borçlanma istekleri azalacak ve bu maliyetler üretken yatırımları caydıracaktır. Gelişmiş bir finansal sistemde, bu düzenleme maliyetleri finansal düzenleme ile azaltılır. Bir şirketin borsadaki değeri bile şirket yöneticilerinin ne kadar başarılı olduğunu gösterir. İzleme maliyetlerindeki bir düşüşün, firma üzerindeki yatırımcı kontrolünü artırarak EB üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olması beklenmektedir (Bernanke ve Gertler, 1990). Finansal sistemler, yatırımları finanse etmek için kullanılacakları çeşitli hane halklarından tasarruf akışını sağlar. Finansal sistemler geliştikçe, tasarruf sahiplerinden daha fazla mevduat mümkün hale gelir ve yatırım için daha fazla finansman yaratılır. Genişleyen finansman olanaklarının bir sonucu olarak artan yatırım, sabit sermaye birikimini de hızlandırır ve EB'ye katkıda bulunur (Levin, 1997).

Finans sektörünün EB'yi olumlu yönde destekleyeceğini açıkça belirten ekonomist Joseph Schumpeter'di. 1912 tarihli çalışmasında Schumpeter, iyi işleyen bir bankacılık sisteminin girişimcileri, ürünleri olabildiğince verimli bir şekilde üretmeyi mümkün kılan yeni teknolojileri benimsenmesini teşvik ederek EB'ye katkıda bulunduğunu savundu.

İncelenen konuyla ilgili araştırmalar birçok ülkede farklı zaman dilimleri ve değişkenlerle tartışılmış ve farklı sonuçlar doğurmuştur. Levin ve Zervos (1998), seçilmiş ülkeler için 1976-1993 dönemine ait verileri kullanarak, FG'nin EB'yi olumlu yönde etkilediği sonucuna varmışlardır. Gökdeniz vd. (2002) Türkiye için yaptığı çalışma 1989-2002 döneminde FG'nin EB'yi etkilemediğini göstermektedir. Aslan ve Küçükaksoy (2006) Türkiye için 1971-2004 yılları arasında yaptıkları bir çalışmada, FG ile büyüme arasındaki ilişkinin yönünün FG'den EB'ye doğru olduğu sonucuna varmışlardır.

Naceur ve Ghazouni'nin (2007) MENA ülkelerinde 1979-2003 dönemi için yaptığı araştırmaya göre, FG'nin EB üzerinde olumsuz veya önemsiz bir etkisi vardır. Akimov vd.'ne göre. (2009) 1984-2004 dönemi için 27 gelişmiş ve gelişmekte olan geçiş ülkesinde, FG ve EB arasında pozitif ve güçlü bir ilişki vardır. Altunç'un (2008) Türkiye için yaptığı araştırmaya göre, EB ve FG arasındaki ilişki 1970-2006 döneminde değişmiştir. Akkay (2010), 1989-2010 yılları arasındaki Türkiye verilerini kullanarak bu dönem için Granger nedensellik testini yapmıştır. Sonuçlara göre FG ve EB birbirini etkilemektedir. Rathinam ve Raja (2010), 1950-2008 yılları arasında Hindistan'da yaptıkları çalışmada, FG'nin EB'yi etkilediği sonucuna varmışlardır. Islam ve Shah'ın (2012) Malezya için yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, FG 1974-2004

döneminde EB üzerinde olumlu bir etkiye sahipti. Bozoklu ve Yıllancı (2013) tarafından yapılan çalışmada 1988-2011 döneminde 14 gelişmekte olan ülkede FG'nin EB'yi etkilediği saptanmıştır. Mhadhbi (2014) tarafından yapılan araştırmaya göre, FG 1973-2012 döneminde gelişmekte olan ülkelerde EB üzerinde olumlu bir etkiye sahipken, gelişmiş ülkelerde bunun tersi geçerlidir. Hayaloğlu'nun (2015) Türkiye için yaptığı çalışmada FG, 1990-2012 döneminde EB'yi etkilemektedir. İnançlı vd. (2016) D-8 ülkeleri için FG, 1997-2014 döneminde EB üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Bist'in (2018) Afrika içinde ve dışında 16 düşük gelirli ülke için yaptığı araştırmaya göre, 1995-2014 döneminde EB ve FG arasında tek yönlü nedensellik vardı. Aydın'ın (2019) Kırılğan Beşli ülkeleri 1992-2016 dönemi için yaptığı çalışmasında, FG ile EB arasında pozitif bir ilişki vardır. Uslu (2022), enerji tüketimi ile para arzı arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Aslan ve Yavuz (2023), 2001-2019 dönemi için BRICS ve MINT ülkelerinde için yaptıkları çalışmalarında yenilenebilir enerji, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

3. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada; finansal gelişme göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki asimetric ilişkisi NARDL yöntemi yardımıyla incelenmiştir. Literatürde finansal gelişmişlik göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin genellikle nedensellik testleri ve Doğrusal ARDL yöntemleri kullanılarak araştırıldığı görülmektedir. Araştırmanın finansal gelişmişlik göstergelerinden özellikle bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki asimetric etkisini Türkiye üzerinden incelemesi bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Analiz dönemi 2008-2022 dönemi yıllık verileri kapsamaktadır. World Bank'dan alınan tüm verilerin doğal logaritmaları alınarak analizlerde kullanılmıştır. Analizde yer alan değişkenlere ait açıklayıcı bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Açıklayıcı Bilgiler

Değişken	Açıklama
LGDP	Kişi Başına Düşen GSYH
LDF	Özel Sektöre Finans Sektörü Tarafından Verilen Yurtiçi Krediler (GSYH yüzdesi olarak)
LDB	Bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi krediler (GSYH yüzdesi olarak)

Değişkenlere ait zaman serilerinin durağanlığının sınanması amacıyla birim kök testlerinden faydalanılır. Literatürde serilerin durağanlığının sınanması için en çok Genişletilmiş Dickey-Fuller ADF ve PP birim kök testleridir. Uygulamalarda serinin birim kök taşıyıp taşımadığı

sabit ve sabit-trendli olmak suretiyle tespit edilir. Eğer serinin olasılık değeri 0.05'ten büyük ise H_0 (Seride birim kök vardır) hipotezi kabul edilir. Bu durumda serinin birinci ve/veya ikinci farkı alınarak birim kök sınaması kontrol edilir. Durağanlığın sağlanamadığı durumlarda özellikle ARDL sınır testinin uygulanabilmesi için ön koşul analize dahil edilen değişkenlerin ikinci farkta durağan olmamasıdır.

ARDL modeli, Pesaran 1998, Pesaran ve Shin 1999, Pesaran vd. 2001 sınırlı gözlem sayısına sahip örneklerde değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesi için geliştirilmiştir. Engle ve Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) eşbütünleşme testlerindeki gibi değişkenlerin aynı derecede entegre olmalarına bağlı olmadan ARDL sınır testinin uygulanabilmesi mümkündür (Narayan ve Smyth, 2005, 103).

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin araştırılması için Pesaran (2001) sınır testi yapılmasını önermiştir. Seviyesinde değişkenlere uygulanan Wald testi sonucunda F istatistiği değerleri tablo kritik değerlerinden küçük ise bu durumda sıfır hipotezi reddedilmeyecektir. Eğer hesaplanan F istatistik değeri tablo kritik değerlerinden büyük ise sıfır hipotezi reddedildiği alternatif hipotez kabul edilmekte ve seriler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğuna karar verilmektedir. Eğer sınır testi ile değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmişse uzun ve kısa dönem ilişkilerin belirlenebilmesi için ARDL modelleri tahminine geçilir. (Nayan ve Smyth, 2005, 103). Kısıtsız hata düzeltme modeline ait genel denklem aşağıdaki gibidir (Pesaran vd., 2001, 296):

$$\Delta y_t = c_0 + c_1 t + \pi_{yy} y_{t-1} + \pi_{yxx} X_{t-1} \sum_{i=1}^{p-1} \psi_i \Delta z_{t-i} + \omega \Delta x_t + \theta w_t + u_t$$

Modelde yer alan π_{yy} ve π_{yxx} uzun dönem çarpanları, c_0 parametre vektörünü, t trendi, w_t kontrol değişkeni, u_t hata terimini ifade etmektedir.

ARDL sınır testi için hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmalıdır (Pesaran vd., 2001, 296):

H₀: $\pi_{yy} = 0, \pi_{yxx} = 0$ (Eşbütünleşme yoktur)

H₁: $\pi_{yy} \neq 0, \pi_{yxx} \neq 0$ (Eşbütünleşme vardır)

ARDL modeli eşbütünleşme ilişkisinin araştırılacağı serilere ait uzun ve kısa dönem dinamiklerini değerlendirirken değişkenler arasında sadece doğrusal veya simetrik ilişki olduğunu varsaymaktadır. Bu anlamda ARDL'nin sağladığı avantajlara ek olarak Shin vd. (2011) tarafından geliştirilen NARDL modeli, standart ARDL yaklaşımının asimetric bir uzantısı olarak serilerdeki kısa ve uzun dönem asimetrisinin sorgulanmasına olanak

sağlamaktadır (Shahzad vd., 2017:215). NARDL eşbütünleşme yöntemine temel oluşturan asimetrik eşbütünleşme modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir (Shin vd. 2017, 8):

$$y_t = \beta^+ X_t^+ + \beta^- X_t^- + u_t \quad (2)$$

NARDL yönteminin uygulanması ARDL yönteminde olduğu gibi değişkenlerin ikinci farkta durağan olmadıklarını tespit etmek için birim kök testleri tespit edilmektedir. Tanısal test sonuçları ile modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunu olup olmadığı araştırılmaktadır. F testi ile değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkinin olup olmadığı tespit edilmektedir.

4. Ampirik Bulgular

Tablo 2, analizde yer alan değişkenler üzerinde yapılan ADF birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. Birim kök testleri sonuçlarına göre analize dahil edilen değişkenlerin hiçbirinin ikinci farkta durağan olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlerin Birim Kök Testi Sonuçları

ADF	Seviye I(0)		Birinci Fark I(1)	
	Sabit	Sabit ve Trendli	Sabit	Sabit ve Trendli
Değişken	P-Değeri	P-Değeri	P-Değeri	P-Değeri
LGDP	0.7513	0.7869	0.0042	0.0009
LDF	0.2133	0.2352	0.0212	0.0442
LDB	0.0160	0.9979	0.0000	0.0013

Araştırmada eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesi için ARDL testinin en uygun yöntem olduğuna karar verilmiştir. Yöntemin ilk aşaması uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Bu aşamada değişkenler AIC, SIC, HQ bilgi kriterlerine göre en düşük değeri alan model, en uygun model olarak seçilmektedir. Uygun gecikme uzunluğu tespit edilen modelde öncelikle F istatistik değerinin belirlenmesi gerekmektedir. Daha sonra modelin tanısal testleri kontrol edildikten sonra değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkileri yorumlanabilir. Bu bağlamda çalışmada kurulan modelde F istatistik testi ile değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olup olmadığı sınıanmıştır.

Tablo 3, doğrusal ve doğrusal olmayan ARDL Modeli Eşbütünleşme Testi sonuçlarını göstermektedir. ARDL modellerinde eşbütünleşme ilişkisinin varlığının araştırılması için Pesaran (2001) sınır testi yapılmasını önermiştir. Çalışmada sınır testi için katsayıların anlamlılığı toplu olarak test edildiğinde F-istatistik değerinin ARDL ve NARDL modellerinde alt ve üst sınır değerlerinin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle modelde değişkenler

arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilerek H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3. Doğrusal ve Doğrusal olmayan ARDL Modeli Eşbütünleşme Testi sonuçları

Bağımlı Değişken: KKM	F İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi				Sonuç
		%10		%5		
		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	
ARDL	5.614363	2.63	3.35	3.1	3.87	Uzun dönem ilişki var
NARDL	12.50292	2.37	3.2	2.79	3.67	Uzun dönem ilişki var

ARDL modelinde tanısal test sonuçlarına bakıldığında modelin otokorelasyon ve değişen varyans sorunu içermediği görülmektedir. Modelin uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değerini gösteren $CointEq(-1)$ veya $ECT-1$ beklenildiği gibi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 4).

Tablo 4. ARDL Modelinin Tanısal Test Sonuçları

R^2	0.99
Düzeltilmiş- R^2	0.99
B-G LM Testi Prob.	0.9348
Heteroskedasticity Test: ARCH	
Prob.	0.9361
$CointEq(-1)$	-0.002790 (Prob. 0.0000)
Cusum	Kararlı

Tablo 5'e göre, özel sektöre finans sektörü tarafından verilen yurtiçi krediler, bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi krediler değişkenlerinin uzun dönem tahmin sonuçları istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Buna göre finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ifade edilebilir. Finansal gelişme göstergelerinden DB ile EB arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. DF ile EB arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. ARDL Uzun Dönem Test Sonuçları

Bağımlı değişken: LGDP			
Bağımsız Değişkenler	Coefficient	t-Statistic	Prob
LDB	0.900185	6.824524	0.0000
LDF	-1.219001	-3.548546	0.0006
C	10.82471	10.40836	0.0000

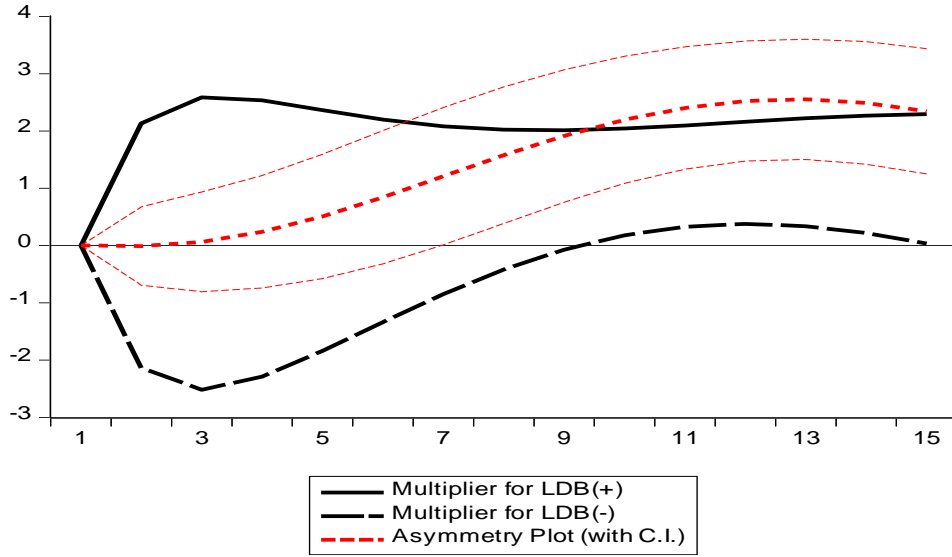
Ekonomik büyüme üzerinde bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin (DB) simetrik etkisini test etmek için NARDL testine başvurulmuştur. NARDL modelinin sonuçları Tablo 6'da özetlenmiştir. Hata düzeltme terim katsayısı kabul edilen aralıktadır ($-1 < ECT <$

0) ve ECT 'nin ARDL modelinde olduğu gibi istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. LDB^{poz} katsayısı ve LDB^{neg} katsayısı pozitifdir ancak bu katsayılardan LDB^{poz} istatistiksel olarak anlamlıdır. Elde edilen bu sonuç ARDL yöntemi ile örtüşmektedir. Başka bir ifade ile bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi krediler ile ekonomik büyüme arasında asimetrik bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Tablo 6). EB üzerinde DB'nin simetrik etkisinin net anlaşılması için DB'nin EB üzerinde simetrik ve dinamik çarpan etkisi (Dynamic Multipliers effect) testi uygulanmıştır.

Tablo 6. Uzun dönem NARDL Model Sonuçları

Uzun Dönem Katsayıları			
Değişken	Katsayılar	t-istatistiği	Prob
LDB^{poz}	1.219924	13.98793	0.0000
LDB^{neg}	0.438555	0.919605	0.3597
LDF	-1.887087	-9.781788	0.0000
Sabit Terim	16.57194	21.10057	0.0000
ECT_{t-1}	-0.004716	-8.044136	0.0000
Tanısal Test İstatistikleri			
Breusch-Godfrey LM Testi		0.3459	
Heteroskedasticity Test: ARCH		0.9164	
CUSUM testi		Kararlı	
CUSUM-SQ Testi		Kararlı	

DB ve EB arasındaki genel asimetriyi göstermenin başka bir yöntemi Multiplier testine başvurmaktır. Bu test zaman içinde EB'de DB'nin pozitif ve negatif toplamlarındaki asimetrik değişikliklerin dinamik çarpan etkisini (kısa vadeli ve uzun vadeli kombine) göstermektedir. Multiplier test sonuçları şekil 2'de sunulmuştur. Dinamik çarpan test sonuçları uzun dönem NARDL test sonuçları ile örtüşmektedir. Sonuçlara göre pozitif şok etkileri daha baskındır. 9. dönemden sonra negatif şoklar simetri pozisyonuna geçmiş sifıra yakın bir yerde seyrettiği görülmektedir. Bu bağlamda bağımsız değişkene verilen pozitif şoklar, EB üzerinde pozitif etki bırakmıştır. Grafik ayrıca, DB'deki negatif değişikliklerin EB üzerinde de olumlu etkisi olduğunu doğrulamaktadır.

Şekil 1. NARDL Tahmini Dinamik Çarpan Grafikleri

5. Sonuç

Bu çalışmanın amacı finansal gelişme göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki asimetrik ilişkisini NARDL yöntemi yardımıyla araştırmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için finansal gelişmişlik göstergelerinden “Özel Sektöre Finans Sektörü Tarafından Verilen Yurtiçi Krediler” ve “Bankalar Tarafından Özel Sektöre Verilen Yurtiçi Krediler” değişkenleri kullanılmıştır. Araştırmanın finansal gelişmişlik göstergelerinden bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki asimetrik etkisini Türkiye üzerinden incelemesi bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Analiz dönemi 2008-2022 olarak belirlenmiştir. Birim kök testi sonuçlarına göre analizde yer alan değişkenlerden hiçbirinin ikinci farkta duran olmadığı görülmüştür. ARDL ve NARDL yöntemlerinde uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonra, öncelikle modeldeki F istatistiksel değeri belirlenmelidir. Çalışmada katsayıların anlamlılığı toplu olarak test edildiğinde ARDL ve NARDL modellerinde F istatistik değerinin tablonun alt ve üst sınır değerlerinden yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte ARDL ve NARDL modellerinin otokorelasyon veya değişken varyans problemlerini içermediği tespit edilmiştir.

ARDL modelinden elde edilen sonuçlara göre özel sektöre finans sektörü tarafından verilen yurtiçi krediler, bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi krediler değişkenlerinin uzun dönem tahmin sonuçları istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Ekonomik büyüme üzerinde bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin (DB) simetrik etkisini test etmek için NARDL testine başvurulmuştur. Ayrıca çalışmada DB ve EB arasındaki genel asimetrileri görmek için Multiplier testine başvurulmuştur. Bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi

krediler ve ekonomik büyüme arasındaki genel asimetriyi görmek için yapılan Multiplier test sonuçlarına göre bağımsız değişkene verilen pozitif şoklar ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki bıraktığı tespit edilmiştir. Ayrıca Bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi kredilerdeki negatif değişikliklerin EB üzerinde de olumlu etkisi olduğunu doğrulamaktadır.

FG, şirketlerin üretken yatırımı artırması için sermaye sağlanmasını kolaylaştırır ve bu da artan üretim ve EB'ye yol açar. Ayrıca hisse senedi veya tahvilin doğrudan borsada alınıp satılması yoluyla finansal gelişme, üretimin artmasında etkili olmaktadır. Finansal piyasaların gelişmesiyle firmaların ucuz finansman kaynaklarına kolay ulaşabilmesi, daha fazla çalışan istihdamına ve bunların makine teçhizat alımına yol açmakta ve milli üretim artmaktadır. Aslında, FG, teknolojinin ilerlemesi ve tasarrufların etkinleştirilmesi, tasarruf oranının artırılması, yabancı sermayenin kolaylaştırılmasının yanı sıra sermaye tahsisinin optimize edilmesi yoluyla sermaye birikimi ve hareketi yoluyla EB'nin artmasına neden olur. Bu sonuçlar Hayaloğlu (2015), Baş ve Kara (2018), Yetiz ve Ünal (2021) ve Uslu (2022) ve literatürdeki diğer birçok çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre, finansal kaynakların optimal tahsisinin yanı sıra EB sürecinde bu sektörün aktif rol oynaması için finansal sektörün iyileştirilmesi ve geliştirilmesi gerekli görünmektedir. Bu nedenle, finansal kaynakların optimal tahsisine yardımcı olmak ve verimli yatırım projelerine daha fazla finansal kaynak yönlendirmek için hükümetin bankacılık sistemini güçlendirmesi tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

- Akımov, A., Wijeweera, A. and Dollery, B. (2009). Financial Development and Economic Growth: Evidence From Transition Economies. *Applied Financial Economics*, 19(12), pp. 999-1008.
- Akkay, C. (2010). Finansal Entegrasyon Sürecinde Finansal Gelişme Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Türkiye Açısından Dönemsel Olarak Araştırılması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), ss. 55-70.
- Allen, F. And Gale, D.(2001) Comparing Financial Systems. MIT press.
- Altunç, Ömer F. (2008). Türkiye’de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*,3(2), ss. 113-127.
- Aslan, Ö. ve Küçükaksoy, İ. (2006). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (4), ss. 12-28.
- Aslan, N. ve Ataklı Yavuz, R. (2023). Yenilenebilir Enerji, Finansal Gelişme Ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizinden Kanıtlar . *Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6 (1) , 77-91 . DOI: 10.38120/banusad.1296494
- Aydın, Y.(2019). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Kırılgan Beşli Ülkeleri İçin Analizi. *Ekonomi Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(1), ss. 37-49.
- Baş, G. ve Kara, M. (2018). Bankacılık Sektörü Kredileri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *International Refereed Journal*, Volume: 8 Sayı: 18.
- Bernanke, B. and Gertler, M. (1990). Financial Fragility and Economic Performance. *The Quarterly Journal of Economics*, 105(1), pp. 87-114.
- Bist, Jagadish P. (2018). Financial Development and Economic Growth: Evidence from a Panel of 16 African and Non-African Low-income Countries. *Cogent Economics and Finance*, 6(1), pp. 1449780.
- Bozoklu, Ş. ve Yılandı, V. (2013). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin Analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), ss. 161-187.
- Engle, Robert. F. and Granger Clive W. J. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55(2), pp. 251–276.
- Goldsmith, Raymond W.; (1969). Financial Structure and Development. New Haven, CN: Yale University Press.
- Gökdeniz, İ., Erdoğan, M. ve Kalyuncu, K. (2003). Finansal Piyasaların Ekonomik Büyüme Etkisi ve Türkiye Örneği (1989-2002). *Gazi Üniversitesi Dergisi*, 1, ss. 101- 117.
- Gujarati, Damodar N. (1999). Basic Econometrics, Çev.: Ü. Şenesen ve G.G. Şenesen, Literature Publications, İstanbul.
- Han, A. (2022). E7 Ülkelerinde Yenilenebilir Enerji Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 18(3), ss.797-814.
- Hayaloğlu, P.(2015). Kırılgan Beşli Ülkelerinde Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), ss. 131-144.
- Hicks, J. (1969). A theory of Economic History, Oxford, UK: Clarendon Press.
- İnançlı, Selim, Altıntaş, Nurullah ve İnal, Veysel(2016). Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: D-8 Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4), ss.36-49.
- İslam, Mohd A.ve Shah J.S.A. (2012). An Empirical Analysis of Causality between Development of Non-Bank Financial Intermediaries and The Economic Growth in Malaysia. *European Journal of Social Sciences*, 30(4), pp.654–664.

- Levine, R. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature*, 35(2), pp. 688-726.
- Levine R. and Zervos S. (1998). Stock Market, Banks and Economic Growth. *American Economic Review*, 88, pp. 537–558.
- Mhadhbi, K. (2014). Financial Development and Economic Growth: A Dynamic Panel Data Analysis. *International Journal of Econometrics and Financial Management*, 2(2), pp. 48–58.
- Miller, M. (1998). Financial Markets and Economic Growth. *Journal of Applied Corporate Finance*, 11(3), pp. 8–14.
- Naceur, Samy B and Ghazouani, S. (2007). Stock Markets, Banks, and Economic Growth: Empirical Evidence from the MENA Region. *Research in International Business & Finance*, 21(2), pp. 297-315.
- Narayan, P. and Smyth, R. (2005). Trade Liberalization and Economic Growth in Fiji. An Empirical Assessment Using the ARDL Approach. *Journal of The Asia Pacific Economy*, 10(1), pp. 96-115.
- Pesaran, M. Hashem - Shin, Y. (1999). An Autoregressi and Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis. *Econometrics and Economic Theory in The 20th Century: The Ragnar Frish Centennial Symposium*. Ed. / Steinar Strom. Cambridge: Cambridge University Press”, pp. 371-413.
- Pesaran, M. Hashem, Shin, Y.,and Smith, Richard J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Long run Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, Vol 16, Issue 3, pp. 289–326.
- Phillips, Peter. C.B. and Perron, P. (1988). Testing For A Unit Root In Time Series Regression. *BiométriKa*, 75(2), ss. 335-46.
- Rathinam, F. and RAJA, Angara V. (2010). Law, Regulation and Institutions for Financial Development: Evidence From India. *Emerging Markets Review*, 11, pp. 106-118.
- Schumpeter, Joseph A. (1911). *The Theory of Economic Development*. Harvard Economic Studies, XLVI.
- Shahzad, S. J. H., Nor, M. S., Ferrer, R. ve Hammoudeh, S. (2017). Asymmetric Determinants Of CDS Spreads: U.S. Industry-Level Evidence Through NARDL Approach. *Economic Modelling*, 60, s.211-230.
- Tobin, J. and Brainard, William C. (1963). Financial Intermediaries and the Effectiveness of Monetary Controls. *The American Economic Review*, 53(2), pp.383-400.
- Uslu, H. (2022). Türkiye’de Finansal Gelişme ve Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 111, ss. 188-217
- Yetiz, F. ve Ünal, Ayşe E.(2021). Banka Kredileri, Para Arzı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17, 37, ss. 4487-4509.

STRATEGIES FOR EFFECTIVE HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE AVIATION INDUSTRY: A CASE-BASED ANALYSIS

Filiz MIZRAK¹

Abstract

In the dynamic and rapidly evolving landscape of the aviation industry, the effective management of human resources plays a pivotal role in ensuring operational excellence, safety, and customer satisfaction. This study explores the realm of human resource management within the aviation sector, focusing on the strategies that organizations employ to attract, develop, and retain a skilled workforce. Through an in-depth analysis of relevant case studies from various aviation organizations, this research aims to uncover the diverse approaches utilized to address the unique challenges and opportunities of human resource management in this industry. The study explores recruitment and training practices, leadership development, employee engagement initiatives, and the integration of cutting-edge technologies in the aviation context. By synthesizing insights from these cases and existing literature, the research provides valuable insights into the effectiveness of different strategies and their impact on operational performance and organizational success. The findings not only contribute to the academic discourse on human resource management but also offer practical implications for aviation industry professionals and policymakers striving to optimize human capital utilization in the pursuit of excellence.

Key Words: Strategic Management, Human Resource Management, Aviation Industry

JEL Classification: M10, M12, M54

HAVACILIK ENDÜSTRİSİNDE ETKİLİ İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ STRATEJİLERİ: VAKA TEMELLİ ANALİZ

Öz

Havacılık endüstrisinin dinamik ve hızla gelişen ortamında, insan kaynaklarının etkili yönetimi, operasyonel mükemmeliyeti, güvenliği ve müşteri memnuniyetini sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, havacılık sektörü içinde insan kaynakları yönetimi alanına derinlemesine bir bakış sunarak, organizasyonların yetenekli bir işgücünü çekmek, geliştirmek ve elde tutmak için kullandığı stratejilere odaklanmaktadır. Farklı havacılık organizasyonlarından ilgili vaka incelemelerini detaylı bir şekilde analiz ederek, bu araştırma, insan kaynakları yönetiminin bu endüstrideki zorlukları ve fırsatları ele almak için kullanılan çeşitli yaklaşımları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışma, havacılık bağlamında işe alım ve eğitim uygulamalarını, liderlik geliştirme, çalışan katılımı girişimlerini ve gelişen teknolojilerin entegrasyonunu analiz etmektedir. Vakaların ve mevcut literatürün içgörülerini kullanarak, çalışma, farklı stratejilerin etkinliğini ve operasyonel performans ile kurumsal başarı üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar, sadece insan kaynakları yönetimi konusundaki akademik tartışmaya katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda mükemmeliyeti hedefleyen havacılık endüstrisi profesyonelleri ve politika üreticileri için insan sermayesinin etkili kullanımını optimize etme amacıyla pratik sonuçlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, İnsan Kaynakları Yönetimi, Havacılık Endüstrisi

JEL Sınıflandırması: M10, M12, M54

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Beykoz Üniversitesi, filizmizrak@beykoz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3472-394X

1. Introduction

The aviation industry stands as a cornerstone of modern global connectivity, facilitating the movement of people, goods, and ideas across the world. With its dynamic nature and intricate operational requirements, the industry is heavily reliant on a skilled and efficient workforce. Human Resource Management (HRM) plays a pivotal role in ensuring the smooth functioning of aviation operations, encompassing the recruitment, training, development, engagement, and retention of employees across various aviation sectors. As the industry continues to evolve, effective HRM practices become essential for optimizing operational efficiency, enhancing customer experiences, and ensuring safety and compliance (Nguyen, Nguyen & Ključnikov, 2023).

Human resource management holds undeniable significance within the aviation industry. A well-organized and competent workforce is essential to meet the industry's unique challenges, ranging from stringent safety regulations to constantly changing market dynamics. The aviation workforce encompasses a diverse range of roles, from pilots and air traffic controllers to ground crew, engineers, and customer service personnel. Each role contributes to the overall success of aviation operations, emphasizing the importance of strategic HRM practices in attracting, developing, and retaining top talent. Effective HRM ensures that employees possess the required skills, maintain high levels of proficiency, and remain motivated to deliver quality services while adhering to safety protocols (Turnbull & Harvey, 2020).

This study seeks to explore the realm of human resource management (HRM) within the aviation industry, focusing on strategies, challenges, and best practices that contribute to its effectiveness. It aims to achieve several primary objectives, including the analysis of unique HRM practices in various aviation sectors, identification of challenges faced by aviation HR professionals, and the highlighting of successful strategies employed to address these challenges. Additionally, the study aims to uncover the influence of technological advancements and evolving industry trends on HRM practices in aviation. Through examination of case studies and relevant literature, this research offers insights to enhance HRM practices within the aviation sector.

The organization of this paper is designed to provide a structured and comprehensive exploration of Human Resource Management (HRM) practices within the aviation industry. It begins with a literature review section that synthesizes studies related to theoretical frameworks, models, key challenges, and unique characteristics of HRM in aviation. This

review covers central topics such as "Theoretical frameworks and models for HRM in aviation" and "Key challenges and unique characteristics of HRM in aviation," offering valuable insights for both academia and aviation industry professionals. To enhance clarity, the insights from the literature review are presented in a literature table, consolidating the existing body of knowledge. Following the literature review, the paper delves into case studies that focus on strategies for effective HRM in aviation, including recruitment and selection, training and development, leadership development strategies, and technological integration. The paper concludes by addressing challenges and future trends in HRM within the aviation sector, providing a comprehensive and structured examination of this vital aspect of the industry.

2. Literature Review

The literature review section of this study aims to provide a comprehensive exploration of Human Resource Management (HRM) practices within the distinctive realm of the aviation industry. By synthesizing studies related to theoretical frameworks, models, key challenges, and unique characteristics of HRM in aviation, this review will shed light on the multifaceted nature of managing human capital in this dynamic sector. The central topics covered in this literature review include "Theoretical frameworks and models for HRM in aviation," delving into the conceptual foundations that guide HRM practices, and "Key challenges and unique characteristics of HRM in aviation," addressing the complexities inherent to HRM within the aviation context. The strategic amalgamation of these key topics will not only contribute to academic discourse but also offer valuable insights to aviation industry professionals and policymakers seeking to optimize HRM strategies amidst the intricacies of the aviation landscape. Furthermore, the insights from the reviewed studies will be analyzed and synthesized in a literature table, enhancing the comprehensiveness of this research and providing a consolidated overview of the existing body of knowledge.

2.1. Human Resource Management in Aviation

In airline companies, external factors such as fuel prices and the economic situation of the country, internal factors such as flight line designs, computerized reservation systems and motivated talented employees are considered important factors in determining success. The airline industry is a capital-intensive industry with large expenditures on airplanes (Turk, Cevher & Mizrak, 2021). Carriers are required to provide very good customer service. Delayed flights, lost luggage, flights with excess seats, cancellations and airline employees who cannot

represent the business successfully can easily cause passengers to be alienated from the airline business (Helmreich Merritt & Wilhelm, 2017).

Human resources practices may differ according to the specific characteristics of companies operating in the aviation sector. Decisions to be taken from a strategic point of view play a decisive role in the success of human resources management in the aviation industry. Resources, competence skills, transaction costs and intermediaries in the aviation industry are among the determinants of success in terms of human resources management. With the right steps to be taken in these matters, it is expected that the positive effects of human resources management practices on competition in the aviation sector will be observed (Alkan, 2022).

Planning comes to the fore in the establishment of human resources management functions in the sector. The human resources needed in the aviation industry are the determinants of the planning function in activities such as estimating the activities of competitors, programming, valuing and controlling the company's own activities. Strategically, the content of human resources management is one of the focal points of human resources management in the aviation industry (Fedotova, Tikhonov & Novikov, 2018). Human resources management is qualified to contribute to organizational changes by contributing to the flexible movement in the aviation sector. In the aviation sector, where the level of competition is extremely high, it has become a necessity for human resources management to include flexible applications, and at this point, human resources management has contributions that should not be ignored.

The job analysis serves as a crucial component in understanding the intricacies of human resource management within the aviation industry, primarily focused on the comprehensive gathering of information. Beyond simply gathering data on competitors, it extends its purview to encompass various aspects of business analysis, including an examination of the business's nature and operational processes. As emphasized by Turnbull and Harvey (2020), "Job analysis and job descriptions form the cornerstone of all studies, as they furnish essential data essential for the effective execution of all human resources management functions, duties, and responsibilities, particularly in the context of providing aviation ground handling services." This underscores the pivotal role played by job analysis in facilitating efficient HRM practices within the aviation sector, enabling the provision of high-quality aviation ground handling services.

The situation of the aviation industry in terms of the function of finding and selecting employees is explained as follows: "Businesses in the airline industry are quite complex in terms of human

resources management due to the need for personnel that can perform a wide range of activities, undertake multiple tasks” (Kaya & Ates, 2023). The employment of part-time and seasonal workers is also very common in this sector. Business managers need to determine all these workforce needs very well and employ employees accordingly. Performance evaluation is one of the important success indicators for businesses in the aviation industry. When examining the performance evaluation and aviation sector; It is understood that criteria such as the capacity of the aircraft, the limits on which it flies, the crew management, the way aviation information is applied, the level of compliance with flight standards, attention to customer relations management, and the extent to which the employees reach the determined targets should be taken into consideration (Alkan, 2022).

As of the current period, the need for qualified human resources in the aviation sector is increasing. One of the fastest growing sectors in the world is the civil aviation sector. Parallel to the rapid development of the civil aviation industry, the need for human resources from cabin crew to ground services personnel, from maintenance technicians to cockpit personnel is clearly felt. In order to meet this need, in addition to universities providing aviation education, individuals who receive aviation education in various courses are also preferred by businesses (Tiftik & Yakupoğlu, 023)

In tracing the evolution of Human Resource Management (HRM) within the aviation industry, specific examples from history underscore the vital role that effective HRM practices have played in shaping the industry's success. The aviation sector has experienced remarkable milestones and challenges, each of which has been influenced by strategic HRM decisions. For instance, during the golden age of commercial aviation in the mid-20th century, airlines such as Pan Am and TWA not only competed on routes and services but also stood out for their innovative approaches to crew training, customer service, and employee well-being. These early pioneers recognized the importance of nurturing a skilled and motivated workforce to create a unique and competitive advantage (Cook & Billig, 2023).

Similarly, the growth of the low-cost carrier model, exemplified by airlines like Southwest Airlines, brought about a shift in HRM strategies. These carriers emphasized streamlined operations and efficient resource utilization, requiring HRM practices that prioritize employee flexibility, cross-training, and adaptable work arrangements (Mizrak & Mizrak, 2020). On the flip side, the aviation industry has also faced significant labor challenges, such as strikes and negotiations, which have underscored the importance of effective labor relations and communication between management and employees (Miles, S. J., & Mangold, W. G. (2017).

In the more recent digital era, airlines like Emirates have set new standards for HRM by focusing on employee engagement, career development, and creating a distinct organizational culture. Emirates' emphasis on training and providing opportunities for advancement has contributed to a high level of job satisfaction and loyalty among its workforce, ultimately reflecting in customer satisfaction and profitability (AlShamsi, Bin Ahmad, & Jasimuddin, 2022).

These historical examples demonstrate the multifaceted impact of HRM on various aspects of the aviation industry, from customer experiences to operational efficiency, safety, and even the overall business model. They showcase how strategic HRM decisions have been pivotal in driving aviation organizations toward sustained success, adaptability, and resilience in an ever-changing industry landscape.

2.2.Key challenges and unique characteristics of HRM in aviation

Key challenges and unique characteristics define Human Resource Management (HRM) in the aviation industry, setting it apart from HRM in other sectors. The aviation sector's intricacies encompass a blend of operational, safety, regulatory, and customer service aspects that demand specialized HRM strategies. One of the fundamental challenges lies in maintaining a high level of safety and operational excellence. The aviation industry's strict compliance with safety regulations necessitates rigorous training, certification, and ongoing competence assessment for various roles, from pilots to ground crew (Miles & Mangold, 2017).

Additionally, the industry operates around the clock and across different time zones, demanding flexible workforce scheduling and managing fatigue-related concerns. HRM practices must account for irregular work hours, shift rotations, and ensuring crew members are well-rested to ensure safe operations. The transient nature of work and international operations also pose challenges in ensuring employees' well-being, mental health, and maintaining a cohesive organizational culture (Kucuk Yilmaz, Flouris, Yilmaz & Flouris, 2017).

Recruitment and talent retention are equally distinctive challenges. The aviation sector requires specialized skills, making the acquisition of qualified personnel competitive and demanding. Moreover, the global nature of the industry necessitates hiring individuals with cross-cultural awareness and language proficiency to meet the demands of an international customer base (AlShamsi, Bin Ahmad & Jasimuddin, 2022).

Closely tied to these challenges are the unique characteristics of HRM in aviation. The industry's stringent regulatory environment, governed by aviation authorities like the International Civil Aviation Organization (ICAO), shapes HRM practices, particularly in terms of training, licensing, and safety compliance. The need for continuous learning and adapting to technological advancements, coupled with the industry's susceptibility to economic fluctuations, highlights the necessity for innovative HRM approaches that enable reskilling and upskilling (de Andreis ET AL., 2022).

Navigating these challenges and characteristics requires HRM strategies that address the sector's dynamic nature. By ensuring the right mix of technical skills, soft skills, and adaptability, aviation HRM can contribute to operational efficiency, safety, and the provision of unparalleled customer experiences.

2.3.Theoretical frameworks and models for HRM in aviation

The aviation industry's unique challenges have led to the development of specific theoretical frameworks and models for effective Human Resource Management (HRM). These frameworks address the intricate balance between safety, operational efficiency, and employee well-being (Mizrak, 2023). Below are a few notable theoretical approaches and their application within the aviation sector are explained.

High-Reliability Organizations (HRO): This theory emphasizes safety as the foremost priority, given the aviation industry's critical role in transporting passengers and goods. HRO principles advocate for constant vigilance, a strong safety culture, and preoccupation with failure prevention. For instance, organizations like Qantas Airways have successfully embraced HRO principles by prioritizing safety in all operations, resulting in a strong safety record (Sarina & Wright, 2015).

Resource-Based View (RBV): The RBV theory focuses on leveraging an organization's internal resources and capabilities to gain a competitive advantage. In the aviation sector, airlines have embraced this approach by investing in training programs that nurture their employees' skills and competencies. For example, Emirates Airlines is known for its extensive training facilities that contribute to a skilled and customer-oriented workforce (Alameeri et al., 2017).

High-Performance Work Systems (HPWS): HPWS theories emphasize a holistic approach to HRM that considers the alignment of HR practices with organizational goals. Aviation companies, like Southwest Airlines, have adopted HPWS principles by fostering a strong

organizational culture, promoting employee engagement, and encouraging collaboration among diverse teams to ensure exceptional customer experiences (Alafeshat & Tanova, 2019).

Crew Resource Management (CRM): CRM is a specialized model developed to enhance teamwork and communication within aviation crews. It recognizes that effective communication and collaboration among pilots, cabin crew, and ground staff are essential for ensuring safe flights. Notably, after the Tenerife airport disaster in 1977, CRM training was introduced to improve decision-making and communication in the cockpit (Karaarslan & Erkmen, 2021).

Aviation Human Factors: This interdisciplinary approach combines psychology, engineering, and ergonomics to optimize human performance and well-being within aviation systems. The goal is to design processes, interfaces, and training that minimize errors and enhance safety. For instance, Boeing's Human Performance Team focuses on ergonomics and usability to improve pilot interfaces and cockpit design (Paraschi, Georgopoulos & Papanikou, 2022).

Table 1 summarizes the theoretical frameworks for HRM in aviation, along with their key principles and examples of their application.

Table 1. Theoretical Framework, Key Principles of HRM in Aviation Industry

Theoretical Framework	Key Principles	Application in Aviation
High-Reliability Organizations (HRO)	Prioritizing safety, continuous vigilance, strong safety culture, and error prevention.	Qantas Airways' safety-focused operations.
Resource-Based View (RBV)	Leveraging internal resources and capabilities for competitive advantage through employee skill development.	Emirates Airlines' comprehensive training programs.
High-Performance Work Systems (HPWS)	Aligning HR practices with organizational goals, fostering engagement,	Southwest Airlines' culture of employee engagement.

	collaboration, and customer-centricity.	
Crew Resource Management (CRM)	Enhancing teamwork and communication among aviation crews to improve decision-making and safety.	Introduction of CRM training after Tenerife disaster.
Aviation Human Factors	Integrating psychology, engineering, and ergonomics to optimize human performance and safety in aviation systems.	Boeing's Human Performance Team focusing on cockpit design.

These theoretical frameworks illustrate the industry's unique demands and the need for tailored HRM approaches. By integrating these theories into HRM practices, aviation companies can effectively address safety, operational excellence, and employee satisfaction in this dynamic and safety-critical sector.

2.4. Studies in Literature on Human Resource Management in Aviation

The following table presents a comprehensive overview of relevant studies in the field of Human Resource Management (HRM) within the aviation industry. These studies delve into a range of topics, including compensation and benefits practices, the impact of globalization on HRM, recruitment and selection strategies, diversity and equal opportunity practices, and the role of HRM in achieving competitive advantage. Additionally, the table highlights investigations into the effectiveness of personnel management, the influence of socially responsible HRM on green behaviors, the relationship between HRM and technological integration, and the effects of the COVID-19 pandemic on HRM practices. Each study contributes valuable insights that collectively enrich our understanding of HRM's intricate dynamics and its pivotal role in shaping the aviation sector's workforce strategies and outcomes.

Table 2. Literature Overview of Human Resource Management in the Aviation Industry

Authors & Publication Year	Study Title	Key Findings
-------------------------------	-------------	--------------

<p>Appelbaum & Fewster (2003)</p>	<p>Global aviation human resource management: contemporary compensation and benefits practices.</p>	<p>Examined compensation and benefits practices in the aviation industry. Found that HRM expertise, particularly in compensation and benefits, is crucial for developing a customer-centric, learning-oriented workforce.</p>
<p>Blyton et al. (2001)</p>	<p>Globalization and trade union strategy: Industrial restructuring and human resource management in the international civil aviation industry.</p>	<p>Explored effects of globalization on HRM and strategies developed by trade unions in response. Found trade unions can defend interests of certain occupational groups despite efforts to cut costs.</p>
<p>Appelbaum & Fewster (2002)</p>	<p>Global aviation human resource management: Contemporary recruitment and selection and diversity and equal opportunity practices.</p>	<p>Investigated recruitment and selection, diversity, and equal opportunity practices. Emphasized the need for HRM expertise to develop a learning-oriented workforce.</p>
<p>Harvey & Turnbull (2020)</p>	<p>Ricardo flies Ryanair: Strategic human resource management and competitive advantage in a Single European Aviation Market.</p>	<p>Explored the role of HRM in contributing to sustained competitive advantage. Highlighted the importance of activating different profit-generating mechanisms based on contextual conditions.</p>

<p>Fedotova, Tikhonov & Novikov (2018)</p>	<p>Estimating the effectiveness of personnel management at aviation enterprises.</p>	<p>Assessed the effectiveness of personnel management at United Aircraft Corporation (UAC). Identified three groups of personnel management functions and analyzed their significance in the organization's life cycle.</p>
<p>Nguyen, Nguyen & Ključnikov (2023)</p>	<p>The influence of socially responsible human resource management on green behaviours in the aviation industry.</p>	<p>Investigated the influence of CSR-based HRM on green behavior in the aviation industry. Found that CSR practices and environmental leadership positively impact employee green behavior.</p>
<p>de Andreis et al. (2022)</p>	<p>Human resources management and training in aviation.</p>	<p>Explored the relationship between human resources training and technological instruments in aviation. Emphasized the importance of preparing, training, and shaping human capital according to corporate objectives.</p>
<p>Helmreich, Merritt & Wilhelm (2017)</p>	<p>The evolution of crew resource management training in commercial aviation.</p>	<p>Described changes in Crew Resource Management (CRM) training, emphasizing error management strategies and the impact of CRM. Discussed limitations and future directions of CRM.</p>

Turnbull & Harvey (2020)	Ricardo Flies Ryanair: Strategic Human Resource Management and Competitive Advantage in a Single European Aviation Market (SEAM).	Explored the role of HRM in sustaining competitive advantage. Emphasized the role of different profit-generating mechanisms under specific conditions.
Kucuk Yilmaz et al. (2017)	Linkages between risk and human resources management in aviation: An empirical investigation and the way forward in the selection of the ideal airport manager.	Explored the relationship between corporate strategy, HRM, culture, values, and risk management. Highlighted the role of risk management in talent management and effective HRM practices.
Alkan (2022)	The effects of COVID-19 on human resource management in aviation companies: the case of Europe. Digitalization and the Impacts of COVID-19 on the Aviation Industry.	Examined the effects of COVID-19 on HRM practices in European aviation companies. Explored implications of digitalization and electronic devices on HRM needs. Highlighted the role of existing human resources in preserving industry efficiency.

The table provides an overview of literature related to Human Resource Management (HRM) in the aviation industry. It includes key details such as the names of authors, publication years, study titles, content summaries, and findings. The table encompasses various topics within aviation HRM, ranging from compensation and benefits practices, globalization and trade union strategies, employee engagement, talent management, risk management, leadership development, and the impact of emerging technologies. The summaries capture the essence of

each study, highlighting their contributions to understanding HRM challenges, strategies, and trends within the aviation sector.

3. Case Studies: Strategies for Effective HRM in Aviation

3.1. Recruitment and Selection

Case Study 1: Southwest Airlines Pilot Recruitment Strategies

Southwest Airlines, founded in 1967, revolutionized the airline industry with its unique business model centered around low fares, efficient operations, and exceptional customer service. Over the years, Southwest established itself as one of the largest and most successful low-cost carriers in the world. The airline's distinctive approach to aviation, known as the "Southwest Effect," focused on simplifying operations, offering short-haul routes, and maintaining high aircraft utilization (Grubbs-West, 2005).

As Southwest Airlines expanded its route network and increased its fleet size, the demand for skilled pilots grew significantly. The airline's reputation for reliable service and friendly staff attracted a loyal customer base, leading to continuous growth and an increased need for pilot resources. Southwest Airlines faced several challenges in pilot recruitment due to its rapid expansion and unique operational model (Grubbs-West, 2005).

Firstly, the aviation industry, as a whole, was experiencing a shortage of qualified pilots due to factors such as retirements, regulatory changes, and increased demand for air travel. This shortage created intense competition among airlines for a limited pool of experienced pilots. Furthermore, Southwest Airlines had cultivated a distinct company culture focused on teamwork, employee empowerment, and a sense of community. Finding pilots who aligned with this culture and were enthusiastic about the airline's approach posed a challenge (Miles & Mangold, 2017).

While Southwest Airlines had a strong reputation and a loyal customer base, it faced competition from other airlines that also sought to attract skilled pilots with attractive compensation packages and benefits. In addition, the airline's rapid growth required a continuous inflow of new pilots to support its expanding route network and increasing flight frequency (Miles & Mangold, 2017).

To overcome these challenges, Southwest Airlines needed innovative and effective pilot recruitment strategies that would not only attract qualified pilots but also ensure they were a good fit for the company's culture and values. The airline's success in addressing these

challenges has been attributed to its ability to adapt and implement strategies that align with its core principles while also appealing to the needs and expectations of prospective pilots (Lee et al., 2022).

Southwest Airlines implemented several successful pilot recruitment strategies to attract and retain pilots (Southwest Annual Report, 2022);

Internal Pathways: The airline developed internal pathways for career progression, allowing existing employees, such as flight attendants, to transition into pilot roles. This approach motivated employees to pursue long-term careers within the company.

Partnerships with Flight Schools: Southwest Airlines partnered with flight schools to identify and train aspiring pilots. These partnerships helped create a pipeline of new pilots who were familiar with the airline's values and operational philosophy.

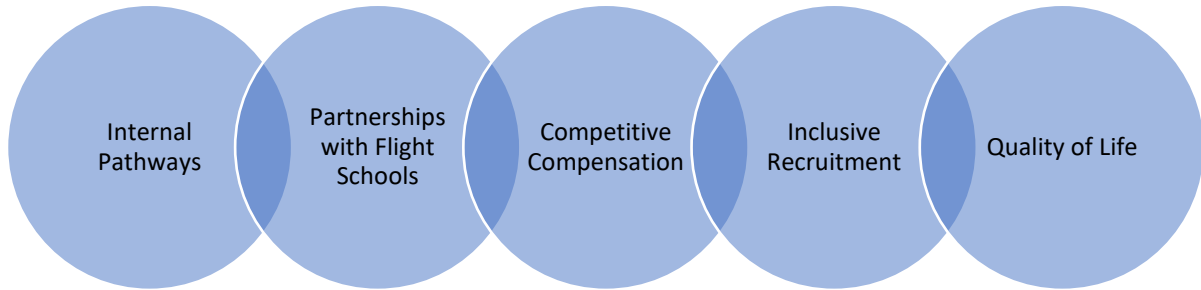
Competitive Compensation: The airline offered competitive compensation packages that included attractive salaries, benefits, and profit-sharing programs. This approach positioned Southwest Airlines as an appealing employer within the competitive aviation labor market.

Inclusive Recruitment: Southwest Airlines focused on diversity and inclusivity in its recruitment efforts, aiming to attract pilots from a variety of backgrounds and demographics.

Quality of Life: The airline emphasized the importance of work-life balance and a positive company culture, resonating with pilots who valued a healthy lifestyle and supportive work environment.

Diagram 1: HRM Strategies of Southwest Airlines

By implementing these strategies, Southwest Airlines successfully addressed its pilot recruitment challenges (Southwest Annual Report, 2022);

- The internal pathways program encouraged employee loyalty and retention, minimizing the need for external hires.
- Partnerships with flight schools ensured a continuous flow of new pilots who were aligned with the airline's values.
- Competitive compensation packages attracted both experienced and aspiring pilots.
- The emphasis on diversity and inclusivity contributed to a diverse pilot workforce.
- Focus on quality of life and company culture appealed to pilots seeking a positive work environment.

Southwest Airlines' pilot recruitment strategies played a pivotal role in its sustained success and reputation as a preferred employer in the aviation industry. The airline's commitment to fostering a strong pilot workforce contributed to its ability to meet customer demands and maintain high operational standards.

This case study demonstrates the importance of innovative and holistic pilot recruitment strategies in ensuring a steady supply of skilled pilots, supporting growth, and maintaining operational excellence in the aviation industry.

3.2. Training and Development

In the dynamic and ever-evolving realm of aviation, where safety, precision, and operational excellence are paramount, the significance of comprehensive training and development programs cannot be overstated. The aviation industry is characterized by its complex operational procedures, stringent safety protocols, and the continuous integration of advanced technologies. As such, the competence and proficiency of aviation professionals directly impact the safety of passengers and the efficient functioning of airlines (Turnbull & Harvey, 2020). Recognizing this imperative, airlines and aviation organizations worldwide invest significantly in training and development initiatives that equip their workforce with the necessary skills, knowledge, and adaptability to thrive in this high-stakes environment. This section explores the multifaceted landscape of training and development in aviation, delving into the strategies, challenges, and outcomes that underscore the industry's commitment to nurturing a skilled and capable workforce.

Case Study 2: THY (Turkish Airlines) - Leadership Development Programs

Turkish Airlines (THY), the flagship carrier of Turkey and a prominent player in the global aviation industry, is recognized for its unwavering dedication to achieving excellence. With a rich history dating back to 1933, THY has consistently strived to set industry standards while connecting the world through its extensive network of destinations (Turkish Airlines Annual Report, 2022).

As a national airline that operates in a highly dynamic and competitive environment, THY recognizes the pivotal role that leadership plays in shaping its success trajectory. In line with its commitment to fostering a culture of continuous improvement and innovation, the airline has embraced a comprehensive approach to human resource management (HRM). At the core of this approach lies the strategic investment in leadership development programs aimed at cultivating talented and effective leaders who can navigate the complex landscape of the aviation industry (Turkish Airlines Annual Report, 2022).

THY's dedication to excellence extends beyond operational efficiency and passenger satisfaction—it encompasses the nurturing of a skilled and visionary leadership cadre capable of steering the organization towards its strategic goals. In an industry characterized by rapid technological advancements, changing customer preferences, and global connectivity, the need for agile and adaptive leadership is paramount. THY's proactive stance in this regard has led to

the establishment of robust leadership development initiatives that empower its employees to lead with confidence, drive innovation, and respond effectively to the challenges and opportunities inherent in the aviation sector.

3.3.Leadership Development Strategies

THY has designed and implemented a range of leadership development initiatives to transform its employees into skilled leaders (THY Aviation Academy, 2023);

Leadership Academy: The airline established the "Leadership Academy," providing leadership education, development, and continuous learning opportunities. It offers leadership programs tailored to employees at various levels.

Customized Programs: THY provides customized leadership programs for different leadership levels, focusing on leadership skills, strategic thinking, and fostering an innovation culture.

Global Experiences: The airline encourages employees to engage in diverse projects and assignments across different regions. These experiences broaden perspectives and enhance leadership capabilities.

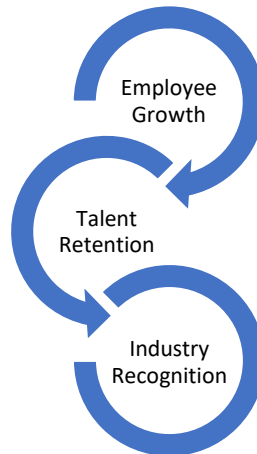
THY's leadership development initiatives have yielded significant outcomes:

Employee Growth: Employees participating in leadership development programs exhibit enhanced leadership skills, increased job satisfaction, and stronger organizational commitment.

Talent Retention: By investing in leadership development, the company has succeeded in retaining employees better, emphasizing its commitment to professional growth.

Industry Recognition: THY's leadership development programs have garnered recognition in the industry, positioning the company as an employer of choice and a leader in talent development.

Diagram 2. Significant Outcomes of THY Aviation Academy

THY's emphasis on leadership development reflects its commitment to cultivating a skilled and effective workforce. Through customized programs, global experiences, and the establishment of the Leadership Academy, the company has not only enhanced its employees' leadership capabilities but has also set an example in effective leadership development within the aviation sector.

3.4. Employee Engagement and Retention

In the competitive and fast-paced world of aviation, where customer satisfaction and operational excellence are central to success, the engagement and retention of skilled and motivated employees play a pivotal role. The aviation industry is characterized by its unique challenges, including stringent safety regulations, unpredictable schedules, and the need for effective teamwork. As airlines and aviation organizations strive to maintain their competitive edge, they recognize the critical role that engaged and committed employees play in delivering exceptional passenger experiences and ensuring operational efficiency. Employee engagement, characterized by a sense of belonging, job satisfaction, and alignment with organizational goals, directly impacts employee retention, productivity, and overall performance (Muli, James & Muriithi, 2019). In this section, we delve into the dynamic landscape of employee engagement and retention within the aviation industry, exploring strategies, best practices, and real-world examples that illuminate the efforts undertaken by aviation organizations to foster a motivated and loyal workforce. Through a combination of case studies and theoretical insights, we unravel the mechanisms that drive employee engagement and retention, contributing to the sustained success of aviation operations.

Case Study 3: Employee Development Initiatives at Emirates Airlines

Emirates Airlines, headquartered in Dubai, has established itself as a prominent player in the global aviation industry, synonymous with luxury, efficiency, and innovation. Founded in 1985, Emirates has rapidly grown into one of the world's largest and most recognizable airlines. With a fleet of modern aircraft and an extensive network of destinations, the airline has consistently set industry benchmarks for passenger experience and operational excellence (Emirates Airlines Annual Report 2022-2023).

Emirates Airlines' commitment to exceptional service and continuous innovation has been a driving force behind its success. The airline's vision of delivering world-class travel experiences to its customers goes hand in hand with its recognition of the pivotal role played by its employees. Acknowledging that a skilled, motivated, and engaged workforce is essential for maintaining its high standards, Emirates has put in place robust employee development initiatives (Waxincb & Bateman, 2016).

These initiatives are not only a testament to the airline's dedication to its employees' growth but also a strategic move that aligns with its larger growth strategy and customer-centric approach. The dynamic nature of the aviation industry requires employees to possess specialized skills, adapt to technological advancements, and provide unmatched customer service. By investing in employee development, Emirates Airlines demonstrates its commitment to equipping its workforce with the tools they need to succeed in a competitive and ever-evolving landscape (Khassawneh & Abaker, 2022).

In a sector where safety, precision, and customer satisfaction are paramount, Emirates Airlines' focus on employee development reflects its understanding that a well-trained, engaged, and skilled workforce is integral to achieving operational excellence and delivering the exceptional experiences that passengers associate with the Emirates brand.

Employee Development Initiatives (Emirates Airlines Annual Report 2022-2023);

Emirates Aviation University: As part of its commitment to nurturing aviation talent, Emirates established the Emirates Aviation University. This institution offers various degree programs and professional development courses, catering to the diverse needs of its employees. The university ensures that employees have access to relevant training and education, contributing to their personal and professional growth.

Leadership Development Programs: Emirates Airlines places a strong emphasis on developing its leadership pipeline. The airline offers tailored leadership development programs that equip high-potential employees with the necessary skills to take on leadership roles. These programs include mentorship, workshops, and exposure to different aspects of the aviation business.

Technical Training Excellence: Given the complexity of aviation operations, Emirates Airlines provides extensive technical training to its employees, ranging from pilots and engineers to cabin crew and ground staff. The airline invests in cutting-edge training facilities and simulators to ensure that employees are well-equipped to handle any situation.

Language and Cultural Training: Emirates operates in a global context, serving customers from diverse cultural backgrounds. The airline offers language and cultural training to its employees, enabling them to effectively communicate and connect with passengers from around the world.

Emirates Airlines' employee development initiatives have yielded significant outcomes:

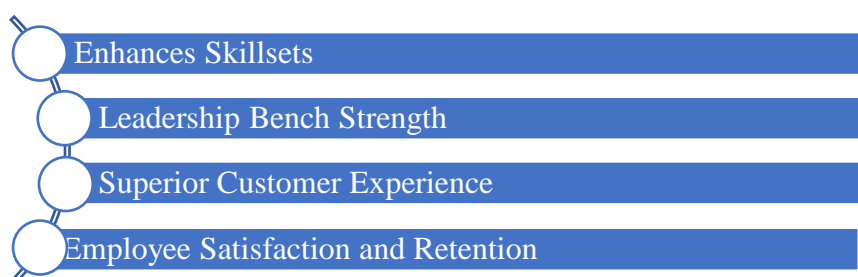
Enhanced Skillsets: Through the Emirates Aviation University and specialized training programs, employees acquire the skills and knowledge needed to excel in their roles, contributing to the airline's operational excellence.

Leadership Bench Strength: The leadership development programs have successfully identified and nurtured future leaders within the organization. This contributes to a strong leadership bench and organizational continuity.

Superior Customer Experience: Well-trained employees are better equipped to provide exceptional customer service, aligning with Emirates' commitment to delivering a world-class travel experience.

Employee Satisfaction and Retention: The emphasis on employee development demonstrates the airline's investment in its workforce. This contributes to higher job satisfaction and employee retention rates.

Diagram 3. Outcome of Emirates Airlines' Employee Development Initiatives

Emirates Airlines' dedication to employee development not only ensures a skilled and motivated workforce but also aligns with the airline's overarching goal of providing unparalleled service to its customers. The airline's holistic approach to training and development showcases its commitment to creating a thriving and sustainable aviation business.

3.5. Technological Integration and HRM

In the rapidly evolving landscape of the aviation industry, technological advancements have not only revolutionized the way airlines operate but have also significantly impacted the realm of Human Resource Management (HRM). The seamless integration of technology into various HRM processes has ushered in a new era of efficiency, data-driven decision-making, and enhanced employee experiences. From recruitment and training to performance management and employee engagement, technology has emerged as a powerful tool that shapes the way aviation companies manage their workforce (Kankaew et al., 2023). This section explores the intricate relationship between technological integration and HRM in the aviation sector, delving into the ways in which airlines harness technology to optimize HRM practices and ensure a competitive edge in an increasingly digital era.

Case Study 4: Enhancing Employee Communication and Feedback Through Digital Platforms - Delta Air Lines

Delta Air Lines, established in 1928, has grown to become one of the largest and most prominent airlines worldwide. With a fleet of over 900 aircraft and a vast network that spans across six continents, Delta operates thousands of flights daily, serving millions of passengers. The company's commitment to excellence is not limited to its passengers but extends to its workforce as well. As a key player in the competitive airline industry, Delta understands that effective communication and engagement with its employees are critical to maintaining its operational efficiency and delivering exceptional customer service (Delta Airlines Annual Report, 2022).

In an industry characterized by dynamic operational challenges, safety considerations, and the need for constant adaptation, Delta has strategically leveraged digital platforms to meet the evolving needs of its workforce. The airline industry is known for its complex and dynamic nature, with employees dispersed across various locations, including airports, maintenance facilities, and corporate offices. This geographical spread, coupled with the need for real-time updates and consistent communication, presents unique challenges in ensuring that all employees are well-informed and engaged (Delta Airlines Annual Report, 2022).

Recognizing these challenges, Delta has embarked on a digital transformation journey, adopting innovative communication tools and platforms. By embracing technology, Delta aims to overcome geographical barriers, enable timely information dissemination, and provide an avenue for employees to contribute their insights and feedback. This approach aligns with the company's vision to foster a collaborative, transparent, and inclusive work environment. Delta's digital communication initiatives encompass a range of tools, including mobile apps, internal social media platforms, and digital newsletters. These platforms are designed to cater to the diverse needs of its workforce, whether they are pilots, flight attendants, ground staff, or office-based employees. By utilizing technology, Delta can ensure that every employee, regardless of their location or role, has access to up-to-date information, company news, and relevant announcements (<https://www.yodeck.com/case-studies/delta-airlines-case-study/>).

In addition to sharing information, Delta's digital platforms facilitate employee engagement and participation. Through interactive features such as surveys, polls, and discussion forums, employees can voice their opinions, share ideas, and contribute to discussions on various topics. This democratized approach to communication empowers employees to play an active role in shaping the company's direction and culture (Delta Airlines Annual Report, 2022).

Delta's commitment to employee engagement through digital platforms is a testament to its dedication to fostering a culture of continuous improvement and innovation. By embracing technology as a means to connect, inform, and engage its workforce, Delta aims to create a cohesive and motivated team that can collectively drive the airline's success in a rapidly evolving industry.

Innovative Approach:

Delta Air Lines has introduced a comprehensive digital communication platform designed to facilitate seamless information exchange across all levels of the organization. The platform includes features such as real-time updates on company news, announcements, policy changes, and operational updates. Additionally, the platform serves as a space for employees to share their ideas, concerns, and suggestions, creating a collaborative environment that encourages active participation (Delta Airlines Annual Report, 2022).

Employee Feedback Loop:

Through the digital platform, Delta has established an effective feedback loop, allowing employees to voice their opinions and contribute to the company's growth and improvement.

Regular surveys, polls, and interactive forums provide employees with an avenue to provide feedback on various aspects of their work environment, from operational procedures to work-life balance (Delta Airlines Annual Report, 2022).

The implementation of digital communication platforms at Delta Air Lines has yielded significant outcomes (Delta Airlines Annual Report, 2022);

Enhanced Communication: The platform ensures timely and consistent communication, keeping employees informed about company developments and fostering a sense of unity.

Employee Engagement: By giving employees a voice and actively involving them in discussions, Delta has increased overall employee engagement, leading to higher job satisfaction and commitment.

Informed Decision-Making: Delta's leadership can make more informed decisions by tapping into the collective insights and suggestions of their workforce.

Continuous Improvement: The digital platform serves as a channel for ongoing improvement, as employee feedback drives process enhancements and policy refinements.

Delta Air Lines' strategic utilization of digital platforms for employee communication and feedback demonstrates its commitment to fostering an engaged and empowered workforce. By embracing technology, Delta has created an environment that encourages collaboration, transparency, and continuous improvement, ultimately contributing to the airline's operational excellence and industry leadership.

4. Challenges and Future Trends

The challenges inherent to HRM in the aviation industry are multifaceted and require careful consideration. These challenges encompass the need for effective talent management in a competitive market, ensuring safety and regulatory compliance, managing diversity and inclusion, and balancing the demands of a high-pressure work environment (Pan & Froese, 2023). Addressing these challenges requires aviation organizations to devise innovative solutions that prioritize employee well-being, regulatory adherence, and operational efficiency. By learning from the experiences of the cases studied, aviation companies can develop strategies that mitigate challenges and create a conducive work environment.

As the aviation industry continues to evolve, HRM practices must adapt to emerging trends. Anticipated future trends include the incorporation of artificial intelligence and data analytics

in talent acquisition and management, the rise of remote work and flexible employment models, and the increasing emphasis on sustainability and environmental consciousness. HRM professionals in aviation must be prepared to embrace these trends by staying updated with technological advancements, developing strategies for remote workforce management, and aligning HR practices with sustainability initiatives.

Emerging technologies, such as automation, robotics, and augmented reality, have the potential to revolutionize HRM in the aviation sector. Automation can streamline administrative tasks, allowing HR professionals to focus on strategic initiatives. Augmented reality can enhance training programs for aviation personnel, offering immersive learning experiences. However, these technologies also raise concerns about job displacement and the need for upskilling the workforce. Aviation HRM must strike a balance between leveraging the benefits of technology and ensuring the well-being and job security of employees. By proactively addressing these challenges, aviation companies can harness technology to augment HRM practices rather than replace them (Pisitkasem & Pairoj-Boriboon, 2023).

In conclusion, the challenges and future trends in HRM within the aviation industry underscore the need for proactive and adaptive strategies. By learning from successful case studies, anticipating industry shifts, and embracing emerging technologies responsibly, aviation organizations can ensure that their HRM practices remain effective, innovative, and aligned with the evolving needs of their workforce and the industry as a whole.

5. Conclusion

This comprehensive study delved into the realm of Human Resource Management (HRM) within the aviation industry, exploring diverse aspects ranging from talent acquisition to technological integration. The analysis of multiple case studies revealed valuable insights into the strategies and practices adopted by prominent airlines to address the unique challenges of HRM in this dynamic sector. These insights shed light on the significance of innovative HRM practices in driving organizational success and fostering a competitive edge.

Effective HRM practices in aviation extend beyond traditional workforce management; they serve as catalysts for enhanced performance, talent retention, and operational excellence. The examined cases underscore the pivotal role of HRM in aligning organizational objectives with employee development, cultivating leadership, ensuring engagement, and embracing technological advancements. The significance of such practices is amplified in the aviation

industry due to its intricate operational demands, safety regulations, and rapidly evolving landscape.

As the aviation industry continues to evolve, the landscape of HRM will inevitably transform in tandem. The case studies presented highlight the immense potential for innovation in talent management, employee engagement, leadership development, and technological integration. However, there remain avenues for further research, such as investigating the impact of AI and automation on pilot and crew training, exploring strategies for managing a diverse and multicultural workforce, and analyzing the long-term effects of flexible work arrangements in aviation.

In conclusion, effective HRM is not only a strategic imperative but a key differentiator in the aviation industry. The culmination of findings from various cases emphasizes that a well-structured and forward-thinking approach to HRM can elevate airlines' competitive positioning and sustain success. By continuously adapting to emerging trends, fostering a culture of continuous learning, and prioritizing employee well-being, aviation organizations can navigate the complexities of the industry while ensuring their workforce remains empowered, engaged, and prepared for the challenges of the future.

References

- Alafeshat, R., & Tanova, C. (2019). Servant leadership style and high-performance work system practices: Pathway to a sustainable Jordanian airline industry. *Sustainability*, 11(22), 1-21. <https://doi.org/10.3390/su11226191>.
- Alameeri, A., Ajmal, M. M., Hussain, M., & Helo, P. T. (2017). Sustainability practices in the aviation sector: a study of UAE-based airlines. *International Journal of Sustainable Society*, 9(2), 119-147. <https://doi.org/10.1504/IJSSOC.2017.086818>.
- Alkan, A. D. (2022). The effects of COVID-19 on human resource management in aviation companies: the case of Europe. Ali Davut Alkan (Ed.), *In Digitalization and the Impacts of COVID-19 on the Aviation Industry* (pp. 225-242). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-2319-6>.
- AlShamsi, S. S., Bin Ahmad, K. Z., & Jasimuddin, S. M. (2022). Curiosity, proactive personality, organizational culture and work engagement in the aviation industry in the UAE during Covid-19: A non-probabilistic moderated-mediation model. *Journal of General Management*. <https://doi.org/10.1177/03063070221141201>.
- Appelbaum, S. H., & Fewster, B. M. (2002). Global aviation human resource management: Contemporary recruitment and selection and diversity and equal opportunity practices. *Equal Opportunities International*, 21(7), 66-80. <https://doi.org/10.1108/02610150210787226>.
- Cook, G. N., & Billig, B. G. (2023). *Airline operations and management: a management textbook*. Taylor & Francis.
- de Andreis, F., Comite, U., Sottoriva, F. M., & Cova, I. (2022, October). Human resources management and training in aviation. *In International Conference on Reliability and Statistics in Transportation and Communication* (pp. 510-522). Cham: Springer International Publishing. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-26655-3>.
- Fedotova, M. A., Tikhonov, A. I., & Novikov, S. V. (2018). Estimating the effectiveness of personnel management at aviation enterprises. *Russian engineering research*, 38, 466-468. <https://doi.org/10.3103/S1068798X18060084>.
- Grubbs-West, L. (2005). *Lessons in loyalty: how Southwest Airlines does it: an insider's view*. CornerStone Leadership Inst.
- Harvey, G., & Turnbull, P. (2020). Ricardo flies Ryanair: Strategic human resource management and competitive advantage in a Single European Aviation Market. *Human Resource Management Journal*, 30(4), 553-565. <https://doi.org/10.1111/1748-8583.12315>.
- Helmreich, R. L., Merritt, A. C., & Wilhelm, J. A. (2017). The evolution of crew resource management training in commercial aviation. *Robert L. Helmreich, Ashleigh C. Merritt, John A. Wilhelm* (Eds.), *In Human error in aviation* (pp. 275-288). Routledge.
- Turkish Airlines Academy. <https://akademi.thy.com>
- Emirates Group Annual Report. <https://c.ekstatic.net/ecl/documents/annual-report/2022-2023.pdf>
- Turkish Airlines Annual Reports. <https://investor.turkishairlines.com/en/financial-and-operational/annual-reports>
- Delta Airlines Annual Repots. <https://www.annualreports.com/Company/delta-air-lines-inc>

Southwest Airlines Annual Report.

<https://www.southwest.com/assets/pdfs/communications/one-reports/Southwest-Airlines-2022-One-Report.pdf>

Delta Airlines Case Study. <https://www.yodeck.com/case-studies/delta-airlines-case-study>

Kankaew, K., Komolvani, T., Paethrangsi, N., Kungwol, K., Charernnit, K., Worasuwanarak, B., & Waramontri, R. (2023). Digitalization and Crises: The Opportunity Overturned on Sustainable Human Resource Development in Airlines in Thailand. Kannapat Kankaew, Theppaluk Komolvani, Nisara Paethrangsi, Korawin Kungwol, Kanittha Charernnit, Benjapol Worasuwanarak, Rojanard Waramontri (Eds.), *In Strategic Human Resource Management in the Hospitality Industry: A Digitalized Economic Paradigm* (pp. 57-78). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-7494-5.ch003>.

Karaarslan, E., & Erkmn, T. (2021). The impact of the COVID-19 pandemic on Crew Resource Management (CRM) attitudes: A comparison between cabin crews' attitudes before COVID-19 and during the COVID-19 process. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(2), 472-485. <https://doi.org/10.15295/bmij.v9i2.1784>.

Karasar, S., & Öztürk, Ö. F. (2014). Management Trainee Program of Turkish Airlines: Global Distance Education. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 13(2), 111-120. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1022917>.

Kaya, M., & Ates, S. S. (2023). Human Resources in Aviation in the Covid-19 Era. Mustafa Kaya, Savas Selahattin Ates (Eds.), *In Challenges and Opportunities for Aviation Stakeholders in a Post-Pandemic World* (pp. 64-83). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-6835-7>.

Khassawneh, O., & Abaker, M. O. S. M. (2022). Human resource management in the United Arab Emirates: Towards a better understanding. Toyin Ajibade Adisa, Chima Mordi (Eds.), *In HRM in the Global South: A Critical Perspective* (pp. 103-128). Cham: Springer International Publishing. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-98309-3#author-1-1>.

Kucuk Yilmaz, A., Flouris, T., Yilmaz, A. K., & Flouris, T. (2017). Linkages between risk and human resources management in aviation: An empirical investigation and the way forward in selection of ideal airport manager. Ayse Kucuk Yilmaz, Triant Flouris (Eds.), *Corporate risk management for international business*, (pp.141-151). <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-10-4266-9>.

Lee, W. S., Tang, R., Moon, J., & Song, M. (2022). The structural relationship between a low-cost carrier's service experience, corporate social responsibility, brand love, and reuse intention: The case of Southwest Airlines. *Journal of Air Transport Management*, 102(2022), 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2022.102216>.

Miles, S. J., & Mangold, W. G. (2017). Positioning Southwest Airlines through employee branding. Thomas C. Lawton (Ed.), *In Strategic Management in Aviation* (pp. 231-241). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315242323>.

Mizrak, K. C., & Mizrak, F. (2020). The impact of crew resource management on reducing the accidents in civil aviation. *Journal of Aviation Research*, 2(1), 1-25. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/986717>.

- Mizrak, F. (2023). Analyzing Criteria Affecting Decision-Making Processes of Human Resource Management in the Aviation Sector-A Fuzzy Logic Approach. *Journal of Aviation*, 7(3), 376-387. <http://www.dergipark.gov.tr/jar>.
- Muli, B. S. K., James, S. N. A. P. D., & Muriithi, G. (2019). Influence of Motivational Factors on Employees' Performance Case of Kenya Civil Aviation Authority. *European Journal of Business and Management*, 11(12), <https://doi.org/10.7176/EJBM>.
- Nguyen, T. L. P., Nguyen, T. T. H., & Ključnikov, A. (2023). The influence of socially responsible human resource management on green behaviours in the aviation industry. *Journal of Competitiveness*, 15(2). <https://doi.org/10.7441/joc.2023.02.10>.
- Pan, Y., & Froese, F. J. (2023). An interdisciplinary review of AI and HRM: Challenges and future directions. *Human Resource Management Review*, 33(1), 100924. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2022.100924>.
- Paraschi, E. P., Georgopoulos, A., & Papanikou, M. (2022). Safety and security implications of crisis-driven austerity HRM practices in commercial aviation: a structural equation modelling approach. *Safety science*, 147, 1-22. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2022.102216>.
- Pisitkasem, A., & Pairoj-Boriboon, (2023). T. Digital Hr: The digital transformation in human resources management in the aviation business. *Social Science Asia*, 9(3), 11-20. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2022.102216>.
- Sarina, T., & Wright, C. F. (2015). Mutual gains or mutual losses? Organisational fragmentation and employment relations outcomes at Qantas Group. *Journal of Industrial Relations*, 57(5), 686-706. <https://doi.org/10.1177/0022185615590905>.
- Tiftik, C., & Yakupoğlu, E. (2023). The importance of aviation safety in terms of human resources management in air cargo transportation. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5(8), 125-146. <https://dergipark.org.tr/en/pub/usbed/issue/74063/1207154>.
- Turk, A., Cevher, M. F., & Mizrak, K. C. (2021). The effect of informal relations and executive support on organizational commitment in the aviation sector. *International Journal of Innovative Science and Research Technology*, 6(2), 243-253. <https://ijisrt.com/assets/upload/files/IJISRT21FEB121.pdf>.
- Turnbull, P. J., & Harvey, G. (2020). Ricardo Flies Ryanair: Strategic Human Resource Management and Competitive Advantage in a Single European Aviation Market (SEAM). *Human Resource Management Journal*, 30(1), 553-565. <https://doi.org/10.1111/1748-8583.12315>.
- Waxin, M. F., & Bateman, R. (2016). Human resource management in the United Arab Emirates. *Handbook of Human Resource Management in the Middle East* (pp. 123-140) Edward Elgar Publishing. <https://dx.doi.org/10.4337/9781784719524.00015>.

VOLATİLİTE VE ASİMETRİK FİYAT HAREKETLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: BIST100 ÖRNEĞİ*

Murat AKKAYA¹, Mehmet Ali KÜÇÜKPINAR²

Öz

Savaşlar, ekonomik krizler ve salgın hastalıklar piyasadaki güvenin azaldığı ve kırılganlığın arttığı dönemlerdir. Bu sebeple karar alıcıların likiditeyi nasıl yönlendireceğini bilmesi için kırılganlık seviyesini gösteren bir göstergeye ihtiyaç olmaktadır. Volatilite (Oynaklık) piyasaların kırılganlığını gösteren bir gösterge olup, günlük artış ya da azalışın incelenerek karar vericinin fikir sahibi olabileceği yüz üzerinden not verilen bir puan sistemidir. Bu çalışmanın amacı gelişmiş ülkelerden Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya, Japonya ve gelişmekte olan ülkelerden Türkiye, Çin, Hindistan'nın 12 Ocak 2018 – 31 Aralık 2022 dönemi için günlük 1.267 hisse senedi getirileri kullanılarak oynaklık durumu ve oynaklık yayılımları belirlemektir. Oluşturulan GARCH (1,2) modeli istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı çıkmıştır ve model geçerlidir. Borsa İstanbul 100 endeksinin volatilitesini modellemek için oluşturulan GARCH modelinde DAX (Almanya) değişkeni anlamlıdır. Oynaklık yayılımını belirlemek için oluşturulan EGARCH (1,2) modeline göre; asimetrik etki parametresi (λ) negatiftir ve istatistiki olarak %1 için anlamlıdır. Borsa İstanbul 100 endeksinde asimetrik etki yani kaldıraç etkisi geçerlidir. Ayrıca DAX (Almanya) ve NIFTY (Hindistan) endekslerinden Borsa İstanbul 100 endeksinde doğru oynaklık yayılımı bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Asimetrik Fiyat Hareketleri, Volatilite, Asimetrik Bilgi, Fiyat Modelleri

JEL Sınıflandırması: G01, G14, G10

A STUDY ON THE VOLATILITY AND ASYMMETRIC PRICE MOVEMENTS: BIST100 CASE

Abstract

Wars, uncured diseases and economical crises are the times in which trust for economy comes down and volatility is increased. Thus, decision makers need to have an indicator to arrange the flow of the liquidity, in which direction and in which ratio. Volatility is an indicator that shows the fragility of markets, and it is a point system where the decision maker can get an idea by examining the daily increase or decrease and giving a grade out of one hundred. The aim of this study is to determine the volatility and volatility spillovers by using the 1.267-day stock returns of developed countries (United States, Germany, Japan) and developing countries (Turkey, China, India) for the period of 12 January 2018 - 31 December 2022. The GARCH (1,2) model is statistically significant at the 1% level and the model is valid. The DAX (Germany) variable is significant in the GARCH model created to model the volatility of the Borsa Istanbul 100 Index. According to the EGARCH (1,2) model created to determine the volatility spread, the asymmetric effect parameter (λ) is negative and statistically significant for 1%. The asymmetric effect, that is, the leverage effect, is valid in the Borsa Istanbul 100 Index. There is also a volatility spillover from DAX (Germany) and NIFTY (India) to Borsa Istanbul 100 Index.

Key Words: Asymmetric price movements, Volatility, Asymmetric information, Price Models

JEL Classification: G01, G14, G10

* Bu makale T.C. İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Muhasebe ve Finansman Yüksek Lisans programında Doç. Dr. Murat AKKAYA'nın danışmanlığında Mehmet Ali Küçükpinar tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden yararlanılarak yazılmıştır.

¹ Doç. Dr. İstanbul Beykent Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Finans, e-mail: muratakkaya@beykent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7071-8662>.

² Yüksek Lisans öğrencisi, T.C. İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Muhasebe ve Finansman, mehmetali.kucukpinar@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2768-3046>.

1. Giriş

Finansal piyasalar ülkelerin ekonomik yapısının daha sağlam bir temele oturmasını sağlamakta ve var olan bütün sektörlerin bir değerlemesinin yapılarak ülkenin potansiyelinin daha anlaşılır olmasını sağlamaktadır. Finansal piyasaların etkin hale gelmesinin ülke ekonomileri için çok büyük kazanımları vardır. Öngörülebilir ve mantıklı işleyen ve kırılğan olmayan piyasalar ülke ekonomisinin kredibilitesinin artmasına ve ülkeye daha fazla yabancı sermayenin gelmesine neden olmaktadır. Düzgün işleyen finansal piyasalar güveni arttırmakta ve ülkenin refah seviyesinin artırılması yolunda büyük bir önem arz etmektedir.

Bu piyasalar gün geçtikçe daha çok kişi tarafından kullanılmakta ve büyük bir sermaye kesimi tarafından takip edilmektedir. Finansal piyasalardaki değişimleri ve yeni gelen habere göre değişikliklerin açıklanabilmesi için son yıllarda ortaya çıkan büyük teknolojik gelişmelerin anlaşılması gerekmektedir. Finansal piyasalara erişim dijital teknoloji ürünlerinin artmasının ardından 5G teknolojisi ve teknoloji 4.0 hamlesi ile olabildiğine kolaylaşmıştır. Takibin kolaylaşması ile birlikte yatırımcıların çeşitli veri ve haberlere erişimi çok daha hızlı ve kolay hale gelmiştir. Yatırımcı habere hızlı ulaştığı gibi kararlarını da çok hızlı bir şekilde piyasalara iletebilmektedir.

Yatırımcıların bir finansal varlık almak ve satmak istemesinin ve olağandan farklı varlıklara yönelmesinin bir adı ve ölçütü vardır ki “*risk iştahı*” diye tanımlanmaktadır. Risk iştahı piyasaların daha güvenilir olduğu dönemlerde artmakta, tersi durumlarda ise azalmaktadır. Piyasanın bir habere karşı nasıl tepki verdiği ve piyasanın risk iştahının ne kadar azalır sorusu da bir ölçüğe ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Brenner ve Galai (1989) bir dizi volatilité (oynaklık) endeksi öngörmüşlerdir. Bu endeksler hisse senedi piyasası oynaklığı, faiz oynaklığı ve kur oynaklığı üzerine çalışan endekslerdir. Günümüzde oynaklık endeksi olarak tanımlanabilecek ve farklı kurumlar tarafından oluşturulan onlarca endeks bulunmaktadır. Bu endekslerin belirli bir korelasyon varlığında endeksler ile uyumlu hareket edip etmediği ise halen çalışmaların konusu olmaktadır. Black-Scholes (1973) tarafından sunulan opsiyon fiyatlandırma formülünde “*Volatilité – Oynaklık*” kullanılan altı girdiden bir tanesidir. Bu oynaklığın önemini ve yıllarca kullanılacağını ortaya koymaktadır. Volatilité hisse senedi fiyatlarının ne kadar dramatik bir şekilde değiştiğini ölçmektedir. Oynaklık, bir hisse senedinin veya başka bir finansal varlığın fiyatında ani bir dalgalanma veya büyük bir değişiklik olma ihtimalinin ne kadar yüksek olduğu anlamına gelmektedir.. Ayrıca bir varlık getirilerinin ortalamalarından sapması olarak da tanımlanmaktadır.

Oynaklık aynı zamanda risk, belirsizlik ve öngörülemezlik ile de ilişkilidir. Piyasalarda risk ile eş anlamlı görülse de oynaklık çok daha farklı bir kavramı ifade etmektedir. Oynaklık belli bir değer fiyat veya modelden sapmayı anlatmak için kullanılır ve riskten uzak durmayı düstur haline getiren yatırımcı için oynaklık artışı geri çekilme sebebidir. Sermaye piyasasındaki yatırımcıların korunması etkin piyasa kavramı ile ilgilidir. Sürekli değişkenlik gösteren fiyatlar etkinlikten sapma anlamına getirmektedir. Fiyatların büyük artışlar göstermesi riski azaltır, ancak oynaklığı artırır.

Oynaklık endeki “*VIX – Volatilite Endeksi*” ile gösterilmekte ve farklı kurumların hesapladığı VIX endeksleri birbirinden farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar hesaplama yöntemlerinin ve hesaplamada baz alınan sürelerin farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Farklı VIX’lerin olması net bir şekilde idealize edilmiş bir ölçüğün olmadığını gösterdiği gibi, bu tarz bir ölçüğe başvurmak isteyen yatırımcı sayısının da çok fazla olduğu anlamını taşımaktadır.

6 ana bölümden oluşan bu çalışmanın temel amacı; Türkiye ölçüğünde yüksek işlem hacmi ve şirketlerin lot sayısı fazlalığı ve defter değeri büyüklüğü ile yapılabilecek manipulasyonlardan uzak olması sebebi ile seçilmiş BIST100 endeksi oynaklığının belirlenmesi için GARCH ve EGARCH modellerinin uygulanmasıdır. Birinci bölümde giriş yer almaktadır. İkinci bölümde teorik motivasyon yer almakta olup, fiyat hareketleri, fiyat oluşumunu açıklayan modeller, bilgi ve asimetrik bilginin piyasaya gelmesi sonucunda oluşacak hareketler ile oynaklık ve oynaklık yayılımı açıklanacaktır. Üçüncü bölümde bu alanda yapılmış çalışmalar özetlenecektir. Dördüncü bölümde BIST100 endeksi oynaklığı volatilitate tahmin yöntemi modelleri olan ARCH, GARCH, EGARCH modelleri ile incelenecektir. Beşinci bölümde analiz ve bulgular yer almaktadır. Son bölümde ise sonuç ve değerlendirme yer almaktadır.

2. Teorik Motivasyon

Fiyat hareketleri konusu finans biliminin ilk yıllarından beri çok geniş kapsamlı bir inceleme alanı olmuştur. Hisse senedi fiyatlarında görülen değişikliklerin birçok ve çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Hisse senetlerinin getireceği temettü ödemeleri onları diğer varlıklardan ayırmaktadır. Ancak arz ve talepteki değişikliklerin sebep olduğu fiyat değişikliğini inceleyen çalışmalara göre hisse senedi fiyat hareketleri üzerinde arz ve talep belirleyici bir etkiye sahiptir. Bir diğer faktör ise makroekonomik gelişmelerdir. Makroekonomik gelişmeler para politikası ve maliye politikasındaki değişiklikler olarak algılanabilir. Kırılgan ekonomilerdeki kur krizleri de bir diğer önemli faktör olarak değerlendirilebilir. Ekonomi dünyasında hisse senedi ve makroekonomik gelişmeler arasındaki ilişkiler uzun zamandır akademisyenlerin ve

piyasa profesyonellerin gündeminde bulunmaktadır (Guru, 2009). Temel olarak kabul edilen ve hisse senedi piyasasını da belirleyen makroekonomik göstergeler ekonominin büyüme oranı, kur oranları, faiz oranları, endüstriyel çıktı ve enflasyon oranlarıdır. Devlet harcamaları, endüstriyel üretim, gerçek gayrisafi hasıla, para stoğu, enflasyon ve faiz oranlarını ile hisse senedi temettü ve artış gelirleri arasında yüksek bir ilişki bulunmaktadır (Fama, 1990: 545-65). Yine bu bulgulara paralel olarak toplam üretim, enflasyon, kısa vadeli faiz oranları, vade farkı ve riskin hisse senetlerindeki farklılıkların sebebi olduğu saptanmıştır (Chen vd. 1986).

Fama (1970) rassal yürüyüş modelini açıkladıktan sonra etkin piyasa kavramını “*fiyatların mevcut bilginin tamamını yansıttığı piyasa*” şeklinde tanımlamıştır. Etkin piyasa hipotezine göre yeni bilgi oluştuğundan sonra fiyatlar hiç vakit kaybetmeden bir tepkide bulunacaktır. Bilginin girişi herkes tarafından bilinecek ve herkes bu bilgi ile birlikte bir harekete geçecektir. Etkin bir piyasada talep / fiyat tahmini açısından fiyatlar temettüye göre yüksek ise iskonto ve getiri oranları düşük kalmakta demektir ve tabii ki tam tersi de doğru olmaktadır. Fama ve French düşük temettünün düşük getiri beklentisine sebep olduğunu göstermiştir (Fama, 1990).

Stiger (1964) rassallık için bir test süreci yönetmiştir ve hisse senetlerinin rassal bir yürüyüş takip etmediği sonucuna varmıştır. Sharpe (1964)'te CAPM (Capital asset pricing modal – Finansal Varlık Değerleme Modeli) konusunda olan çalışması ile Nobel ödülü almıştır. Fama 1965 senesinde ilk defa 'efficient' (etkin) piyasa tanımlamasını yapmıştır. Fama'ya göre var olan hisse senedi fiyatlarında belirleyici olan temettü dağıtımları olmaktadır. Aynı zamanda bir rassal yürüyüş ile hisse senetlerinin değerlerine eriştiğini iddia etmiştir. Fama ve French (1988) bir yıldan uzun vadede elde tutulan portfolyolarda büyük negatif korelasyonlar bulmuşlardır. Cutler vd. (1988) piyasaya gelen haberlerin piyasa hareketlerini açıklamada yetersiz kaldığını açıklamıştır. Bu yıllardan sonra özellikle uzun vade ile ilgili dönemlerin etkin piyasa hipotezine çok geçerli eleştiriler getirdiği görülmüştür. Fama (1998)'de Etkin Piyasa Hipotezi uzun dönem anomalilerinden sonra ayakta kalabildi demiştir (Sewell, 2011).

Bilgi sorunu finansal istikrarsızlığın temel nedenlerinden birisidir. Asimetrik bilgi ilk defa Akerlof (1978) tarafında incelenmiştir. Akerlof özel bilgilerin piyasaların bozulmasına yol açabileceğini açıklamakla kalmamış, bu tür bilgi asimetrilerinin geniş kapsamlı sonuçlarını ortaya çıkarmıştır. Asimetrik bilgi eşit olmayan, uygun olmayan veya orantısız bilgidir. Genellikle, bir tarafın diğerinden daha fazla veya daha ayrıntılı bilgiye sahip olduğu bir tür iş anlaşmasına veya finansal düzenlemeye atıfta bulunmak için kullanılır. "*Bilgi hatası*" olarak da bilinen asimetrik bilgi bir ekonomik işlemin taraflarından birinin diğer taraftan daha fazla

maddi bilgiye sahip olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Ekonomik krizlerde de asimetrik bilginin payı bulunmaktadır. Ekonomik işlemde bir ödünç alıcısı ödünç verene göre daha fazla bilgiye sahip olabilir ki bu noktada ödünç alan kişi yatırımının potansiyel geri dönüşü hakkında daha fazla bilgiye sahiptir olacaktır. Bu durumda asimetrik ilgilenme süreci piyasayı iki şekilde etkilemektedir; ilki ters seçim ikincisi ise ahlaki tehlikedir (Mishkin, 1991). Eğer ki piyasalarda yatırımcılar farklı olayların göreceli ihtimalleri ve oluşacak farklı yatırım fırsatları hakkında bilgi sahibi değilse fiyatlar olması gerektiği gibi hareket etmeyecek ve bunun sonucunda piyasalar tasarrufları fon ihtiyacı duyanlara dağıtma amacından sapacaktır (Stiglitz, 1981). Ayrıca bütün bilgi eşit dağılsa da yatırımcılar anı bilgiyi farklı şekilde yorumlayacaktır (Brunnermeier ve Brunnermeier , 2001).

Sadece ekonomik olaylar değil, aynı zamanda finansal araçlar için duyulan beklentiler de yatırımcıların duygu ve kararlarını ve tabii ki piyasa hareketlerini etkilemektedir. Hatta finans yazınında mevsimsel veya takvim anomalileri olarak adlandırılan etkin piyasadaki sapmalara yol açmaktadır. Bunun haricinde politik kararlar, ekonomik krizler ve salgınlar başta olmak çok sayıda ekonomik olmayan olaylar da vardır. Dünya tarihi boyunca çok çeşitli sebeplerden ötürü salgın hastalıklar ekonomik krizler vuku bulmuş ve bunların sonucunda da önceden tahmin edilmesi imkansız olan piyasa hareketleri meydana gelmiştir. En son ortaya çıkan salgın ise Covid-19 hastalığıdır. İlk kez 2019 Aralık ayında Çin'in Hubei eyaleti Wuhan kentinde bir hayvan pazarında görülen bu virüs yüksek ateş halsizliğe ve özellikle 65 yaş üstünde ölümlere sebep olmaktadır. Görüldüğü ülkelerde öldürme oranının % 0.5 ve % 5.4 arasında olduğu gözlemlenmiştir. Dünyada milyonlarca insanın ölümüne ve binlerce üretim tesisinin hastalık bulaşması endişesi ile kapanmasına sebep olmuştur (Tunç ve Atıcı, 2020: 340-342). Covid-19 döneminde işyerlerinin kapanması ile ekonomik aktiviteler önemli ölçüde düşmüş ve finansal piyasalarda aşırı oynaklıklar görülmüştür.

Oynaklık (volatilité) terimi çoğu zaman risk ile ilgilidir, ancak risk ile aynı olarak kabul edilmemesi gereklidir. Risk kayıp olma ihtimalini hesaba katmakta, oynaklık ise riskden farklı olarak yukarı aşağı doğru olan sıçramaları ve/veya belli bir getiri ortalamasına sahip olan bir varlığın ortalamadan sapması olarak tanımlanmaktadır. Burada risk ile arasındaki farklılık oynaklığın pozitif büyük değişimleri içermesidir. O açıdan bir oynaklık varlık fiyatındaki yukarı ya da aşağı yönlü fiyat değişimleri ile eş anlamlıdır. Aynı zamanda oynaklık piyasa etkinliğinin bozulması olarak da kabul edilebilir. Oynaklık küresel rekabet, teknolojik yenilikler, rekabet ve yabancı sermaye yatırımlarına bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Ayrıca karmaşıklaşan pazar yapısı, asimetrik bilgiler, beklentiler ve rekabet oynaklığın yüksek olmasına sebep olmaktadır.

Finansal piyasaların ülkeler arasında artan ve karmaşıklaşan ticari ilişkilere sahip olması ve finansal küreselleşme sebebi ile bir ülkede ortaya çıkan bir olgu ya da o ülke resmi kanallarından alınan haber diğer ülke borsalarını da etkileyebilmektedir. Oynaklığın arttığı durumlarda riskin artması da muhtemel olur. Bir piyasadaki sorun diğerlerine de yansımaktadır. Oynaklık yayılımı istikrarsızlığın piyasadan piyasaya yayılması olarak tanımlanmaktadır. Bir piyasadaki oynaklık fiyat değişiminin diğer piyasadaki volatilitate fiyatı üzerinde piyasanın yerel etkilerinin üzerinde gecikmeli bir etkiye neden olması durumudur. "Bulaşma" terimi ilk olarak Masson (1998) tarafından bu yayılmayı ekonomik bağlantılara dayalı olanlardan ayırmak için önerilmiştir. Söz konusu süreç "irrasyonel olaylar" ve "finansal bulaşma" olarak tanımlanmaktadır (Dornbusch vd. 2000). Fry vd. (2008) ise finansal kriz sırasında bir dağıtım anlarında piyasa temelleri ile açıklanamayan değişiklikleri tanımlamak için "bulaşma etkisi" terimini kullanmaktadır.

Oynaklığın hesaplanmasında varyans ve standart sapma ikilisinden standart sapma çok daha kullanışlıdır, çünkü standart sapmanın birim eldeki değişkenin birimi ile aynı olmaktadır. Finansal piyasalarda genelde çalkantılı bir günü başka bir çalkantılı gün takip edecek şekilde yorumlanırken sakın bir günü başka bir sakın günün takip edeceği düşünülür. Black ve Scholes (1973) opsiyon fiyatlama modeli geliştirilmiş ve devrim niteliğindeki sonuçlara sebep olmuştur. Bugün finans alanında kullanılan tekniklerin ve fiyatlandırma modellerinin birçoğu bu önerilmiş model üzerinden geliştirilmiştir. Model belli bir varlığın belirli bir süre sonra alınmasına yönelik kontrat olan opsiyon kontratının fiyatını hesaplamaya yaramaktadır. Engle (1982) volatilitenin kalıcılığını yakalamak için ARCH (Auto Regressive Conditional Model - Koşullu Değişen Varyans Modeli) modeli kullanan ilk kişi olmuştur. Bollerslev (1986) GARCH (Generalized Autoregressive Conditionally Heterosedastic Model – Genelleştirilmiş Koşullu Değişen Varyans Modeli) modelini geliştirmiştir. Piyasalardaki volatilitenin değişebileceğini belirtmekte ve finansal kriz dönemlerinde piyasanın kriz ve haber dönemlerinde oynak, büyüme dönemlerinde daha sakın olabileceğini ifade etmektedir. ARCH ve GARCH modellerinin ortaya çıkmasından sonra pek çok araştırmacı GARCH-M, IGARCH, EGARCH eşik modeli olarak bilinen TGARCH, APARCH, FIGARCH, GJR isimli çeşitli modeller ileri sürmüş ve bunlarla çeşitli çalışmalarda bulunmuşlardır. Üstel GARCH, (Exponential GARCH - EGARCH) simetrik modeller tarafından ihmal edilen zayıflıkların giderilmesi amacı ile Nelson (1991) tarafından ortaya konmuştur. Bu modelde asimetri hisse

senedi fiyatları üzerinde bir kaldıraç etkisi yaratmaktadır. Diğer taraftan, bu etki dışında GARCH yöntemi parametreler üzerinde negatif kısıtlara sahip olması sebebi ile Nelson tarafından EGARCH yöntemi geliştirilmiştir. Nelson ortaya çıkabilecek hatalar için Genelleştirilmiş Hata Dağılımını (GHD) kullanmıştır. EGARCH uygulamaları hesaplama kolaylığı ve sezgisel yorumlama yerine koşullu normal hataları kullanmaktadır (Brooks, 2008). EGARCH modeli aşağıdaki formül ile gösterilmektedir:

$$\log(\sigma_t^2) = \omega + \sum_{k=1}^q \beta_k g(Z_{t-k}) + \sum_{k=1}^p \alpha_k \log \sigma_{t-k}^2$$

Hisse senedi getirileri için şu denklemler kullanılmaktadır

$$R_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_i R_{t-i} + \mu_t \quad \mu_t / \Omega_{t-1} \sim N(0, h_t) \quad (1)$$

$$\log(h_t) = \exp \left[a_0 + \sum_{i=1}^q a_i g(Z_{t-i}) + \sum_{i=1}^p a_i g(Z_{t-i}) + \sum_{i=1}^p \log(h_{t-i}) \right] \quad (2)$$

$$g(Z_t) = \theta z_t + [|z_t| - E |z_t|] \quad (3)$$

R_t hisse senedi getirilerini, μ_t , stokastik hata terimini, Ω_{t-1} t-1 periyodunda ayarlanan bilgi, h_t koşullu varyansı ve Z_t standartlaştırılmış hata terimini gösterir.

Yukarıdaki 1 nolu denklem koşullu ortalamayı, 2 nolu denklem koşullu varyans denklemini, 3 nolu denklemin 2. Bölümü (sağ taraf) ARCH etkisini göstermektedir. Normal dağılım GED'in özel bir durumudur. Nelson ayrıca koşulsuz momentlerin karmaşık formüllerini vermektedir. Bir problem ise Student- t gibi diğer leptokurtik dağılımlar altında koşulsuz varyansın mevcut olmamasıdır. Bunun nedeni, koşullu varyansın üstel büyümesinin şokların seviyesiyle değişmesi ve bu da, aşırı şok olasılığı yeterince büyük olduğunda koşulsuz varyansın patlamasına yol açmasıdır. Dolayısıyla koşulsuz momentlerin varlığı EGARCH modellerinin istenmeyen bir özelliği olan yeniliklerin dağılımının seçimine bağlıdır. Ampirik çalışmalarda, EGARCH'ın genellikle daha büyük şokların oynaklık üzerindeki etkilerine ağır bastığı ve bu nedenle standart GARCH modellerinden daha zayıf uyumlara yol açtığı bulunmuştur (Engle ve Ng, 1993).

3. Litaratür

Borsa İstanbul endekslerinde volatilitenin yayılımının belirlenmesi ve volatilitenin modellerinin test edilmesi özellikle 2000'li yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Yapılan çalışmalarda Borsa İstanbul 100 Endeksi'nde ARCH etkisinin, yani oynaklığın bulunduğu belirlenmiştir (Doğanay, 2003; Sevüktekin & Nargeleçekenler, 200; Duran ve Şahin, 2006; Akgün ve Sayyan, 2007; Atakan, 2009).

2008 finansal krizi ve ortaya çıkan olumsuzluklar sonrasında Borsa İstanbul'daki oynaklığın etkilerini Bollerslev (2006) tarafından geliştirilen GARCH modelleri ile test eden çalışmalar önemli ölçüde artmıştır (Tülin, 2009, Demir ve Çene, 2012; Er & Fidan, 2013; Demirgil & Gök, 2014; McMillan vd. 2016; Baykut & Kula, 2018).

Yıldız (2016), Borsa İstanbul'daki koşullu varyans modellerinin geçerliliğini 05 Ocak 2000 - 9 Aralık 2015 döneminde günlük verilerle analiz etmiştir. Sonuç olarak, borsa getirileri borsaya gelen olumsuz veya kötü haberlerden daha çok etkilenmektedir. Ayrıca, borsa İstanbul endekslerindeki oynaklık geçerlidir.

Yavaş ve Dedi (2016), 2011 – 2016 döneminde Borsa İstanbul ve Londra borsalarında oynaklık yayılımı bulunmamaktadır. Almanya, Çin ve Rusya hisse senedi borsalarında oynaklık yayılımı gerçekleşmektedir.

Bayramoğlu ve Abasız (2017), gelişmekte olan piyasalardaki şokların hisse senedi piyasalarının getirilerinde kalıcı sapmalara neden olduğunu belirlemiştir. Olumsuz şoklar pozitiflere göre volatiliteni artırmaktadır ve piyasalar arasındaki volatilitenin yayılımı asimetrik olmaktadır. Değirmenci ve Abdioğlu (2017), gelişmiş piyasalarda kırılmalı piyasalara doğru yayılan oynaklığı incelemiştir. EGARCH modeli ile Ocak 2006 - Haziran 2015 döneminde Amerika, Avrupa ve Asya ülkelerinin hisse senedi borsaları ile Endonezya dışında, kırılmalı sekiz ülkenin hisse senedi borsalarına doğru yayılan oynaklık belirlenmiştir. Bu oynaklık Endonezya için geçerli bulunmamıştır. Çelik vd. (2018), 2013 - 2017 döneminde Borsa İstanbul, Meksika, Filipinler ve, Nijerya hisse senedi borsalarında bilgi şokları borsalar arasında asimetrik olarak yayılmaktadır.

Akkaya (2021a), gelişmekte olan ekonomilerdeki hisse senedi piyasaları için oynaklık yayılımı hakkında önemli sonuçlar sunmaktadır. Günlük hisse senedi getirilerini kullanarak asimetrik etkileri dikkate alan EGARCH modelleri kapsamında Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Almanya, Japonya'dan Türkiye, Çin, Hindistan, Endonezya'ya gelişen piyasalardan oynaklık yayılımlarını analiz etmiştir. Ocak 2008 - Nisan 2020 dönemi için. Asimetrik etki parametresi

Şangay Borsası (Çin) hariç tüm ülkeler için negatif olduğu ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı olup, asimetrik etki bulunmaktadır. Yani kaldıraç etkisinin Çin dışındaki borsalarda da geçerli olduğunu göstermektedir. Oynaklık Dow Jones Endüstriyel Ortalama Endeksi (ABD)'den Borsa İstanbul ve Şanghay Borsası – Çin'e yayılmaktadır. Ayrıca S&P 500 Endeksi (ABD) Borsa İstanbul ve Şangay Borsası'nın oynaklık yayılımında anlamlıdır. Jakarta Menkul Kıymetler Borsası (Endonezya) ile Borsa İstanbul arasındaki oynaklık yayılımı iki yönlü ve karşılıklıdır.

Akkaya (2021b), Ocak 2008 - Nisan 2020 dönemide EGARCH modeli ve günlük hisse senedi getirileri ile Borsa İstanbul ile gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalar arasındaki oynaklık yayılımı ve asimetrik bilgilerin etkilerini incelemiştir. Asimetrik etki parametresi anlamlı bulunmuştur. Borsa İstanbul için asimetrik etki, başka bir ifade ile kaldıraç etkisi geçerlidir.

Demirel (2023), BİST 100 endeksi ve gelişmiş ülke altı endeks arasındaki oynaklık yayılımını Diagonal VECM GARCH modeli ile incelemiş ve BİST 100 endeks oynaklığını pozitif yönde (% 95 oranında) DAX olarak belirlemiştir. Doğru ve Medetoğlu (2023), Borsa İstanbul Banka Endeksi ile NASDAQ, DAX, FTSE ve CAC Banka Endeksleri arasındaki oynaklık yayılımını DCC-GARCH modeliyle araştırmışlar ve endeksler arasında karşılıklı oynaklık yayılımı gözlemlemişlerdir.

4. Veriler ve Yöntem

Oynaklık ve oynaklık yayılımı bir bulaşma türüdür. Bu nedenle, bu çalışmada gelişmiş ülkelerden Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya, Japonya ve gelişmekte olan ülkelerden Türkiye, Çin, Hindistan'nın 12 Ocak 2018 – 31 Aralık 2022 dönemi için günlük hisse senedi getirileri kullanılarak oynaklık ve oynaklık yayımları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma 1.267 gözlemi kapsamaktadır. Değişkenleri ve kısaltmalar Tablo 1'de gösterilmektedir. Bu çalışmanın sıfır hipotezi Borsa İstanbul 100 Endeksi ve ülke borsaları arasında volatilité yayılımının bulunmadığıdır. Alternatif hipotez ise Borsa İstanbul 100 Endeksi ve ülke borsaları arasında bir oynaklığın yayıldığıdır. Bu çalışmada Coronavirüs (COVID-19) dönemine ayrıca bakılmış ve salgının oynaklığa ve oynaklık yayılımına etkisi araştırılmıştır.

Tablo 1. Değişkenler

Kısaltma	Değişken
BIST100	Borsa İstanbul 100 Getiri Endeksi - Türkiye
DOW	Dow Jones Sanayi Endeksi - ABD
SP500	SP 500 Endeksi - ABD
TOKYO	Tokyo Menkul Kıymetler Borsası - Japonya
DAX	Frankfurt Menkul Kıymetler Borsası - Almanya
SHANG	Şangay Hisse Senedi Borsası – Çin H.C.
BOVES	Brezilya Hisse Senedi Borsası
NIFTY	Hindistan Hisse Senedi Borsası

Çalışmada COVID-19 pandemisinin 8 hisse senedi borsalarına olan etkileri dikkate alınmış ve COVID-19 dönemi için analizler yeniden yapılmıştır. Böylece COVID-19 pandemisinin oynaklık ve oynaklık yayılımı üzerine olan etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla teorik motivasyon bölümünde açıklanan GARCH ve EGARCH yöntemleri kullanılacaktır.

Genelleştirilmiş otoregresif koşullu değişen varyans (The Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity - GARCH) süreci bir ekonomist ve 2003 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Robert F. Engle tarafından 1982'de geliştirilen ekonometrik bir terimdir. GARCH finansal piyasalardaki oynaklığı tahmin etmek için bir yaklaşım tanımlar. GARCH modellemesinin çeşitli biçimleri vardır. Finans uzmanları finansal araçların fiyatlarını ve oranlarını tahmin etmeye çalışırken diğer modellere göre daha gerçek dünya bağlamı sağladığı için genellikle GARCH sürecini tercih ederler. GARCH finansal veri türünü analiz etmek için kullanılabilen istatistiksel bir modeldir. Hisse senetleri, tahviller ve piyasa endeksleri için getirilerin oynaklığını tahmin etmek için kullanılmaktadır. Bir GARCH modeli için genel süreç üç adımdan oluşur. Birincisi, en uygun otoregresif modeli tahmin etmektir. İkincisi, hata teriminin otokorelasyonlarını hesaplamaktır. Üçüncü adım, anlamlılığını test etmektir.

EGARCH modelinin GARCH modeline göre daha güçlü yönü bulunmaktadır. Bu durum ampirik olarak gözlemlenen, t-1 zamanındaki negatif şokların, t zamanındaki varyansta pozitif şoklardan daha güçlü bir etkiye sahip olduğu gerçeğidir. EGARCH modeli parametreler üzerinde herhangi bir kısıtlama gerektirmez çünkü denklem varyansın kendisi yerine log varyans üzerinde olduğundan, varyansın pozitifliği otomatik olarak sağlanmaktadır. Bu durum EGARCH modelinin temel avantajıdır. Genel olarak, herhangi bir kısıtlama olmadan olasılık maksimizasyonu, daha hızlı ve daha güvenilir optimizasyonlarla sonuçlanmaktadır.

5. Analiz ve Bulgular

Çalışmada kullanılan 8 hisse senedi borsası değişkenlerini içeren özet istatistikî değerler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. İstatistikî Değerler

Değerler	BIST100	BOVES	DAX	DOW	NIFTY	ŞANGAY	SP500	TOKYO
Ortalama	-0.0007	0.0002	0.0002	0.0002	0.000426	-7.0506	0.0002	0.0002
Medyan	0.0000	0.0002	0.0004	0.0004	0.000335	0.0000	0.0007	0.0002
Maksimum	0.0931	0.1302	0.1041	0.1076	0.084003	0.0555	0.0896	0.0773
Minimum	-0.1030	-0.1599	-0.1305	-0.1384	-0.139038	-0.0803	-0.1276	-0.0627
Std. Sapma	0.0157	0.0172	0.0134	0.0137	0.012021	0.0111	0.0137	0.0124
Çarpıklık	-0.1032	-1.4340	-0.8007	-0.9258	-1.504271	-0.5791	-0.7737	-0.1081
Basıklık	8.7627	21.1403	15.7161	21.0464	24.40261	8.1012	16.0373	6.5922

Borsa İstanbul ve diğer borsaların standart sapmaları birbirine yakındır. Aynı şekilde bütün borsalar sola çarpıktır. Bütün ülkelerin getiri serilerinin basıklık katsayıları 3'ten büyüktür, yani leptokurtiktir.

Çalışmada kullanılan 8 hisse senedi borsası arasındaki korelasyon Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Korelasyonlar

BORSA	BIST100	BOVES	DAX	DOW	NIFTY	ŞANGAY	SP500	TOKYO
BIST100	1	0.1312	0.1881	0.1912	0.0771	0.0475	0.1764	0.0429
BOVES	0.1312	1	0.2673	0.5118	0.1140	0.0727	0.4860	0.1452
DAX	0.1881	0.2673	1	0.2959	0.0732	0.0328	0.2743	0.1211
DOWJ	0.1912	0.5118	0.2959	1	0.1761	0.1234	0.9535	0.1441
NIFTY	0.0771	0.1140	0.0732	0.1761	1	0.0565	0.1788	0.1006
SHANG	0.0475	0.0727	0.0328	0.1234	0.0565	1	0.1208	0.1535
SP500	0.1764	0.4860	0.2743	0.9535	0.1788	0.1208	1	0.1182
TOKYO	0.0429	0.1452	0.1211	0.1441	0.1006	0.1535	0.1182	1

Borsa İstanbul ile diğer borsalar arasındaki genellikle korelasyonlar düşüktür (Tablo 3). En yüksek korelasyon (0.9535) Dow Jones ile S&P 500 arasında bulunmaktadır. Daha sonra ise Dow Jones ile Bovespa arasında yüksek korelasyon bulunmaktadır (0.5118). Borsalar arasında negatif korelasyon bulunmamaktadır.

Birim kök (aynı zamanda birim kök süreci veya fark durağan süreci olarak da adlandırılır), bazen "sürüklenen rastgele yürüyüş" olarak adlandırılan bir zaman serisindeki stokastik bir eğilimdir. Bir zaman serisinin birim kökü varsa, öngörülemeyen sistematik bir model göstermektedir. Bu nedenle finans çalışmalarında öncelikle birim kök testlerinin yapılması gerekmektedir. Artırılmış Dickey Fuller birim kök analizi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Birim Kök Test Sonuçları

	t-Statistic	olasılık.*
BIST100	-22,3581	0.0000
DOW	-10,82224	0.0000
SP500	-10,84662	0.0000
TOKYO	-22,87745	0.0000
DAX	-36,52511	0.0000
NIFTY	-13,9517	0.0000
ŞANGAY	-36,07919	0.0000
BOVES	-11,72067	0.0000

Tablo 4 tüm serilerin %1 anlamlılık düzeyinde birim kök taşımadığını, yani durağan olduklarını göstermektedir. Bu itibarla değişkenler oynaklık modellemesinde kullanılacak olan GARCH, TGARCH, FIFARCH ve oynaklık yayılımında kullanılacak olan EGARCH modellerine uyfundur.

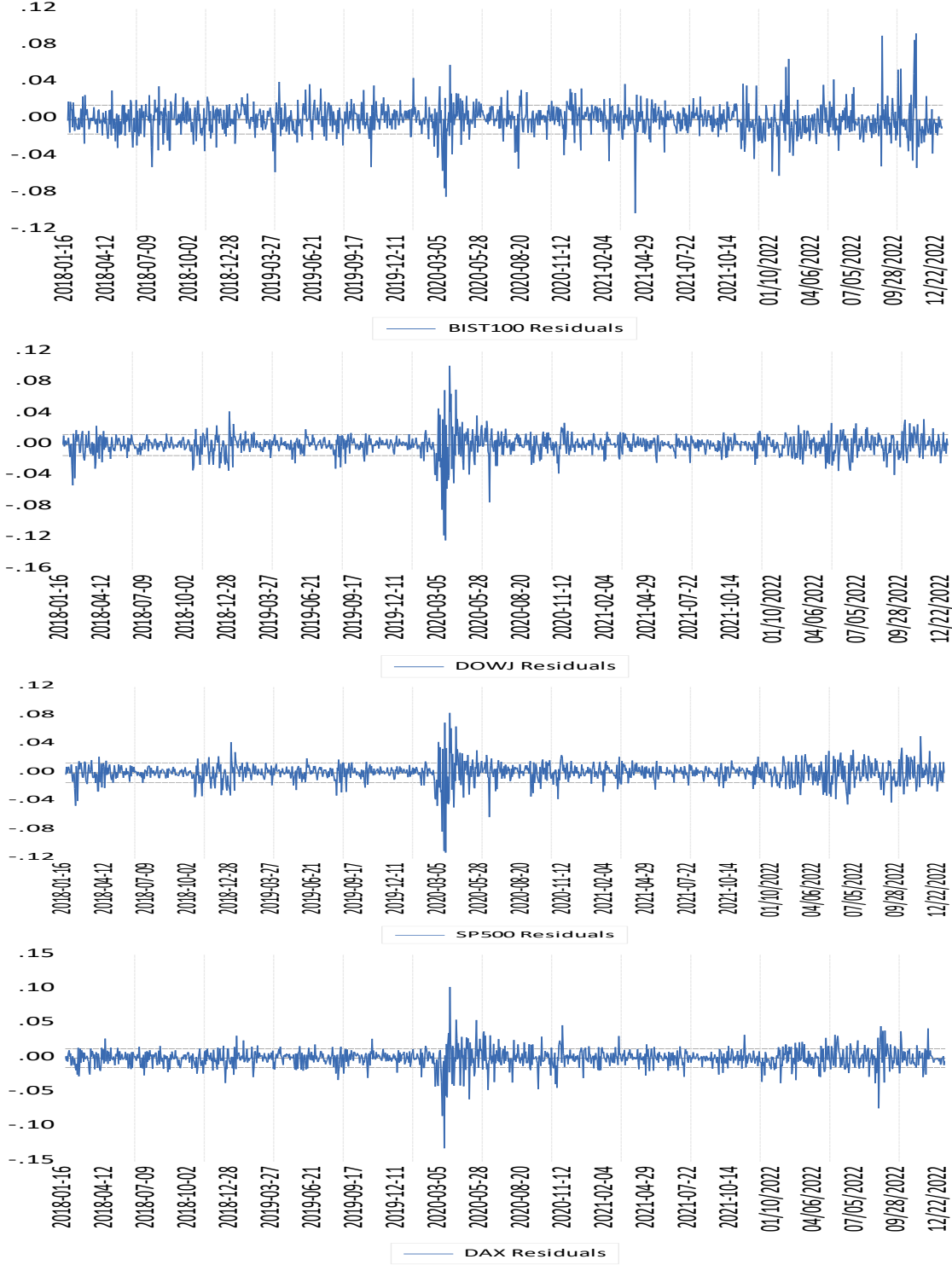
En uygun ARMA modeli (2,1) olarak belirlenmiştir. Finans çalışmalarında kullanılan zaman serisi verilerinde otoregresif koşullu değişen varyans oluşmaktadır. Bir serinin ARCH/GARCH modelleri ile analizinin nedeni serinin lineer yöntemlerle modellenmemesidir. Bu tür veriler leptokurtosis, volatilité kümeleme, uzun bellek ve kaldıraç etkisi özelliklerine sahiptir. Tablo 5 değişen varyans ve ARCH etkisi Şangay Borsası hariç tüm ülkeler için geçerliliğini göstermektedir.

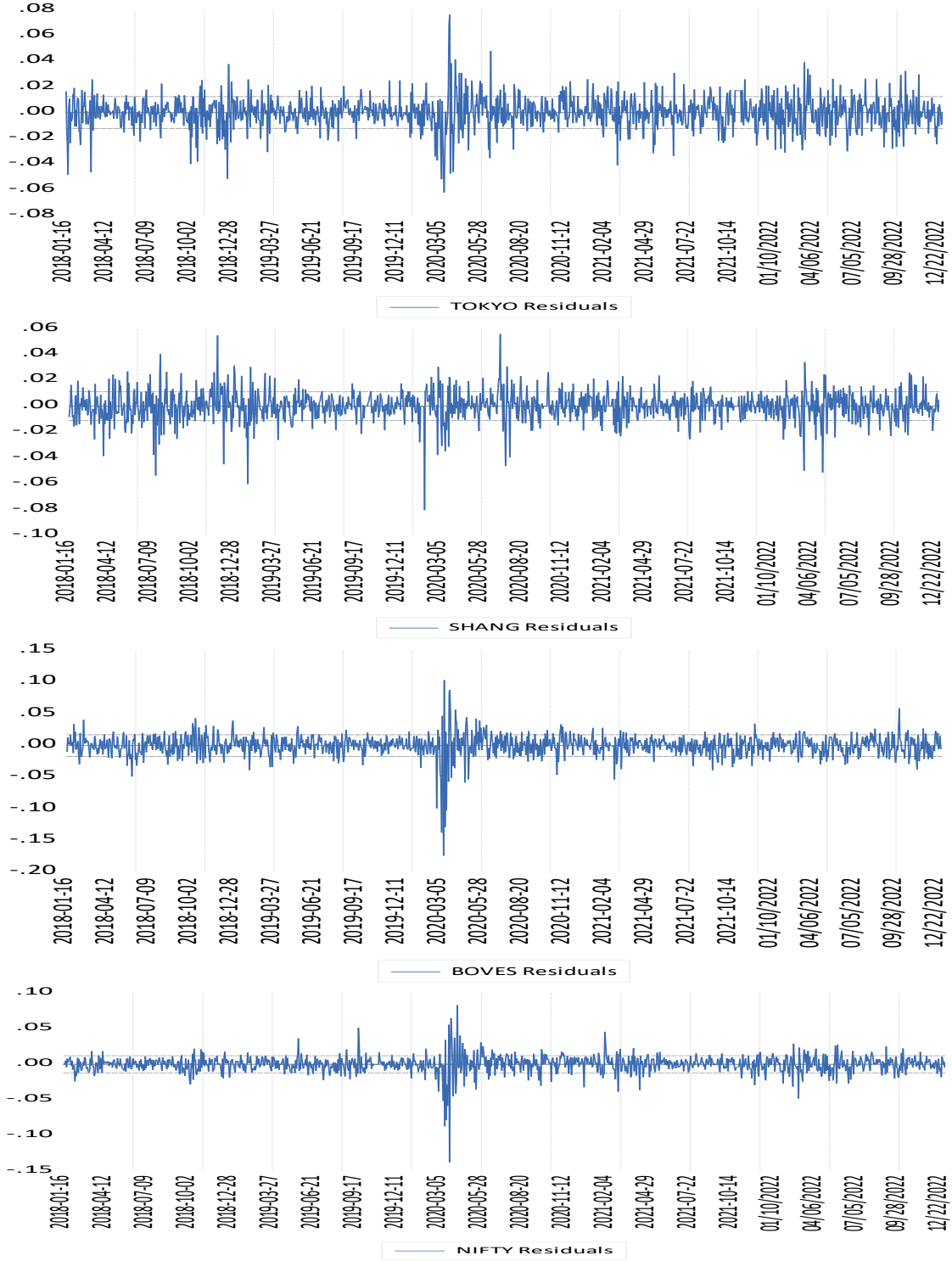
Tablo 5. ARCH LM Test Sonuçları

	F-İstatistiği	Prob.
BIST100	13,26804	0,0003
DOW	155,7259	0,0000
SP500	177,5548	0,0000
TOKYO	186,8793	0,0000
DAX	1,671882	0,0000
NIFTY	37,28016	0,0000
ŞANGAY	3,665356	0,0558
BOVES	219,5726	0,0000

Başka bir ifade ile, düşük oynaklık dönemleri ve yüksek oynaklık dönemleri ile devam etme ve dalgalanma kümelenmesi sergileme eğilimindedir. Bu durum Şekil 1'de gösterilen artıklardaki ARCH koşuluyla tutarlıdır.

Şekil 1. ARCH LM Test grafikleri

Negatif olmayan varyans katsayıları, birden küçük varyans katsayılarının toplamı, eş varyans artıkları ve anlamlı katsayılar gibi kriterler dikkate alındığında en uygun model GARCH (1,2) modelidir. GARCH (1,2) modelinin tahmin sonuçları Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6. GARCH Test Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-İstatistik	Olasılık
BIST100(-2)	0,0572	0,0291	1,9614	0,0498
BOVES	-0,0134	0,0249	-0,5397	0,5894
DAX	0,1512	0,0308	4,9002	0,0000
DOWJ	0,0752	0,0981	0,7662	0,4436
NIFTY	0,0368	0,0351	1,0492	0,2941
SHANG	0,0134	0,0328	0,4084	0,6830
SP500	0,1183	0,0941	1,2563	0,2090
TOKYO	0,0106	0,0361	0,2933	0,7693
C	-4.6405	0,0004	-0,1088	0,9133
Varyans Eşitliği				
C	26.005	5.74,06	4,5278	0,0000
RESID(-1)^2	0,1471	0,0179	8,2099	0,0000
GARCH(-1)	0,2714	0,0999	2,7151	0,0066
GARCH(-2)	0,4742	0,1022	4,6368	0,0000

GARCH (1,2) modeli istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır ve model geçerlidir. Borsa İstanbul 100 endeksinin volatilitisini modellemek için oluşturulan GARCH modelinde DAX (Almanya) değişkeni anlamlıdır. Diğer ülke borsalarının Borsa İstanbul 100 endeksinin oynaklığı üzerinde etkisi yoktur. Getiri serileri için koşullu varyans modeli olarak belirlenen EGARCH (1,2) model tahmin sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. EGARCH Test Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-İstatistik	Olasılık
BOVES	-0,0114	0,0231	-0,4942	0,6212
DAX	0,1475	0,0275	5,3720	0,0000
DOWJ	0,0843	0,0942	0,8944	0,3711
NIFTY	0,0641	0,0285	2,2481	0,0246
SHANG	0,0062	0,0289	0,2141	0,8305
SP500	0,1170	0,0929	1,2605	0,2075
TOKYO	0,0364	0,0326	1,1157	0,2645
C	-0,0005	0,0004	-1,2439	0,2136
Varyans Eşitliği				
ϕ	-1,2761	0,1662	-7,6764	0,0000
μ	0,2994	0,0280	10,6905	0,0000
λ	-0,2132	0,0194	-10,9721	0,0000
η	0,1740	0,0358	4,8670	0,0000
θ	0,7024	0,0368	19,0669	0,0000

Tablo 7 sonuçlarına göre endekslerinden Borsa İstanbul 100 endeksine doğru oynaklık yayılımı bulunmaktadır. göre; asimetrik etki parametresi (λ) negatiftir ve istatistiki olarak %1 için olarak anlamlıdır. Borsa İstanbul 100 endeksinde asimetrik etki yani kaldıraç etkisi geçerlidir. Ayrıca DAX (Almanya) ve NIFTY (Hindistan

Çalışmada ayrıca COVID-19 pandemisinin senedi borsalarına olan etkileri için GARCH ve EGARCH analizleri yapılmıştır. COVID-19 pandemi başlangıcı Dünya Sağlık Örgütü tarafından salgın başlangıç günü olarak ilan edilen 16.12.2019 olarak belirlenmiştir. 16 Aralık 2019 – 31 Aralık 2022 dönemi için 783 günlük hisse senedi getirileri kullanılmıştır. Tablo 8 COVID-19 dönemi için GARCH (1,1) modelinin tahmin sonuçlarını göstermektedir..

Tablo 8. GARCH Test Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-İstatistik	Olasılık
BOVES	0,0179	0,0336	0,5327	0,5943
DAX	0,1659	0,0356	4,6592	0,0000
DOWJ	0,0589	0,1175	0,5009	0,6165
NIFTY	0,0548	0,0389	1,4073	0,1594
SHANG	0,0109	0,0459	0,2380	0,8119
SP500	0,0510	0,0461	1,1063	0,2686
TOKYO	0,0706	0,1101	0,6411	0,5215
C	-0,0004	0,0006	-0,6241	0,5326
Varyans Eşitliği				
C	0,0000	0,0000	6,122154	0,0000
RESID(-1)^2	0,2174	0,0335	6,4877	0,0000
GARCH(-1)	0,5498	0,0596	9,2258	0,0000

COVID-19 dönemi için belirlenen GARCH (1,1) modeli istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır ve model geçerlidir. Borsa İstanbul 100 endeksinin volatilitelerini modellemek için oluşturulan GARCH modelinde tüm dönemde olduğu gibi DAX (Almanya) değişkeni anlamlı çıkmıştır. Diğer ülke borsalarının Borsa İstanbul 100 endeksinin oynaklığı üzerinde etkisi bulunmamaktadır.

COVID-19 dönemi için belirlenen EGARCH (1,1) model tahmin sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. EGARCH Test Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-İstatistik	Olasılık
BOVES	0,0064	0,0293	0,2191	0,8266
DAX	0,1465	0,0320	4,5772	0,0000
DOWJ	0,0198	0,1065	0,1854	0,8529
NIFTY	0,0519	0,0330	1,5715	0,1161
SHANG	0,0493	0,0412	1,1972	0,2312
SP500	0,0272	0,0464	0,5851	0,5585
TOKYO	0,1475	0,1042	1,4152	0,1570
C	-0,0004	0,0005	-0,7201	0,4715
Varyans Eşitliği				
ϕ	-1,5337	0,2060	-7,4463	0,0000
μ	0,3743	0,0377	9,9341	0,0000
λ	-0,2410	0,0272	-8,8600	0,0000
η	0,1958	0,0448	4,3749	0,0000
θ	0,6549	0,0439	14,9292	0,0000

COVID-19 dönemini gösteren Tablo 9 sonuçlarına göre; asimetrik etki parametresi (λ) negatiftir ve istatistiki olarak %1 için olarak anlamlıdır. Borsa İstanbul 100 endeksinde asimetrik etki yani kaldıraç etkisi COVID-19 döneminde de geçerlidir. COVID19 döneminde sadece DAX (Almanya) endeksinin Borsa İstanbul 100 endeksine doğru oynaklık yayılımı bulunmaktadır. COVID-19 döneminde NIFTY (Hindistan) endeksinin Borsa İstanbul 100 endeksine doğru oynaklık yayılımı ortadan kalkmıştır.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Oynaklık genellikle bir menkul kıymetin değerindeki değişikliklerin boyutuyla ilgili belirsizlik veya risk miktarını ifade etmektedir. Daha yüksek oynaklık, bir menkul değerinin potansiyel olarak daha geniş bir değer aralığına yayılabileceği anlamına gelmektedir. Bu, menkul fiyatının her iki yönde de kısa bir süre içinde önemli ölçüde değişebileceği anlamındadır. Daha düşük oynaklık ise bir menkul kıymetin değerinin önemli ölçüde dalgalanmadığı ve daha istikrarlı olma eğiliminde olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca oynaklık bir piyasanın belirli bir süre içinde keskin bir şekilde yükselme veya düşme yönündeki istatistiksel eğilimidir. Oynaklık birçok yöntem kullanılarak hesaplanabilmektedir, ancak üç türü - tarihsel, ima edilen ve gelecekte gerçekleşen oynaklık - en yaygın olanıdır ve genellikle karar verme sürecinde kullanılmaktadır.

Oynaklık yayılımı ise istikrarsızlığın piyasadan piyasaya bulaşması olarak tanımlanmaktadır. Bir piyasadaki volatilité fiyat değişiminin diğer piyasadaki volatilité fiyatı üzerinde yerel piyasa etkilerinin üzerinde gecikmeli bir etkiye neden olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu

kalıplar ağırlıklı olarak finansal piyasalarda yaygındır. Yayılma etkisi genellikle görünüşte ilgisiz bir olaydan bağımsız bir olay nedeniyle bir bölgede veya dünya genelinde yaşanan olumsuz bir etkiyi ifade etmektedir. Yayılma etkisi olumsuz ve olumlu sonuçlara neden olabilmektedir. Bununla birlikte, daha çok olumsuz etkilerle ilişkilendirilir.

Yayılma etkisi tipik olarak tek bir kaynaktan kaynaklanır ve etkisi diğer katılımcı olmayanların olumsuz veya olumlu sosyal, politik veya ekonomik müdahale yaşamasına yol açmaktadır. Yayılma etkileri ticaret ve hisse senedi piyasalarındaki küreselleşmenin ekonomiler arasındaki finansal bağlantıları derinleştirmesinden bu yana artan bir ağ etkisi türüdür. Yayılma etkisi, bir ülkedeki bir olayın, genellikle daha bağımlı olan başka bir ülkenin ekonomisi üzerinde dalgalanma etkisi yaratmasıdır. 1929'da başlayan Büyük Buhran, yayılma etkisini göstermek için harika bir örnek teşkil ediyor. 2008'deki Büyük Durgunluk gibi borsa gerilemelerinden veya 2011'deki Fukuşima felaketi gibi makro olaylardan kaynaklanabilir. Aynı zamanda, COVID-19 salgını bazı olumlu yayılma etkilerine neden olmuştur. Çalışma sonuçları oynaklık yayılımının normalden çalkantılı dönemlere kadar değiştiğini göstermektedir. Borsa bir kriz durumunda daha entegre hale gelmektedir. Finansal piyasalardaki oynaklık ve belirsizlikler özellikle gelişmekte olan ekonomileri daha derinden etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin risklere açık olduğu bilinen bir gerçektir. Ayrıca piyasadan gelen olumsuz haberlerin etkisinin olumlu haberlere göre daha fazla olması çarpan etkisi yani kaldıraç etkisi yaratmakta ve yatırımcılar için riskleri artırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı gelişmiş ülkelerden Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya, Japonya ve gelişmekte olan ülkelere Türkiye, Çin, Hindistan'ın 12 Ocak 2018 – 31 Aralık 2022 dönemi için 1.267 günlük hisse senedi getirileri kullanılarak oynaklık ve oynaklık yayılımları belirlemektir. Oluşturulan GARCH (1,2) modeli istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı çıkmıştır ve model geçerlidir. Borsa İstanbul 100 endeksinin volatilitisini modellemek için oluşturulan GARCH modelinde DAX (Almanya) değişkeni anlamlıdır. Diğer ülke borsalarının Borsa İstanbul 100 endeksinin oynaklığı üzerinde etkisi yoktur. Oynaklık yayılımını belirlemek için oluşturulan EGARCH (1,2) modeline göre; asimetrik etki parametresi (λ) negatiftir ve istatistiksel olarak %1 için anlamlıdır. Borsa İstanbul 100 endeksinde asimetrik etki yani kaldıraç etkisi geçerlidir. Ayrıca DAX (Almanya) ve NIFTY (Hindistan) endekslerinden Borsa İstanbul 100 endeksine doğru oynaklık yayılımı bulunmaktadır.

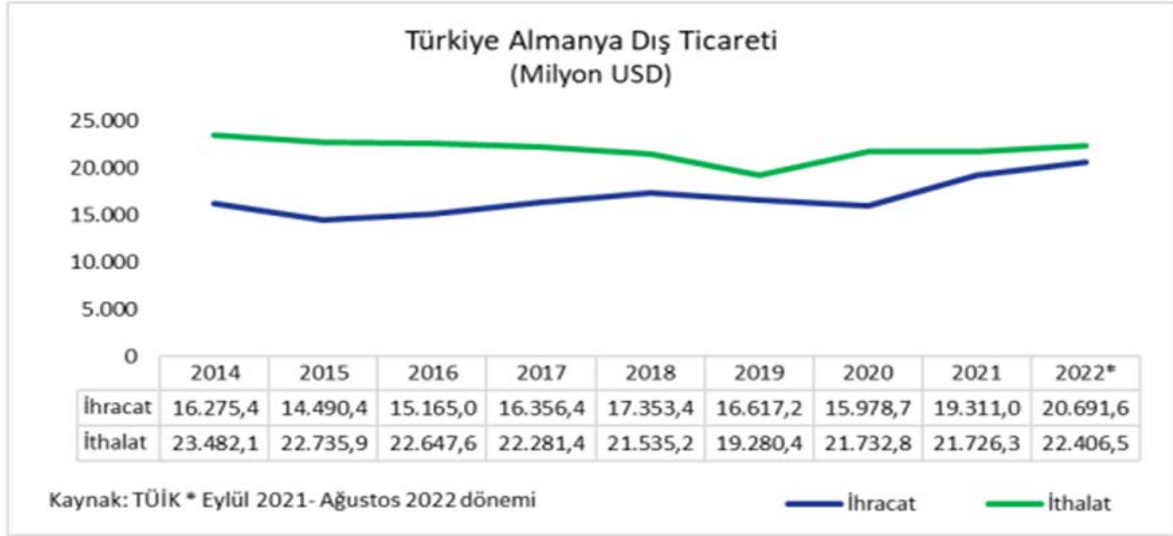

Çalışmada COVID-19 pandemisinin 8 hisse senedi borsalarına olan etkileri dikkate alınmış ve COVID-19 dönemi için analizler yeniden yapılmıştır. COVID19 dönemi için belirlenen GARCH (1,1) modeli istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır ve model geçerlidir. Borsa İstanbul 100 endeksinin volatilitisini modellemek için oluşturulan GARCH modelinde tüm dönemde olduğu gibi DAX (Almanya) değişkeni anlamlı çıkmıştır. Diğer ülke borsalarının Borsa İstanbul 100 endeksinin oynaklığı üzerinde etkisi bulunmamaktadır. COVID-19 pandemisinin Borsa İstanbul 100 endeksinin Oynaklık yayılımını belirlemek için oluşturulan EGARCH (1,1) modeline göre; asimetrik etki parametresi (λ) negatiftir ve istatistiki olarak %1 için anlamlıdır. Borsa İstanbul 100 endeksinde asimetrik etki yani kaldıraç etkisi COVID19 döneminde de geçerlidir. COVID19 döneminde sadece DAX (Almanya) endeksinin Borsa İstanbul 100 endeksine doğru oynaklık yayılımı bulunmaktadır. COVID19 döneminde NIFTY (Hindistan) endeksinin Borsa İstanbul 100 endeksine doğru oynaklık yayılımı ortadan kalkmıştır.

Bu çalışma COVID19 öncesinde ve COVID19 döneminde Borsa İstanbul hisse senedi piyasasındaki oynaklık aktarımına ışık tutmaktadır. COVID19 öncesinde DAX (Almanya) ve NIFTY (Hindistan) endekslerinden Borsa İstanbul 100 endeksine doğru oynaklık yayılımı bulunmakta iken, COVID19 döneminde sadece DAX (Almanya) endeksinden Borsa İstanbul 100 endeksine doğru oynaklık yayılımı bulunmaktadır. İki dönemde de DAX (Almanya) endeksi anlamlı çıkmaktadır. Avrupa birliği ve özellikle Almanya Türkiye'nin dış ticaretinde ve finansal işlemlerinde önemlidir. Almanya Türkiye'nin dış ticaretinde miktarsal olarak 1. sıradadır. Türkiye'nin 2022 yılında Almanya'ya ihracatı, % 6,9 artmış ve 18,9 Milyar ABD Dolarına çıkmıştır (Şekil 2). Almanya dünyanın 3. büyük ekonomisi ve finans devidir Ülkelerin kendilerine ait makroekonomik belirleyicileri ve riskleri olmakla birlikte, finansal küreselleşme ile birlikte finansal piyasaların anlık olarak birlikte hareket ettiği görülmektedir. İki dönemde de DAX (Almanya) endeksi anlamlı çıkmaktadır. Bu itibarla yatırımcıların Avrupa ekonomisi ve özellikle Almanya ekonomisini yakından izlemeleri faydalı olacaktır.

Bu çalışma COVID19 öncesinde ve COVID19 döneminde (12 Ocak 2018 – 31 Aralık 2022) 1.267 günlük hisse senedi getirileri kullanarak oynaklık ve oynaklık yayılımını EGARCH ve GARCH modelleri ile test ederek yatırımcı duyarlılığını göstermektedir. Böylece ileride yaşanacak benzer durumlar için yatırımcılara ve karar vericilere önemli bilgiler sunmakta ve böylece literatüre katkı sağlamaktadır.

Şekil 2. Türkiye-Almanya Dış Ticaret Grafiği

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bir bulaşma ve oynaklık yayılımında gelişmiş modeller veya doğrusal olmayan modellerin kullanılması gelecekteki çalışmalar için önerilmektedir.

Kaynakça

- Akerlof, G. A. (1978). The market for “lemons”: Quality uncertainty and the market mechanism. In *Uncertainty in economics* (). *Academic Press*, 84 (3), 488-500.
- Akgün, I. & Sayyan, H. (2007). İMKB-30 hisse senedi getirilerinde volatilitenin kısa ve uzun hafızalı asimetrik koşullu değişen varyans modelleri ile öngörüsü. *Iktisat İşletme ve Finans*, 22 (250), 127-141.
- Akkaya, M. (2021a). An Analysis of the Stock Market Volatility Spread in Emerging Countries. *Istanbul Business Research*, 50(2), 215-233.
- Akkaya, M. (2021b). Hisse Senedi Piyasalarında Oynaklık Yayılımı Analizi: Türkiye Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 486-514.
- Atakan, T. (2009). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında değişkenliğin (volatilitenin) ARCH-GARCH yöntemleri ile modellenmesi. *Yönetim Dergisi*, 62, 48-61.
- Baykut, E. & Kula, V. (2018). Borsa İstanbul pay endekslerinin volatilitate yapısı: BİST-50 örneği (2007-2016 yılları). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 279-303.
- Bayramoğlu, M. F. & Abasiz, T. (2017). Gelişmekte Olan Piyasa Endeksleri Arasında Volatilitate Yayılım Etkisinin Analizi/Analysis of Volatility Spreading Effect Between Developing Market Indices. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (74).
- Black, F. & Scholes, M. (1973). The pricing of options and corporate liabilities. *Journal of political economy*, 81(3), 637-654.
- Bollerslev, T. (1986). A Conditionally Heteroskedastic Time Series Model for Speculative Prices and Rates of Return. *Review of Economics and Statistics*, 69, 542-547.
- Brenner, M. & Galai, D. (1989). New financial instruments for hedge changes in volatility. *Financial Analysts Journal*, 45(4), 61-65.
- Brunnermeier, M. K. & Brunnermeier, M. K. (2001). *Asset pricing under asymmetric information: Bubbles, crashes, technical analysis, and herding*. Oxford University Press on Demand.
- Brooks, C. (2008). *RATS Handbook to accompany introductory econometrics for finance*. Cambridge Books.
- Chen, N. F., Roll, R. & Ross, S. A. (1986). Economic forces and the stock market. *Journal of business*, 383-403.
- Cutler, D. M., Poterba, J. M., & Summers, L. H. (1988). What moves stock prices? *NBER working Paper 2538*.
- Çelik, İ., Özdemir, A. & Gülbahar, S. D. (2018). Gelişmekte Olan Ülkelerde Getiri ve Volatilitate Yayılımı: NIMPT Ülkelerinde VAR-EGARCH Uygulaması. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(636), 9-24.
- Değirmenci, N. & Abdioğlu, Z. (2017), Finansal piyasalar arasındaki oynaklık yayılımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (54), 107-125.
- Demir, İ. & Çene, E. (2012). İMKB 100 endeksindeki kaldıraç etkisinin ARCH modelleriyle iki alt dönemde incelenmesi/Investigating leverage effect on Turkish stock market with ARCH models within two sub-groups. *Istanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 41(2), 214.

- Demirel, E. (2023). BİST 100 ve Seçilmiş Ülke Endeksleri Arasındaki Volatilite Yayılım Etkisi: Diyagonal VECH GARCH Modeli. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 7(1), 104-117.
- Demirgil, H. & Gök, İ. Y. (2014). Türkiye Ve Başlıca AB Pay Piyasaları Arasında Asimetrik Volatilite Yayılımı. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(23), 315-340.
- Doğanay, M. M. (2003). İMKB DİBS Fiyat Endekslerinin Volatilite ve Kovaryanslarının Öngörülmesi. *İMKB Dergisi*, 27, 17-37.
- Doğru, E. & Medetoğlu, B. (2023). Bıst Banka Endeksi (Xbank) İle Gelişmiş Ülke Bankacılık Endeksleri Arasındaki Volatilite Etkileşiminin Dcc-Garch Modeli İle Analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 75-90.
- Dornbusch, R., Park, Y. C. & Claessens, S. (2000). Contagion: How it spreads and how it can be stopped. *World Bank Research Observer*, 15(2), 177-197.
- Duran, S. & Şahin, A. (2006). İMKB Hizmetler, Mali, Sınai ve Teknoloji Endeksleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13, 1,57-70.
- Engle, R. F. (1982). Autoregressive conditional heteroscedasticity with estimates of the variance of United Kingdom inflation. *Econometrica: Journal of the econometric society*, 987-1007.
- Engle, R. F. & Ng, V. K. (1993). Measuring and testing the impact of news on volatility. *The journal of finance*, 48(5), 1749-1778.
- Er, Ş. & Fidan, N. (2013). Modeling Istanbul Stock Exchange-100 Daily Stock Returns: A Nonparametric GARCH Approach. *Journal of Business, Economics & Finance*, 2 (1), 36-50.
- Fama, E. F. (1970). Efficient capital markets: A review of theory and empirical work. *The journal of Finance*, 25(2), 383-417.
- Fama, E. F. (1990). Stock returns, expected returns, and real activity. *The journal of finance*, 45(4), 1089-1108.
- Fama, E. F. (1998). Market efficiency, long-term returns, and behavioral finance. *Journal of financial economics*, 49(3), 283-306.
- Fama, E. F. & French, K. R. (1988). Dividend yields and expected stock returns. *Journal of financial economics*, 22(1), 3-25.
- Fry, R., Martin, V. L. & Tang, C. (2008). A new class of tests of contagion with applications to real estate markets. Centre For Applied Macroeconomics Analyses Working Paper Series, 1.
- Guru, A. (2009). *What Moves Stock Prices and How*. NSE Newsletter.
- Masson, M. P. R. (1998). *Contagion: Monsoonal effects, spillovers, and jumps between multiple equilibria*. International Monetary Fund.
- McMillan, D. G., Berke, B. & Bajo-Rubio, O. (2016). *The Behaviour of Asset Return and Volatility Spillovers in Turkey: A Tale of Two Crises*. Available at SSRN 2832803.
- Mishkin, F. S. (1991). A multi-country study of the information in the shorter maturity term structure about future inflation. *Journal of International Money and Finance*, 10(1), 2-22.

- Nelson D. (1991). Conditional Heteroskedasticity in Asset Returns: A New Approach. *Econometrica*, 59(2), 347 – 370.
- Sevüktekin, M., & Nargeleçekenler, M. (2006). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Getiri Volatilitésinin Modellenmesi ve Önráporlanması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 243-265.
- Sewell, M. (2011). History of the efficient market hypothesis. *Rn*, 11(04), 04.
- Sharpe, W. F. (1964). Capital asset prices: A theory of market equilibrium under conditions of risk. *The journal of finance*, 19(3), 425-442.
- Stiglitz, J. E. (1981). Information and capital markets. *National Bureau of Economic Research nr w0678*.
- Tunç, A. ve Atıcı, F.Z. (2020). *Troya Academy*. Erişim Tarihi: 12.10.2020.
- Tülin, A. (2009). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Değişkenliğin (Volatilitenin) ARCH-GARCH Yöntemleri ile Modellenmesi. *İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, (62).
- Yavas, B. F. & Dedi, L. (2016). An investigation of return and volatility linkages among equity markets: A study of selected European and emerging countries. *Research in International Business and Finance*, 37, 583-596.
- Yıldız, B. (2016). Oynaklık Tahmininde Simetrik ve Asimetrik GARCH Modellerinin Kullanılması: Seçilmiş BİST Alt Sektör Endeksleri Üzerine Bir Uygulama. *Journal of Accounting & Finance*, 72.

İÇERİK PAZARLAMASINDA MESAJ STRATEJİSİ BELİRLEME: OTOMOBİL MARKALARI ÜZERİNE BİR ANALİZ*

Özlem KARAMAN¹

Öz

Günümüzde, özellikle yeni nesil tüketicilerin sosyalleşmek için sanal dünyayı kullanması ve geleneksel reklamlardan kaçması, markaları sosyal ağlarda yaratıcı stratejiler geliştirmeye zorlamaktadır. Firmalar, sosyal medyada ürettikleri içeriklerle geniş kitlelere ulaşarak tüketicilerin ilgisini çekmektedir. Bu çalışmanın amacı, otomobil markalarının üretilen sosyal medya içeriklerinde uygulanan mesaj stratejilerini YouTube özelinde belirlemektir. Bu doğrultuda, Türkiye’de 2022 yılında perakende otomobil satışlarında en yüksek pazar payına sahip 5 otomobil firmasının YouTube kurumsal kanalında yayınlanan toplam 240 video incelenmiştir. İçerik analizine dayalı, nitel bir araştırma tasarımının benimsendiği çalışmada veriler, kodlama-kategorize etme tekniği ile MAXQDA yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Kod şeması, literatürden faydalanılarak belirlenmiş olan 4 kavram kategorisi (etkileşim odaklı mesaj, dikkat çekici mesaj, duygusal mesaj, bilgilendirici mesaj) ışığında oluşturulmuştur. Araştırma bulguları, markalar tarafından, video içeriklerde ağırlıklı olarak bilgilendirici mesajlara yer verildiğini ortaya koymuştur. İçeriklerde ikinci sırada ön plana çıkan mesaj türünün ise dikkat çekme amaçlı mesajlar olduğu tespit edilmiştir. Bulgular, firmaların, otomobille özdeşleşen özgürlük ve güven gibi duygusal temaları da içeriklerde kullandığını göstermiştir. İçeriklerde en az kullanılan mesaj türünün ise etkileşim odaklı mesaj olduğu görülmüştür. Ayrıca, otomobil markaları tarafından üretilen bazı video içeriklerde farklı mesaj türlerinin birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İçerik Pazarlaması, Mesaj Stratejisi, YouTube, İçerik Analizi, MAXQDA
JEL Sınıflaması: M30, M31, M38

DETERMINING MESSAGE STRATEGY IN CONTENT MARKETING: AN ANALYSIS ON AUTOMOBILE BRANDS

Abstract

Nowadays, especially the new generation of consumers who are more active in the virtual world and often avoid traditional advertisements, forcing brands to develop creative strategies in social networks. Companies reach large audiences with the content they produce on social media and capture consumers' attention. This study focuses on revealing the message strategies applied in social media content produced by automobile brands, specifically on YouTube. In this regard, 240 videos published on the YouTube corporate channel of the 5 automobile companies with the highest market share in retail automobile sales in Turkey in 2022 were examined. MAXQDA software is employed in conjunction with a coding-categorization technique. The coding scheme was created in the light of 4 concept categories (interaction-oriented message, attention-grabbing message, emotional message, informative message) determined using the literature. Research findings have revealed that brands mainly include informative messages in video content. It has been determined that the second most prominent message type in the content is messages aimed at attracting attention. The findings showed that companies also use emotional themes in their content, such as freedom and trust. The study underscores that the least used message type in the content was an interaction-oriented message. Additionally, it has been determined that mixed message strategies are adopted by brands when creating YouTube content.

Keywords: Content Marketing, Message Strategies, YouTube, Content Analysis, MAXQDA.
JEL Classification: M30, M31, M3

* Bu makale, 5-6 Temmuz 2023 tarihlerinde, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı III’te özet olarak sunulan tebliğin, gözden geçirilerek genişletilmiş tam halidir.

¹ Öğr.Gör.Dr., İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Sosyal Bilimler MYO, Pazarlama Pr., okaraman@iuc.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7186-5891

1. Giriş

İnternet sitelerinin yalnızca okunur olması özelliğini değiştirerek, etkileşimli içerik yayınlanmasına izin veren platformların geliştiği dönem olan Web 2.0, sosyal web olarak da adlandırılmaktadır (Özden, 2022: 31). Bireylerin iletişim yöntemlerini de dönüştüren bu gelişme, sadece eğlenme ve sosyalleşme pratiklerini etkilememekte, markaların tüketicilerle etkileşim kurma biçimlerine de etki etmektedir. Günümüzde, özellikle yeni nesil tüketicilerin, sosyalleşmek için sanal dünyayı kullanması ve geleneksel reklamlardan kaçması, markaları sosyal ağlarda yaratıcı stratejiler geliştirmeye zorlamaktadır. Etkileşimi tam zamanlı, yaygın ve yaratıcı iletişim (Boran, 2021: 140) kurma fırsatı sunan sosyal medya, pazarlama iletişimi için de kullanılmaktadır. Firmalar, Instagram, YouTube, Facebook, Twitter ve diğer sosyal ağlarda ürettikleri içeriklerle geniş kitlelere ulaşarak tüketicilerin ilgisini çekmektedir.

Literatürde, markaların pazarlama stratejileri doğrultusunda içerik oluştururken kullandıkları mesaj türlerini ele alan pek çok araştırma yer almaktadır. Akgün (2021) çalışmasında, reklam ve kamu spotu içeriklerinde kullanılan mesaj türlerini incelemiştir; Yurttaş ve Özkoçak (2020) ise Türk televizyon reklamlarının ana iletişim stratejilerini analiz etmişlerdir. Zengin ve Zengin (2020) çalışmalarında, markaların tüketicilere mesajlarını iletmek için Instagram'ı nasıl kullandıklarını incelemiştir. Lee vd. (2011) ise, ekonomik kriz dönemlerinde finansal kuruluşların mesaj stratejilerinde meydana gelen değişiklikleri ele almışlardır. Tsai ve Lancaster (2012) ise ilaç reklam verenleri tarafından benimsenen mesaj stratejilerini incelemiştir. Aktaş ve Şener (2021), ilgili çalışmalarında Instagram etkileyicilerinin ürün yerleştirme uygulamalarındaki temel mesaj stratejilerinin tespit etmişlerdir.

Öncekilerden farklı olarak bu çalışma, otomobil markalarınca üretilen sosyal medya içeriklerinde uygulanan mesaj stratejilerini, YouTube özelinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın evrenini, Türkiye'de yerli ve ithal perakende otomobil satışı yapan 49 firma oluşturmaktadır. Bu firmaların, YouTube kanalında onlarca video yer alması inceleme açısından bir zaman kısıtı oluşturmuştur. Çalışma kapsamında, evreni en iyi temsil ettiği düşünülen, 2022 yılında perakende otomobil satışlarında en yüksek pazar payına sahip 5 otomobil markası (Fiat, Renault, Ford, Volkswagen, Hyundai) örneklem olarak belirlenmiştir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda, aşağıdaki araştırma soruları oluşturulmuştur:

Araştırma Sorusu 1: Otomobil firmaları, YouTube içeriklerinde hangi mesaj stratejilerini uygulamaktadır?

Araştırma Sorusu 2: Otomobil firmalarının YouTube içeriklerinde uyguladığı mesaj stratejileri, markalara göre nasıl farklılaşmaktadır?

İçerik analizine dayalı nitel bir araştırma tasarımının benimsendiği bu çalışmada, toplam 240 video analiz birimi olarak ele alınmış; veriler, kodlama-kategorize etme tekniği ile MAXQDA yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Kod şeması, Wang ve Chan-Olmsted (2020: 297) tarafından belirlenmiş olan 4 kavram kategorisi ışığında oluşturulmuştur. Araştırma verisinin, belirli bir zamanı (2022 yılı) ve medya aracını (YouTube) kapsayacak şekilde seçilmesi ve yalnızca mesaj türlerine odaklanarak diğer pazarlama unsurlarını göz ardı etmesi çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. İçerik ve İçerik Pazarlaması Kavramları

İçerik, elektronik kanallar aracılığıyla yayılan haberler, dergiler, e-kitaplar, videolar, filmler, oyunlar vb. yazılı, görsel ve işitsel her türlü bilgi ürünüdür (Rowley, 2008: 552). İçerik Pazarlama Enstitüsünün tanımına göre içerik pazarlaması, hedef kitlenin ilgisini çekmek ve kârlı ve sadık müşterileri elde etmek amacıyla, ilgili ve tutarlı içerik oluşturma odaklı stratejik pazarlama yaklaşımıdır (contentmarketinginstitute.com). İçerik, herhangi bir dijital pazarlama kampanyasının kalbi ve ruhudur (Gourari, 2019: 13). Karkar (2016: 275), içerik kavramını iki boyutla açıklamaktadır; işletmeler tarafından üretilen içerik ve bireyler tarafından üretilen içerik.

Tüketiciler, işletmeler tarafından üretilen içerikler sayesinde belirli bir ihtiyacı karşılamakta, ürün ve hizmetler hakkında bilgi edinmekte ve alternatifleri karşılaştırabilmektedir. İlgi çekici veya duygusal içerikler marka, bilinirliğini artırmakta ve tüketicilerin zihninde olumlu bir imaj oluşturmaktadır. Yüksek kaliteli içerikler, yalnızca şirketin ürün ve hizmetlerini tanıtmak yerine, müşteriler için değer yaratmaktadır (Lopes, 2022: 2).

İçerik pazarlaması, müşteri deneyimini ve marka ile duygusal bağları güçlendirerek marka sadakatini artırmakta ve satın alma niyetini etkilemektedir (Pulizzi ve Barrett, 2009:16, Akt. Wang ve Chan-Olmsted, 2020: 295). Özellikle Z kuşağı tüketiciler, ürünlerinin aşırı reklamını yapanlar yerine, yaratıcı içerikler yayınlayan markaları tercih etmektedir (Djafarova ve Bowes, 2021: 7).

İçerik pazarlamasını uygulayan pazarlamacılar iki aşamada ilerlemektedir: strateji geliştirmek ve içerik pazarlamasını destekleyecek eylem araçlarını bulmak (Gourari, 2019: 39). Strateji geliştirmenin ilk adımı ise pazarlama hedefleriyle örtüşen içerik mesajını yaratmaktır.

2.2. İçerik Pazarlamasında Kullanılan Mesaj Türleri

Sosyal ağlarda yayınlanan her içerik, kullanıcıların ilgisini çekmemekte ve beklenen etkiyi yaratmamaktadır (Kingsnorth; 2016). Etkili içerikler, birçok özelliğin armonisiyle oluşmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Etkili İçeriklerin Temel Özellikleri

Kaynak: Şekil, Kingsnorth (2016)'dan yararlanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Etkili içerikler oluşturabilmek için temel unsur, “mesaj”dır. Yüksel (2003: 12) mesajı, “kaynaktan alıcıya gönderilen bir uyarı, bir düşünce, duygu, kanı ya da bilgilerin kaynak tarafından kodlanmış hali” olarak tanımlamaktadır. Mesaj stratejisi ise, bir reklam veya pazarlama iletişimi planında "ne söyleneceğini" ifade etmektedir (Taylor, 1999: 7). Mesaj stratejisi, literatürde çeşitli şekillerde kavramsallaştırılmıştır. Taylor (1999: 22) reklamcılık için etkili mesaj stratejileri geliştirmeye yardımcı olmak amacıyla, duygusal, rasyonel, akut ihtiyaç, ego, sosyal ve rutin başlıkları altında sınıflandırmış olan altı segmentli bir mesaj stratejisi önermiştir. Laskey vd. (1989: 37) ise, mesaj stratejisini neyin söylendiği kadar nasıl söylendiğiyle de ilişkilendirmiş ve bilgilendirici ve dönüştürücü olmak üzere iki ana kategori ve bunların alt kategorilerinden oluşan bir sınıflandırma yapmıştır.

Wang ve Chan-Olmsted (2020: 297) çalışmalarında, markaların kullanıcılarla iletişimine katkıda bulunan dört ana mesaj ögesi belirlemiştir. Bunlar; etkileşim, dikkat çekme, duygusallık ve bilgilendirmedir.

Pazarlamacılar, marka içeriklerine birden çok mesajı birlikte dahil etmekte; hedef kitleye göre çeşitlendirmekte ve bunları farklı medya araçlarıyla iletmektedir. Örneğin, bir Facebook fotoğrafı ürünü gösterirken, içerikteki metin işlevsel görev görebilir ve tüketicilerle etkileşim

kurmak için soru cevap içerecek şekilde hazırlanabilir (Tafesse ve Wien, 2018: 243). Her bir sosyal medya platformundaki müşteri profili farklı olduğundan ve aynı içerik farklı platformlarda aynı etkiyi sağlamayacağından, içerikler platformun bağlamına uygun olarak üretilmektedir.

2.3. Markalar İçin İçerik Pazarlaması Aracı Olarak YouTube

Sosyal medya platformları, bir şirketin geleneksel araçları yanına eklediği, markası için güçlü katma değer yaratan ve fırsatlar sunan dijital araçlardır (Gourari, 2019: 54). Küresel bir sosyal medya yönetim platformu olan Hootsuite.com sitesinin 26 Ocak 2023 tarihinde yayınladığı sosyal medya istatistikleri raporuna göre YouTube, Google'dan sonra dünyanın bir numaralı video platformu, en çok ziyaret edilen ikinci sitesi ve en çok kullanılan ikinci arama motorudur.

Günümüzde pazarlamacılar, YouTube kuşağı tüketicilerle bağlantı kurmak için giderek daha fazla bu platforma yönelmektedir (Ghosh, 2016). Düzenli olarak, farklı dillerde, altyazılı ya da dublajlı içerik yayınlanabilen platform, ürünler için dijital bir vitrin görevi görmektedir (www.webtures.com.tr). Ortalama bir YouTube kullanıcısı, YouTube'un mobil uygulamasını kullanmaya ayda yaklaşık 23,9 saat gibi önemli bir zaman ayırmaktadır. Ayrıca, dünya genelinde tüm kullanıcıların %68'i satın alma kararlarını verirken buradaki içeriklerden etkilenmektedir (thinkwithgoogle.com).

Sosyal ağlar, ülkemizde de firmalar tarafından, dijital pazarlama hedefleri doğrultusunda etkin olarak kullanılmaktadır. Deloitte tarafından yayınlanan, 2022 Türkiye Tahmini Medya ve Reklam Yatırımları Raporunda, sosyal medyanın %42,34'le en fazla yatırım yapılan dijital alan olduğu belirtilmektedir (deloitte.com.tr). We Are Social ve Meltwater'ın Ocak 2023 Dijital Dünya Raporu da, 57,9 milyon kullanıcı sayısı ile Türk internet kullanıcılarını en fazla ilgi gösterdikleri sosyal ağ olan YouTube'ın, Türkiye'deki potansiyel reklam erişiminin 2023 yılında bir önceki yıla göre %0,9 arttığını ortaya koymaktadır (datareportal.com).

Web sayfaları ve sosyal medya hesapları incelendiğinde, Türkiye'de yerli ve ithal perakende otomobil satışı yapan firmaların da, pazarlama hedefleri doğrultusunda kurumsal YouTube kanalları oluşturarak çeşitli video içerikler paylaştığı görülmektedir. Araştırmanın bundan sonraki bölümünde, bu içerikler ele alınarak yapılmış olan analize dair yöntem, bulgu ve sonuçlar paylaşılacaktır.

3. Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye’de perakende otomobil satışı yapan firmalarının kurumsal YouTube kanallarında ürettikleri içerikleri hangi mesaj stratejileri ile ele aldıklarını belirlemek amacıyla nitel verilerden yararlanılmış ve içerik analizi uygulanmıştır. Nicel araştırmalardan farklı olarak nitel araştırmalar, bulguları bütün zaman ve mekânlarda genellemek yerine belirli bir durumu derinlemesine inceleyerek farklı bağlamlarda uygulanabilirliğini sağlamayı amaçlamaktadır (Arastaman vd., 2018:51). Haven ve Grootel (2019), genellikle görüşmeler, odak grupları veya gözlemler yoluyla toplanan ve fotoğraf, video veya diğer kayıt türlerini de içerebilen nitel araştırmaların, araştırma sorusu ile ilgili konularda araştırmacının bakış açısını ortaya koyduğunu ve bu yolla elde edilen her sonucun, yorum içermesi ve öznel olması nedeniyle, araştırmacının verileri yorumladığı mercekten etkilendiğini vurgulamaktadır.

3.1. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, Türkiye’de yerli ve ithal perakende otomobil satışı yapan firmalar oluşturmaktadır. Türkiye Otomotiv Distribütörleri ve Mobilite Derneği Eylül 2023 verilerine göre bu pazarda toplam 49 firma faaliyet göstermektedir (www.odmd.org.tr). Her bir markanın YouTube kanalında onlarca video yer alması sebebiyle, inceleme açısından zaman kısıtı oluşmuş, evreni en iyi temsil ettiği düşünülen, 5 marka ve 240 videodan oluşan nispeten küçük örneklem, araştırmacının sübjektif yargısına dayalı olarak seçim yapmayı sağlayan (Saunders vd., 2009: 226) amaçlı örnekleme metodu kullanılarak belirlenmiştir. Videolar 24 Mayıs-8 Haziran 2023 tarihlerinde incelenmiştir. Araştırma verisinin, belirli bir zamanı (2022 yılı) ve medya aracını (YouTube) kapsayacak şekilde seçilmesi ve yalnızca mesaj türlerine odaklanarak diğer pazarlama unsurlarını göz ardı etmesi araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Örnekleme dair bilgiler tablo 1’de sunulmuştur. (Veriler tüm internet kullanıcılarının erişimine açık bir sosyal medya platformundan elde edildiğinden, bu çalışma için etik kurul onayı sunulmamıştır.)

Tablo 1. Örnekleme Ait Bilgiler

Marka Adı	Kanalın Abone Sayısı (bin)	İncelenen Video Sayısı	Video Süresi (dk) (en kısa-en uzun)
Fiat	57,1	41	0.16-17:46
Renault	59,5	62	0.17 - 2:22
Ford	124,0	24	0.10 - 8:13
Volkswagen	48,7	66	0.16-10:55
Hyundai	24,9	47	0.16-17:06

3.2. Veri Toplama, Kodlama ve Analiz

Bu araştırma kapsamında incelenecek temalar ve kod şeması, Wang ve Chan-Olmsted (2020: 297) tarafından belirlenmiş olan 4 kavram kategorisi ışığında oluşturulmuştur. Video içerikler, araştırmacı tarafından ve pazarlama alanında çalışan bir uzman tarafından, farklı zaman ve mekanlarda, kategorilere göre ve kodlama ölçütlerine dikkat edilerek kodlanmıştır (Tablo 2). Çalışmanın güvenilirliği için, seçilen 24 video üzerinden ön test yapılmış, tutarsızlıklar tartışılmış ve iki kodlayıcı arasında güvenilirliğe ulaşıldığında kod şeması revize edilmiştir.

Tablo 2. Kod Şeması

Kod Kategorisi	Açıklama
Etkileşim odaklı mesaj	Hedef kitleyi, “web sayfamızı ziyaret edin”, “video altında yorumlarınızı bırakın”, “linki tıklayın” ve “aşağıdaki formu doldurun” gibi çağrılarla harekete geçirmeye, yanıt vermeye ve yorum yapmaya teşvik eden ve soru/cevap içeren içerikler bu kategori altında kodlanmıştır.
Dikkat çekici mesaj	İçerik alıcıların dikkatini çekmek için ünlü kişi/etkileyici, tatlı bebek ve çocuklar, sevimli hayvanlar, güzel kadınlar, doğaüstü olay ve semboller gibi unsurların kullanıldığı videolar bu kategori altında kodlanmıştır.
Duygusal mesaj	Mutluluk, üzüntü, zevk, vefa, sevgi, özlem, sorumluluk, aidiyet, gurur ve diğer duygusal öğeleri barındıran videolar bu kategori altında kodlanmıştır.
Bilgilendirici mesaj	Ürün, marka, firma veya otomobillerle ilgili diğer konularda farklı türden bilgiler sunarak izleyenleri bilinçlendiren, eğiten ve sorunlarına çözüm önerileri sunan içerikler bu kategori altında kodlanmıştır.

Araştırma verilerinin düzenlenmesi, kodlanması ve analizi aşamalarında MAXQDA programı kullanılmış, analiz sürecinin adımları aşağıda açıklanmıştır:

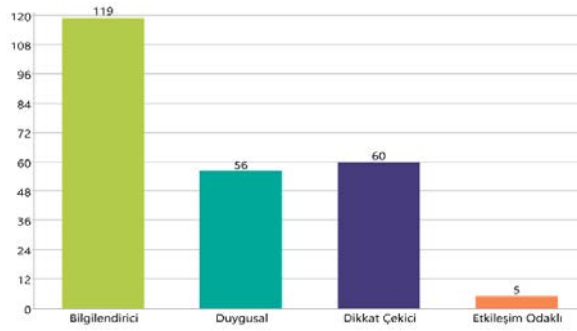
1. Program üzerinde, her bir markaya özel bir belge oluşturulmuş ve toplam 240 video başlığı, ait olduğu belge içerisine aktarılmıştır.

2. Videolar içerdiği mesaj türüne göre, kod şemasında yer alan seçeneklerden uygun olan işaretlenerek kodlanmıştır.
3. Frekans tablo ve grafikleri, kod matrisi tarayıcısı ve MAXMaps kod birlikte oluşum modeli kullanılarak analiz uygulanmıştır.

4. Bulgular

Frekans analizi sonucunda elde edilen bulgular (Grafik 1), otomobil markaları tarafından paylaşılan videoların ağırlıklı olarak bilgilendirme amaçlı mesajlar içerdiği, ardından sırasıyla dikkat çekici, duygusal ve etkileşim odaklı mesajların video içeriklerinde kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Grafik 1. Otomobil Markaları Tarafından Paylaşılan Videoların Mesaj İçeriklerinin Türlerine Göre Dağılımı

Otomobil markaları tarafından paylaşılan videoların mesaj içeriklerinin markalara göre dağılımı incelendiğinde (Tablo 3), bilgilendirici ve dikkat çekici mesaj türlerinin en fazla Volkswagen tarafından ve duygusal mesaj türünün en fazla Renault tarafından kullanıldığı izlenmektedir. Etkileşim amaçlı mesajlara ise, yalnızca 2 marka (Fiat-Ford) tarafından toplam 5 videoda yer verildiği görülmektedir.

Tablo 3. Otomobil Markaları Tarafından Paylaşılan Videoların Mesaj İçeriklerinin Markalara Göre Dağılımı

Kod Sistemi	Hyundai	Volkswagen	Ford	Renault	Fiat	Toplam
Bilgilendirici	22	34	9	31	23	119
Duygusal	12	11	5	19	9	56
Dikkat Çekici	13	21	7	12	7	60
Etkileşim Odaklı	0	0	3	0	2	5
Toplam	47	66	24	62	41	240

Mesaj türlerine dair bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

Bilgilendirici Mesaj: “İzleyen Bilir: Katlanır ön yolcu koltuğu ve modüler yükleme alanı nasıl kullanılır?” (Volkswagen)

Duygusal Mesaj: “Hayatı otomobillerle yeniden hayal edin.” (Renault)

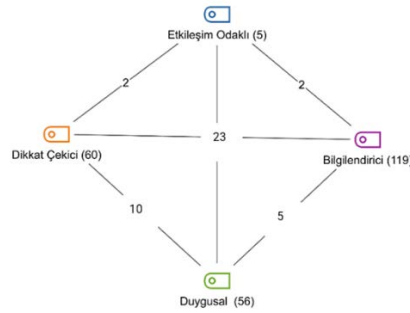
Dikkat Çekici Mesaj: “Fiat Müşteri İlgi Merkezi Hikayeleri” (Fiat)

Etkileşim Odaklı Mesaj: “Ford Anında | Gelecek Parmaklarınızın Ucunda” (Ford)

Kodlanmış temaların birlikte oluşma sıklığının belirlenmesini sağlayan kod birlikte oluşum tabloları, hangi mesaj türlerinin videolarda birlikte kullanıldığını ortaya koymaktadır.

5 marka tarafından yayınlanan 240 videonun tamamı incelendiğinde, dikkat çekme ve bilgilendirme unsurlarının 23 mesajda bir arada kullanıldığı; 10 videonun ise aynı anda hem dikkat çekme hem de duygusal mesaj içerdiği görülmektedir (Şekil 2). 5 videoda ise bilgilendirici ve duygusal mesaj unsurları birlikte kullanılmıştır. Ayrıca bulgular, 2 videoda etkileşim içeren mesajla birlikte dikkat çekici mesaj stratejisinin tercih edildiğini ve yine etkileşim içeren 2 videonun aynı zamanda bilgilendirici özellikte olduğunu yansıtmaktadır.

Şekil 2. Mesaj Kodlarının Birlikte Oluşum Modeli (Genel)

Birden fazla mesaj türünün birlikte kullanıldığı video içeriklerinden bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

Volkswagen markası, yeni Taigo modelinin lansman videosunda Merve Oflaz adlı sosyal medya ünlüsünü kullanarak aracın özelliklerine dikkat çekmektedir.

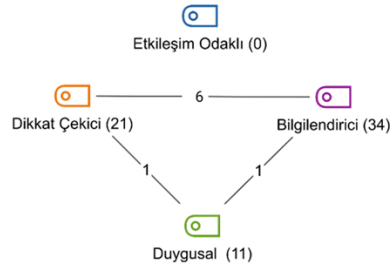
Marka hikayesinin nostaljik görüntülerle anlatıldığı videoda Renault, markanın başarısına vurgu yapmaktadır.

Hyundai, bir videoda heyecan duygusal temasını kullanarak Tucson modelinin toz, çamur ve kumun dışarıda kalmasını sağlayan kapı özelliği konusunda izleyenleri bilgilendirmektedir.

Otomobil markaları tarafından YouTube platformunda paylaşılan videoların mesaj türleri markalara göre değerlendirildiğinde, Volkswagen markası tarafından yayınlanan toplam 66 video içerisinde, 6 videonun dikkat çekme ve bilgilendirme unsurlarını birlikte taşıdığı; 1 videonun aynı anda hem bilgilendirici hem de duygusal mesajlar içerdiği ve 1 bir videonun da

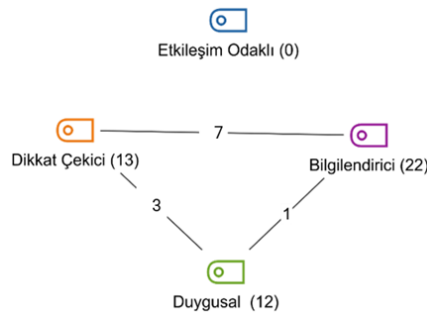
bilgilendirici ve aynı zamanda dikkat çekici mesaj stratejisiyle kurgulanmış olduğu tespit edilmiştir (Şekil 3). Ayrıca markanın, YouTube içeriklerinde etkileşim odaklı mesaj stratejisine başvurmadığı izlenmiştir.

Şekil 3. Mesaj Kodlarının Birlikte Oluşum Modeli (Volkswagen)

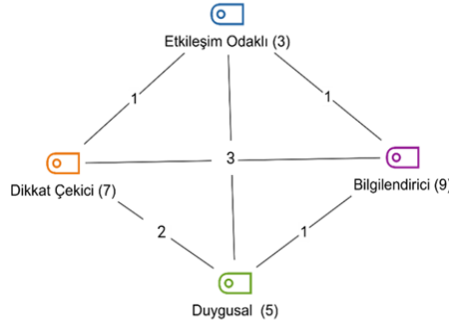
Hyundai markası tarafından yayınlanan toplam 47 video izlendiğinde, 7 videonun hem dikkat çekici hem de bilgilendirici mesajlar içerdiği; 3 videoda aynı anda dikkat çekici ve duygusal mesajların birlikte kullanıldığı ve 1 bir videonun da hem bilgilendirici hem de duygusal mesaj stratejisiyle kurgulandığı tespit edilmiştir (Şekil 4). Ayrıca markanın, Youtube içeriklerinde etkileşim odaklı mesaj stratejisini uygulamadığı görülmüştür.

Şekil 4. Mesaj Kodlarının Birlikte Oluşum Modeli (Hyundai)

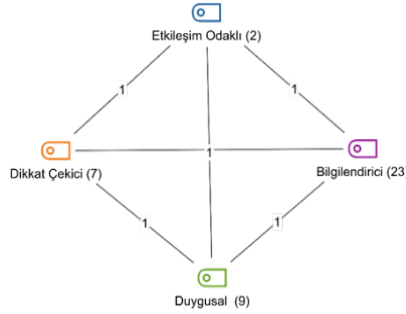
Ford markası tarafından yayınlanan toplam 24 video incelendiğinde, etkileşim odaklı mesaj stratejisinin diğer stratejilerle birlikte 1'er videoda birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir (Şekil 5). 3 videonun bilgilendirici ve aynı zamanda dikkat çekici, 2 videonun hem dikkat çekici hem de duygusal unsurlar taşıdığı; 1 videonun ise aynı anda hem bilgilendirici hem de duygusal özellikler içeren mesaj türleriyle kurgulandığı görülmektedir.

Şekil 5. Mesaj Kodlarının Birlikte Oluşum Modeli (Ford)

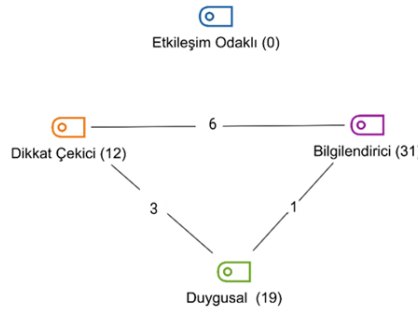
Fiat markası tarafından yayınlanan toplam 41 video incelendiğinde, etkileşim odaklı mesaj stratejisinin diğer stratejilerle birlikte 1'er videoda birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir (Şekil 6). Ayrıca, 1 videonun hem dikkat çekici ve hem de duygusal unsurlar taşıdığı; 1 videonun aynı anda hem bilgilendirici hem de duygusal özellikler içerdiği ve 1 bir videonun da bilgilendirici ve aynı zamanda dikkat çekici mesaj stratejisiyle kurgulandığı görülmektedir.

Şekil 6. Mesaj Kodlarının Birlikte Oluşum Modeli (Fiat)

Renault markası tarafından yayınlanan toplam 62 video incelendiğinde ise, 6 videonun hem dikkat çekici hem de bilgilendirici unsurlar taşıdığı; 3 videonun ise aynı anda hem dikkat çekici hem de duygusal özellikler içerdiği ve 1 bir videonun da bilgilendirici ve duygusal mesaj stratejisiyle kurgulandığı görülmektedir (Şekil 7). Ayrıca markanın, YouTube içeriklerinde etkileşim odaklı mesaj stratejisi uygulamadığı tespit edilmiştir.

Şekil 7. Mesaj Kodlarının Birlikte Oluşum Modeli (Renault)

5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye’de 2022 yılında perakende otomobil satışlarında en yüksek pazar payına sahip 5 otomobil firmasının (Fiat, Renault, Ford, Volkswagen, Hyundai), sosyal medyada uyguladıkları mesaj stratejilerindeki ana eğilimleri belirlemek amacıyla YouTube kurumsal kanallarında yayınlanan toplam 240 video incelenmiştir. İçerik analizine dayalı nitel bir araştırma tasarımının benimsendiği çalışmada veriler, kodlama-kategorize etme tekniği ile MAXQDA yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Kod şeması, Wang ve Chan-Olmsted (2020: 297) tarafından belirlenen olan 4 kavram kategorisi ışığında oluşturulmuştur. Araştırma sorularının elde edilen bulgular ışığında değerlendirilmesi, aşağıdaki sonuçları ortaya koymuştur:

Araştırma Sorusu 1: Otomobil firmaları, YouTube içeriklerinde hangi mesaj stratejilerini uygulamaktadır?

- Araştırma bulguları, otomobil markalarınca YouTube video içeriklerinde ağırlıklı olarak bilgilendirici mesaj (119 video) stratejisinin kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu tip içerikler, mevcut ve potansiyel müşterilere yeni otomobil modelleri, inovatif uygulamalar, servis bilgileri, sağlanan ayrıcalıklar, indirim kampanyası duyurusu, araçların bilinmeyen özellikleri ve diğer konularda bilgi verme işlevi görmektedir. Tüketicilere gerçek, objektif ve güvenilir bilgi sunmak, etkileşim davranışlarını olumlu yönde etkileyerek işletmeyi tavsiye etmelerini, marka hakkında çevrimiçi içerik oluşturmalarını ve geri bildirim yapmalarını sağlamaktadır (Baş, 2022:120).
- İncelenen video içeriklerinde, ikinci sırada (60 video) ön plana çıkan mesaj türünün ise dikkat çekme amaçlı mesajlar olduğu tespit edilmiştir. Bu kategorideki içeriklerde çocuklar, hayvanlar ve ilginç hikayeler kullanılarak izleyenlerin ilgisini çekmek ve böylece marka farkındalığını artırmak amaçlanmaktadır. Tüketiciler, ilgilendikleri bir nesneye konsantre olduklarında diğer şeyleri görmezden gelme eğiliminde olduğundan (O’Brien ve Toms: 2010), dikkat çekici unsurları ve özellikle ünlü kişileri pazarlama hedefleri doğrultusunda kullanmak, markaya ilgiyi artırarak marka imajına katkı sağlamaktadır (Erdoğan, 1999: 291; Munnukka vd., 2016: 189; Monge-Benito, vd., 2020: 161; Ki vd., 2020: 9; Erce Özbilen vd., 2022:56; Thomson, 2006: 104; Min vd., 2019: 17)
- İçeriklerde kullanım sıklığına göre üçüncü sırada (56 video) yer alan mesaj türü ise duygusal mesajlardır. Firmalar, otomobille özdeşleşen özgürlük, güven, mutluluk ve huzur gibi olumlu duyguları içeriklerinde kullanarak tüketicilerle bağ kurmayı ve sadakat

oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu sonuç, markaların, takipçilerin ilgisini çekmek için sosyal medyada sıklıkla duygusal içerik yayınladığına dair önceki araştırma bulgularıyla tutarlıdır (Hollebeek ve diğerleri, 2014: 13; Wang ve Chan-Olmsted, 2020: 307). Tüketicilerin, markayla duygusal olarak bağ kurduğunda, markayı kendi iletişim çevrelerinde de tanıtmaya olasılığı da daha yüksektir (Lopes, 2022:6).

- Mesaj türleri açısından dikkat çeken diğer bir bulgu ise, izleyenleri harekete geçirmeyi hedefleyen mesaj türünün, incelenen 240 videonun yalnızca 5'inde kullanılmış olmasıdır. Farklı sonuçlara vurgu yapan bazı çalışmalar, YouTube içerik üreticilerinin, takipçileriyle etkileşim kurmak ve topluluklarını büyütmek için videolarında harekete geçirici ve yorum yapmaya davet eden birden çok öğe kullandığını ortaya koymaktadır (Cayari, 2011: 22; Lou ve Yuan, 2019: 68). Mevcut araştırma sonucunun ortaya koyduğu bu durumun, içerikleri incelenen markaların, YouTube platformunda tek yönlü iletişime odaklanmasından veya etkileşim stratejisini diğer sosyal medya kanallarında kullanmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Wang ve Chan-Olmsted (2020: 308) da çalışmalarında, markaların etkileşim yerine içeriğe odaklanmasının YouTube ortamından kaynaklandığına dikkat çekmektedir.
- Ayrıca analiz sonucunda, bir video içeriğinde birlikte en fazla kullanılan mesaj türlerinin, bilgilendirici ve dikkat çekici mesaj olduğu tespit edilmiştir. Firmalar hedef kitleyi ürün ve hizmetleri hakkında bilgilendirirken dikkat çekici unsurları kullanarak mesajın etkisini güçlendirmek istemektedir.

Araştırma Sorusu 2: Otomobil firmalarının, YouTube içeriklerinde uyguladığı mesaj stratejileri markalara göre nasıl farklılaşmaktadır?

Video içerikler markalara göre değerlendirildiğinde, her markanın, genel iletişim stratejileri doğrultusunda farklı mesaj türlerinden faydalandığı görülmektedir. Bilgilendirici ve dikkat çekici mesaj türlerinin en fazla Volkswagen tarafından ve duygusal mesaj türünün en fazla Renault tarafından kullanıldığı izlenmektedir. Etkileşim amaçlı mesajlara ise, yalnızca 2 marka (Fiat-Ford) tarafından toplam 5 videoda yer verildiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, otomobil ve hafif ticari araç firmalarının YouTube platformundaki içerik stratejilerinin, ağırlıklı olarak bilgi vermeyi amaçlayan mesaj türlerinin tercih edilmesi, farklı mesaj stratejilerinin aynı içerikte birlikte kullanılması ve etkileşim stratejisinin sınırlı kullanımı gibi çeşitli boyutları içerdiği saptanmıştır.

Çalışmanın kısıtları dahilinde elde edilen sonuçlara göre, gelecek araştırmalar için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Bu araştırmada, yalnızca otomotiv markalarının sosyal medya kanalları incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda, farklı sektörlerdeki firmaların mesaj stratejileri ele alınabilir.
- Markaların, diğer ülkelerde aktif sosyal medya kanallarındaki mesaj stratejileri incelenerek ülke karşılaştırmaları yapılabilir.
- Gelecek çalışmalar, firmaların web siteleri, Twitter, Facebook ve Instagram gibi diğer sosyal medya kanalları ele alınarak tasarlanabilir.

Kaynakça

- Akgün Akan, N. (2021). Türkiye'deki covid-19 reklamları: bilgilendirici ve dönüşümsel mesaj stratejilerinin kullanımı. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (38), 55-72. <https://doi.org/10.17829/turcom.934232>
- Aktaş, A. ve Şener, G. (2019). Nüfuz pazarlamasında (influencer marketing) mesaj stratejileri. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6 (1), 399-422. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.477592>
- Arastaman, G., Öztürk Fidan, İ. ve Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: Kuramsal bir inceleme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 37-75. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/yyuefd/issue/40566/491262>
- Baş, Y. N. (2022). A study on the effects of experiential value, altruism and self-efficacy on customer engagement behavior. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 103-125. <https://doi.org/10.38009/ekimad.1115320>
- Boran, T. (2021). Sosyal medyada içerik pazarlama: boyner grup youtube kanalı örneği. *Intermedia International e-Journal*, 8(14) 138-154. doi: 10.21645/intermedia.2021.105
- Cayari, C. (2011). The Youtube effect: how youtube has provided new ways to consume, create, and share music. *International Journal of Education & the Arts*, 12(6), 1–30. Retrived from: <http://www.ijea.org/v12n6/v12n6.pdf>
- Contentmarketinginstitute (2023, Haziran 15). *What exactly is content marketing?* <https://contentmarketinginstitute.com/getting-started/>
- Datareportal (2023, Haziran 10). *Digital 2023: Turkey*. <https://datareportal.com/reports/digital-2023-turkey>
- Deloitte (2023, Mayıs 2023). *Türkiye'de tahmini medya ve reklam yatırımları 2022 raporu*. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technology-media-telecommunications/medya-ve-reklam-yatirimlari-2022-raporu.pdf>
- Djafarova, E., ve Bowes, T. (2021). 'Instagram made me buy it': Generation z impulse purchases in fashion industry. *Journal Of Retailing And Consumer Services*, 59, 102345. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102345>
- Erce Özbilen, E. E., Eser, Z. ve Sığırı, Ü. (2022). Reklamlarda ünlülerin kullanılmasının tüketicilerin marka tercihiine olan etkisi: nitel bir araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 15 (1), 29-70. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ppad/issue/68372/901232>
- Erdoğan, B. Z. (1999). Celebrity endorsement: A literature review. *Journal Of Marketing Management*. 15(4), 291-314. DOI: <https://doi.org/10.1362/026725799784870379>
- Ghosh, S. (2016, Ekim 12). Coke turns to YouTube to reconnect with consumers. Campaign. Erişim adresi: <http://www.campaignlive.co.uk/article/coke-turns-youtube-reconnect-consumers/1401438>

- Gourari, N. H. (2019). *Etude de la mise en place d'un marketing de contenu dans une entreprise de services cas: Media Pro Tizi-Ouzou*. Yüksek Lisans Tezi. Mouloud Mammeri Tizi-Ouzou Üniversitesi İktisadi, Ticari ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Ticari Bilimler Bölümü, Cezayir.
- Haven, L. T. ve Van Grootel, D. L. (2019). Preregistering qualitative research. *Accountability in Research*, 26(3), 229-244. DOI: <https://doi.org/10.1080/08989621.2019.1580147>
- Hollebeek, L. D., Glynn, M. S. ve Brodie, R. J. (2014). Consumer brand engagement in social media: Conceptualization, scale development and validation. *Journal of Interactive Marketing*, 28(2), 149-165. <https://doi.org/10.1016/j.intmar.2013.12.002>
- Hootsuite.com (2023, Haziran 5). *160+ Social media statistics marketers need in 2023*. Erişim adresi: [15https://blog.hootsuite.com/social-media-statistics-for-social-mediamanagers/#YouTube_statistics](https://blog.hootsuite.com/social-media-statistics-for-social-mediamanagers/#YouTube_statistics)
- Karkar, A. (2016). Content marketing on the increase of value and confidence network. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2 (1), 274-285.
- Ki, C. W. C., Cuevas, L. M., Chong, S. M. ve Lim, H. (2020). Influencer marketing: Social media influencers as human brands attaching to followers and yielding positive marketing results by fulfilling needs. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 55, 102133. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102133>
- Kingsnorth, (2016). *Dijital pazarlama stratejisi çevrimiçi (online) pazarlamaya bütünleşik bir yaklaşım*. (Çev. Laden İldeniz). Nobel Yayınevi. Kasım 2022
- Laskey, H. A., Day, E. ve Crask, M. R. (1989). Typology of main message strategies for television commercials. *Journal of Advertising*, 18, 36-41.
- Lee, T., Chung, W., ve Taylor, R. (2011). Changes in advertising strategies during an economic crisis: An application of Taylor's six-segment message strategy wheel. *Journal of Applied Communication Research*, 39, 75-91. doi:10.1080/00909882.2010.536846
- Lopes, A. R. ve Casais, B. (2022). Digital content marketing: conceptual review and recommendations for practitioners. *Academy of Strategic Management Journal*, 21(2), 1-17.
- Lou C. ve Yuan S. (2019) Influencer marketing: how message value and credibility affect consumer trust of branded content on social media, *Journal of Interactive Advertising*, 19:1, 58-73, <https://doi.org/10.1080/15252019.2018.1533501>
- Min, J.H.J., Chang, H.J.J., Jai, Tun Min. C. ve Ziegler M. (2019). The effects of celebrity-brand congruence and publicity on consumer attitudes and buying behavior. *Fash Text 6, International Journal of Interdisciplinary Research*. <https://doi.org/10.1186/s40691-018-0159-8>
- Monge-Benito, S., Elorriaga-Illera, A., ve Olabarri-Fernández, E. (2020). Youtube celebrity endorsement: Audience evaluation of source attributes and response to sponsored

- content. A case study of influencer Verdeliss. *Communication & Society*, 33(3), 149-166. <https://doi.org/10.15581/003.33.3.149-166>
- Munnukka, J., Uusitalo, O. ve Toivonen, H. (2016). Credibility of a peer endorser and advertising effectiveness. *Journal of Consumer Marketing*, 33(3), 182–192. <https://doi.org/10.1108/JCM-11-2014-1221>
- O'Brien, H. L. ve Toms, E. G. (2010). The development and evaluation of a survey to measure user engagement. *Journal of the American society for information science and technology*, 61(1), 50–69. <https://doi.org/10.1002/asi.21229>
- ODMD (2023, Mayıs 17) *Perakende satışlar yerli/ithal dağılımı: 2022(ocak-aralık) 2023*. Erişim adresi: https://www.odmd.org.tr/web_2837_1/neuralnetwork.aspx?type=36.
- Özden, A. T. (2022). 1.0'dan 5.0'a dünya: Web, pazarlama, endüstri ve toplum. *Journal of Business in The Digital Age*, 5 (1), 29-44. DOI: 10.46238/jobda.1003371
- Pulizzi, J. ve Barrett, N. (2009). *Get content, get customers: Turn prospects into buyers with content marketing*. McGraw-Hill <http://library.books24x7.com/toc.aspx?bookid=32977>
- Rowley, J. (2008). Understanding digital content marketing. *Journal of Marketing Management*, 24, 517-540. <https://doi.org/10.1362/026725708X325977>
- Saunders, L. ve Thornhill (2009). *Research methods for business students*, 5th edition, Essex CM20 2JE, England: Pearson Education Limited. Erişim adresi: file:///C:/Users/PcX64/Downloads/Research_Methods_for_Business_Students.pdf
- Tafesse, W. ve Wien, A. (2018). Using message strategy to drive consumer behavioral engagement on social media, *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 35 No. 3, pp. 241-253. <https://doi.org/10.1108/JCM-08-2016-1905>
- Taylor, R.E. (1999). A six-segment message strategy wheel, *Journal of Advertising Research*, 39(6), p. 7-17. Erişim adresi: <https://go.gale.com/ps/i.do?p=AONE&u=googlescholar&id=GALE|A60905111&v=2.1&it=r&sid=AONE&asid=9dda1154>
- Thomson, M. (2006). Human brands: Investigating antecedents to consumers' strong attachments to celebrities. *Journal of marketing*, 70(3), 104-119. <https://doi.org/10.1509/jmkg.70.3.104>
- Tsai, W., ve Lancaster, A.R. (2012). "Message strategies in direct-to-consumer pharmaceutical advertising: A content analysis using taylor's six-segment message strategy wheel", *Health Marketing Quarterly*, 29(3), p. 239-255.
- Uluğ Yurttaş, Ö. ve Özkoçak, Y. (2020). Creative strategies on Turkish television advertising: An application of taylor's six-segment message strategy wheel. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (1), 1-16. <https://doi.org/10.30692/sisad.668234>
- Wang R. ve Chan-Olmsted S. (2020). Content marketing strategy of branded youtube channels. *Journal of Media Business Studies*, 17:3-4, 294-316, <https://doi.org/10.1080/16522354.2020.1783130>

Webtures (2023, Haziran 9). *YouTube pazarlama*.
<https://www.webtures.com/tr/blog/sozluk/youtube-pazarlama/>

Yüksel, A. H. (2003). İletişim kavram ve tanımı. U. Demiray (Ed.) *Meslek Yüksekokulları için Genel İletişim* içinde (s.7-21).

Zengin, A. M. ve Zengin, G. (2020). An Application Of The Six-Segment Message Strategy Wheel To Brand Posts On Instagram. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 8 (2), 785-804. Doi: 10.19145/e-gifder.719242

A MEDIA PANORAMA: ANALYSIS OF THE MESSAGES PUBLISHED BY THE JOURNALISTS ASSOCIATION OF TURKEY IN TERMS OF “PRESS FREEDOM”

Cihan OĞUZ¹

Abstract

Turkish Journalists Association (TGC) is Turkey's largest press professional organization. As of November 2022, it has 3 thousand 780 main members. In order to become a member of the association, the conditions for contractual employment in the written and visual media, subject to the Press Labor Law No. 5953 (commonly known as Law No. 212), having a press card and having at least 2 years of professional seniority are required. TGC is especially sensitive to the issue of press freedom, not only protecting the professional and personal rights of member journalists, but also focusing on general problems of the media, and accordingly organizes press releases, conferences, panels, actions, etc. appears to have been accomplished. In recent years, the Society has been announcing its objections, reservations and criticisms regarding press freedom to the public through press statements (messages) at almost every opportunity. These press releases are published both on the Society's website and shared via social media and e-mail. In this study, by conducting content and discourse analysis, it was tried to determine which topics, words/concepts TGC included in the 155 press releases/messages published between January 1, 2022 and November 1, 2022, and to what extent it attaches importance to the issue of press freedom. Thus, through the messages of the largest press professional organization, a panorama of the main problems faced by the media in Turkey in recent years has been created.

Keywords: TGC, Press freedom, Media, Journalists

JEL Code: Z00, Z10, Z19

BİR MEDYA PANORAMASI: TÜRKİYE GAZETECİLER CEMİYETİ’NİN YAYIMLADIĞI MESAJLARIN “BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ” AÇISINDAN ANALİZİ

Öz

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC), Türkiye’nin en büyük basın meslek örgütüdür. Kasım 2022 tarihi itibarıyla 3 bin 780 asıl üyesi bulunmaktadır. Cemiyete üye olmak için, yazılı ve görsel basında 5953 sayılı Basın İş Kanunu’na (yaygın adıyla 212 sayılı yasa) tabi olarak sözleşmeli çalışma, basın kartı sahibi olma ve en az 2 yıllık meslek kıdemine sahip olma koşulu aranmaktadır. TGC’nin özellikle basın özgürlüğü konusuna duyarlılık gösterdiği, sadece üye gazetecilerin mesleki ve özlük haklarını korumakla yetinmeyip, aynı zamanda medyanın genel sorunlarına da eğildiği ve bu doğrultuda basın açıklamaları, konferanslar, paneller, eylemler vb. gerçekleştirdiği görülmektedir. Cemiyet, son yıllarda, basın özgürlüğü konusundaki itirazlarını, çekincelerini ve eleştirilerini hemen her fırsatta basın açıklamaları (mesajları) yoluyla kamuoyuna duyurmaktadır. Bu basın açıklamaları hem Cemiyetin web sitesinde yayımlanmakta hem de sosyal medya ve e-mail yoluyla paylaşılmaktadır. Bu çalışmada, içerik ve söylem analizi yapılarak, TGC’nin 1 Ocak 2022-1 Kasım 2022 tarihleri arasındaki dönemde yayımladığı 155 basın açıklamasında/mesajda hangi konulara, kelime/kavramlara yer verdiği ve basın özgürlüğü konusunu ne ölçüde önemseydiği belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece, en büyük basın meslek örgütünün mesajları üzerinden, Türkiye’de medyanın son yıllarda karşılaştığı başlıca sorunların bir panoraması çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: TGC, Basın özgürlüğü, Medya, Gazeteciler

JEL Sınıflaması: Z00, Z10, Z19

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-0997-0826, cihanoguz@yahoo.com

1. Introduction

Freedom of the press, in its broadest sense, is defined as the freedom to freely collect, interpret, criticize, print, reproduce and these freely publish and distribute news, ideas and thoughts (Balkanlı, 1961, p.23; Dönmezer, 1976, p.41; Özkorkut, 2002, p.67; cited by Horozgil, 2012, p.148). Freedom of the press plays a vital role both in the formation and expression of thought (Sancar, 2006, p.218, 219). The First Amendment to the United States Constitution states that “Congress cannot make laws restricting (...) freedom of speech or freedom of the press.” (Alstyne, 1984; Collins and Skover, 1990, p.1087-1093; cited by Erdem, 2017, p.18). In this respect, freedom of the press is an indispensable form of breathing for all societies.

Turkey, on the other hand, has long been experiencing problems with freedom of the press. According to Kurban and Sözeri (2013, p.1), who contributed to the TESEV report, “the state has dominated the press through political pressure and has managed to create a biased media through political favoritism and economic favoritism practices. Fear of state oppression, lack of an independent journalistic practice and dependence on state financial support have caused the media to position itself next to the political power, even after the end of the single-party regime and the transition to multi-party life.”

Except for the interim periods when democracy tried to be established on a certain basis, there have been constant problems and obstacles regarding the people's freedom of information for years, and mainly the governments and, at least partially, the opposition have made efforts to control the press. Especially since the 2000s, a widespread communication and news traffic has occurred with the increasing number of TV news channels. In order not to create a chaotic situation, the Radio and Television Supreme Council (RTÜK) was established to provide legal intervention first to some TV programmes, then to news programmes, and finally to news and discussion programmes. The fact that RTÜK members are composed of representatives proposed by the parties that have a group in the Turkish Grand National Assembly (TBMM) has been evaluated as "intervention in the media through politics".

Although the fact that the political ground had been based on single-party power since the early 2000s led to the expectation that democratic life could develop in contrast to the apparently *passive structure* of the coalition governments of the past, the *potentness* had, as always, resulted in the concentration of power in a single hand. Over the years, the media world has also received its share of this negativity. The business people who held the

ownership of the media and jointly directed the operation of the press until the early 2000s were gradually eliminated, and were replaced by other business people who were just like them and close to the government. In this process, the Turkish press witnessed the largest liquidation of journalists in its history, and press organizations that survived with state subsidies, such as TRT and Anatolian Agency (A.A.), which were relatively more autonomous in the past, have also suffered great structural deformation over time. As of the end of 2022, a large portion of newspapers and TV channels are in the hands of pro-government media organizations.

In this process, "pressure" was applied to the opposition part of the press -as a traditional attitude- both by RTÜK, both the Press Announcement Agency and the courts, and the reflex of the media was tried to be narrowed by law. According to the 2022 World Press Freedom Index prepared by Reporters Without Borders (RSF), Turkey ranked 149th out of 180 countries (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61307115>). However, according to the 2005 report, Turkey was ranked 98th in the World Press Freedom Index. The fact that Turkey has fallen by 51 steps in the past 17 years is an indication of the narrowed dimensions of the freedom of the press.

However, it is not enough to try to control the written and visual media by changing ownership, applying pressure, and appointing pro-government names to the executive department, and this time social media platforms and internet media are described as "cracked voice". As a matter of fact, the Law No 7418 on the Amendment of Press Law and Some Laws, which is described as "social media law" according to the government and "the law of censorship" according to the opposition, is published in the Official Gazette on 18 October 2002 and enter into force (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221018-1.htm>). According to the new law, a person who shares information that is suitable for disrupting public order may be sentenced to imprisonment from 1 to 3 years. In addition, if the information requested by the legal authorities is not provided by the social media law, it is stipulated that the internet traffic bandwidth of the social network providers can be reduced by 90 percent (<https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/sosyal-medya-yasasi-maddeler-nedir-sosyal-medya-duzenlemesi-yasalasti-mi-7418087/>). With this law, the freedom area of social media is faced with the threat of punishment, just like in the written and visual media, on the grounds of "control". The opposition evaluated this initiative as an attempt to neutralize the media in the process leading up to the 2023 elections. CHP applied to the Constitutional Court

for the annulment of article 29 of the law and suspension of its enforcement. The Supreme Court decided to examine the application on the merits.

Although the Journalists Association of Turkey (TGC) is a professional organization, like an NGO, it reacted especially to the attempts to restrict the freedom of the press. The Association, evaluated the violation of the ethical rules of journalism and the pressure of power on the axis of democracy and tried to develop options for this.

2. Purpose of the research

The aim of the study is based on the extent to which the Journalists Association of Turkey attaches importance to the issue of freedom of the press. In this direction, it aims to make determinations about the attitude of professional press organizations on freedom of the press, to analyze its positive and negative aspects, and thus to make predictions about the future.

2.1. Research questions

In this study, the freedom of press in TGC's messages, the attitude towards the government regarding the problems faced by the media, and the alternatives offered regarding freedom of the press are included as questions.

The questions of the study are as follows:

- a) To what extent does TGC include the freedom of the press in its messages?
- b) Does TGC criticize and/or condemn the government regarding the problems faced by the media in the messages?
- c) Has TGC put forward an alternative in the messages regarding freedom of the press?

2.2. Scope and limitations of the research

In the study, 155 press releases/messages published by the Turkish Journalists Association between January 1, 2022 and November 1, 2022 are discussed.

2.3. Research method

In this study, using content and discourse analysis, it is determined which topics, concepts and facts are dominant in the messages published by TGC; thus, it is tried to create a panorama about the media order and functioning in Turkey.

3. The problem of freedom of the press in Turkey

Freedom of the press is the freedom to "disclose news, ideas and thoughts freely by means of multiplier". It includes the right to freely collect information and ideas, to reproduce them by commenting and criticism, and to publish and distribute them freely (Dönmezer, 1976, p.41). The press is an important tool not only for the expression of thought, but also for its creation. It is a kind of barometer of democracy (Charon, 1992, p.201). The phenomenon that brings together the concepts of press and democracy is freedom of thought.

It is known that the press in Turkey was established by the state. The history of the Turkish press began with the Vekayi-i Mısriyye Newspaper published in 1828 (Erdem, 2017, p.60). While newspaper bosses were generally trained in journalism until 1948, businessmen began to take an interest in the press from this date on, and a new era opened in the press. The 1980s were another turning point in the Turkish press in terms of laying the foundations of monopolization in the press (Erdem, 2017, p.65-66). According to Tokgöz (2017, p.50), with the entry of new holdings into the media in the 1980s, the media ownership left the hands of journalist families and began to pass into the hands of the big giants of the Turkish economy. Since the second half of the 1990s, with the spread of private televisions, the press sector was completely surrounded by holdings, thus the first major *break* in the traditional process of the media.

The real big break occurred in the years following 2007-2008. A new era started when the AKP won the elections held on July 22, 2007 by 47 percent and the closure case against the AKP was concluded in favor of this party the following year. The AKP government was only able to accelerate the steps of establishing its own historical bloc in this period; because since 2007, the dominance in the central institutions and organizations of the old historical bloc has gradually shifted in favor of the AKP, and the ruling party has gained important positions against the old bloc (Ayan, 2019, p.27-28). While this superiority continued to exist increasingly as a "power" in the period from 2008 to July 15, 2016, after the coup attempt on July 15, the media entered a period in which they would experience difficulties in terms of freedom of the press. In this period, there were almost no intermediate tones in the Turkish press, and the media stepped into a vicious process as a black and white picture:

“The third term of AKP; In addition to closing media outlets and changing their ownership structures, there had also been a period when trustees were appointed to these organizations, journalists were left unemployed, pushed into the background, threatened, attacked, detained and even arrested. Therefore, the Turkish media had not only been brought to its knees (...), but the physical or psychological pressure directed at media organizations and journalists by the government had also put the media under the control of the AKP. Practices such as pressure, force, threats, defamation, arrests

and targeting were almost the only policy implemented by the AKP to the entire society, especially between 2016 and 2018” (Ayan, 2019, p.217).

As a matter of fact, according to the 2021-2022 Press Freedom Report (2022), prepared by the Journalists' Union of Turkey (TGS); 23,907 of the registered employees in the Press, Broadcasting and Journalism business line carry out journalism activities. According to the data of the Turkish Statistical Institute (TUIK), while the general unemployment rate is 12% in 2021, the unemployment rate for journalism graduates is 18.3%. 26 journalists are in prison for their press activities. Journalists are mostly accused of "membership in an armed organization" and "making propaganda for a terrorist organization". In addition, in the last 1 year, 31 journalists have been detained for 52 days in total, 60 journalists have been investigated, 273 journalists have been tried in 128 cases, and journalists have been sentenced to a total of 75 years, 5 months and 26 days in prison, 57 journalists have been physically attacked, 32 journalists have been verbally threatened. Access to 54 news sites and 1,355 news content is blocked, and it is decided to remove 19 news from the content. Radio and Television Supreme Council (RTÜK) imposed an administrative fine of 10,427,902 TL in total with 61 separate decisions. In 2021, 559 press cards are cancelled. Press and Announcement Institution imposed a total penalty of 25 days for newspapers (Cumhuriyet is sentenced to 16, Evrensel to 5, Sözcü to be sentenced to 4 days).

While the general panorama on the media order in Turkey is like this, the attitude of professional press organizations is also framed by the level of closeness to the government or the opposition. While there are not a single objection raised by the pro-government professional organizations or associations regarding press freedom violations, the criticisms against the government are almost treated as "debauchery" and "separatism". Even Abdurrahman Dilipak, who left the pro-government Yeni Akit newspaper, reacted to this approach by republishing a column in 2019:

“For some, the duty of media dogs is "gatekeeper". Deterrence, questioning, filtering against disinformation expected from them... If someone tries to come at you through the press, you also have a press. Or you can defend yourself against false-false allegations about you or you have the opportunity to respond to the other party in the same way... In other words, you say to the people in front of you that "two can play at that game". You show your media like you are showing a gun under a jacket... (...) There are those who see and use the media as a "Trojan Horse". For some, the media is a trampoline, for some a "flagship" for "total war", for some an "attack base", for some a "shield", for some a "deterrent weapon"... (...)The press also blesses itself; it is the deception of what they call the public interest. There is only one public interest, and that is the dominance of the nation, its own leader, organization, ideology and political thought and belief. Others are either ignorant or treacherous... The press is free but others are not? Can freedom justify posing a clear and imminent threat to the

rights and freedoms of others, and hostile attitudes towards their reputation?"
(<https://www.habervakti.com/dilipak-yazdi-media-kimin-kopegi>).

It is noteworthy that in the process in question, pro-government journalists and columnists also complained about violations of press freedom from time to time.

3.1. Media order and TGC in Turkey

Turkish Journalists Association (TGC) is Turkey's largest professional media organization. As of November 2022, there are 3 thousand 780 permanent members. In order to become a member of the Association, it is required to work under a contract in the written and visual media, subject to the Press Labor Law No. 5953 (commonly known as the Law No.212), to have a press card and to have at least 2 years of professional experience. These conditions indicate that it is not easy to become a member of the organization. Certain criteria are sought for membership, and those who fulfill them can be admitted to the Association.

Since the media system in Turkey is not exempt from social conditions, restrictions, pressures and obstructions on the written and visual media are continuous. TGC reacts to this situation by means of press statements (messages) it publishes, sometimes it organizes joint press conferences with other press professional organizations or makes joint written statements depending on the weight of the issue. TGC, which is supposed to take steps to improve the personal rights and working conditions of its member journalists under normal circumstances, works to expand the narrowed space of the media due to *the conjuncture*.

According to Mutlu (2005, p.208-209), under normal conditions, in the communication age we live in, digitalization not only constitutes the most important link in the globalization of communication, but also changes the way of communication, and therefore our way of thinking, perceiving and comprehending. Even before that, developments in communication technologies at the end of the last century caused changes in the institutional structure of the media. Media tools that are renewing themselves day by day with the giant media organizations that emerged as a result of developments such as mergers, mergers, acquisitions and international partnerships are made available to large masses. The undeniable reality of today is the rapid spread of the West and especially the American culture through the globalizing media (Ayık, 2019, p.42). The argument that power relations are increasingly under their control in favor of global media conglomerates in the digital age is very simple, but difficult to refute (Fenton, 2020, p.35). The most important emphasis on the media dimension of globalization is this change in the institutional structure. However, while the

aforementioned change manifested itself similarly all over the world, an accidental situation emerged in Turkey: Between the years 2000-2015 and later, the media order created by globalization changed ownership and is handed over to the *conservative capital*.

Especially after the 2001 crisis, media ownership started to change hands gradually. Relatively moderate and liberal media bosses have begun to give way to conservative and pro-government bosses. Names close to the government such as Albayrak Family, Ethem Sancak, Erdoğan-Yıldırım Demirören, Kalyoncu Family, Hasan Yeşildağ have almost 90 percent of the Turkish media. Thus, the era of mediocracy, which expresses the dominance of the media, has ended, and the era of mediocracy, in which the government establishes hegemony through the media, has begun. These newspapers and TV channels, which are described as "partisan media" by the opposition, have begun to "one-stop" even their headlines. Not only the brain of the media, but also the structure of the spine has changed. In the words of Lee McIntyre (2022, p.86), "How could adhering to journalistic values such as objectivity, honesty, rigor, and balance lead to distraction from the truth?" Truth and reality took the form of verses presented from a single source.

At this point, not only the print media but also TV channels entered the mediocracy process. The news bulletins of the TV channels close to the government started to turn into the program "İcraatın İçinden" (Through the Action) of the 1980s. Public opinion was bombarded with propaganda. Perception management has created an ossified structure in society through mediocracy. Citizens were not provided with opportunities to distinguish between right and wrong, and a policy of "stupidizing" was pursued thanks to manipulation, perception management and news framing. Thus, the thread of reality has been broken, and "lie" has been replaced in the void that has arisen. In the words of Byung-Chul Han (2021, pp.10-11), "The immune paradigm and the globalization process are not in harmony. The otherness that caused the immune reaction would have resisted the process of disintegration." "Immunity" here means a protective response to a risk. Based on this analogy, the following can be said: Although it does not fully comply with Byung-Chul Han's metaphor of globalization, the Turkish media developed itself in the globalization process, made its technological breakthroughs, adapted its structure to digitalization, but eventually surrendered to *the virus*.

For example, for about 10 years in Turkey, the press conferences, rallies, visits, opening ceremonies and speeches of Recep Tayyip Erdoğan, first as the Prime Minister and then as the President, have been broadcast live by all news channels, with the exception of 1-2 TV channels. No broadcaster has dared to interrupt Erdogan's speech. During the election periods,

while Erdogan is speaking, live broadcasts are sometimes made 5-6 times a day and these live broadcasts continue for hours. The opposition, on the other hand, has the chance to appear on the screen with live broadcast at the Assembly group meeting, which is usually held on Tuesdays, only once a week. How long this live broadcast will last or whether it will be interrupted is at the mercy of media managers.

Within this media system, the Journalists Association of Turkey has undertaken the function of acting sensitively and raising awareness about the freedom of the press.

4. Analysis of TGC's press releases

In the study, 155 press releases/messages published by the Turkish Journalists Association between January 1, 2022 and November 1, 2022 are discussed. In the aforementioned messages, the reactions of the TGC in the face of freedom of the press and events such as blocking, banning and attack in this direction are analyzed, and the contents of 155 messages are shown in tables.

In addition, by conducting a discourse analysis of the messages, the difficulties faced by the Turkish media regarding freedom of the press are tried to be examined from a critical point of view.

47 of the 155 messages published by the Association are about freedom of the press, attacks and threats against journalists. The number of commemorative and congratulatory messages on important days is 44. Visits to the Association and routine meetings are the subject of 26 messages. Awards and exhibitions come in third place with 24 explanations and messages. The number of messages regarding the personal rights of journalists is 8. 5 of the messages are condolences and funeral statements, and one of them is the difficulties experienced by the press in the face of international developments.

Table 1: Thread transcripts in TGC's messages

Freedom of the press	Attack and threat to journalists	Commemoration /celebration on important days	Visits and routine meetings	Awards and exhibitions	Personal rights of journalists	Condolences and funeral	International developments
36	11	44	26	24	8	5	1

Content and discourse analysis of 27 of 36 messages about "freedom of the press", which is the subject of the study, is conducted. The other 9 messages, although they are related to the freedom of the press, are not taken into consideration because they are only "preliminary news".

In the message titled "Democracy cannot be talked about in a country where journalists are not free" published by TGC on January 7, 2022, the views of the Board of Directors of the Turkish Journalists' Association on "January 10 Working Journalists' Day" are included. In the message, it is stated that democracy cannot be mentioned in a country where journalists cannot do their duty and free circulation of news cannot be ensured, and that Turkey is facing a dark picture for the press. In the message, it is emphasized that one-third of the journalists working in hundreds of media organizations that are closed due to the pressure of the government in the last 10 years are unemployed, and that 95 percent of the media is under the control of the government. In the message referring to the previous year, it was stated that broadcast bans, fines, lawsuits, detentions, arrests, censorship and self-censorship have become daily events. In the statement, it is stated that according to the report prepared by the TGC Press Museum Information and Documentation Center, 284 lawsuits are filed against journalists in 2021. It is stated that 141 blocking orders are issued for the news, videos, columns and tweets of journalists, 24 journalists are detained in 19 incidents, and 34 journalists are still in prison. In addition, it is stated that 390 journalists are dismissed in 2021 and 139 resigned due to pressure. It is stated that RTÜK fined Fox TV, Halk TV, Tele1, KRT and Habertürk 71 times and decided to stop broadcasting five times. It is stated that the Press Advertisement Institution has given a total of 110 days of cutting advertisements to the newspapers Birgün, Cumhuriyet, Evrensel and Sözcü. In the message, it was noted that 146 journalists who were targeted in 120 events in 2021 were verbally and physically attacked, and journalists were censored in 80 events and news (TGC, 07.01.2022). In the message of the Association, it is emphasized that democracy cannot be mentioned in a country where journalists cannot perform their duties and the free circulation of news cannot be ensured, and that journalists can work and perform their duties freely is an inseparable part of democracy.

The title of the TGC message on January 22, 2022 is "Detaining journalists will not bring democracy". This time, the Association made a statement regarding the detention of journalist Sedef Kabaş for insulting the President. In the message, it is emphasized that, according to universal journalism principles, freedom of expression includes not only positive and harmless news or thoughts, but also thoughts that "shock, hurt and disturb the state". In

addition, it is emphasized that freedom of expression is one of the most fundamental freedoms of a democratic society, and it is stated that the way to protect public opinion is through freedom of expression. In the statement, it is stated that if journalists are regularly threatened, detained and arrested in the country, both the future and democracy of the society are in danger; it has been stated that the governments have to tolerate even the most severe criticisms directed at them, as well-established jurisprudence of the courts (TGC, 22.01.2022).

The title of the Association's message dated January 24, 2022 is "RTÜK continues to punish journalism". In the statement, the sentences given to Tele1 and Fox TV by RTÜK are criticized. In the statement, it is stated that after the arrest of journalist Sedef Kabaş; at the meeting held by RTÜK, Tele1 is fined 5 percent, and the Democracy Arena program is suspended for 5 weeks. A 3 percent administrative fine was ruled unanimously for Uğur Dündar's criticism of RTÜK President Şahin; it is announced that FOX TV is fined 3 percent due to the statements of main news presenter Selçuk Tepeli.

In the message, it is argued that the decisions of RTÜK are a direct intervention in the profession of journalism and are unconstitutional (TGC, 24.01.2022).

In the TGC's message titled "No one will be able to discredit the journalists" dated February 17, 2022, it was stated that it is almost impossible to do journalism under these conditions by listing the developments in the last week when the freedom of the press was violated. The Association reacted to the approval of the sentences and the arrest of Murat Ağirel, Barış Pehlivan and Hülya Kılınç for their news about the National Intelligence Organization (MIT) personnel who lost their lives in Libya. In addition, Hülya Kılınç, one of these journalists, who was arrested in Manisa and sent to prison, reacted to the appointment of a female police officer from the morality desk, instead of the execution desk police. Moreover, the Association objected to RTÜK's fine and five program suspensions to Halk TV for journalist Ayşenur Arslan's views on the Turkish Resistance Organization (TMT) in Cyprus. Another issue that the Association reacted to is that the owner and reporter of Mersin Haberci newspaper, who made news about the integrated waste facility tender of Mersin Metropolitan Municipality, was attacked by the CHP Provincial Youth Branch with dyed and egg. TGC also reacted to the detention of Mezopotamya Agency (MA) reporter Zeynep Durgut, without justification, during the house raid in Şırnak's Cizre district.

In this message, TGC criticized not only the government but also the Mersin Provincial Youth Branch of the main opposition party CHP. Still, the Association seems hopeful for the future of journalism:

“As you can see, targeting journalists has become commonplace. All kinds of justifications are used for the detention of journalists, without seeking the condition of compliance with the law and justice. It seems that it is almost impossible to do journalism under these conditions. However, this country has a strong journalism vein. No one has the right to hinder, discredit or threaten our colleagues who do this profession with dignity and self-sacrifice. No one will forget these journalists who made a mark on history and were witnesses of the period in which they lived. However, no one will remember and forgive those who showed this injustice, cruelty and violence to journalists” (TGC, 17.02.2022).

The title of the Association's message dated March 28, 2022 is "Another obstacle is being brought to citizens' access to news". TGC stated that with the omnibus law proposal submitted to the Parliament, it would pave the way for new prison sentences to be imposed on journalists. In the message, it was stated that, according to the proposal, three years' imprisonment is in question for the news that would harm the reputation of the companies, and it was claimed that the economy journalists were made a veiled threat (TGC, 28.03.2022).

The target of the message published by TGC on April 7, 2022 is RTÜK. In the statement titled “RTÜK has again blocked the citizens' right to receive information”, it was criticized that Halk TV, KRT and Tele1 were fined for reporting child abuse in a Qur'an Course in Erzurum upon the complaint of the Presidency of Religious Affairs (TGC, 07.04. 2022).

On the same day, Secretary General Sibel Güneş was invited on behalf of the Journalists Association of Turkey to the weekly regular group meeting held by the İyi Party on Wednesday, April 6, 2022, in the Grand National Assembly of Turkey. The text of the speech that Güneş gave to the group on the basic problems of journalists was published as a statement of the Association. After drawing attention to the problems of journalists regarding various professional and personal rights, Güneş criticized the freedom of the press in Turkey (TGC, 07.04.2022).

On May 2, 2022, the Association published a message titled “Stop punishing journalism” on the occasion of World Press Freedom Day. In the message, there are also criticisms of the government:

“On World Press Freedom Day, again, we cannot talk about a free press in Turkey. We are trying to do journalism in a country where the rights of journalists are violated, the free circulation of news, the right to a fair trial and citizens' access to news are prevented. In an environment where fundamental rights and freedoms are ignored, the

government and its partners continue to target journalists, pave the way for physical attacks, and reward those who attack journalists with impunity. Keeping journalists in prison on arbitrary accusations, detentions and long periods of detention continues as an insult to democracy (...)

We call on the representatives of the government and all politicians to abandon the mentality that sees journalism and news as a crime, targeting journalists, and to ensure the free circulation of news. We want the journalists in prison to be released, the obstacles to the work and organization of journalists to be removed, and the punishment of journalism to be stopped” (TGC, 02.05.2022).

The title of the TGC's message dated 11 May 2022 is "RTÜK should stop issuing fines on behalf of the government". RTÜK's majority vote to fine Flash TV, Halk TV, Tele1 and KRT on the grounds that CHP Özgür Özel and TİP member Ahmet Şık had humiliated the government in their statements about the Gezi Events has been criticized by The TGC Board of Directors. In the message it published, TGC used the phrase "In order for democracy to flourish in Turkey, news must circulate freely and citizens must access news without censorship." The content of the message is as follows:

“The Radio and Television Supreme Council (RTÜK), which should be autonomous, interferes with journalism, blocks the news, and carries out the duty of censorship and punishment on behalf of the government. TV channels where the government's practices that are not in the public interest are criticized are definitely punished. (...)

This decision once again revealed that RTÜK bases all its activities on protecting the interests of the government. These decisions, which will economically weaken the media organizations that criticize the government and prevent the employees from receiving their salaries, are also against the Constitution and against the freedom of expression of the press and thought” (TGC, 11.05.2022).

The government's law proposal, which includes regulations regarding social media, was also met with a reaction by the TGC. In the message titled “Social Media Draft Law was prepared to hide the news from the public” dated May 27, 2022, the government was asked to withdraw this draft law:

“Looking at the draft law in general, it was prepared to hide the news from the public on the eve of the election. It will hinder the public's right to be informed and informed. If it becomes law, it will create new crimes, increase the existing censorship on the freedom of expression of the press and thought, and cause many inequalities. The draft law is against freedom of expression in terms of necessity, proportionality and expediency. It is obvious that the methods envisaged by the draft law will result in excessive censorship and therefore pose a danger to freedom of expression.” (TGC, 27.05.2022)

The target of the TGC message published on May 30, 2022 is again RTÜK. RTÜK fined Tele1, KRT, Flash TV and Halk TV, which published the statements and documents of CHP Chairman Kemal Kılıçdaroğlu, by a high rate of 3 percent. In the statement made by the TGC, titled “RTÜK hinders the public's right to receive information”, it was stated that this penalty

was a blow to the Constitution, freedom of the press, right to information and democracy. In the message, the biggest obstacle to freedom of the press is the fear of punishment and the threat of punishment while broadcasting television and radio news. This decision of the RTÜK will again act as a deterrent from discussing public issues and cause censorship and self-censorship. According to our Constitution, freedom of the press includes the freedom to receive or impart information or ideas without the intervention of official authorities” (TGC, 30.05.2022).

TGC's message dated 2 June 2022 consists of the opinions of the Secretary General of the Association, Sibel Güneş, regarding the Social Media Draft Law, at the Digital Media Commission meeting. During the meeting, Güneş gave information about the Association's report on the draft law, stated why they were against the law, and said that if the draft became law, the freedom of the press and expression of thought would disappear. Sibel Güneş argued that if this draft law is put into effect, any news that the government does not like will be called “disinformation” and a penalty will be demanded (TGC, 02.06.2022).

RTÜK is at the center of the TGC's statement dated 8 June 2022. The attempt to collect the not finalized fines against Tele1 before the election through taxes was criticized in the message titled “RTÜK is in an effort to silence the press”. In the statement, "While it is clear that the final sentences given to Tele 1 were initially unconstitutional, that it would be returned from the judiciary within the scope of Law No. 6112, and that indefinite fines could even be cancelled, acting hastily and trying to silence the press in this way will never be acceptable and will not succeed," the statement said. ” was said (08.06.2022).

In the Association's message, dated 9 June 2022, titled "Citizens' right to receive information should not be denied", the detention of 21 journalists in Diyarbakır in an early morning operation was criticized (TGC, 09.06.2022).

On June 21, 2022, organizations named TGC, TGS, Press Council, TYS, DİSK Basın-İş, PEN Türkiye, TÜRKYAYBİR held a press conference to withdraw the Social Media Draft Law, which was expected to be submitted to the Grand National Assembly of Turkey, and posted a message which title was "Press Professional Organizations said #NototheCensorshipLaw". Professional Organizations pointed out that the government is trying to aggravate pre-election censorship and self-censorship in order to create a monophonic society (TGC, 21.06.2022).

On June 29, 2022, TGC published a new message titled "RTÜK should stop issuing fines on behalf of the government". In the message, it was emphasized that Halk TV and KRT were

fined due to the complaints of Interior Minister Süleyman Soylu for covering Sedat Peker's allegations, while Tele1 was fined 3 percent for the views in the program called 18 Dakika (18 Minutes). It was stated that administrative sanctions were imposed on TGRT on the grounds that the broadcast ban was not complied with in the program called Gündem (Agenda). On the other hand, it was stated that Radio Sputnik was fined because the name of the alcohol brand was mentioned in the Seyir Hali (Cruising) program (TGC, 29.06.2022).

TGC's message dated 30 June 2022 includes the joint statement of various press professional organizations regarding the Social Media Draft Law. In the message titled "From the Press Professional Organizations to the Public", it was emphasized that the withdrawal of the draft law for rearrangement was pleasing but insufficient. In the joint statement said, "It is unacceptable to bring the proposal back to the agenda of the Parliament in its current form, which we have been discussing and opposing for days. If a law regulation is to be made regarding the press, it should be prepared together with the professional organizations of the press, without repeating the same mistake" (TGC, 30.06.2022).

In the statement of TGC dated 6 July 2022, "From 11 press professional organizations to the public: We reject the morality guard of the Press Advertisement Institution!" title is used. In the statement said that, "We reject the new Principles of Ethics for the Press, which arbitrarily imposes a broad censorship power on the Press Advertisement Agency. The publication of this decision, which is in harmony with and preparation for the provisions of the censorship law, in the Official Gazette despite the withdrawal of the law, is a new manifestation of the "I did it and it's done." mentality. Press Advertisement Institution is preparing to become the RTÜK of all written and digital media. We will not accept this. We are launching legal initiatives against new moral principles that will increase censorship" (TGC, 06.07.2022).

The title of the TGC statement dated 17 August 2022 is "RTÜK should give up its duty to impose fines on behalf of the government". In the statement, it was stated that RTÜK fined Halk TV for the allegations that the evaluations in Medya Mahallesi (Media District) had humiliated President Erdoğan and for the evaluations in the Görkemli Hatıralar (Glorious Memories) Programme. Also, Tele1 TV's Dr. It was stated that Ekrem Karakaya was punished for allegedly not complying with the publication ban regarding the murder in Konya, and www.tele1.com.tr was penalized for allegedly providing financial support over the internet. In the statement, after the Presidency of Religious Affairs' petition, it was stated that Prof. Dr. Celal Şengör was fined for his evaluation of "Musa Prophet" in the Teke Tek (One on One) Program; and Netflix was punished by removing the broadcast from the catalog

due to the animation Jurassic Word Cretaceous Camp. In the comment section of the message, it was stated that “RTÜK continues to embarrass Turkey alongside modern countries with its negative attitude” (TGC, 17.08.2022).

The message of the Association dated August 23, 2022 again targets the Press Advertisement Agency. TGC made a statement titled “We call on BİK to abandon its decision of violation of rights against Evrensel Newspaper” and in this statement, it criticized the Press Advertisement Agency for its attitude towards Evrensel Newspaper and for ending the newspaper's right to publish official announcements and advertisements (TGC, 23.08.2022).

Two days later, the message titled "Press Professional Organizations said no to the unlawful practices of the BİK" was published regarding the joint press conference organized by the press professional organizations on the attitude of the Press Advertisement Agency (TGC, 25.08.2022).

The message titled “‘Censored Life’ meeting held”, published on September 27, 2022, is about the meeting jointly organized by the Journalists Association of Turkey (TGC), the Writers Union of Turkey, the PEN Writers Association and the Turkish Publishers Union. In the meeting, “the censorship brought to news, books, music, theater and cinema, which is an example of the government's intervention in the lifestyle of the citizen” was discussed (TGC, 27.09.2022).

The title of the TGC's message dated 3 October 2022 is "Press Professional Organizations: The government should withdraw the draft law it prepared to aggravate censorship before the election". Representatives of the Journalists' Association of Turkey, Journalists' Union of Turkey, Writers' Union of Turkey, DİSK Press Business, Press Council, PEN Writers' Association, Turkish Publishers' Association held a meeting in Istanbul and demanded the withdrawal of the Social Media Draft Law, which is expected to be submitted to the Turkish Grand National Assembly the next day (TGC, 03.10.2022).

The addressee of the TGC message dated 7 October 2022 is also RTÜK. In the message with the headline “RTÜK continues to hand out fines on behalf of the government on the way to the elections”, it was stated that Halk TV, Tele 1, KRT and Kafa Radio were fined by 3 percent by the majority of the votes. “RTÜK cited the discussion of the allegations of organized crime organization leader Sedat Peker on television and the "humiliation" of Serhat Albayrak and Zehra Taşkesenlioğlu as reasons for these decisions. Kafa Radio was fined 3 percent for criticizing the words of former Parliament Speaker İsmail Kahraman who said,

“We did not fire a single bullet in the liberation of İzmir.” expression was used (TGC, 07.10.2022).

TGC's message dated October 14, 2022 bears the headline "Censorship law will prevent citizens from accessing the news". The Association reacted to the adoption of the Social Media Law by the Turkish Grand National Assembly:

“Although the government controls 90 percent of the media, it has not been able to prevent journalists from doing their duty as they wish.

With the enactment of the Press Law, known as the Censorship Law in the public, and the Law on Amending Certain Laws, there will be more negative changes than the current situation in the field of freedom of expression of the press and thought. Data on epidemics affecting public health such as Covid, announced by health professional organizations, inflation rates announced by economists, mining accidents, environmental pollution that may be caused by companies, or the concealment of the statements of criminal organization leaders by the government and changing them will be defined as misleading the public. The independence of the judiciary is a serious problem in our country. The right of journalists and citizens to a fair trial is constantly denied. The Anti-Disinformation Unit was established without passing this law in the Parliament. Any news that does not support the work of the government will be defined by this unit as misleading the public. It will be facilitated by the courts to impose prison sentences of up to three years on both journalists and citizens who share the news.” (TGC, 14.10.2022)

The TGC message dated October 20, 2022 is also about RTÜK and bears the headline "TGC's reaction to the penalty given to Tele1 TV: RTÜK should stop blocking the citizens' right to access information". Noting that the penalty imposed by RTÜK on Tele1 TV was an intimidation against critical journalism, the Association expressed the following views:

“RTÜK decided by majority of votes that Tele1 TV would be shut down for three days on the allegation that it 'broadcasts based on language, religion and race discrimination' in clause 8/1/b of the law numbered 6112, and repeated this twice in a year. The next stage will be the termination of the channel's broadcasting life. The decisions of RTÜK, which continues to impose heavy penalties with the aim of blacking out the screen while going to the elections, are a direct intervention in the journalism profession and are against the Constitution. Sanctions are disproportionate. It aims to discourage discussion of public issues. It leads to censorship and self-censorship. RTÜK should work in accordance with the founding law, keep an equal distance from all media outlets, respect the Constitution, the freedom of the press and the freedom of expression.” (TGC, 20.10.2022)

5. Findings

When the messages of TGC are analyzed, it is seen that the most important agenda item is freedom of the press.

Two main issues stand out in the 27 messages examined between January 1 and November 1, 2022: 14 of the messages are related to the Social Media Draft Law prepared by the

government and 9 of them are related to the bans of the RTÜK. 4 messages were also published on other subjects, three of which were related to the Press Advertisement Institution.

Table 2. Content of messages about freedom of the press

Messages about the Social Media Draft Law	Messages about RTÜK	Messages on other topics
14	9	4

The research questions are answered as follows:

- a) TGC has included the issue of freedom of the press to a large extent in the messages it has published, and has considered this issue as its top priority.
- b) Although TGC is a professional organization, it took political risks and criticized the government in its messages about the problems faced by the media.
- c) TGC has put forward an alternative regarding freedom of press in messages. Especially on the Social Media Draft Law, which contains the most messages in the period covered by the research, "If a law regulation is to be made regarding the press, it should be prepared together with the professional organizations of the press, without repeating the same mistake." was said. RTÜK is also frequently invited to respect the Constitution, the freedom of expression of the press and thought, and to act impartially in its decisions.

6. Conclusion

When the content and discourse analysis of the press releases/messages made in the first 10 months of 2022 by the Turkish Journalists' Association, Turkey's largest and most influential media professional organization the DNA of the media in Turkey is revealed to a large extent. At that time, the most emphasized topic by the Association on freedom of the press is the "Social Media Law" brought by the government. The second important topic is RTÜK penalties and bans. Both of these titles essentially cover the limitations on freedom of the press.

Although TGC is a professional organization, it is not content with just defending the personal rights of its members; has reacted to the restrictions, threats, bans and penalties surrounding the media.

TGC keeps a distance from street actions and protests that are carried out in order to stand up to the pressures of the media; this is the only point that can be criticized. However, the suspension of such demonstrations and the prevention of such demonstrations by the Governorships after the coup attempt on 15 July 2016 can be considered a reasonable justification for the Association.

On the other hand, the extent to which the Association is effective in the public through its statements and messages is another issue that needs to be investigated. It is obvious that non-governmental organizations -if this is a media professional organization- will not be sufficient with their press releases, reports and lobbying activities alone. The active participation of journalists who are members of this process and their joint ownership of the problems of the media will contribute to the opening of democratic channels.

References

- Ayan, V. M. (2019). *AKP devrinde medya âlemi*. Yordam Book.
- Ayık, S. (2019). Dijital çağda habercilik. In Özdemir, Z., Çetinkaya, A. (Eds.). *Dijital çağda medyanın küreselleşmesi ve yeni medyanın ekonomi politiği*. (pp 35-58). Der Publication.
- Charon, J. M. (1992). *Medya dünyası*. İletişim Publication.
- Dönmezer, S. (1976). *Basın ve hukuku*. İstanbul University Publication, No: 2213.
- Erdem, B. (2017). *Avrupa standartlarına göre Türkiye’de basın özgürlüğü*. Cinius Publication.
- Fenton, N. (2020). *Yeni medya eski haber*. Bulut, S. (Trans). Doruk Publication.
- Han, B. C. (2021). *Yorgunluk toplumu* (7th ed.). Yalçın, S. (Trans). Açılım Book.
- Horozgil, D. (2012). İfade ve basın özgürlüğü çerçevesinde soruşturma evresinde yayın yasakları üzerine bazı tespit ve değerlendirmeler. *Journal of Hacettepe Faculty of Law* 2(2), 146-164.
- Kurban, D. ve Sözeri, C. (2013). *Türkiye’de özgür ve bağımsız bir basın için siyasa önerileri*. TESEV Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi - 4.
- Mcintyre, L. (2022). *Hakikat-sonrası* (2nd ed.). Biçici, M. F. (Trans). Tellekt.
- Mutlu, E. (2005). *Globalleşme, popüler kültür ve medya*. Ütopya Publication.
- Sancar, T. Y. (2006). *Türklüğü, Cumhuriyeti, Meclisi, hükümeti, adliyeyi, bakanlıkları, devletin askeri ve emniyet muhafaza kuvvetlerini alenen tahkir ve tezyif suçları*. 2nd Edition. Seçkin Publication.
- Tokgöz, O. (2017). *Temel gazetecilik* (12th ed.). İmge Bookstore.

Online resources

- BBC Turkish (2022). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61307115>. Date of access: 27.10.2022.
- Official Newspaper (2022). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221018-1.htm>. Date of access: 07.11.2022.
- Sözcü (2022). <https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/sosyal-medya-yasasi-maddeler-nedir-sosyal-medya-duzenlemesi-yasalasti-mi-7418087/>. Date of access: 07.11.2022.
- TGC Press Freedom Report (2022). <https://tgs.org.tr/tgs-basin-ozgurlugu-raporu-2021-2022/>. Date of access: 27.10.2022.
- TGC (07.01.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3162-tgc-gazetecinin-%C3%B6zg%C3%BCr-olmad%C4%B1%C4%9F%C4%B1-%C3%BClkede-demokrasiden-s%C3%B6z-edilemez.html>. Date of access 08.12.2022.
- TGC (22.01.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3181-tgc-gazetecileri-g%C3%B6zalt%C4%B1na-almak-demokrasiyi-getirmeyecektir.html>. Date of access: 08.12.2022.

- TGC (24.01.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3187-tgc-rt%C3%BCk-gazetecili%C4%9Fi-cezaland%C4%B1rmaya-devam-ediyor.html>. Date of access 08.12.2022.
- TGC (17.02.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3220-tgc-gazetecileri-itibars%C4%B1zla%C5%9Ft%C4%B1rmaya-kimsenin-g%C3%BCc%C3%BC-yetmeyecektir.html>. Date of access: 08.12.2022
- TGC (28.03.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3271-tgc-yurtta%C5%9Flar%C4%B1n-habere-eri%C5%9Fimine-bir-engel-daha-getiriliyor.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (07.04.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3289-tgc-rt%C3%BCk-yine-yurtta%C5%9Flar%C4%B1n-haber-alma-hakk%C4%B1n%C4%B1-engelledi.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (07.04.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3287-tgc-tbmm%E2%80%99de-gazetecilerin-sorunlar%C4%B1n%C4%B1-anlatt%C4%B1.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (02.05.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3351-tgc-3-may%C4%B1s-d%C3%BCnya-bas%C4%B1n-%C3%B6zg%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BCn%C3%BC-nedeniyle-a%C3%A7%C4%B1klama-yapt%C4%B1-2.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (11.05.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3365-tgc-rt%C3%BCk-iktidar-ad%C4%B1na-ceza-da%C4%9F%C4%B1tmaktan-vazge%C3%A7melidir-2.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (27.05.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3544-tgc-%E2%80%9Csosyal-medya-tasar%C4%B1s%C4%B1-haberi-halktan-saklamak-i%C3%A7in-haz%C4%B1rlanm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r%E2%80%9D.html>. Date of access 08.12.2022.
- TGC (30.05.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3394-tgc-rt%C3%BCk-kamuoyunun-haber-alma-hakk%C4%B1n%C4%B1-engelliyor-2.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (02.06.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3422-tgc-tbmm%E2%80%99de-sosyal-medya-yasa-tasar%C4%B1s%C4%B1-yla-ilgili-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9F%C3%BCn%C3%BC-a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (08.06.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3431-tgc-rt%C3%BCk-bas%C4%B1n%C4%B1-susturma-gayreti-i%C3%A7indedir.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (09.06.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3431-tgc-rt%C3%BCk-bas%C4%B1n%C4%B1-susturma-gayreti-i%C3%A7indedir.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (21.06.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3461-bas%C4%B1n-meslek-%C3%B6rg%C3%BCtleri-sans%C3%BCryasas%C4%B1nahay%C4%B1r-dedi.html>. Date of access: 08.12.2022.

- TGC (29.06.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3459-tgc-rt%C3%BCk-iktidar-ad%C4%B1na-ceza-da%C4%9F%C4%B1tmaktan-vazge%C3%A7meli.html>. Date of access: 21.11.2022.
- TGC (30.06.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3458-basin-meslek-%C3%B6rg%C3%BCtleri%CC%87nden-kamuoyuna.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (06.07.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3463-11-basin-meslek-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BCnden-kamuoyuna-basin-i%CC%87lan-kurumu%E2%80%99nun-ahlak-bek%C3%A7i%CC%87li%CC%87%C4%9Fi%CC%87ni%CC%87-reddedi%CC%87yoruz.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (17.08.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3497-tgc-rt%C3%BCk-iktidar-ad%C4%B1na-ceza-da%C4%9F%C4%B1tma-g%C3%B6revinden-vazge%C3%A7melidir.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (23.08.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3509-tgc-bi%CC%87k-i-evrensel-gazetesi-ne-y%C3%B6nelik-hak-ihlali-karar%C4%B1ndan-vazge%C3%A7meye-%C3%A7a%C4%9F%C4%B1r%C4%B1yoruz.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (25.08.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3517-bas%C4%B1n-meslek-%C3%B6rg%C3%BCtleri-%E2%80%9Cbi%CC%87k%E2%80%99in-hukuksuz-uygulamalar%C4%B1na-hay%C4%B1r-%E2%80%9D-dedi.html>. Date of access: 08.12.2022.
- TGC (27.09.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3546-%E2%80%9Csans%C3%BCrl%C3%BC-hayat%E2%80%9D-toplant%C4%B1s%C4%B1-yap%C4%B1ld%C4%B1.html>. Date of access: 09.12.2022.
- TGC (03.10.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3551-bas%C4%B1n-meslek-%C3%B6rg%C3%BCtleri-i%CC%87ktidar-se%C3%A7im-%C3%B6ncesi-sans%C3%BCr-a%C4%9F%C4%B1rla%C5%9F%C4%B1rmak-i%C3%A7in-haz%C4%B1rlad%C4%B1%C4%9F%C4%B1-tasar%C4%B1y%C4%B1-geri-%C3%A7eksin.html>. Date of access: 09.12.2022.
- TGC (07.10.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3564-tgc-rt%C3%BCk-se%C3%A7ime-giderken-iktidar-ad%C4%B1na-ceza-da%C4%9F%C4%B1tmaya-devam-ediyor.html>. Date of access: 09.12.2022.
- TGC (14.10.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3574-tgc-se%C3%A7ime-sans%C3%BCr-yasas%C4%B1-ile-gidilmesi-yurtta%C5%9F%C4%B1n-habere-eri%C5%9Fimini-engelleyecek.html>. Date of access: 09.12.2022.
- TGC (20.10.2022). <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/3587-tgc%E2%80%99den-tele-tv%E2%80%99ye-verilen-cezaya-tepki-rt%C3%BCk-yurtta%C5%9F%C4%B1n-bilgiye-eri%C5%9Fim-hakk%C4%B1n%C4%B1-engellemekten-vazge%C3%A7melidir.html>. Date of access: 09.12.2022.
- Haber Vakti (2022). <https://www.habervakti.com/dilipak-yazdi-media-kimin-kopegi>. Date of access: 21.11.2022.

TÜRKİYE'DE İDEOLOJİK KUTUPLAŞMA BAĞLAMINDA SEÇİM ŞİDDETİ OLGUSU: 1960-1980 DÖNEMİ

Emre SAVUT¹, Veysel BAŞUSTA²

Öz

Bu çalışma, seçim manipülasyonunun ve siyasal şiddetinin bir alt türü olan seçim şiddeti kavramının genel hatlarından hareketle 1960-1980 dönemi Türkiye siyasetinin seçim şiddeti karakterini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Açık arşiv kaynaklarının temel veri toplama aracı olarak kullanıldığı çalışmada, askerî müdahaleler sonrası ilk genel seçimlerde devletin, seçim şiddetinin temel uygulayıcısı olduğu görülmüştür. Devletin ordu, yargı ve kolluk güçleri eliyle; baskı, tehdit, tutuklama ve askerî duruş sergileme olarak dört farklı seçim şiddeti tipinin uygulayıcısı olduğu saptanmıştır. Ayrıca, öğrenci gruplarının ve STK'ların başrolde olduğu seçim şiddeti eylemlerinde, sağ-sol siyasal kutuplaşmasını temsil eden siyasal partilere ve partilerin sivil taraftarlarına yönelik fiziksel saldırıların öne çıktığı; bunun yanında ateşli silah ve patlayıcı madde kullanımının da tercih edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelime: Seçim Şiddeti, 1960-1980 Dönemi, İdeolojik Kutuplaşma, Genel Seçimler

JEL Sınıflaması: D72, D74, K16

THE PHENOMENON OF ELECTION VIOLENCE IN THE CONTEXT OF IDEOLOGICAL POLARIZATION IN TURKEY: THE PERIOD BETWEEN 1960 AND 1980

Abstract

This study aims to reveal the characteristics of the electoral violence of Turkish politics in the 1960-1980 period, from the point of the general concept of electoral violence which is a sub-type of electoral manipulation and political violence. In this study, the open archive sources were used as the basic data collection tool. In the first general elections after the military interventions, it was seen that the state was the main implementer of electoral violence. It was also determined that the state was the perpetrator of four different types of electoral violence as pressure, threat, arrest and militaristic stance with the assistance of the army, judiciary and law enforcement forces. Furthermore, physical attacks have emerged in the acts of electoral violence in which student groups and NGOs have a major role, against the political parties representing the right-left political polarization and the civilian party sympathizers. In addition to this highly significant finding, it has been determined that firearms and explosives were opted to utilize.

Keywords: Electoral Violence, 1960-1980 Period, Ideological Polarization, General Elections

JEL Classification: D72, D74, K16

¹ Doç. Dr. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, esavut@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5671-1771

² Arş. Gör. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, vbasusta@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6131-2305

1. Giriş

Demokrasinin gelişim seyri incelendiğinde seçimler, demokratikleşmenin en önemli göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde de seçimler politik iktidarı belirleme hususunda, özellikle gelişmiş toplumlarda, demokrasinin vazgeçilmez bir koşulu olarak kendini göstermektedir. Ancak demokrasi kültürünü tam olarak sindirememiş ülkelerde seçimler, dezenformasyondan şiddete kadar geniş yelpazeye yayılan eylemleri içeren süreçleri ifade edebilmektedir. Seçim şiddeti de özellikle anti-demokratik toplumlarda siyasal şiddet olaylarının önemli bir çıktısı olarak cereyan etmektedir. Seçim sürecini etkilemek ve seçmenlerin oy verme davranışlarını şekillendirmek amacıyla ortaya çıkan seçim şiddeti olayları, iktidar sahiplerinin, iktidara talip olan siyasî aktörlerin ve parti sempatanlarının seçim süreci boyunca gerçekleştirdiği “şiddet” odaklı eylemler veya güvenlik endişesi yaratacak girişimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’de 1960-1980 dönemi genel seçimlerinde ortaya çıkan seçim şiddeti olaylarını mercek altına almaktadır. Başka bir deyişle çalışma, seçim şiddeti literatürünün “kim kime ne yaptı?” temel sorusuna Türkiye özelinde dönemsel bir cevap aramaktadır. 1960-1980 dönemi Türkiye’sinde ideolojik kutuplaşmaların keskinleşmesi sonucu ortaya çıkan siyasal şiddet olaylarının yoğunluğu, seçim şiddeti açısından dikkate değer bir inceleme alanı olarak kendini göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, uluslararası literatürde kabul görmüş seçim şiddeti kavramsal çerçevesini temel alarak, 1960-1980 döneminde Türkiye’de gerçekleşen genel seçimlerde ortaya çıkan seçim şiddeti olaylarının niteliğini, aktörler ve eylemler açısından analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma bir yandan askerî müdahaleler sonrası geçiş dönemlerini içermesi diğer yandan da Türkiye siyasetinde ideolojik kutuplaşmanın en şiddetli hissedildiği dönem olması nedeniyle 1960-1980 dönemini konu almaktadır. Ayrıca önemle belirtmek gerekir ki çalışma, seçim şiddeti kapsamındaki eylemlerin genel seçim sonuçlarına etkisini değerlendirme amacıyla değildir.

Çalışmada kullanılan temel veriler açık arşiv kaynaklarından elde edilen bilgilerden sağlanmıştır. Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinin açık arşiv kaynaklarından ulaşılan bilgiler seçim şiddeti kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmada Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinin tercih edilme nedeni, bu gazetelerin dijital arşiv kaynaklarının genel kullanıma açık olmasıdır. Ayrıca, çalışmada faydalanılan haberler sadece bilgi toplama amacıyla işlenmiş; gazete haberlerine yönelik bir içerik analizi yapılmamıştır. Çalışmaya ilişkin arşiv araştırması yapılırken seçim şiddetinin zaman kıstası konusunda literatürdeki yaklaşımlardan seçimden önceki altı ay ve seçimden sonra kalıcı hükümetin kurulmasına kadar geçen süre kriteri esas

alınmıştır. Bir diğer ifadeyle çalışmada incelenen her bir genel seçime ilişkin arşiv araştırması seçim tarihinden altı ay öncesi ile başlatılmış ve seçim sonrasında kalıcı hükümetin kurulmasıyla sonlandırılmıştır. Çalışmada benimsenen bir diğer sınırlama ise siyasal şiddet konusunun kapsam dışı bırakılmasıdır. Dolayısıyla çalışmaya konu olan dönemin siyasal şiddet açısından sosyolojik ve tarihsel olarak incelenmesi söz konusu değildir. Seçim şiddetinin siyasal şiddetten nasıl ayrılacağı teorik olarak anlatılmış ve bu aşamadan sonra çalışma seçim şiddeti kavramı üzerinden tasarlanmıştır.

Literatürdeki seçim şiddeti çalışmalarına baktığımızda, Türkiye özelinde yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Emre Toros ve Sarah Birch'in aile içi baskının seçmen davranışlarına etkisini konu alan makalesi (Toros ve Birch, 2019) ile yine aynı yazarların bölgesel farklılıklar ve parti kimliği bağlamında şiddet olaylarının suç teşkil etmesindeki etkisini ele alan makaleleri (Toros ve Birch, 2021) ön plana çıkmaktadır. Emre Savut'un kaleme aldığı "Seçim şiddeti Kavramı ve Türkiye'de Seçim Şiddeti Kimliği" isimli makale (Savut, 2022) ise kavramın Türkçe literatüre kazandırılmasını ve Türkiye'nin seçim şiddeti kapsamında değerlendirilebilecek temel özelliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, Türkiye'nin seçim şiddeti kimliğinin tanımlanması açısından dönemsel bir boşluğu doldurmakta ve böylece alan yazınına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde seçim şiddeti olgusunun kavramsal çerçevesi kısaca aktarılmıştır. Seçim şiddetinin uluslararası literatürde kabul görmüş parametreleri ışığında, şiddeti ortaya çıkaran aktörler, eylemler ve ilişki biçimleri ortaya koyularak ve seçim şiddetinin siyasal şiddetten ve seçim manipülasyonundan farkları aktararak kavramın kapsam ve sınırlarına değinilmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye'deki 1960-1980 döneminin siyasal atmosferi genel hatlarıyla aktarılmış, bu dönemde cereyan eden ideolojik bölünmelerin genel bir resmi çizilmiştir. Üçüncü bölüm ise çalışmanın ana bölümü olarak planlanmıştır. Bu bölümde, Türkiye'de 1960-1980 döneminde gerçekleştirilen genel seçim dönemlerinde meydana gelen seçim şiddeti olayları analiz edilmiştir. Bu analizde her dönemin kendine özgü şiddet biçimleri, "kim kime ne yaptı?" sorusu ekseninde kategorik olarak aktarılmış ve ulaşılan sonuçlar, dönemin seçim şiddeti profilini yansıtan tablolarla desteklenmiştir.

2. Seçim Şiddeti Kavramı

Demokratik yönetim biçimine sahip toplumların hemen hepsinde seçimler, demokrasinin başlıca koşulu olarak kabul edilmektedir. Bir siyasal katılım yöntemi olarak seçimler, yasama ve yürütme erkini belirleyen, yerel, bölgesel ve ulusal düzeydeki iktidar ilişkilerini

şekillendiren bir mekanizmayı ifade eder. Seçim sürecinde vatandaşların oy verme davranışlarını etkilemek, seçim yarışlarının en temel amacıdır. Demokrasi geleneği olan ülkelerde seçimler çoğunlukla barışçıl bir şekilde sürdürülmektedir. Ancak demokrasi kültürünün oluşmadığı bazı Asya ve Afrika ülkelerinde seçimlerin seyrini değiştirmek amacıyla birçok fiziksel şiddet eylemine ve psikolojik baskı araçlarına başvurulduğu sıklıkla gözlemlenmektedir. Bu nedenle, seçim şiddetinin ne anlama geldiğini ve kavramsal olarak sınırlarının ne olduğunu belirlemek çalışma açısından bir gerekliliktir.

Siyasal şiddetin ve seçim manipülasyonunun alt başlığı olarak kabul edilen seçim şiddeti, en basit haliyle, bir seçim sürecinde ortaya çıkan zora dayalı güç kullanımı olarak anlaşılmaktadır. (Birch ve Muchlinski, 2020: 218). Bu anlamıyla seçim şiddeti, seçim yarışıyla direkt ilişkili olan fiziksel şiddet veya zorlayıcı tehdit olarak tanımlanmaktadır (Strauss ve Taylor, 2009: 8). Fischer, seçim şiddetini “bir seçim sürecini belirleme, geciktirme veya başka bir şekilde etkileme amacıyla bir siyasî paydaşı korkutmak, fiziksel olarak zarar vermek veya şantaj yapmak için gerçekleştirilen rastgele veya organize herhangi bir eylem veya tehdit” olarak tanımlamıştır (Fischer, 2002: 3). Bahsedilen tanımlamalar, seçim şiddetinin siyasal şiddetten ve seçim manipülasyonlarından farklılaşmasını sağlayacak unsurları da ortaya koymaktadır. Öncelikle, seçim şiddetinin somut bir şekilde var olduğuna ilişkin en temel araç, söz konusu şiddetin seçimi etkileme amacını taşıyan bir eylem olmasıdır. Bir diğer ifadeyle nedensellik, seçim şiddeti tanımlaması yapabilmeyi sağlayacak ilk unsurdur. İkinci ayırt edici nitelik olarak eylemin ne zaman gerçekleştiğine bakmak gerekmektedir. Bu cümleden hareketle şiddet eylemi ancak seçim öncesinde, seçim gününde ve seçimden sonra gerçekleşirse seçim şiddeti olarak kabul edilebilir (Birch ve Muchlinski, 2020: 219). Ancak bu noktada zaman dilimi ile ilgili kıstasların da netleştirilmesi gerekmektedir ki; konuya ilişkin genel kabul, seçimlerin ilan edilmesinden seçimlerden sonra hükûmetin kurulmasına kadar geçen süre şeklindedir (Birch, Daxecker, ve Höglund, 2020: 4; Seeberg, Wahman, ve Skaaning, 2018: 961-962). Seçim şiddetinin zaman kıstası noktasındaki bir diğer yaklaşım da süreci seçimlerden önceki altı aydan başlatmaktadır (Birch ve Muchlinski, 2020: 218). Bu bakış açısı, seçim kararının alınmasına ve/veya seçim tarihinin belirlenmesine etki eden şiddet olaylarını da kapsayabilecek olması açısından daha anlamlıdır.

Neden ve zaman unsurları bir arada değerlendirildiğinde; ortaya çıkan bir şiddet eylemi seçim dönemi dışında kendini gösteriyorsa veya seçim zamanı olmasına rağmen seçimi etkileme amacını gütmeyen bir fiziksel şiddet vakası söz konusuysa, burada seçim şiddetinden bahsedilmesi mümkün değildir.

Seçim şiddetinin ayırt edici bir diğer yönü de somut fiziksel şiddetin ya da fiziksel şiddete yönelik bir tehdidin varlığıdır. Bu husus, seçim şiddetinin özellikle seçim manipülasyonundan ayırt edilmesini sağlamaktadır. Şöyle ki, seçmen kayıt sürecine müdahale etme, oy satın alma ve oy sayımına müdahale gibi eylemler seçim manipülasyonu olarak değerlendirilebilir (Birch, Daxecker ve Höglund, 2020: 6). Ancak seçim şiddeti; şiddete dayalı fiziksel bir müdahalenin varlığı veya bu türden bir müdahale ihtimalinin toplum üzerinde yarattığı psikolojik baskı ortamı ile mümkündür. Farklı bir anlatımla belirtmek gerekirse seçim şiddetinin sadece gerçeğe dönüşmüş bir eylem olması gerekmez; kişinin fiziksel varlığına yönelik şiddet ihtimalinin söylem düzeyinde yani tehdit olarak dile getirilmesi de seçim şiddeti tanımlaması için yeterlidir.

Seçim şiddeti, seçim yarışlarında ortaya çıkan klasik eylem ve stratejilerin ötesinde, alternatif bir stratejidir. Seçimin gidişatını değiştirebilecek ölüm, yaralama gibi fiziksel şiddet veya tehdit, korku gibi psikolojik şiddet türlerinin seçim sürecine dâhil olması, seçmenlerin kararlarını ciddi ölçüde etkileyebilir. Seçim yarışındaki politik aktörler, seçimde kendisini destekleyecek aşırı grupları finanse edip, onları toplumsal veya bireysel şiddet eylemleriyle oy devşirme aracı olarak kullanabilir. Ancak bazı durumlarda seçim şiddetinin doğrudan seçimle ilişkili olup olmadığı net olarak anlaşılmamaktadır. Kalyvas'ın ortaya koyduğu veriler, ulusal düzeyde ortaya çıkan parti politikalarının yerel düzeyde farklılaşabileceğini ve yerel aktörlerin partinin genel politikalarından ve amaçlarından bağımsız bir şekilde hareket edebileceğini göstermiştir. Örneğin kişisel düzeyde düşmanlıkları olan kişilerin ve grupların sırf bu yerel husumet dolayısıyla farklı partilere katılması veya siyasî partinin sağladığı olanakları kendi çıkarları için kullanıyor olması, siyasî ilişkilerin yerel düzeyde çok farklı işlediğini göstermektedir (Kalyvas, 2003: 479). Buradan yola çıkarak denilebilir ki; seçim yarışındaki partilerin organize ettiği veya finans sağladığı şiddet eylemlerinin faileri, bu finansmanı tamamen kendi kişisel motivasyonları doğrultusunda kullanabilir. Bu durum da seçim şiddetinin stratejik amacını belirlemenin bazı zorlukları olabileceğini göstermektedir.

Bir siyasal şiddet eylemi olarak seçim şiddetinin stratejik bir amaca sahip olup olmadığının belirlenmesi noktasında bazı asgari şartların oluşması gereklidir. İlk olarak değinilmesi gereken husus demokratik kültürün olgunlaşmamış olmasıdır. Demokratik sistemin iktidarı ele geçirmek için araçsallaştırıldığı toplumlarda, seçim şiddetinin de seçimleri kazanmak için olağan bir araç muamelesi görmesi kaçınılmazdır. Seçmen tercihinin sandığa sağlıklı bir şekilde yansması ve seçim sonuçlarının adil ve güvenli bir şekilde belirlenmesi noktasında problemlerin yaşandığı toplumlarda demokratikleşme sürecinin henüz başarıya ulaşmadığı

söylenbilir. Bu bağlamda seçim şiddeti, demokratikleşme sürecindeki ülkelerde sıklıkla başvurulan bir strateji olarak karşımıza çıkabilmektedir (Höglund, 2010: 420). İkinci olarak, siyasal kutuplaşmanın varlığı da seçim şiddetini ortaya çıkaran nedenlerden biridir. Özellikle, konsolide demokrasinin oluşturulamadığı toplumlarda bazı siyasî parti mensupları, etnik ve ideolojik bölünmeleri seçimi kazanmak için bir araç olarak görebilmekte veya etnik, ideolojik örgütler kendi çıkarları doğrultusunda seçim sürecine müdahil olabilmektedir (Wilkinson, 2004: 1). Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki sistemin güçlü aktörleri –örneğin seçimleri kazanma ihtimali yüksek olan partiler- şiddetten ziyade farklı manipülasyon yöntemlerini tercih etmeye yatkındırlar. Seçim yolu ile iktidara gelme/ortak olma ihtimali düşük olan aktörlerin ise şiddete başvurma eğilimleri daha yüksektir (Wahman ve Goldring, 2020: 93). Benzer şekilde, bir ülkede uygulanan seçim sisteminin küçük partilerin temsil imkânını zorlaştırıcı bir nitelikte olması da küçük partilerin veya onların sahadaki destekçilerinin şiddete başvurmasına neden olabilmektedir (Fjelde ve Höglund, 2016: 298). Ayrıca toplumsal kutuplaşmanın yüksek olduğu ve demokratik kurumsallaşmanın sağlanamadığı toplumlarda belirli kentler/bölgeler özel olarak seçim şiddetine konu olabilmektedir. Örneğin simgesel meydanlar, binalar, partilerin kuvvetli olduğu şehirler stratejik olarak seçim şiddetinin mekânları olarak tercih edilebilir (Gutiérrez-Romero, 2014: 8).

Seçim şiddetine ilişkin çizilmeye çalışılan genel çerçeve içerisinde sadece mekânlar değil, bunun yanında aktör ve eylemler de önemli unsurları ifade etmektedir. Seçim şiddetinin en önemli aktörleri arasında kuşkusuz iktidar ve muhalefet partilerinin mensupları gelmektedir. İktidar ve muhalefet partilerinin üyeleri, eylemi gerçekleştiren veya eylemden etkilenen konumunda olabilirler. Siyasal partiler ayrıca, doğrudan kendilerinin destekleyecekleri ya da kendilerini destekleyebilecek aktörler tarafından gerçekleştirilecek eylemlerin de parçası konumunda olabilirler (Savut, 2022: 167-168). Bunun yanında etnik, dinî, ideolojik vb. bölünmeleri temsil eden organizasyonlar siyasal partilerin bir etkisi olmadan doğrudan kendi menfaatleri doğrultusunda seçim şiddetini bir yöntem olarak tercih edebilirler (Boone, 2011: 1313). Biraz daha açmak gerekirse, sivil toplum kuruluşları, sendikalar, öğrenci örgütlenmeleri, milis/paramiliter gruplar, meslek odaları vb. gibi legal/illegal gruplar seçim yarışanlarını aktif bir biçimde destekleyebilecekleri gibi, tamamen yerel ya da bölgesel çıkarlarını gözeterek seçimleri kendi menfaati için suistimal edebilirler (Höglund, 2010: 416). Tüm bu bilgiler ışığında eylemi gerçekleştiren - eylemden etkilenen ayrımı yapmaksızın seçim şiddetinin aktörlerini; iktidar veya muhalefet konumundaki siyasal parti temsilcileri, yürütme organı temsilcileri, kolluk güçleri, ordu, protestocular, terör örgütleri, yargı organları,

sivil toplum kuruluşları, sendikalar vb. şeklinde sıralamak mümkündür (Schrodt, 2012: 89-95). Çalışmanın konusunu oluşturan 1960-1980 dönemi Türk siyasal hayatı, bu tür STK'ların ve öğrenci gruplarının doğrudan seçim şiddetinin failleri olması açısından özgün bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seçim şiddetinin konusunu oluşturan eylem türleri de çeşitlilik göstermektedir. Bu eylem türleri temelde iki başlık altında toplanabilmektedir. Birincisi fiziksel şiddet içermeyen eylemlerdir. Bu grupta temel olarak tehdit, askerî duruş sergileme, gözdağı ve baskı gibi geleceğe dönük fiziksel bir zararın ortaya çıkma ihtimalini gündeme getiren söylem ve edimler mevcuttur. Bu seçim şiddeti türü, kitle psikolojisini yönlendirme yoluyla seçmen davranışlarını etkileme stratejisi olarak görülebilir. İkinci grupta ise doğrudan seçime yönelik şiddet eylemleri bulunmaktadır. Burada seçim şiddeti, cinayet, suikast, insan kaçırma ve alıkoyma gibi tek taraflı zorbalık şeklinde olabileceği gibi, karşılıklı iki grubun silahlı veya silahsız çatışması olarak da ortaya çıkabilir. Adayların seçim mitinglerine yönelik bombalı eylemler, siyasî parti üyelerinin öldürülmesi, siyasetçilerinin kaçırılması, hükümetin ordu ve polis eliyle muhalif grupları sindirmeye çalışması, militarize olmuş karşıt görüşlü grupların silahlı çatışmaları bunlara örnek olarak gösterilebilir (Schrodt, 2012: 61-87).

Seçim şiddetinin sınıflandırılma girişimlerine bakıldığında, Sarah Birch ve David Munchlinski'nin sınıflandırması literatürde ön plana çıkmaktadır. Bu sınıflandırmada beş farklı şiddet tipi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, devletten devlet-dışı aktörlere yönelik şiddet eylemleridir. Burada iktidar mensuplarının muhalif partileri sindirmesi ve toplumdaki diğer muhalif grupların bastırılması için iktidar olanaklarını kullanılması söz konusudur. İkincisi, devlet-dışı oluşumlardan devlete yönelik eylemlerdir. Burada kast edilen, terör örgütlerinin ve radikal bazı grupların devletin kurumlarına veya hükümet yetkililerine yönelik yaptığı fiziksel şiddet içerikli saldırıdır. Üçüncüsü devlet-dışı aktörlerden yine devlet-dışı aktörlere yönelik yapılan saldırılardır. Siyasî partilere üye olmayan ancak farklı siyasî, dini görüşlere ve farklı etnisiteye mensup gruplar arasında çıkan çatışmalar üçüncü gruba örnek olarak gösterilebilir. Dördüncüsü ise uluslararası bir aktörden ulusal bir aktöre yönelik eylemlerdir. Komşu ülkenin seçim döneminde sınırdaki askerî varlığını arttırması ya da uluslararası terör örgütlerinin ülkedeki seçim sürecine yönelik girişimlerde bulunması bu kategoriye örnek gösterilebilir. Beşinci ve son kategori ise ulusal bir aktörden uluslararası bir aktöre/gözlemciye yönelik uygulanan şiddet eylemleridir. Buna örnek olarak ise hükümetin uluslararası seçim gözlemcilerini yurtdışına çıkarmakla tehdit etmesi veya bazı ırkçı grupların bu gözlemcilere doğrudan saldırması verilebilir (Birch ve Muchlinski, 2020: 221).

Seçim şiddetine ilişkin çok genel bir anlatımla çizilen bu kavramsal çerçeve göstermektedir ki demokratik konsolidasyonu sağlama noktasında eksikleri bulunan Türkiye siyaseti de geçmişten günümüze seçim şiddetinin incelenmesi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bu noktada ideolojik kutuplaşmanın doğrudan sahada hissedildiği 1960-1980 dönemi araştırmaya değer görülmektedir.

3. 1960-1980 Dönemi Türkiye Siyasetinde İdeolojik Kutuplaşma

1960-1980 dönemi Türkiye siyasetinin en önemli özelliği, siyasetin sağ ve sol ideolojik bölünmeler ekseninde aşağıdan yukarıya doğru şekillenmesidir. Bu durumun ortaya çıkışının temel nedenleri 1961 Anayasası'nın özgürlükçü yapısı ve dönemin siyasetçilerinin kutuplaşmayı körükleyen tutumlarıdır (Eroğul, 2013: 223). 1961 Anayasası bir yandan temel hak ve hürriyetleri oldukça özgürlükçü bir yapıda düzenlenmesi diğer yandan da kamu otoritesinin etkinlik alanlarını hukukun üstünlüğü ve yargı denetimi ile sınırlandırması açısından ideolojik kamplaşmaların sahaya yansımalarına imkân vermekteydi. Özellikle 1960'lı yılların ortalarından itibaren kendisini net bir şekilde gösteren siyasal çeşitlilik sol ve sağ siyasetteki örgütlenmeleri beraberinde getirmişti. Siyasetteki sağ-sol ayrışması etrafında oluşan gençlik örgütleri, sivil toplum kuruluşları vb. sahaya yansıyan şiddet odaklı toplumsal hareketlerin temel aktörleri konumundaydılar. Bu aktörler arasındaki çatışma ortamı, 12 Mart sürecinde kısmen zayıflamakla birlikte 12 Eylül'e kadar devam etmiştir. Dönem itibarıyla gerek 27 Mayıs gerekse de 12 Mart müdahalelerinden sonra yeniden sivil-demokratik siyasete dönüşte askerî belirleyiciliğini göz ardı etmemek gerekir. Bir diğer deyişle ordu, kimi seçimlerde, sivil siyasete dönüşü tasarlayan temel aktör olarak doğrudan seçim şiddetinin öznesi konumunda yer almıştır. Ayrıca çalışma kapsamında seçim şiddeti örnekleri olarak aktarılabilecek hadiselerin daha iyi anlaşılabilmesi adına, 1961-1980 döneminde sağ ve sol siyasetin temel karakterine ve öne çıkan aktörlerine kısaca değinmek gereklidir.

3.1. Sol Siyaset

1960'lı yıllar hem dünyada hem de Türkiye'de ideoloji merkezli bölünmelerin kendisini hissettirdiği bir dönemi ifade etmektedir. İdeolojik bölünme, sol siyasetin daha güçlü bir şekilde varlık göstermesine ve buna bağlı olarak örgütlenme çabalarına imkân vermiştir. Bu noktada özellikle Anayasa'nın da ideoloji temelli örgütlenmelere imkân tanınmasıyla birlikte dönemin sol siyasetinin en önemli aktörlerinden biri olarak, bir grup sendika lideri tarafından Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur. Ayrıca TİP'e mensup üniversite gençliğinin sol siyasetteki rehberi olan Fikir Kulüpleri Federasyonu da dönemin önemli entelektüel

oluşumlarından biridir. Fikir Kulüpleri Federasyonu ilerleyen süreçte sol siyasetin Türkiye'nin devrim sürecinde hangi aşamada olduğu noktasındaki fikir ayrılıklarından etkilenecek Mihri Belli liderliğindeki, devrimin gerçekleşebilmesinde aydın ve subayların belirleyici olacağı tezini savunan Millî Demokratik Devrim (MDD) akımının etkisine girmiş ve Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'na dönüşmüştür (Zürcher, 2006: 372).

1960'lı yılların son döneminde Türk solu farklı bir kırılma yaşadı. Bu kırılmaya devrimin öznesini hangi toplumsal kesimin oluşturacağı noktasındaki görüş ayrılıkları kaynaklık etmekteydi. Radikal bir subay grubunun gerçekleştireceği devrimde Marksist teorinin nerede konumlanacağı noktasındaki soru işareti Maoculuk ile yanıt buldu ve bu görüş kırdan kente doğru gerçekleşecek halk savaşını temel strateji olarak belirledi (Belge, 2013: 263). 1970 yılı ise Türk solu için bir diğer kırılmaya işaret etmekteydi. 15-16 Haziran 1970 tarihindeki protesto gösterilerinde ordunun işçi sınıfının karşısında konumlanması, MDD'nin "ordunun belirleyiciliğinde bir devrim" düşüncesini yıkmış ve radikal sol gruplar içerisinde devrimin ancak silahlı mücadele ile gerçekleşebileceği fikri öne çıkmıştı. Bu dönemde Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C), Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) gibi oluşumlar sol siyasetin dikkat çeken aktörleriydi. Ancak 12 Mart Muhtırası sonrası yaşanan geçiş sürecinde devrimci sol örgütlerin bir kısmı tasfiye edilmişti. Ayrıca Muhtıra öncesinde devrimci sol siyasetin önde gelen isimleri ya idam edilmiş ya çatışmalarda hayatlarını kaybetmiş ya da tutuklanmışlardı (Aykol, 2010: 53-58).

12 Mart sonrası sol siyasetteki örgütlerin ve liderlerin bir kısmı tasfiye edilmiş olsa da devrimci solun önde gelen genç liderleri hatırı sayılır bir sempati de kazanmışlardı. Bu sempati, 1970'li yılların Türkiye siyasetini işçiler, üniversiteli gençler, gecekonduya yaşayanlar açısından "sol"a açık bırakmaya devam ediyordu. Özellikle 1974 yılındaki af ile birlikte Türk solu bir patlama yaşadı. Ayrıca Milliyetçi Cephe (MC) koalisyonları döneminde sağ siyasetin sokakta son derece güçlenmiş olması sol siyasetin de sahada olmasını beraberinde getirdi. Bir diğer deyişle 1970'li yılların ikinci yarısı ile birlikte devrimci sol için temel mesele doktriner tartışmalar değil, "komünist işgal" tehdidi etrafında şekillenen sağ siyaset ile girişilen silahlı mücadeleydi (Bora, 2017: 663-664). Ancak sol siyasetteki bölünme 1970'li yıllarda da sürmekteydi. Bahsedilen bölünme 1960'lı yılların son dönemi ile birlikte süregelen Sovyetçiler-Maocular ayrışmasından kaynaklanmakla birlikte, Türk solu içerisinde yaygın kabulün Maoculuk olduğunu belirtmek gerekir. Bunun yanında Mahir Çayan'ın düşüncelerini takip edenler de mevcuttu ancak bu akım da kendi içerisinde Kurtuluş ve Devrimci Yol (Dev-Yol) şeklinde bölünmüştü. Maocular içerisinde ise Proleter Devrimci

Aydınlık grubu öne çıkmaktaydı. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) da 1970'li yılların özellikle ikinci yarısı itibariyle sol siyasetin bir diğer önemli aktörüydü. Hem muhtıra sürecinden prestij kazanarak çıkan hem de Bülent Ecevit'in 1973 seçimlerinde birinci parti konumunu elde etmesinden faydalanan DİSK, başlangıçta Marmara'da, ilerleyen süreçte de tüm yurttaki etkili bir sendikal örgütlenme halini aldı (Belge, 2013: 270-277).

1960-1980 dönemi Türk solu özelinde yukarıda özetle anlatılan bilgiler ışığında, sol siyasetin öne çıkan aktörlerini TİP, Fikir Kulüpleri Federasyonu, TİİKKP, Marksist-Leninist Silahlı Propaganda Birliği, TİKKO, THKO, THKP-C, Halkın Kurtuluşu, Dev-Yol, Aydınlık ve DİSK şeklinde sıralamak mümkündür.

3.2. Sağ Siyaset

1960-1980 dönemindeki ideolojik kutuplaşmanın bir tarafı olan sağ siyaset, Demokrat Parti (DP)'nin devamı niteliğinde ortaya çıkan merkez sağ partiler ile muhafazakâr ve milliyetçi eğilimleri temsil eden partiler ve örgütlerden oluşmaktadır. Dönemin merkez sağ temsil eden partilerine bakıldığında ilk olarak Adalet Partisi (AP) göze çarpmaktadır. DP'nin halefi konumundaki AP, ilgili dönemdeki seçimlerden mutlak zaferle ya da bir koalisyon ile çıkmayı başaran dönemin en etkili merkez sağ partisidir. DP'ye alternatif olması ümidiyle 1960 Darbesini gerçekleştirenlerin desteğiyle kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP) ise seçimlerden istediği sonucu alamamış, diğer sağ partilerin gölgesinde kalmış ve 1973 yılında kendini feshetmiştir (Aykol, 2011: 83).

İdeolojik kutuplaşmanın yoğun olarak hissedildiği sağ örgütlere bakıldığında, ilk olarak Türk milliyetçiliği ekseninde şekillenen Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)-Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) çizgisi ön plana çıkmaktadır. 1948 yılında DP'nin muhalefetini yetersiz bulan Mareşal Fevzi Çakmak önderliğindeki bir grup tarafından kurulan Millet Partisi, bu çizginin ilk halkasını oluşturmaktadır (Uzun, 2020). 1953'te mahkeme kararıyla kapatılan bu parti, 1954 yılında Osman Bölükbaşı tarafından Cumhuriyetçi Millet Partisi adı ile tekrar kurulmuştur. 1958 yılında Türkiye Köylü Partisiyle birleşen parti, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi olarak Türk siyasal hayatında faaliyetlerine devam etmiştir (Aykol, 2011: 94-95). Parti içi bazı çekişmeler sonucunda Osman Bölükbaşı, CKMP'den ayrılarak tekrar Millet Partisi'ni kurmuş ve milliyetçi-muhafazakâr çizgide bir bölünme yaşanmıştır. Bu yol ayrılığı, Türkiye'de ideolojik kutuplaşmayı keskinleştirecek olan oluşumun kapısını aralamıştır. 1960 darbesini organize eden önemli isimlerden biri olan ancak sonraki dönemde yaşanan fikir ayrılıkları nedeniyle yurtdışına sürgüne gönderilen Alparslan Türkeş, milliyetçi ideolojinin

taşıyıcısı olmuştur. 1963 yılında ülkeye dönüp CKMP’de siyasî faaliyetlerine başlayan Türkeş, 1965 yılında partinin olağanüstü kongresinde genel başkan seçilmeyi başarmıştır. Milliyetçi-muhafazakâr çizgideki CKMP’yi dönüştüren Alparslan Türkeş, partiyi aşırı milliyetçi bir ideolojiyle harmanlamış ve parti, 1969 yılında Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ismini benimsemiştir (Ağaoğulları, 2013: 327).

Şiddet eğilimli ve pantürkist milliyetçilik anlayışı ile radikal anti-komünist tutumu, MHP'nin ideolojik ayrıçları olarak göze çarpmaktadır (Zürcher, 2006: 374). Özellikle komünizm aleyhtarlığı, MHP siyasetinin odak noktasını oluşturmuş, siyasî söyleminden sokaktaki aksiyoner kimliğine kadar partinin tüm uzuvlarına sirayet etmiştir. MHP teşkilatının gençlik örgütlenmesi olan ülkü ocakları, anti-komünizm adı altında gelişen şiddet eylemlerinin en önemli aktörleri olmuşlardır. İlk kez CKMP Gençlik Kolları tarafından 1966 yılında kurulan Ülkü Ocakları Dernekleri (ÜOD), 1968 yılından itibaren tüm üniversitelere yayılmıştır (Yiğit, 2020, s.1069). MHP'nin gençlik kadrosunu yetiştirmek üzere üniversitelerde kurulan bu derneklerin yanı sıra, liselerde de “Genç Ülkücüler Teşkilatı” kurulmuştur. Hatta eğitim kurumlarının dışında, yarı askerî bir niteliği olan eğitim kamplarında “komando” olarak isimlendirilen ve ilerleyen yıllarda sokaklardaki şiddet eylemlerinde rol alacak gençler yetiştirilmiştir. Ankara Valiliği'nin suç duyurusu üzerine 1978 yılında kapatılan ÜOD, Ülkücü Gençlik Dernekleri (ÜGD) adıyla tekrar kurulup faaliyetlerine devam etmiştir (Ağaoğulları, 2013: 339-340). ÜOD ve ÜGD'nin yanı sıra 1963 yılında kurulan Komünizmle Mücadele Derneği de dönemin aktif sağ oluşumlarından biridir. AP'nin ve CKMP'nin etkisiyle milliyetçi-muhafazakâr bir çizgide konumlanmış olan bu dernek, komünizmi kültürel değerlere bir tehdit olarak görmüş ve sol gruplarla mücadele etmiştir (Meşe, 2013: 75).

Sağ siyasetin muhafazakâr damarı, İslamî motiflerin ağırlık merkezini oluşturduğu Milli Görüş Hareketi ekseninde şekillenmiştir. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü siyasî ortamda siyasallaşmak için uygun koşulları yakalayan İslamcı çevreler, Necmettin Erbakan'ın liderliğinde Türk siyasal hayatına girmişlerdir. AP'den ihraç edilen Erbakan'ın Konya'dan bağımsız aday olması ile başlayan bu süreç, daha sonra bir “bağımsızlar hareketine” dönüştü ve 26 Ocak 1970 Erbakan'ın liderliğinde Milli Nizam Partisi (MNP)'nin kurulmasıyla sonuçlandı. Ancak MNP, muhtıra sonrasında “laikliğe aykırı faaliyetler yürüttüğü” gerekçesiyle kapatıldı (Ahmad, 1994: 222). 1972'de Milli Selamet Partisi (MSP)'nin kurulmasıyla Milli Görüş Hareketi tekrar siyasî hayata giriş yaptı (Çakır, 2005: 546-547). 1973 seçimleri itibariyle başarılı bir siyasî profil çizen MSP, 1980 Darbesiyle kapatılana kadar dönemin etkili siyasî aktörlerinden birisi olmuştur. Diğer yandan MSP'nin yarı-resmi

gençlik yapılanması olarak sahiplendiği Akıncılar Derneği, özellikle 1976 sonrasında İslamcı gençler için ideolojik merkezlerden biri haline gelmiştir. Hatta MSP, şiddete varan radikal eylemleri nedeniyle örgütle bağlarını zayıflatmıştır (Çaha ve Baykal, 2021). İslamcı sağ grupların önde gelen bir diğer örgütlenmesi ise Milli Türk Talebe Birliği çatısı altında oluşmuştur. Milli Mücadele döneminde de faaliyet gösteren ve en eski öğrenci derneği olarak karşımıza çıkan bu topluluk, 1965 itibarıyla Alparslan Türkeş önderliğindeki CKMP'nin etkisinde faaliyetlerde bulunmuş ve milliyetçi-mukaddesatçı bir çizgide anti-komünizm mücadelesini sürdürmüştür. Ancak 1967'den itibaren milliyetçilerle İslamcıların bir çatışma alanı olmaya başlayan dernek, 1969 yılındaki genel başkanlık seçimlerini muhafazakâr kimliği ile öne çıkan Burhaneddin Kayhan'ın kazanması ile İslamcı çevrelerin hâkimiyetine geçmiştir. Derneğin kuruluşundan itibaren sembolünde yer alan "Bozkurt" resminin kitap ile değiştirilmesi bu noktada anlamlıdır. Dernek, 1970'li yıllarda ise tamamen MSP'nin politik çizgisine kanalize olmuştur (Aykol, 2011: 122).

Türkiye siyasetinin sağ ve sol ideolojiler ekseninde belirginleşen bu kutuplaşmış yapısı, aktörlerin sahada karşı karşıya gelmesine neden olmuş ve bu durum, yukarıda bahsedilen "neden ve zaman" unsurları etrafında seçim şiddeti olarak da karşımıza çıkmıştır. Bu anlamıyla 1960-1980 dönemi gerek aktörler gerekse de eylem biçimleri açısından seçim şiddeti kapsamında ele alınabilecek zengin bir içeriğe sahiptir.

4. 1960-1980 Dönemi Genel Seçimlerde Seçim Şiddeti

1960-1980 dönemi Türkiye siyaseti, yukarıda genel hatlarıyla belirtilen ideolojik kutuplaşmanın belirleyiciliğinde ve bu kutuplaşmanın aktörleri arasındaki mücadele ekseninde şekillenmiştir. Siyasal şiddet olarak sahaya da yansıyan ideolojik kutuplaşma, seçim süreçlerinin önemli konu başlıklarından birini ifade etmektedir.

4.1. 1961-1971 Dönemi Genel Seçimlerde Seçim Şiddeti

1950 yılındaki seçimlerle başlayan ve 10 yıllık bir ömre sahip olan DP iktidarını 27 Mayıs 1960 tarihindeki müdahale ile sona erdiren darbe yönetimi, müdahaleden kısa bir süre sonra yapılan açıklamada temel amacın yeniden sivil siyasete geri dönmek olduğunu açıklamıştı. Ancak bu süreç, seçim tarihinin belirlenmesinden seçim sonrasında hükümet yapılanmasının ortaya çıkışına kadar ordunun varlığının kendisini net bir şekilde hissettirdiği bir zaman dilimine işaret etmekteydi.

4.1.1. 1961 Seçimleri

Darbe sonrasında seçimlerin en geç 29 Ekim 1961 tarihinde gerçekleşeceği netleşmiş olmakla birlikte kesin seçim tarihi konusunda soru işaretleri devam etmekteydi. Yassıada Yargılamaları seçim tarihinin netleştirilmesinde önemli bir belirleyici olarak tanımlanmaktaydı ve bu anlamıyla seçim şiddeti kapsamında değerlendirilebilecek bir içeriğe de sahipti. Buna göre Millî Birlik Komitesi (MBK) Basın İrtibat Komisyonu Başkanı Kurmay Binbaşı Ali Armağan tarafından yapılan açıklamada, yargılama sonuçları uygulanmadan gerçekleştirilecek seçimler sonucunda kararların uygulanmasının tehlikeye gireceğinden ve bu nedenle seçimlerin, yargılama süreci tamamlanmadan gerçekleştirilemeyeceğinden bahsedilmişti (Cumhuriyet, 24.06.1961). Bu örnekten hareketle denilebilir ki ordu, eski rejimin tasfiyesi kesinlik kazanmadan sivil siyasete dönüşü kapıyı kapatmış ve bu süreçte eski rejime sahip çıkarak veya ona referansla yapılacak siyasetin karşısında yer almıştır. Bu dönemde ayrıca, "devletten devlet-dışı aktörlere yönelik seçim şiddeti" sınıflandırması kapsamında DP mirasını hedef alan çok sayıda örnekten bahsetmek mümkündür. Örneğin DP'nin mirası üzerinden hareket etmeye çalışan bir grubun Örfi İdare Komutanlığı tarafından tutuklanması (Milliyet, 10.05.1961); Cemal Gürsel'in yeni kurulan partilerden bazılarının DP gibi çalışma amacında olduğunu belirterek, ortaya çıkacak bir kargaşa durumunda sert tedbirlerin hayata geçirileceğini açıklaması (Cumhuriyet, 13.05.1961); Burdur'da DP'yi öven beyannameler dağıttığı iddia edilen 8 DP'linin tutuklanması (Cumhuriyet, 16.05.1961); DP taraftarı olduğu iddia edilen YTP üyelerinin tutuklanması (Milliyet, 22.05.1961); Yassıada yargılamalarının seçimlere konu edilmemesine karar verilmesi ve bu meseleleri seçim sürecine taşıyan siyasetçilere hapis cezası uygulanacağına açıklaması (Milliyet, 14.07.1961; Cumhuriyet, 16.08.1961); MBK'nin AP ve YTP'den DP destekçilerinin tasfiye edilmesini istemesi (Milliyet, 03.09.1961); MBK'nın "Milli Andlaşma" başlığı adı altında partilere imzalatıldığı belgede, partilerin DP zihniyetine devam etmediklerine ilişkin yazılı taahhütte bulunmalarının istenmesi (Milliyet, 17.09.1961); AP'nin Zonguldak il merkezinde halka açık yapılan bir konuşmada Yassıada kararlarından bahseden bir AP'linin tutuklanması (Milliyet, 29.09.1961) bunlardan bazılarıdır.

Devletten devlet dışı aktörlere yönelen seçim şiddeti örnekleri yalnızca DP mirasının canlandırılmaması bağlamında gerçekleşmemiş, ayrıca ideolojik ve politik görüş ayrılıkları ekseninde şekillenen bariz müdahaleler de olmuştur. Hem siyasî söylem ve eylemlerle hem de hukukî gerekçelerle siyasî partiler üzerinde baskı kuran askerî bürokratik elitler, kolluk kuvvetlerinin de yardımıyla tutuklama, idam ve gözdağı gibi birçok sindirme faaliyetine imza

atmıştır. Örneğin darbe yönetimi aleyhtarı olduğu düşünülen 8 AP'nin tutuklanması ve bu nedenle AP'nin Cemal Gürsel tarafından siyasî kadrolarını tekrar gözden geçirmesi için ikaz edilmesi (Milliyet, 14.05.1961); darbe yönetimi aleyhine propaganda yaptığı gerekçesiyle YTP kurucularından birinin hapis ve para cezasına mahkûm olması (Milliyet, 09.06.1961); bir MBK üyesinin darbe yönetiminin çizdiği sınırların dışına çıkan partilerin çalışamaz hale getirileceğine ilişkin tehditkar ifadeler kullanması (Milliyet, 29.06.1961); Temsilciler Meclisi'nin seçim sürecinin başlangıcından seçimlerden sonraki iki ay boyunca MBK, Bakanlar Kurulu ve Devlet Başkanı aleyhinde sözlü veya yazılı bir açıklamada bulunan kişilerin idam cezasına çarptırılabilceğini salık vermesi (Milliyet, 03.09.1961); Cemal Gürsel'in seçime katılacak tüm partilerle yaptığı "yuvarlak masa" toplantısında parti liderlerine seçim süreciyle ilgili telkinde bulunması ve "Milli Anlaşma" adı altında bir belge imzalatması (Cumhuriyet, 06.09.1961); AP üyesi olduğu belirtilen 14 kişinin halkı isyana teşvik ve darbe yöneticilerine suikast iddialarıyla tutuklanması (Cumhuriyet, 08.09.1961); seçim sürecinde devlete karşı suç işlediği kanısına varılan siyasetçiler için Ağır Ceza Mahkemesinin nöbet tutacağına açıklanması (Milliyet 01.10.1961); Bir radyo konuşması gerekçe gösterilerek bir AP başkan vekili ile 22 AP'nin ifadesinin alınması ve bir seçim konuşması nedeniyle AP Isparta milletvekili aday hakkında takip kararının çıkması (Milliyet, 03.10.1961; Milliyet 05.10.1961); AP'li ve YTP'li milletvekili adaylarının miting konuşmaları nedeniyle soruşturma açılması ve bir tanesinin tutuklanması (Milliyet, 06.10.1961); AP İzmir il başkanının miting konuşması nedeniyle hapis cezası alması (Cumhuriyet, 08.10.1961); Seçim sonrasında yeni hükümetin kurulması sürecinde ordunun siyasî partilere askerî bürokratik elitin zihniyetini kabul ettiklerine dair bir protokol imzalatması ve bunun ihlali halinde ordunun siyasete yeniden müdahalesinin kaçınılmaz olduğu konusunda uyararak gözdağı vermesi (Milliyet, 24.10.1961) bunlardan bazılarıdır. Darbe yönetimi ayrıca, parti liderleriyle yaptığı yuvarlak masa toplantısının hemen ardından, İzmir, Ankara, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren gazete temsilcileriyle de toplantı yapmış ve seçim sürecinde yapılacak haberlerin içeriğiyle ilgili tüm ulusal ve yerel gazetelere telkinde bulunmuştur (Cumhuriyet, 07.09.1961).

Arşiv araştırması kapsamında "Devlet-dışı aktörlerden devlete" yönelik şiddet girişimi olarak değerlendirilebilecek tek bir olaya rastlanmıştır. Darbe yönetiminin politikacılara yönelik tutuklamalarını beğenmeyen iki kişi Eyüp kaymakamının kızını kaçırmakla tehdit etmiş ve tutuklamaların sona ermesini istemiştir (Milliyet, 06.10.1961)

1961 genel seçimlerine giderken ordunun Türk siyasetindeki baskın karakteri, partiler arası yaşanan gerginliklere de engel olamamıştır. Çünkü darbe yönetiminin tek beklentisi, ortaya koyduğu hukukî ve ideolojik sınırların aşılmasıdır. Bu nedenle partiler görece özgür bir rekabet ortamı içinde hareket etmiştir. Bu rekabet ortamının yarattığı seçim şiddeti olayları, yeni kurulacak siyasî düzenin sancılı bir biçimde ortaya çıkacağını göstermekteydi. Dolayısıyla yine seçim şiddetinin aktör ve eylemleri kısmında verilen teorik anlatıma bağlı olarak "devlet dışı aktörlerden devlet dışı aktörlere" yönelik gerçekleşen örnek olaylarla karşılaşmak mümkündür. Özellikle AP, CHP, YTP ve CMKP mensupları arasında yaşanan kavga olayları, seçim şiddeti açısından dikkate çekmektedir. Sivil parti sempatanları arasındaki şiddet eylemlerine bakacak olursak Beşiri ilçesinde CHP'liler ile YTP'liler arasında yaşanan ve 20 kişinin tutuklandığı bir kavganın ortaya çıkması (Cumhuriyet, 10.06.1961); Adana'nın bir köyünde CHP'lilerle AP'lilerin kavga etmesi sonucu 10 kişinin yaralanması (Milliyet, 03.10.1961); Sarız ilçesinde CHP'lilerle CKMP'lilerden oluşan 200 kişinin taş ve sopalarla katıldığı kavgada 3'ü ağır 17 kişinin yaralanması (Milliyet, 07.10.1961); AP mitinginden dönen bir grubun CHP flamalı otomobillere saldırması (Milliyet, 15.10.1961) gibi olaylar dikkat çekmektedir. Sivillerin siyasî aktörlere yönelik şiddet uygulamaları ise Gürün ilçesine delege seçimine giden YTP ilçe başkanının CHP'liler tarafından yolunun kesilerek dövülmesi (Milliyet, 22.05.1961) ve Kars ilinde CHP'lilerin bir YTP senatör adayına açık hava toplantısı esnasında yumrukla saldırmasıdır (Milliyet, 12.10.1961). Ayrıca bu dönemde siyasî aktörler arasında yaşanan seçim şiddeti olayları da bulunmaktadır. Buna Gaziantep'te oy tasnifi sırasında CHP'li ve YTP'lilerin kavga etmesi sonucu 3 kişinin yaralanması (Milliyet, 16.10.1961); CHP ile birlikte kabine kurmak isteyen AP'liler ile bunu istemeyenler arasında AP Meclis grubunda kavga çıkması (Milliyet, 09.11.1961) örnek olarak gösterilebilir.

Tablo 1: 1961 Seçimleri Seçim Şiddeti Profili

Seçim Şiddeti Kategorisi	Uygulayan	Etkilenen	Eylem Tipi
Devletten-Devlet Dışı Aktöre	Ordu, Yargı	Siyasî Aktör	Tutuklama, Tehdit, Zorlama, Askerî Duruş Sergileme
Devletten-Devlet Dışı Aktöre	Ordu	Basın	Askerî Duruş Sergileme
Devlet Dışı Aktörden- Devlete	Siviller	Devlet	Kaçırma, Tehdit

Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siyasî Aktör	Siyasî Aktör	Fizikî Saldırı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siviller	Fizikî Saldırı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siyasî Aktör	Fizikî Saldırı

4.1.2. 1965 Seçimleri

1961-1965 arası dönemde Türk siyasal hayatı, sürekli değişen koalisyon hükümetlerine tanık oldu. Seçim sonrasında hükümet kurma yetkisini alan CHP, siyasal istikrarı sağlama konusunda başarılı olamamış ve dönem boyunca CKMP, AP ve YTP'nin de içinde olduğu farklı iktidar oluşumları denenmiştir. DP mirasına sahip çıkmaya çalışan AP'yi pasifize etme girişimleri istenilen sonucu vermemiş ve AP, Türk siyasetinde önemli bir aktör olduğunu göstermiştir. AP'nin yükselişinin yanı sıra 1965 seçim döneminde, 1961 Anayasası'nın tanıdığı siyasal özgürlüklerin etkisiyle, ideolojik bölünmeler ve hizipleşmeler net bir biçimde hissedilmeye başlamıştır. Hem sağ hem de sol parti ve örgütlerin söylemleri radikalleşmiş ve seçim şiddeti eylemlerine sebep olacak siyasî bir konjonktür oluşmuştur. Siyasî partilerin, sivil toplum örgütlerinin ve sivil vatandaşların ideolojik kutuplaşma eksenindeki şiddet eylemlerinin yanı sıra, hükümet de ideolojik temelli bazı seçim şiddeti uygulamalarına imza atmıştır. Kısacası bu dönem seçim şiddeti açısından zengin bir içerik sunmaktadır.

Bu dönemin sağ eğilimli koalisyon hükümeti, Türkiye'deki sol örgütlerin yükselişinden rahatsız olmuş ve bundan dolayı "aşırı sol ile mücadele" başlığı altında birçok kabine toplantısı düzenlemiştir. Özellikle CKMP kontenjanından İçişleri Bakanı olarak göreve gelmiş olan İsmail Hakkı Akdoğan'ın "Aşırı sol milli düşmandır, yılanın başını ufakken ezmek şarttır" (Milliyet, 04.07.1965) söylemi ile hükümetin aşırı cereyanlara karşı tüm hukukî kaideleri kullanacağına yönelik açıklaması (Cumhuriyet, 10.07.1965), mevcut iktidarın sola karşı tutumunu ortaya koymaktadır. Ancak genel itibarıyla baktığımızda bu dönemde devletin devlet-dışı aktörlere yönelik "seçim şiddeti" kapsamına girecek çok az uygulaması bulunmaktadır. Bunlar genellikle Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (TÜRK-İŞ) yönelik müdahalelerdir. TÜRK-İŞ hâlihazırda Meclis'te olan bazı milletvekillerini "işçi karşıtı" olarak ilan etmiş ve yayınladığı "Kara Liste" isimli broşüründe bu vekillerin

tekrar seçilememesi için ülke genelinde bir propaganda yürüteceğini açıklamıştır (Milliyet, 31.05.1965; Milliyet, 29.07.1965). Bunun üzerine, hazırlanan kara listeye binaen TÜRK-İŞ genel merkezinde arama yapılması ve inceleme başlatılması (Cumhuriyet, 20.08.1965), kolluk kuvvetleri aracılığıyla Tokat'ta TÜRK-İŞ'e ait bir arabanın aranması ve sendikaya ait el ilanları ve broşürlere el koyulup sendika üyelerinin nezarete atılması (Milliyet, 29.08.1965) ve Konya'daki işçi mitinginde TÜRK-İŞ'in kara listeye aldığı adaylara oy verilmemesi amacıyla dağıttığı pankart ve bildirilerin "seçim suçu" gerekçesiyle toplatılması (Milliyet, 05.10.1965) devletin bir STK'ya yönelik somut müdahaleleri olarak göze çarpmaktadır.

Bu dönemin seçim şiddeti açısından en belirgin karakteristiği, parti sempatanlarının ve siyasî aktörlerin dâhil olduğu şiddet eylemleri ekseninde şekillenmesidir. İlk olarak siyasî aktörlerden siyasî aktörlere karşı gelişen şiddet olaylarına bakacak olursak; Silifke'de 50 tane AP teşkilat üyesinin TİP ilçe başkanlığı üyelerine saldırması (Cumhuriyet, 04.07.1965); Bir ilçede oy sayımı yapılırken sandık görevlileri arasında çıkan arbedede iki kişinin ölmesi ve 3 kişinin ağır yaralanması (Cumhuriyet, 11.10.1965) gibi olaylar örnek gösterilebilir.

Sivil parti sempatanlarından siyasî aktörlere yönelik şiddet eylemlerine baktığımızda ise TİP'in Bursa il merkezindeki parti binasının milliyetçilerden ve Komünizmle Mücadele Derneği mensuplarından oluşan 500 kişi tarafından basılması (Milliyet, 05.07.1965); AP'li sempatanların TİP'li 3 milletvekili adayını dövmesi (Milliyet, 21.09.1965); AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Malatya mitinginde konuşturulmaması amacıyla CHP sempatanları tarafından sabote edilmesi (Cumhuriyet, 01.10.1965); Kayseri'de konuşma yapan TİP adayının mitinginin 250-300 kişilik bir grup tarafından basılmak istenmesi (Milliyet, 05.10.1965); AP Isparta senatörü ve AP milletvekili adayının bir açık hava toplantısında yuhalanması ve taşlanması (Milliyet, 06.10.1965) en belirgin olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Parti sempatanları arasındaki şiddet eylemlerine örnek olarak ise AP'li bir milletvekilinin bağımsız bir milletvekili adayını komünistlikle suçlaması üzerine iki tarafın parti taraftarlarının kavga etmesi (Milliyet, 05.10.1965); Adıyaman'ın Gölbaşı ilçesinde bir partilinin oy verme sürecine müdahale etmek istemesi üzerine taraflar arasında silahlı ve silahsız çatışmalar yaşanması (Milliyet, 11.10.1965); Gaziantep'te bir kadının oy pusulalarını yırtması üzerine çıkan kavgada 7 kişinin yaralanması (Milliyet 11.10.1965); Diyarbakır'da bir sandık görevlisinin parti sempatanları tarafından bıçaklanması (Milliyet 11.10.1965) gibi olaylar verilebilir.

Tablo 2: 1965 Seçimleri Seçim Şiddeti Profili

Seçim Şiddeti Kategorisi	Uygulayan	Etkilenen	Eylem Tipi
Devletten-Devlet Dışı Aktöre	Kolluk Güçleri	Sivil Toplum Kuruluşları	Baskı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siyasî Aktör	Siyasî Aktör	Fiziki Saldırı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siyasî Aktör	Saldırı, Sözlü Taciz, Zorlama, Baskı
Devlet Dışı Aktörden- Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siviller	Fiziki Saldırı

4.1.3. 1969 Seçimleri

1965 Seçimlerinden AP'nin zaferle çıkmasının ardından, ordunun siyaset ile ilişkisi dengelenmiş ancak ideolojik bölünmeler daha da keskinleşmiştir. Özellikle sağ-sol çatışmasının çok daha radikal olaylarla kendini hissettirdiği bu dönemde, radikal öğrenci gruplarının ortaya koyduğu şiddet eylemleri döneme damgasını vurmuştur. Şiddet eylemlerinin geneline baktığımızda radikal sol örgütlerin ve öğrenci kulüplerinin ön planda olduğu görülmektedir. Ancak milliyetçi-mukaddesatçı damardan beslenen bazı gençlik örgütleri de radikal eylemlerde bulunmaktan geri durmamıştır. Kısacası 1969 seçimlerine doğru gidilen bu ortamda seçim şiddeti, devlet-dışı aktörlerin eylemleri etrafında kendini göstermiştir.

Bu dönemin en önemli karakteristiği, siyasal şiddetin doruk noktasına ulaşmasıdır. Üniversitelerin radikal sol gruplar tarafından işgal edilmesi, radikalleşmiş sağ grupların “komünizm karşıtlığı” ekseninde sol gruplarla silahlı çatışmaya girmesi ve devletin kolluk kuvvetleriyle özellikle sol örgütlere şiddetli bir biçimde müdahale etmesi gibi olaylar siyasal şiddetin bu döneme yansımaları olarak göze çarpmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan siyasal şiddet olayları çoğunlukla öğrenci gruplarının salt ideolojik savaşları temelinde şekillenmiş olsa da, seçimi etkileme amacıyla ortaya çıkan belli başlı şiddet eylemlerine de rastlanmaktadır. Sol grupların genel itibarıyla bir siyasî bağlantısı olmamakla birlikte, Alparslan Türkeş'in önderliğinde eğitilen “komando” müstear isimli gençlerin eylemleri,

siyasal şiddeti bir seçim şiddetine dönüştüren en önemli unsur olarak göze çarpmaktadır. FKF İstanbul şubesine komandoların baskın düzenlemesi (Cumhuriyet, 09.05.1969); tabancalı, bıçaklı ve sopalı 200 komandonun bir öğrenci yurduna saldırması sonucu 8 öğrencinin bıçakla ağır yaralanması (Cumhuriyet, 04.06.1969) komandoların karıştığı şiddet eylemlerine örnek olarak gösterilebilir.

AP'li bir muhtarın siyasî tahrik nedeniyle bir genci öldürmesi (Cumhuriyet, 14.07.1969) Diyarbakır'da AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in konuşması esnasında YTP'li ve AP'li parti sempatanlarının çatışması sonucunda 5 kişinin yaralanması (Milliyet, 08.10.1969) siviller arasında gelişen olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu dönemde sivillerden siyasî aktörlere yönelik gelişen olaylara baktığımızda da sadece bir tane seçim şiddeti eylemine rastlanmıştır. Bu olay, 30 tane FKF mensubunun Bülent Ecevit'i tartaklaması dolayısıyla Ecevit'in Tüm Öğretmenler Sendikası (TÖS) kongresindeki konuşmasını gerçekleştirilememesidir (Milliyet, 11.07.1969).

Tablo 3: 1969 Seçimleri Seçim Şiddeti Profili

Seçim Şiddeti Kategorisi	Uygulayan	Etkilenen	Eylem Tipi
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siyasî Aktör	Siviller	Fiziki Saldırı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siviller	Fiziki Saldırı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siyasî Aktör	Fiziki Saldırı

5. 1971-1980 dönemi genel seçimlerde seçim şiddeti

12 Mart 1971 tarihindeki muhtıra ile Türkiye siyasetinde bir kez daha askerî müdahale yaşanmış ve bürokratik elitin siyasal alan üzerindeki denetimi yeniden sahnelenmeye başlamıştı. Muhtıra öncesinde ideolojik kutuplaşmanın sahadaki önemli temsilcileri olarak nitelendirilebilecek isimler ve örgütler etkinliklerini kaybetmişlerdi. Muhtıra öncesinde etkin konumda olan bazı kişi ve aktörlerin yeniden sahneye çıkabilmesi 1974 yılındaki af ile mümkün olacaktı. Dolayısıyla 1973 yılındaki seçimler, seçim şiddeti açısından

değerlendirildiğinde hem nitelik hem de nicelik olarak nispeten sakin bir atmosferde gerçekleştirildi.

5.1. 1973 seçimleri

1973 seçimlerine gidilen sürece seçim şiddeti kapsamında bakıldığında ilk elde, yoğunluğu farklı olmakla birlikte 1961 seçimlerindeki bürokratik elit denetimini burada da görmek mümkündür. Dolayısıyla devletten devlet dışı aktörlere şeklinde gerçekleşen seçim şiddeti örnekleri söz konudur. Bu kapsamda, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur tarafından yapılan bir açıklamada seçim sonrasında göreve gelecek hükûmetin geçmişten ders alarak faaliyet göstermesi gerektiğini ifade etmesi (Cumhuriyet, 03.05.1973); sınıf ve din temelli siyasal faaliyetlerin şiddet kullanılarak ve düzeni yıkıcı şekilde gerçekleştirilmesi konusunun da görev alanı içerisinde yer aldığı Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kurulması (Milliyet, 11.05.1973); geniş yetkilere sahip sıkıyönetim komutanlıklarının seçim öncesinde de faaliyet göstermesi gibi örneklerden bahsetmek mümkündür. Bu örnekler her ne kadar doğrudan bir eylemi ifade etmese de bürokratik elitin doğrudan ya da dolaylı yoldan belirleyici olduğu mekanizmaların seçim sürecinde seçmen ve siyasal partilerin faaliyetlerini kısıtlayıcı bir niteliğe sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu cümleden hareketle 1973 seçimlerinde devletten devlet dışı aktörlere yönelik gerçekleşen seçim şiddeti örneklerinin eylem türü açısından "askeri duruş sergileme" ve "tehdit" şeklinde yaşandığı söylenebilir.

Devlet aygıtlarının denetimi dışında seçim öncesinde; partili isimlerin etkilenen, parti sempatanlarının (sivil vatandaşlar) da eylemi gerçekleştiren olarak yer aldığı şiddet olayları ile de karşılaşmıştır. Bülent Ecevit'in Erzurum'daki konuşmasında, komanda olarak adlandırılan milliyetçi gençlerin protesto gösterileri sonucunda iki taraf arasında meydana gelen olaylar (Milliyet, 09.07.1973); Bülent Ecevit'in Isparta'da gerçekleştirdiği seçim mitinginde yaklaşık 200 kişi tarafından Ecevit'in de içinde yer aldığı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) konvoyuna bıçak, taş, şişe gibi araçlar kullanılarak "Komünist Ecevit" sloganları ile gerçekleştirilen saldırı (Cumhuriyet, 28.09.1973); Süleyman Demirel'in Ordu ve Sivas'taki mitinglerinde ses sistemine yönelik saldırılar (Cumhuriyet, 28.09.1973; Milliyet, 01.10.1973) "devlet dışı siyasal aktörden devlet dışı sivil aktöre yönelik eylemler" kapsamında değerlendirilebilecek örneklerdir.

1973 seçimlerinde ayrıca, sivil vatandaşlardan yine sivil vatandaşlara yönelik seçim merkezli şiddet olayları ile de karşılaşmıştır. Seçim şiddetinin bahsedilen bu türüne örnek olarak, sabah namazı sonrasında vatandaşları Millî Selamet Partisi (MSP) lehine oy kullanmaya davet

eden bir din görevlisinin tartaklanması (Cumhuriyet,13.10.1973); oy verme gününde Giresun, Gaziantep, Mardin gibi illerde farklı partileri destekleyen vatandaşlar arasında çıkan ve silahların kullanıldığı olaylarda can kayıplarının yaşanması (Cumhuriyet, 15.10.1973) gibi olayları vermek mümkündür.

Tablo 4: 1973 Seçimleri Seçim Şiddeti Profili

Seçim Şiddeti Kategorisi	Uygulayan	Etkilenen	Eylem Tipi
Devletten-Devlet Dışı Aktöre	Ordu, Yargı	Siyasî Aktör	Tehdit, Baskı
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siyasî Aktör	Saldırı, Sözlü Taciz
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siviller	Fiziki Saldırı

Daha önce de bahsedildiği gibi 1973 seçimleri askerî müdahale sonrasında bürokratik elitin bireyler ve kurumlar eliyle sistemi denetim altında tuttuğu bir siyasal atmosferde gerçekleştirildiğinden seçim şiddeti kapsamında değerlendirilebilecek örnek sayısı oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte 1974 yılında getirilen af sonrasında siyaset sahnesi yine ideolojik kutuplaşmalara açılmış ve bu durum seçim şiddeti olarak sahaya da yansımıştır.

5.2. 1977 Seçimleri

1977 erken seçimleri istikrarsız koalisyon hükümetlerinin görev yaptığı bir dönemin sonrasında gerçekleştirilmiştir. İdeolojik kutuplaşmanın MC hükümetleri döneminde keskinleştiği ve kimi grupların gücünü artırdığı bir dönemin sonrasında gerçekleştirilen seçimler, süreci etkilemeye yönelik çok sayıda şiddet eylemine sahne olmuştur.

1977 seçimlerine gidilen süreçte erken seçim kararının alınmasında şiddet olayları belirleyici değildir. Seçim kararında daha çok koalisyon ortakları arasındaki fikir ayrılıkları belirleyici olmuştur. Ancak seçim kararının alınmasından önce kimi muhalif parti ve oluşumların şiddet olaylarını gerekçe göstererek seçim çağrısı yaptığı görülmektedir. Ayrıca her ne kadar seçim kararının alınmasında şiddet temel belirleyici olmasa da mevcut şiddet ortamı seçimlerin güvelliğini ve hükümetin seçim sürecini yönetebilirliğini tartışmalı kılmıştır. Bu cümleden hareketle seçim kararı alınmadan önce yaşanan şiddet olaylarını kısaca işlemek faydalı olacaktır.

Milliyetçi gençler tarafından CHP'nin Balıkesir Havran İlçesi lokaline yapılan bıçak ve sopalı saldırıda altı kişinin yaralanması (Milliyet, 07.12.1976); yine MHP'li komandolar tarafından Erzurum Pasinler'de aralarında CHP yöneticilerinin de bulunduğu gruba yönelik gerçekleştirilen fizikî saldırı (Cumhuriyet, 13.12.1976); MHP Ankara İlçe Merkezi'ne yönelik patlayıcı madde kullanılarak gerçekleştirilen saldırı eylemi (Milliyet, 13.12.1976); İstanbul'da yaşanan farklı saldırılarda polis memurlarının yaralanması ve duvara yazı yazmak isteyen grup ile polis arasında çıkan çatışmadan bir polisin yaralanması (Milliyet, 07.12.1976; Cumhuriyet, 16.12.1976) gibi eylemler seçim öncesi şiddet olaylarına örnek olarak verilebilir. Bu örnekler her ne kadar çalışma kapsamında çizilen çerçeve içerisinde seçim şiddeti olarak tanımlanamasa da seçim sürecine girilen atmosfer hakkında aktörler ve eylemler açısından yol gösterici niteliktedir.

1977 yılının seçim sürecinde şiddet olaylarının hedefinde büyük oranda siyasal parti liderleri yer almaktaydı. Çalışmada benimsenen teorik terminolojiyle söylemek gerekirse daha çok devlet dışı sivil aktörlerden devlet dışı siyasal aktörlere yönelik eylemlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Özellikle CHP lideri Ecevit'in seçim mitingleri çok ciddi şiddet olaylarına sahne olmuştur. Örneğin Tokat Niksar'da gerçekleştirilen mitingin öncesinde ve sonrasında MHP'li komandolar tarafından silahlı ve taşlı saldırı gerçekleştirilmiş, saldırılarda Ecevit'in içerisinde yer aldığı seçim otobüsü hedef alınmıştı (Milliyet, 27.04.1977). Ecevit'e yönelik benzer bir saldırı Gümüşhane'nin Şiran ilçesinde gerçekleşti ve yine silah, taş, sopa gibi araçların kullanıldığı eylemde çok sayıda kişi yaralandı (Cumhuriyet, 28.04.1977). Aktör ve eylem biçimi açısından neredeyse bire bir örtüşen bir başka saldırı da Erzincan'da gerçekleştirildi ve medyada yer alan haberlerde CHP konvoyuna Ülkü-Bir, Ülkü-Tek, Büyük-Ülkü gibi derneklerden ateş açıldığı iddia edildi (Cumhuriyet, 29.04.1977). Yine Ecevit'in Malatya'da gerçekleştirdiği miting sırasında patlayıcı madde atıldı (Cumhuriyet, 22.05.1977). Elbette ki siyasal liderlere yönelik saldırılar sadece Ecevit ile sınırlı değildi. Örneğin AP lideri Süleyman Demirel'in Uşak ili Sivasslı ilçesinde gerçekleştirdiği seçim mitinginde de şiddet olayları yaşanmış ve Demirel seçim otobüsü üzerinde konuşma yaptığı sırada kendisine yönelik taşlı bir saldırı düzenlenmişti (Cumhuriyet, 25.05.1977). Bir başka örnekte ise Hacıbektaş'ta MHP lideri Alparslan Türkeş'in konvoyuna yönelik taşlı saldırı sonrasında Türkeş yolunu değiştirmek zorunda kalmıştı (Milliyet, 22.05.1977).

Siyasal partilere yönelik saldırılar sadece liderler ve mitinglerle sınırlı değildi. Çorum Osmancık'ta CHP ilçe binasına yönelik saldırı (Milliyet, 27.04.1977); CHP Üsküdar ilçe binasına MHP'li komandolar tarafından gerçekleştirilen saldırı; Fethiye'de seçim gezisinden

dönen CHP konvoyuna ateş açılması (Cumhuriyet, 22.05.1977a); MSP Isparta milletvekili adayı Muammer Dolmacı'nın Isparta'nın Senirkent ilçesindeki mitinginde Süleyman Demirel'e ihanet ettiği gerekçesiyle saldırıya uğraması (Cumhuriyet, 22.05.1977b); Mardin'de CHP milletvekili Ahmet Türk'ün içerisinde bulunduğu konvoya yapılan silahlı saldırıda 6 kişinin, Antalya'da ise AP konvoyuna yapılan saldırıda 3 kişinin ağır yaralanması (Milliyet, 27.05.1977); seçim sonrasında hükûmetin kurulma sürecinde çeşitli illerdeki MHP binalarına patlayıcı madde kullanılarak yapılan saldırı (Milliyet, 12.06.1977) gibi olaylar ile sivil isimlerden (parti sempatanlarından) siyasal partiler ile resmî ilişkisi olan kişi ve/veya mekânlara yönelik saldırılar örneklendirilebilir.

1977 yılında seçim şiddeti sadece siyasal partilere yönelik olarak gerçekleşmiyor; partilere sempati duyan sivil vatandaşlar arasındaki şiddet olaylarına da sıklıkla rastlanıyordu. MSP'nin Amasya mitingini izlemek için Samsun'dan gelen gençleri taşıyan otobüse ateş açılması sonucu bir kişinin ağır yaralanması (Milliyet, 28.04.1977); İstanbul'da AP'nin seçim afişlerini asan bir gencin silahla vurulması (Milliyet, 12.05.1977); Ankara, Adana gibi illerde CHP afişi asan gençlerin silahlı saldırıya uğraması (Milliyet, 15.05.1977a); İzmir'de CHP'lilere Gaziantep'te de AP'lilere yönelik silahlı saldırılarda iki kişinin hayatını kaybetmesi (Cumhuriyet, 26.05.1977); Isparta ve Burdur'da AP'liler ile MSP'lilerin çatışması sonucunda 4 kişinin yaralanması (Milliyet, 26.05.1977a); Konya'da MSP'liler ile AP'liler arasında çıkan çatışmada bir kişinin bıçaklanarak hayatını kaybetmesi (Milliyet, 30.05.1977); seçim gününde Hatay, Sakarya, İstanbul, Aydın, Adana, Balıkesir, Çorum, Şanlıurfa gibi illerde sivil vatandaşlar arasında yaşanan ve tabancaların, taş ve sopaların kullanıldığı olaylarda 24 kişinin yaralanması bir kişinin de yaşamını yitirmesi (Milliyet, 06.06.1977) vb. olaylar siyasal alandaki kutuplaşmanın sivil vatandaşlar arasında da hissedildiğini ve bunun da seçim şiddeti olarak sahaya yansıdığını göstermektedir.

1977 seçimleri siyasal parti liderlerinin de seçim şiddetinin uygulayıcısı konumunda olması açısından özgün bir niteliğe sahiptir. Ancak çalışmanın kavramsal kısmındaki anlatıma geri dönerek belirtmek gerekirse siyasal parti liderlerinin seçim şiddetinin uygulayıcısı konumunda yer alışları söylem düzeyi ile sınırlı kalmış, bir diğer ifadeyle şiddet ortamı üzerinden üretilen söylem ile seçmen tercihinin yönlendirilmesi amaçlanmıştır. Lider söylemlerinde öne çıkan tema, siyasal alandaki şiddet ortamının kendilerine verilecek oylar ile son bulacağına dile getirilmesidir. Erzurum'daki seçim mitinginde süreçteki şiddet olaylarının üzerinde uzun uzun duran AP lideri Demirel, "... Son pişmanlık fayda vermez. Biz görevimizi yapıyoruz. Huzur, dirlik, düzenlik, istikrar ve refah isteyen milletimiz,

bunların hepsine layıktır. Halk Partisi bunların hepsini millete çok görür. Öyleyse milletçe yapılacak iş bellidir. Halk Partisi, milletten bir daha şamar yemelidir." (Milliyet, 15.05.1977b) ifadeleriyle toplumsal istikrar ve barış ortamını partisinin sağlayabileceğinden hareketle seçmen tercihini tarafına çekmeye çalışmıştır. Samsun'da da aynı doğrultuda bir açıklama yapan Demirel, anne ve babalara seslenerek gençlerin mağdur olduğu anarşi ortamının AP'ye verilecek oylar ile ortadan kaldırılacağına işaret etmiştir (Milliyet, 16.05.1977). Benzer içerikte açıklamalar Ecevit tarafından da dile getirilmiştir. Örneğin Adana'da bir konuşma yapan Ecevit, kendilerinin 1974 yılında barış içinde bir Türkiye teslim ettiklerinden bahsederek "...Şimdi kardeş kavgalarıyla bölünmüş, siyasal cinayetlerden ve evlat açısından yasa gömülmüş Bir Türkiye var." ifadelerini kullandıktan sonra seçim sonrası CHP iktidarının bu ortama son vereceğini dile getirmiştir (Cumhuriyet, 16.05.1977).

Seçime gidilen süreçte en kanlı eylemlerden biri 1 Mayıs 1977 tarihinde gerçekleşmiştir. Seçim öncesinde CHP'ye destek vereceklerini açıklayan (Milliyet, 26.04.1977b) DİSK, TÜRK-İŞ gibi örgütlenmeler sol siyasetin iktidara yönelik ekonomik ve ideolojik karşı çıkışlarını kitlesel bir gösteride sahnelemek amacıyla 1 Mayıs 1977'de Taksim Meydanı'nda bir miting organize etti. Mitingde DİSK Başkanı Kemal Türkler'in konuşma yaptığı sırada silah sesleri duyulmaya başladı ve kitlenin üzerine ateş açıldı. Güvenlik güçlerinin de olaya müdahalesi korku ve panik havasını büyüttü. Olaylar neticesinde 34 kişi yaşamını yitirirken 100'lerce kişi yaralandı.

1977 seçimlerinde seçim şiddeti kapsamında değinilmesi gereken özgün bir diğer örnek Mardin'de yaşanmıştır. Çalışmanın kavramsal kısmında yerel ilişkilerin de seçim şiddeti üzerinde belirleyici olabileceği ifade edilmişti. Seçim şiddetinin bu türüne verilebilecek bir örnek olarak Mardin'de Türk ailesi ile Necimoğlu ailesi arasındaki kan davasının seçim sürecine yansıdığı görülmüştür. Mardin Milletvekili Ahmet Türk seçimlere katıldığı CHP için gerçekleştirdiği seçim gezisi sırasında, AP Mardin milletvekili adayı Nurullah Necimoğlu'nun konvoyu ile karşı karşıya gelmiş ve çıkan çatışmada Nurullah Necimoğlu'nun da aralarında olduğu dört kişi hayatını kaybetmiştir (Cumhuriyet, 28.05.1977).

Tablo 5: 1977 Seçimleri Seçim Şiddeti Profili

Seçim Şiddeti Kategorisi	Uygulayan	Etkilenen	Eylem Tipi
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siyasî Aktör	Siyasî Aktör	Fiziki Saldırı(Ateşli Silah Kullanımı Dahil)
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siyasî Aktör	Saldırı(Ateşli Silah ve Patlayıcı Madde Kullanımı Dahil)
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siviller	Siviller	Fiziki Saldırı(Ateşli Silah Kullanımı Dahil)
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Siyasî Aktör	Siviller	Tehdit, Zorlama
Devlet Dışı Aktörden-Devlet Dışı Aktöre	Feodal Aktör/Aşiret	Feodal Aktör/Aşiret	Fiziki Saldırı

6. Sonuç

Bir siyasal katılım yöntemi olarak seçimler, politik iktidarın belirlenmesi açısından vazgeçilmez bir araçtır. Özellikle demokratik gelişimini tamamlamış ülkeler, hukukî açıdan teminat altına alınmış olan seçimlerin bu belirleyici gücüne riayet etmektedirler. Ancak demokratikleşme hususunda sancılı dönemler geçiren bazı toplumlarda seçimler, siyasal şiddetin baş gösterdiği son derece güvensiz bir ortamda gerçekleşebilmektedir. Siyasal şiddetin alt kategorisi olarak değerlendirebileceğimiz seçim şiddeti, bu tip demokratikleşmemiş ülkelerin seçim dönemlerinde ortaya çıkmaktadır. Seçim sonucunu şekillendirmek ve seçmenlerin oy verme davranışlarını etkileyebilmek maksadıyla ortaya çıkan saldırı, tehdit, zorlama, askerî duruş sergileme gibi şiddet içeren yöntemlerin fiziksel ve/veya psikolojik bir baskı unsuru olarak kullanılması, seçim şiddetinin ortaya çıktığının temel göstergesidir. 1960-1980 döneminde gerçekleşen Türkiye'deki genel seçimler de bu açıdan zengin bir içeriğe sahiptir. İdeolojik hizipleşmelerin keskinleştiği ve politik açıdan radikalleşme eğilimlerinin yoğun bir şekilde hissedildiği bu dönem, eylemler, aktörler ve

şiddet tipleri açısından seçim şiddetinin özgün biçimlerini gözlemleyebildiğimiz bir tarihsel kesit olarak karşımıza çıkmıştır.

1960 Darbesi sonrası dönemde ordunun siyaset üzerindeki ağırlığı net bir biçimde hissedilmiş; 1961 genel seçimleri de bu baskı atmosferinde gerçekleşmiştir. Bu durum, 1961 seçimlerinde devletten/ordudan siyasî partilere yönelik seçim şiddeti olaylarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1961 seçim şiddeti olaylarının en önemli karakteristiğini oluşturan bu seçim şiddeti biçimi, tutuklama, tehdit, zorlama, askerî duruş sergileme gibi seçim şiddeti biçimleriyle kendisini göstermiştir. Bunun yanı sıra, ordunun DP'ye ve Yassıada yargulamalarına ilişkin çizdiği sınırın aşılması koşuluyla özgür bir seçim atmosferine izin vermesi farklı nitelikte seçim şiddeti olaylarının yaşanmasına fırsat vermiştir. Bunlar sivillerden devlete, siyasî aktörlere ve yine sivillere yönelik tehdit ve saldırı olayları; siyasî aktörlerden siyasî aktörlere yönelik saldırı olayları olarak cereyan etmiştir. Kısacası 1961 genel seçimleri seçim şiddeti açısından değerlendirildiğinde, özellikle militarize olmuş yani ordunun belirleyiciliğindeki devletin, büyük oranda baskı ve tehdit mekanizmasını işleterek süreci kontrol etmek istediği görülmüştür. Devletin aktör konumunda olmadığı seçim şiddeti olayları ise fiziksel saldırılar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

1961 seçimlerinde belirleyici konumda olan ordu, AP'nin siyasal alandaki yükselişine engel olamamış ve 1965 seçimlerine gidilen dönemde sağ siyasetin bileşenlerinin iktidardaki ağırlığının artmasını engelleyememiştir. Bu seçim dönemi sağ ve sol siyasetin ideolojik ve politik açıdan hizipleştiği bir siyasal konjonktüre sahne olmuştur. İktidardaki sağ koalisyonun yükselen sol siyasete yönelik baskısı net bir biçimde hissedilmiştir. Bu minvalde ortaya çıkan devletten devlet-dışı aktörlere yönelik kolluk gücü kullanımı, özellikle TÜRK-İŞ'e yönelik baskı ve tehdit uygulamaları ekseninde bir seçim şiddetine dönüşmüştür. Diğer yandan, sivil siyasetin güçlendiği bu dönem, siyasî aktörler arasında ortaya çıkan saldırı eylemleri; sivillerden siyasî aktörlere yönelik saldırı, baskı ve zorlamalar; sivil parti sempatanları arasındaki saldırı eylemleri; ve yine sivillerden siyasî aktörlere yönelik fiziksel saldırı olayları gibi çeşitli seçim şiddeti uygulamalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1969 seçimlerine gidildiği dönemde ise AP iktidarı ile ordu arasındaki ilişkinin dengelendiğini ve siyasetin olabildiğince sivilleştiğini söylemek mümkündür. Ancak bu sivilleşme eğilimleri, ideolojik ve politik kutuplaşmaların keskinleşmesine ve sağ-sol çatışması ekseninde gelişen siyasal şiddet eylemlerinin doruk noktasına ulaşmasına neden olmuştur. 1969 dönemi genel seçim döneminde siviller arasındaki siyasal şiddetin seçimle ilişkili olmayan bir yapıda olması, dönemin seçim şiddeti açısından güdük kalmasına neden

olmuştur. Buna rağmen seçim şiddetine ilişkin bazı olaylar kendini göstermiştir. Bu dönemin en önemli özelliği, baskı veya tehdit gibi seçim şiddeti tiplerinin değil, yalnızca fiziksel saldırılar ekseninde gelişen seçim şiddeti vakalarının gerçekleşmiş olmasıdır. Siyasî partilerden sivillere yönelik eylemlere baktığımızda MHP’li komandoların başrolde olduğu fiziksel saldırı vakalarına rastlanmaktadır. Ayrıca sivillerden sivillere ve siyasî aktörlere, siyasî aktörlerden de yine siyasî aktörlere yönelik gelişen tüm bu seçim şiddeti olayları “fiziksel saldırı” biçiminde ortaya çıkmıştır.

Askerî bürokratik elitlerin, 1971 yılında verdikleri bir muhtırayla siyasî alana tekrar müdahale etmesi, 1973 yılında gerçekleşen seçimlerin ordu kontrolünde geçmesine neden olmuştur. 1973 seçimleri, askerî müdahale sonrası bir geçiş dönemi olması ve ideolojik kutuplaşmanın öne çıkan aktörlerinin çok büyük oranda tasfiye edilmesi nedeniyle seçim şiddeti açısından kısır kalmıştır. Ordunun baskın olduğu bu konjonktürde, özellikle devletin/ordunun siyasî aktörlere yönelik söylem düzeyindeki tehditleri ve baskıları, seçim şiddet açısından ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte sıkıyönetim uygulaması ve siyasal alandaki faaliyetler üzerindeki bir denetim aracı olarak DGM'lerin varlığı seçim şiddetinin farklı bir boyutuna işaret etmektedir. Ayrıca sivil parti sempatanları arasındaki saldırı olayları ve bunların siyasî aktörlere yönelik gerçekleştirdiği fiziksel saldırı vakaları da dönemin diğer seçim şiddeti tipleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1977 seçimlerine gidilen dönemde ideolojik kutuplaşmaların ve siyasal şiddet olaylarının radikalleştiği net bir şekilde görülmektedir. Bu dönemde alınan erken seçim kararının koalisyon bileşenlerinin anlaşmazlığı sonucu ortaya çıkmış olmasına rağmen, seçim dönemi öncesinde yaşanan radikal şiddet eylemleri de partilerin erken seçim yapılması için hükümet üzerinde baskı kurmasına neden olmuştur. Bu dönemin seçim şiddeti profili, ağırlıklı olarak siyasî aktörlere yönelik şiddet eylemleri ekseninde şekillenmiştir. Sivil parti sempatanlarının siyasî aktörlere yönelik saldırılarına yine siyasî aktörler arasındaki saldırı eylemleri eşlik etmiştir. Ayrıca parti sempatanları arasındaki fiziksel şiddet olayları da dönemin seçim şiddeti tiplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu dönemin kendine özgü iki seçim şiddeti tipi bulunmaktadır. Bunlardan ilki siyasî aktörlerden sivillere yönelik seçim şiddeti olaylarıdır. Bu olaylar fiziksel şiddet olarak değil, tehdit ve baskı kategorisinde değerlendirilebilecek siyasî söylemler düzeyinde kendini göstermiştir. İkincisi, feodal/yerel ilişkiler bağlamında ortaya çıkan bir seçim şiddeti vakasının tespit edilmesidir. Bu dönem ayrıca eylem tipi açısından da diğer dönemlerden ayrılmakta ve bu seçimlerde ateşli silahların ve patlayıcı maddelerin kullanımına ağırlık verildiği görülmektedir.

1960-1980 dönemi Türkiye siyaseti seçim şiddeti açısından genel olarak analiz edildiğinde askerî müdahaleler sonrasında gerçekleştirilen ilk seçimlerde başta ordu olmak üzere devlet mekanizmasının uygulayıcı konumda olduğu görülmektedir. Ancak devlet mekanizmasının uygulayıcı konumu sadece ordu ile sınırlı değildir. Yargı mekanizmasının (DGM, Örfî İdare Mahkemesi, Ağır Ceza Mahkemeleri) ve kolluk güçlerinin de bu kapsamda değerlendirilmesi mümkündür. Devlet dışı aktörlerin seçim şiddeti içerisindeki konumu ele alındığında ise gençlik örgütlerinin ve sendikaların öne çıktığı görülmektedir. Özellikle sağ ve sol siyaset içerisinde konumlanan gençlik örgütleri seçim şiddetinin uygulayıcısı olarak dikkat çekmektedirler. Siyasal partiler ise özellikle liderler ve partili isimler bakımından seçim şiddetinden etkilenen konumunda yer almaktadırlar. Eylem tipi açısından değerlendirildiğinde devletin uygulayıcı konumda olduğu örneklerde tehdit, baskı, askerî duruş sergileme gibi eylem tipleri kaşımıza çıkmaktadır. Devlet dışı aktörlerin uygulayıcı konumda olduğu örneklerde ise 1977 seçimleri dışında çok büyük oranda fiziksel saldırıların uygulandığı görülmektedir. 1977 seçimleri ise ateşli silahların ve patlayıcı maddelerin yoğun kullanımı açısından dikkat çekicidir.

Nihai olarak bu çalışma, Türkiye'nin tarihsel açıdan özgün bir dönemini seçim şiddeti açısından incelemiş, 1960-1980 dönemine ilişkin dönemsel bir boşluğu doldurarak literatüre katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda bu çalışma, Türkiye'deki genel seçimlerin seçim şiddeti profilinin dönemsel açıdan incelenmesi bakımından ilk olması nedeniyle, bu alanda ortaya çıkabilecek çalışmalara da bir izlek oluşturmak suretiyle kapı aralayacaktır. Gerçekten de Türk siyasal yaşamı, demokratik kurumsallaşma süreci devam eden bir ülke olması nedeniyle, seçim şiddeti açısından geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Özellikle 1980 sonrası dönemde Türkiye, bölgesel siyaset dinamikleri açısından seçim şiddeti kapsamında incelenebilecek zengin bir çalışma alanı olarak görülebilir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2013). Aşırı Milliyetçi Sağ. I. C. Shink, & E. A. Tonak içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 287-258). İstanbul: Belge Yayınları.
- Ahmad, F. (1994). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Aykol, H. (2010). *Türkiye'de Sol Örgütler Bölüne Bölüne Büyümek*. Ankara: Phoenix.
- Aykol, H. (2011). *Bölüne Bölüne İktidar Olmak: Türkiye'de Sağ Örgütler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Belge, M. (2013). Sol. I. C. Shink, & E. A. Tonak içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 243-286). İstanbul: Belge Yayınları.
- Birch, S., & Muchlinski, D. (2020). The Dataset of Countries at Risk of Electoral Violence. *Terrorism and Political Violence*, 32(2), 217-236.
- Birch, S., Daxecker, U., & Höglund, K. (2020). Electoral Violence: An introduction. *Journal of Peace Research*, 57(1), 3-14.
- Boone, C. (2011). Politically allocated land rights and the geography of electoral violence: The Case of Kenya in the 1990s. *Comparative Political Studies*, 44(10), s. 1311-1342.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye'de Siyasî İdeolojiler*. İstanbul: İletişim.
- Cumhuriyet. (1961, 05 13). Gürsel'in Kuyruklara ve Yeni Partilere İhtarı.
- Cumhuriyet. (1961, 06 24). Yassıada Davalarının Kararları Seçimden Evvel Açıklanacak.
- Cumhuriyet. (1961, 05 16). Burdur'da DP Rumuzunu Taşıyan İnkılap Aleyhtarı Beyannameler Ele Geçirildi.
- Cumhuriyet. (1961, 08 16). Meclisin Gürültülü Toplantısı.
- Cumhuriyet. (1961, 09 06). Parti Liderleri Dün Milli Antlaşmayı İmzaladılar.
- Cumhuriyet. (1961, 09 08). İnkılap Aleyhtarı 14 Kişi Nezarete Atıldı.
- Cumhuriyet, (1961, 10 08). AP İzmir İl Başkanı Aynı Anda Tahliye ve Tevkif Edildi.
- Cumhuriyet, (1961, 09 07). Basın Dün Bir Yuvarlak Masa Toplantısı Yaptı.
- Cumhuriyet, (1961, 06 10). Siirtte CHP ile YTP Mensupları Arasında Meydan Kavgası Oldu.
- Cumhuriyet, (1965, 07 10). Aşırı Cereyanlar Görüldü.
- Cumhuriyet, (1965, 08 20). TÜRK-İŞ Genel Merkezi Arandı.
- Cumhuriyet, (1965, 07 04). AP'liler TİP'lilere Taşla Saldırdı.
- Cumhuriyet, (1965, 10 01). AP-CHP Çatışmasını Polis ve Jandarma Güç Önledi.
- Cumhuriyet, (1965, 07 05). Bursa TİP Kongresinde Delejelere Hücum Edildi.
- Cumhuriyet, (1969, 05 09). Fikir Kulüpleri Federasyonu Tahrip Edildi.
- Cumhuriyet, (1969, 06 04). Komandolar Bir Öğrenci Yurdunu Bastı.
- Cumhuriyet, (1969, 07 14). Kendisini Kaybeden AP'li Muhtar Bir Genci Vurdu.
- Cumhuriyet. (1973, 05 03). Batur: Ders Alınmış Olarak Rejim Yürüyecek.
- Cumhuriyet. (1973, 10 13). Camide MSP Propagandası Yapan Din Adamı Tartaklandı.
- Cumhuriyet. (1973, 09 28). Demirel Ordu'da Mikrofon Telleri Koparıldığı İçin Konuşmasını Tamamlamadı.

- Cumhuriyet. (1973, 09 28). Ecevit Ispartada Saldırıya Uğradı.
- Cumhuriyet. (1973, 15 10). Seçim Yüzünden 4 Kişi Öldürüldü.
- Cumhuriyet. (1976, 12 13). CHP Genel Sekreterini Komandolar Yaraladı.
- Cumhuriyet. (1976, 12 16). Olaylar Sürüyor: İki Polis 24 Kişi Yaralandı; 149 Öğrenci Gözaltında.
- Cumhuriyet. (1977, 05 22). Ecevit: "Halka Değil, Halkı Sömürenlere Kemer Sıktıracağız".
- Cumhuriyet. (1977, 05 16). Ecevit: Demirel Hesap Verecek.
- Cumhuriyet. (1977, 04 29). Erzincan'da Ecevit'e Ateş Açıldı, 10 Komando Gözaltında.
- Cumhuriyet. (1977, 05 22). Isparta'da MSP Adayı Dolmacı ve Arkadaşları Saldırıya Uğradı.
- Cumhuriyet. (1977, 05 22). Komandolar, CHP İlçe Binasını Tahrip Etiler.
- Cumhuriyet. (1977, 05 28). Mardin'de Türk ve Necimoğlu Aileleri Yine Çatıştı; 4 Kişi Öldürüldü, 8 Yaralı Var.
- Cumhuriyet. (1977, 05 26). Selçuk ve Antep'teki Olaylarda İki Kişi Öldürüldü.
- Cumhuriyet. (1977, 05 25). Sivaslı İlçesinde Çatışma Çıktı, 6 Kişi Yaralandı.
- Cumhuriyet. (1977, 04 28). Şiran'da Silahlı Saldırı Yinelendi.
- Çaha, Ö., & Baykal, Ö. (2021). Milli Görüş Hareketi ve Sivil Toplum. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 138-163.
- Çakır, R. (2005). Milli Görüş Hareketi. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: İslamcılık* (Cilt VI, s. 544-575). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğul, C. (2013). Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971. I. Schink, & A. Tonak (Dü) içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 173-242). İstanbul: Belge Yayınları.
- Fischer, J. (2002). Electoral Conflict and Violence: A Strategy for Study and Prevention.
- Fjelde, H., & Höglund, K. (2016). Electoral Institutions and Electoral Violence in Sub-Saharan Africa. *British Journal of Political Science*, 46(2), s. 297-320.
- Gutiérrez-Romero, R. (2014). An Inquiry into the Use of Illegal Electoral Practices and Effects of Political Violence and Vote-buying. *Journal of Conflict Resolution*, 58(8), s. 1500-1527.
- Höglund, K. (2010). Electoral Violence in Conflict-Ridden Societies: Concepts, Causes, and Consequences. *Terrorism and Political Violence*, 412-427.
- Kalyvas, S. N. (2003). The Ontology of "Political Violence": Action and Identity in Civil Wars. *Perspectives on Politics*, 1(3), 475-494.
- Meşe, E. (2013). *Türk Siyasal Yaşamında Komünizmle Mücadele Dernekleri*(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Milliyet. (1961, 06 09). 9 Devrim Düşmanı Daha Nezarete Alındı.
- Milliyet. (1961, 05 14). Adalet Partisi Temizlik Yapacak.
- Milliyet. (1961, 10 03). Adana'da AP'lilerle CP'liler Kavga Etti 10 Kişi Yaralandı.
- Milliyet. (1961, 10 05). AP Başkanvekilinin Dün İfadesi Alındı.
- Milliyet. (1961, 11 09). AP Meclis Grubunda Kavga Çıktı.
- Milliyet. (1961, 10 14). AP'liler İstiklal Caddesinden Geçerken Hadiseler Oldu.

- Milliyet. (1961, 10 15). Bazı Partililer Dün Hadise Çıkardılar.
- Milliyet. (1961, 10 13). CHP'liler Kars'ta Bir YTP Adayının Üç Dişini Kırdı.
- Milliyet. (1961, 05 22). CHP'lilerle YTP Mensupları Dövüştü.
- Milliyet. (1961, 10 01). Devlete Karşı Suç İşleyen Örfi İdarede Yargılanacak.
- Milliyet. (1961, 10 06). Eyüp Kaymakamının Büyük Kızı Siyasî Gayelerle Kaçırıldı.
- Milliyet. (1961, 09 29). Gürsel Olaylara Tessüf Etti.
- Milliyet. (1961, 10 03). İl Başkanı ve 6 AP'li Tefvik Edildi.
- Milliyet. (1961, 10 07). Kayseri'de 200 Partili Döğüştü.
- Milliyet. (1961, 07 14). MBK Parti Liderleriyle Toplantı Yapacak.
- Milliyet. (1961, 06 29). Memlekete Zararlı Partiler Çalışamaz Hale Getirilecek.
- Milliyet. (1961, 10 24). Ordu Duruma Müdahale Ediyor.
- Milliyet. (1961, 09 17). Partiler Arasında İmzalanan Andlaşmanın Gizli Maddesi Dün Açıklandı.
- Milliyet. (1961, 05 10). Rejim Aleyhtarları Yakalandı.
- Milliyet. (1961, 10 16). Ufak Tefek Hadiseler Oldu.
- Milliyet. (1961a, 10 06). Bir AP Milletvekili Adayı Tefvik Edildi.
- Milliyet. (1961a, 09 03). MBK Gümüşpala ve Alican'dan Tasfiye İstedi.
- Milliyet. (1961b, 09 03). Seçimlerde Suç İşleyenler Derhal Tefvik Edilecek.
- Milliyet. (1965, 07 04). Akdoğan 'Bugün İçin Tehlike Yok'.
- Milliyet. (1965, 09 21). AP'liler Çumrada Üç TİP Adayını Dövdü.
- Milliyet. (1965, 10 11). İstanbul'da Sahte Oy Pusulaları Bulundu.
- Milliyet. (1965, 10 05). Kayseri TİP Toplantısını Bir Grup Basmak İstedi; Karaman da Baran Taraftarları ve AP'liler Arasında Kavga Oldu.
- Milliyet. (1965, 10 05). Konya'da TÜRK-İŞ'in El İlanları Toplattırıldı.
- Milliyet. (1965, 08 29). TÜRK-İŞ'in Arabası Tokatta Arandı.
- Milliyet. (1965, 05 31). TÜRK-İŞ'in Kara Listesi: Listedeki İsimlere Oy Verilmemesi İstenecek.
- Milliyet. (1965, 07 29). TÜRK-İŞ'in Kara Listesinde 15 Milletvekili Var.
- Milliyet. (1965, 10 06). Yalvaç AP Mitinginde Kavga Çıktı.
- Milliyet. (1969, 10 08). Diyarbakır'da Silahlı Çatışma.
- Milliyet. (1969, 07 11). Ecevit Tartaklandı.
- Milliyet. (1973, 01 10). AP Liderinin Konuşmasına Müdahale Eden 8 Kişi Tutuklandı.
- Milliyet. (1973, 07 09). Ecevit: Neredeyse Gençlere Düşünmek Bile Yasak.
- Milliyet. (1973, 05 11). Mumcuoğlu: Güvenlik Mahkemesinin Amacı Huzuru Sağlamaktır.
- Milliyet. (1976, 12 07). Duvarlara Yazı Yazanlar Polisi Yaralayıp Kaçtı.
- Milliyet. (1976, 12 07). Havran CHP Binasına Saldıranlar 6 Kişiyi Yaraladı.

- Milliyet. (1977, 05 12). AP Afişleri Asan Bir Genç Vuruldu.
- Milliyet. (1977, 06 12). Bazı MHP Binalarına Patlayıcı Madde Atıldı.
- Milliyet. (1977, 05 15). CHP Afişi Asan Gençler 3 İlde Saldırıya Uğradı.
- Milliyet. (1977, 05 15). Demirel: "MSP'ye Verilen Oy CHP'ye Verilmiş Olur".
- Milliyet. (1977, 05 16). Demirel: MSP'yi Ciddiye Almak Mümkün Değildir.
- Milliyet. (1977, 04 26). DİSK, Türk-İş Üyelerini CHP'yi Desteklemeye Çağırıldı.
- Milliyet. (1977, 05 22). Ecevit Konuşurken Patlayıcı Madde Atıldı.
- Milliyet. (1977, 04 27). Ecevit Silahlı Saldırıya Uğradı.
- Milliyet. (1977, 06 06). İçişleri Bakanı: "Bir Kişi Öldü, 24 Kişi Yaralandı".
- Milliyet. (1977, 05 26). Isparta'da AP'liler İle MSP'liler Çatıştı.
- Milliyet. (1977, 05 27). Mardin'de CHP, Antalya'da AP Konvoyuna Ateş Açıldı.
- Milliyet. (1977, 04 28). MSP'li Gençlerin Otobüsüne Ateş Açıldı.
- Milliyet. (1977, 05 30). Nutuklar ve Saldırıları Sürüyor.
- Milliyet. (1977, 04 27). Osmancık'ta Da CHP Binası Tahrip Edildi, Yaşlı Bir Kadın Heyecandan Öldü.
- Milliyet. (1976, 12 13). MHP'nin İl Örgütüne Patlayıcı Madde Atıldı.
- Savut, E. (2022). Seçim Şiddeti Kavramı ve Türkiye'nin Seçim Şiddeti Kimliği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 162-176.
- Schrodt, P. A. (2012). *Conflict and Mediation Event Observations Event and Actor Codebook*. Philadelphia: Pennsylvania State University.
- Seeberg, M. B., Wahman, M., & Skaaning, S.-E. (2018). Candidate nomination, intra-party democracy, and election violence in Africa. *Democratization*, 25(6), 959-977.
- Strauss, S., & Taylor, C. (2009). Democratization and Electoral Violence in Sub-Saharan Africa, 1990-2007. *APSA 2009 Toronto Meeting Paper*, 1-40.
- Toros, E., & Birch, S. (2019). Who are the targets of familial electoral coercion? Evidence from Turkey. *Democratization*, 26(8), 1342-1361.
- Toros, E., & Birch, S. (2021). How citizens attribute blame for electoral violence: regional differences and party identification in Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 21(2), 251-271.
- Uzun, T. (2020). Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Hareket Partisi. T. Erdem içinde, *Milliyetçilik* (s. 1091-1117). İstanbul: Otorite Yayınları.
- Wahman, M., & Goldring, E. (2020). Pre-election violence and territorial control: Political dominance and subnational election violence in polarized African electoral systems. *Journal of Peace Research*, 57(1), s. 93-110.
- Wilkinson, S. I. (2004). *Votes and Violence: Electoral Competition and Ethnic Riots in India*. New York: Cambridge University Press.
- Yiğit, M. (2020). Ülkücülük. T. Erdem içinde, *Milliyetçilik* (s. 1067-1074). İstanbul: Otorite Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2006). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları

SAĞLIK KURULUŞLARINDA ETKİLEŞİM KALİTESİNİN HASTA MEMNUNİYETİNE VE SADAKATİNE ETKİSİ*

Yusuf BİLGİN¹, Aysun TURKAY ABA²

Öz

Bu araştırmanın amacı, sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesinin hasta memnuniyeti ve hasta sadakati üzerindeki etkisini incelemektir. Ayrıca araştırmada sağlık kuruluşlarında hasta memnuniyetinin hasta sadakati üzerindeki etkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada sağlık kuruluşunda hizmet kalitesini ölçmek için Brady ve Cronin (2001) tarafından önerilen çok boyutlu ölçüm modeli kullanılmıştır. Bu doğrultuda, sağlık kuruluşunda etkileşim kalitesinin bileşenleri; tutum, davranış ve uzmanlık olarak tanımlanmıştır. Araştırmanın evrenini, Kayseri Şehir Hastanesinde ayakta ve yataklı tedavi gören hastalar oluşturmaktadır. Araştırma verileri, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 391 hastadan toplanmıştır. Elde edilen veriler Yapısal Eşitlik Modellemesi (AMOS) kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesinin hasta memnuniyeti ve hasta sadakatini anlamlı bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Öte yandan, analiz sonuçları sağlık kuruluşlarında hasta memnuniyetinin hasta sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Buna ek olarak, uzmanlığın sağlık kuruluşlarında hasta memnuniyeti ve sadakati üzerinde en etkili etkileşim kalitesi bileşeni olduğu belirlenmiştir. Davranış bileşeni ise uzmanlığa göre hasta memnuniyeti ve sadakati üzerinde daha düşük düzeyde bir etki meydana getirmektedir. Bunların aksine etkileşim kalitesi bileşenlerinden tutum, hasta memnuniyeti ve hasta sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Anahtar kelimeler: Hizmet kalitesi, etkileşim kalitesi, sağlık kuruluşları

Jel Sınıflaması: M10, M31, I12

THE EFFECT OF INTERACTION QUALITY ON PATIENT SATISFACTION AND LOYALTY IN HEALTHCARE ORGANIZATIONS

Abstract

This research aims to examine the effect of interaction quality on patient satisfaction and patient loyalty in healthcare organizations. In addition, it is aimed to analyze the impact of patient satisfaction on patient loyalty in healthcare organizations. In the research, the multidimensional measurement model proposed by Brady and Cronin (2001) was used to measure the quality of the services provided in the health institution. In this direction, the components of interaction quality in the health institution were determined as attitude, behavior and expertise. The population of the research consists of outpatient and inpatient treatment in Kayseri City Hospital. Research data were collected from 391 patients by convenience sampling technique. The obtained data were analyzed using Structural Equation Modeling (AMOS). As a result of the analysis, it was determined that the quality of interaction in healthcare organizations significantly affects patient satisfaction and patient loyalty. On the other hand, the results of the analysis show that patient satisfaction does not have a significant effect on patient loyalty in healthcare organizations. In addition, it has been revealed that expertise is the most effective interaction quality component on patient satisfaction and loyalty in healthcare organizations. On the other hand, behavior component has a lower effect on patient satisfaction and loyalty than specialization. On the contrary, attitude, which is one of the components of interaction quality, does not have a significant effect on patient satisfaction and patient loyalty.

Keywords: Service quality, interaction quality, health institutions

JEL Classification: M10, M31, I12

* Bu çalışma, Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda Aysun TURKAY ABA tarafından tamamlanan "Şehir hastanelerinde hizmet kalitesinin hasta memnuniyetine ve hasta sadakatine etkisi" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Doç. Dr. Bayburt Üniversitesi, İİBF, yusufbilgin@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0656-2031

² Yüksek Lisans Mezunu, turkaysun.92@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4533-9270

1. Giriş

Son yıllarda özel hastane sayılarındaki artış, sağlık sektörüne yönelik yatırımların devlet tarafından desteklenmesi, bilimsel ve teknolojik gelişmelere dayalı olarak hastaların bilgi, beklenti ve taleplerinin artması sağlık kuruluşları arasında rekabeti artırmaktadır. Sağlık kuruluşları yoğun rekabet ortamında faaliyetlerinin devamlılığını sağlamak için hastaların değişen taleplerine, en doğru ve daha az maliyetli olacak şekilde cevap verebilme gayreti içerisindeyler. Singh & Prasher (2019) hasta memnuniyeti odaklı hizmetler sunmayı hedefleyen sağlık kuruluşlarında hastaların beklenti ve taleplerine cevap verebilmek için algi yönetiminin ve sunulan hizmetlerin kalitesini artırmanın öncelikli hedef haline geldiğini belirtmiştir. Hastaların bir sağlık kuruluşundan aldıkları hizmetin kalitesine ilişkin algıları gelecekte sağlık kuruluşunu yeniden tercih etme ve tavsiye etme gibi yaklaşımlarını etkilemektedir (Miao vd., 2020; Ratnawati vd., 2020). Bu anlamda, bir sağlık kuruluşunda sunulan hizmetlerin kalitesi rekabet gücünün belirleyicisi niteliğindedir (Chang vd., 2013). Bu durumun farkında olan sağlık kuruluşları arasında sunulan hizmetlerin kalitesini düzenli bir şekilde ölçmeye ve kuruluşun imajını artırmaya dönük eylemler yaygın bir şekilde gerçekleştirmektedir (Senić & Marinković, 2013; Shah vd., 2020).

Hastaların bir sağlık kuruluşundan almış oldukları hizmetlerin kalitesine ilişkin algılarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Sağlık hizmetlerinin ve sağlık kuruluşunun karakteristik özelliklerine göre farklılık gösteren bu etmenler sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesi ölçümüne yönelik yapılan öncü araştırmalardan beri ele alınmakta ve uygulayıcılar tarafından etkin bir şekilde yönetilmeye çalışılmaktadır (Choi & Kim, 2013; Sumaedi vd., 2016). Bir sağlık kuruluşunda hastaların sunulan hizmetlerin kalitesine ilişkin algılarının ölçümünde Serqual ve Servperf hizmet kalitesi ölçüm modelleri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu hizmet kalitesi ölçüm modellerinde sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesi fiziksel özellikler, güvenilirlik, heveslilik, güven ve empati boyutları açısından ele alınmaktadır (Shafei vd., 2019; Tripathi & Siddiqui, 2020). Ali ve diğerleri (2022) ise sağlık hizmetlerinde kaliteye ilişkin araştırmaları bütüncül bir yaklaşımla ele almış ve diğer araştırmacılar tarafından tanımlanan sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesini etkileyen unsurlara ilişkin kapsamlı bir çerçeve çizmişlerdir. Swain & Kar (2018) sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesinin teknik kalite, prosedür kalitesi, altyapı kalitesi, etkileşim kalitesi, personel kalitesi ve sosyal destek kalitesinden oluştuğunu belirlemişlerdir. Sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesinin ölçümü ve hizmet kalitesini oluşturan bileşenlerin tanımlanmasına ilişkin çalışmaların temel hedefi bu kuruluşlarda sürdürülebilirliğin temelini teşkil eden hasta

memnuniyetinin ve hasta sadakatının sağlanmasıdır (Ali vd., 2022; Du vd., 2020; Meesala & Paul, 2018).

Bu araştırmada, hastaların sağlık kuruluşlarından memnuniyetlerini ve sadakatlerini etkileyen bir unsur olarak etkileşim kalitesine odaklanılmıştır. Literatürde, sağlık kuruluşlarında doktor-hasta ve hemşire-hasta iletişiminin hizmet kalitesi açısından önemine vurgu yapan ve bu etkileşimlerin hasta memnuniyetine ve hasta sadakatine yansımalarına ilişkin bulgular yaygındır (Atilla vd., 2012; Matusitz & Spear, 2014; Solmaz & Duğan, 2018; Zhao & Wang, 2013). Bu araştırmalarda elde edilen bulgular, sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesinin hasta memnuniyetini ve hasta sadakatini pozitif etkilediğini göstermektedir (Chang vd., 2013; Choi & Kim, 2013; Varinli & Çakır, 2004). Bu araştırmada, sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesi, Brady & Cronin (2001) tarafından önerilen çok boyutlu hizmet kalitesi ölçüm modeli kullanılarak ele alınmıştır. Brady ve Cronin, çok boyutlu ölçüm modelinde hizmet kalitesi bileşenlerinin fiziksel çevre kalitesi, etkileşim kalitesi ve çıktı kalitesi olarak tanımlamışlardır. Literatürde sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesinin çok boyutlu ölçüm modeli kullanılarak ele alındığı araştırmalar vardır (Bilgin & Göral, 2017; Choi & Kim, 2013). Ancak bu araştırmalarda etkileşim kalitesi çok boyutlu ölçüm modelinin bir parçası olarak kullanılmaktadır (Sumaedi vd., 2016). Bu araştırmada ise etkileşim kalitesi ve etkileşim kalitesini oluşturan bileşenlerin hasta memnuniyeti ve hasta sadakati üzerindeki etkisi çok boyutlu ölçüm modelinde yer alan fiziksel çevre kalitesi ve çıktı kalitesinden bağımsız olarak ele alınmıştır.

Bu araştırmanın amacı, sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesinin hasta memnuniyetine ve sadakatine etkisini incelemektir. Buna ek olarak, sağlık kuruluşlarında hasta memnuniyetinin hasta sadakatine etkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, araştırmanın kavramsal çerçevesi sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesi, etkileşim kalitesi, hasta memnuniyeti ve hasta sadakati kavramları üzerine inşa edilmiştir. Ardından araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkiler kuramsal olarak ele alınmış ve araştırma hipotezleri temellendirilmiştir. Araştırmanın yöntemi bölümünde araştırmanın uygulama alanı, veri toplama ve analiz sürecine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Bulgular kısmında, veri analizi sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Son olarak, araştırmada elde edilen sonuçlar açıklanmış, uygulayıcı ve araştırmacılar için önerilerde bulunulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Sağlık Kuruluşlarında Hizmet Kalitesi

Hizmet kalitesi, farklı müşterilerin bir kuruluşta sunulan hizmetlere ilişkin algılarının toplamı olarak ifade edilebilir (Singh & Prasher, 2019). Yaygın kabul gören anlamda ise hizmet kalitesi bir hizmet sağlayıcının performansının müşterilerin beklentilerini karşılama ya da aşması anlamına gelmektedir (Parasuraman vd., 1985, 1988). Yani günümüz rekabetçi ortamında kaliteli hizmet sunmak isteyen sağlık kuruluşlarının hastaların beklentilerini karşılama gerekmektedir. Sağlık hizmet kalitesini teknik açıdan ele alan Lee & Kim (2017), sağlık hizmetlerinde kaliteyi tıbbi bilim ve teknolojinin, hastanın sağlık riskini artırmadan hastanın sağlığına faydasını en üst düzeye çıkaracak şekilde uygulanması olarak tanımlamışlardır. Üstün hizmet kalitesi sağlık kuruluşlarında verimliliğin, karlılığın, yüksek pazar payının, pozitif imajın, hasta memnuniyetinin ve hasta sadakatinin belirleyicisidir (Singh vd., 2022). Bunun farkında olan sağlık kuruluşları sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için sağlık hizmetlerini hastaların beklentilerini karşılayabilecek ve onların memnuniyetlerini artıracak düzeyde sunabilmenin gayreti içerisinde oldukları (Andaleeb, 2001; Jandavath & Byram, 2016).

Sağlık kuruluşları hastalarına sundukları hizmetlerin kalitesini artırmak ve maksimum hasta memnuniyetine ulaşmak için hasta memnuniyetini etkileyen faktörleri anlamaya ve sunulan hizmetlerin kalitesini iyileştirmeye dönük çalışmalar yürütmektedirler (Ali vd., 2022; Sumaedi vd., 2016). Bu doğrultuda, sağlık kuruluşlarında hastaların beklentileri ve algıları arasındaki boşluğu dikkate alan Servqual (Parasuraman vd., 1985, 1988) ve yalnızca hastaların algılarına odaklanan Servperf (Cronin & Taylor, 1992) gibi hizmet kalitesi ölçüm modelleri sıklıkla kullanılmaktadır (Akman & Kopuz, 2018; Arısan & Devebakan, 2016; Butt & de Run, 2010; Javed & Ilyas, 2018). Servqual ve Servperf ölçüm modellerini sağlık kuruluşlarına uyarlayan araştırmacılar tarafından sağlık kuruluşlarının karakteristik özelliklerini dikkate alarak hizmet kalitesini ölçmeye yönelik KQCAH (Sower vd., 2001), HEALTHQUAL (Lee, 2017), PUBHOSQUAL (Aagja & Garg, 2010) ve MEDQUAL (Musa-Juroš vd., 2018) gibi ölçüm modelleri geliştirilmiştir. Bu araştırmada, sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesi Brady ve Cronin (2001) tarafından önerilen çok boyutlu ölçüm modeli açısından ele alınmıştır.

Brady ve Cronin (2001) çok boyutlu ölçüm modelinde hizmet kalitesine ilişkin Grönroos (1984), Lehtinen & Lehtinen (1991), Parasuraman ve diğerleri (1985, 1988) ve Cronin &

Taylor (1992) tarafından yapılan araştırmaları temel alarak bir kuruluşta hizmet kalitesi bileşenlerini; fiziksel çevre kalitesi, etkileşim kalitesi ve çıktı kalitesi olarak tanımlamıştır. Fiziksel çevre kalitesi hizmetin sunulduğu fiziksel çevre koşulları ve işletmenin hizmet sunum sürecinde kullandığı diğer fiziksel ekipmanlarla ilişkilidir (Lehtinen & Lehtinen, 1991). Brady ve Cronin (2001) fiziksel çevre koşullarını oluşturan bileşenleri; ortam koşulları, tasarım ve sosyal faktörler olarak ifade etmiştir. Etkileşim kalitesi, bir kuruluşta hizmetin sunumu sürecinde müşteriler ve çalışanlar arasında ortaya çıkan tüm etkileşimleri ifade etmektedir. Etkileşim kalitesi bileşenleri Brady ve Cronin (2001) tarafından tutum, davranış ve uzmanlık olarak belirtilmiştir. Çıktı kalitesi ise bir hizmetin tüketiminin ardından müşterinin bu hizmete ilişkin edindiği deneyimlerin toplamını ifade etmektedir (Grönroos, 1984). Brady ve Cronin (2001) çıktı kalitesi bileşenlerini; bekleme süresi, somut göstergeler ve değer olarak ifade etmiştir. Bu araştırmada, sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesinin hastaların memnuniyetleri ve sadakatleri üzerindeki etkisi etkileşim kalitesi açısından ele alınmıştır.

2.2. Sağlık Kuruluşlarında Etkileşim Kalitesi

Sağlık hizmetleri doğası itibariyle hasta ve sağlık hizmeti sunucuları arasında etkileşimin tedavi süresince süreklilik arz ettiği bir niteliğe sahiptir. Hizmetlerin soyut olması ve ayrılmaz olması sebebiyle hastalar sağlık kuruluşuna girdiği andan itibaren sağlık hizmeti deneyimini tamamladıkları ana kadar sağlık hizmeti sunucularıyla etkileşim halindedir (Swain & Kar, 2018). Hizmet sunucuları ve müşterilerin karşılaşmaları ve iletişimlerini olarak nitelendirilen etkileşimlerde çalışanların nezaketi ve müşteri odaklı bir performans sergileme konusundaki istek ve yetenekleri, bir kuruluşta sunulan hizmetlerin kalitesi üzerinde kritik bir öneme sahiptir (Mels vd., 1997). Bu bakımdan hizmet kalitesine yönelik çalışmaların başlangıcından itibaren etkileşim kalitesi sunulan hizmetlerin kalitesini belirleyen bir unsur olarak ele alınmaktadır (Bitner, 1992). Lehtinen & Lehtinen (1991) etkileşim kalitesini hizmet kalitesinin temel belirleyicilerinden birisi olarak tanımlamıştır. Grönroos (1984) ve Rust & Oliver (1994) fonksiyonel kalitenin alıcı-satıcı etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını ve bu etkileşimlerin pazarlama faaliyetlerinin önemli bir parçası olduğunu belirtmiştir. Parasuraman ve diğerleri (1985) tarafından önerilen Servqual hizmet kalitesi modelinde ise etkileşim kalitesinin önemi empati ve heveslilik boyutlarında vurgulanmaktadır.

Etkileşim kalitesini hizmet kalitesinin temel boyutlarından birisi olarak tanımlayan Brady ve Cronin (2001) ise kuruluşlarda hizmet kalitesinin üç boyuttan oluştuğunu belirtmişlerdir. Bunlar; tutum, davranış ve uzmanlıktır. Tutum, sağlık hizmeti sunucularının hastalara karşı genel anlamda güler yüzlülük ve samimiyet gibi tavırlarını ifade etmektedir. Brady ve Cronin

bir sağlık kuruluşu için tutumu şu şekilde örneklendirmişlerdir: “Hemşire ve doktor iyiydi ama hasta kabuldeki kişinin küstah tavrı her şeyi mahvetti.” Davranış boyutu, sağlık hizmeti sunucularının tedavi sürecinde hastalara karşı sergiledikleri davranışları ifade etmektedir. Brady ve Cronin (2001) davranışın tutumu destekler nitelikte olması gerektiğini ifade etmiştir. Sağlık kuruluşunda davranışın etkileşim kalitesine yansımaları şu şekilde örneklendirilebilir: “Muayene odasına girdiğimde ayakta karşılandım ve ayakta uğurlandım”. Uzmanlık ise sağlık hizmeti sunucularının hizmet alanlarındaki yetkinlikleri ile ilgilidir. Sağlık kuruluşlarında sunulan hizmetlerin doğrudan insan sağlığı ile ilgili olması uzmanlık boyutunu bir sağlık kuruluşunun güvenilirliğinde ve sunulan hizmetlerin kalitesinde belirleyici kılmaktadır (Büyüközkan vd., 2011). Bu kapsamda sağlık kuruluşları için etkileşim kalitesi, bir hastanın sağlık kuruluşuna girdiği andan itibaren tedavi süreci sonuçlanıncaya kadar doğrudan ya da dolaylı olarak sağlık hizmeti ile ilgili olan ve olmayan konularda etkileşime girdiği sağlık hizmeti sunucularına ilişkin algılarının toplamını şeklinde tanımlanabilir.

2.3. Hasta Memnuniyeti ve Hasta Sadakati

Sağlık kuruluşlarında hasta memnuniyeti sunulan hizmetin hangi yönlerinin değiştirilmesi ya da iyileştirilmesi gerektiğini anlamak için giderek daha önemli bir sağlık hizmeti sonucu olarak ele alınmaktadır (Jackson vd., 2001). Hasta memnuniyetinin ölçülmesi, sağlık hizmeti sunumunu ve yönetimini kolaylaştırmanın yanı sıra müşteri ihtiyaç ve isteklerine daha yakından odaklanılmasını sağlayarak sunulan hizmetlerin kalitesini artırmaya ve sürdürmeye yardımcı olabilir (Singh & Prasher, 2019). Hasta memnuniyeti çoğu zaman bir sağlık kuruluşunda sunulan farklı hizmet bileşenlerinin toplam değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Naidu, 2009). Sağlık hizmeti fiziksel özellikler, tedavi çeşitliliği, ilaç, teknik araçlar, doktor, ortam ve temizlik gibi birçok değişkenden etkilenen bir yapıya sahip olduğundan hastaların beklentilerini karşılamak ve algılarını yönetmek önemlidir. Tezcan ve diğerleri(2014) hasta memnuniyetini sağlık kuruluşlarından hizmet alan hastaların beklentilerinin karşılanması ve sunulan hizmetlerin hastaların zihninde olumlu bir yer edinmesi şeklinde tanımlamıştır.

Literatürde hasta memnuniyeti, hastaların davranışsal niyetleri ile ilişkilendirilmekte ve hasta sadakatinin belirleyicisi olarak kabul edilmektedir (Elleuch, 2008; Jandavath & Byram, 2016). Sadakat en genel anlamda, rakipler tarafından gerçekleştirilen pazarlama eylemlerine karşın tüketicilerin bir kuruluşun ürün ve hizmetlerini tekrar satın almayı ve gelecekte düzenli bir şekilde o işletmenin müşterisi olmayı taahhüt etmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Oliver, 1999). Bir sağlık kuruluşuna başvuran hastalar hastalıkları konusunda bilgilendirilmek, tedavi

karar sürecinde etkin olmak ve hastaneden sağlıklarına kavuşmuş bir şekilde ayrılmak istemektedirler (Çoban & Kaşıkçı, 2008). Sağlık kuruluşundan memnun ayrılmak bir hastanın sağlık problemi yaşadığında sağlık kuruluşunu tekrar tercih etme kararını olumlu yönde etkilemektedir (Singh & Prasher, 2019). Dahası, memnun hastalar diğer insanlara sağlık kuruluşu ile ilgili ağızdan ağıza iletişimler kurmakta ve hastaneyi diğerlerine tavsiye etmektedirler (Derin & Demirel, 2011).

3. Hipotezlerin geliştirilmesi

3.1. Sağlık Kuruluşlarında Etkileşim Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti

Sağlık hizmetleri bireylerin yaşam kaliteleri üzerinde diğer hizmet türlerine göre daha fazla önem arz ettiğinden bu hizmetlerde memnuniyeti sağlamak sağlık kuruluşlarının temel hedefi durumundadır. Bu doğrultuda, sağlık kuruluşları hastaların kendilerini ruhsal ve fiziksel olarak iyi hissetmelerini sağlamak için sunmuş oldukları hizmet kalitesine daha fazla önem vermekte ve hizmet kalitesini etkileyen unsurları iyileştirmeye çalışmaktadır (Öcel, 2019). Sağlık kuruluşlarında hastaların memnuniyetini etkileyen kritik unsurlardan birisi sağlık hizmeti sunucuları ve hasta arasındaki etkileşimdir. Literatürde doktor-hasta ve hemşire-hasta arasındaki iletişimlerin hastaların memnuniyetini etkilediğine ilişkin bulgular yaygındır (Atilla vd., 2012; Nagase & Astuti, 2014; Setyawan vd., 2020). Ancak bir sağlık kuruluşunda sunulan hizmetler bir bütündür ve sağlık hizmetinin sunumuna katkı sağlayan tüm bireyler hasta ile olan etkileşim kalitesinin bir parçasıdır. Chahal & Kumari (2010) hasta memnuniyetinin güncel sağlık bakım tekniklerinin, teknik olanakların, etkili iç mekân hizmetlerinin, hasta katılımına yönelik kaygının, destek personeli ve doktorlardan memnuniyetin ve tüm tedavi süreçlerinin etkin işleyişinin sonucu olduğunu belirtmişlerdir. Sağlık kuruluşuna gelen hastalar ilk olarak güvenliğin yanından geçmekte, ardından hasta kabulde kayıt işlerinin ardından sağlık hizmeti alacağı birime yönlendirilmekte ve doktorun sağlık hizmetini sunduğu alanda sırasını bekleyerek sağlık hizmeti almaktadır. Hastalar özel hastanede hizmet almaları durumunda fiyatlandırma, bilgilendirme ve ödeme işlemleri gibi ek hizmetlerle karşılaşmaktadırlar. Buna ek olarak, bir sağlık kuruluşunda yataklı tedavi gören hastalarda ise tedavi süreci uzamakta, kalınan odanın temizliği ve yiyecek hizmetleri gibi sağlık hizmetinin tamamlayıcısı niteliğindeki diğer hizmetlerle karşılaşmaktadır. Hastanın sağlık kuruluşunda karşılaştığı bu hizmet sunucularıyla yaşadığı deneyimler onun memnuniyetini etkilemektedir.

Sağlık hizmetlerinin temel sunucusu durumundaki doktorların hastalara karşı samimi ve nazik davranmaları, bilgi ve bilgilendirme düzeyleri, uzmanlığın hastaya hissettirilmesi ve hastaya güven verebilmesi gibi unsurlar hastaların memnuniyetlerini etkilemektedir (Varinli & Çakır, 2004). Hastaların doktora güvenmesi, onlarla görüşme kolaylığı, doktorların ve sağlık personelinin saygılı davranmaları gibi unsurlar hastaların algıladıkları hizmetlerden memnuniyetlerini etkilemektedir (Zerenler & Öğüt, 2013). Doktor ve hemşirelere ek olarak, bir sağlık kuruluşunda sağlık hizmetinin sunulmasına katkı sağlayan diğer personel ve hasta arasındaki etkileşimler de hasta memnuniyeti üzerinde etkilidir (Brady & Cronin, 2001). Çünkü hastaların bir sağlık kuruluşundan sağlık hizmeti alımının sonuna kadar uzanan prosedür süreci diğer personel tarafından yönetilmekte ve hastalar sıklıkla bu personelle iletişime girmektedir. Dolayısıyla sağlık hizmeti sunumunu destekleyen bu personelle hasta arasındaki etkileşim hasta memnuniyetini etkilemektedir. Bilgin & Göral (2017) sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesinin hasta memnuniyetini fiziksel çevre kalitesinden ve çıktı kalitesinden daha fazla etkilediğini belirlemişlerdir. Literatürde sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesinin hasta memnuniyeti üzerindeki etkisine ilişkin bulgular vardır (Chahal & Kumari, 2010; Choi & Kim, 2013). Bu doğrultuda, test edilmek için önerilen araştırma hipotezi aşağıdaki gibidir:

H1: Sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesi hasta memnuniyetini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilemektedir.

3.2. Sağlık Kuruluşlarında Etkileşim Kalitesi ve Hasta Sadakati

Yaygın kabul gören tanımıyla sadakat, gelecekte tutarlı bir şekilde yeniden satın alma davranışı oluşturan tüketicinin ürün veya hizmete karşı yoğun bir şekilde sürdürdüğü duygusal bağlılığı ifade etmektedir (Oliver, 1999). Dolayısıyla, bir hastanın kendisini mecbur hissetmeksizin rahatsızlık hissettiğinde daha önce hizmet aldığı sağlık kuruluşunu yeniden tercih etmeye istekli olması ve kuruluşu başkalarına tavsiye etmesi o kişinin sağlık kuruluşuna sadık olduğunu göstermektedir. Müşteri sadakatinin tutumsal ve davranışsal yönleri bulunmaktadır (Bloemer vd., 1999). Bir hastanın sağlık kuruluşuyla ilgili rakiplerinden ayırt edici ve daha üstün algılayıcı duygulara sahip olması onun tutumsal sadakatini ifade etmektedir (Baldinger & Rubinson, 1996). Bu anlamda, sağlık kuruluşlarında özellikle doktorların uzmanlık düzeyleri ve hastalarla etkileşimleri tutumsal sadakatin inşa edilmesi noktasında önemlidir. Bir sağlık kuruluşuna tutumsal sadakat gösteren hastalar o sağlık kuruluşundan memnundurlar ve sağlık hizmetleriyle ilgili konularda diğer hastalarla ağızdan ağıza iletişim kurmaktadır. Hastaların bir sağlık kuruluşuna karşı davranışsal sadakatleri

ise o sağlık kuruluşundan hizmet almaya devam etmelerini ve sağlık kuruluşunu diğer hastalara tavsiye etme isteklerini içermektedir (Lam vd., 2004). Bu anlamda, sağlık kuruluşlarında hizmet sunucularının hastalara karşı sergilediği tutum ve davranışlar onların sağlık kuruluşu ile ilgili algılarını ve gelecekte kuruluşa karşı yaklaşımlarını şekillendirebilir. Du ve diğerleri (2020) iletişim ve uzmanlığa dayalı doktor-hasta güveninin sağlık endüstrisinin küresel bir özelliği olduğunu ve genellikle tıbbi hizmet kalitesi, memnuniyet ve sadakat gibi çıktıları meydana getirdiğini belirtmiştir. Sağlık kuruluşlarında doktor-hasta iletişimi yaralanmalar, tedavi, sağlık ve ilgili faktörler çerçevesinde ortaya çıkmakta ve genel olarak doktor liderliğinde şekillenmektedir (Zhao & Wang, 2013). Bu bakımdan hastanın temel sağlık hizmeti sunucusu ile kurmuş olduğu iletişimlerin onun kendisini rahat hissetmesi, doktorun uzmanlığına güvenmesi ve doktorun hizmet sunum sürecinde gösterdiği tavır ve davranışlar hastanın sağlık kuruluşunu tekrar tercih emesi noktasında önemlidir (Öter & Südaş, 2017; Setyawan vd., 2020).

Unal ve diğerleri (2018) sağlık kuruluşlarında doktor-hasta iletişiminin hastaların doktora dolayısıyla hastaneye bağlılığını etkilediğini tespit etmişlerdir. Sumaedi ve diğerleri (2016) sağlık kuruluşlarında hastanın sadakatiyle sonuçlanabilecek etkileşim kalitesi bileşenlerini sağlık hizmeti sunucularının da dahil edildiği şekilde misafir perverliğe dayalı etkileşim ve prosedüre dayalı etkileşim ve tıbbi personel uzmanlığı şeklinde tanımlamıştır. Garman ve diğerleri (2004) doktorlarla iletişim, hastayla ilgilenmede sarf edilen dikkat ve hastalara tıbbi bilgi sağlama açısından harcanan zamanın sağlık kuruluşlarında hasta sadakatinin belirleyicileri olduğunu tespit etmiştir. Moliner (2009) sağlık kuruluşuna ve sağlık hizmeti sunucularına güvenin hasta sadakatin öncülü olduğunu belirtmiştir. Rahman ve diğerleri (2021) hastane personelinin tutumlarının, doktorların hizmet sunmaya istekliliğinin ve hastanede uygulanan sağlık tekniklerinin hasta sadakati ile doğrudan ilişkili olduğunu saptamışlardır. Literatürde sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesinin hasta sadakatini etkilediğine ilişkin bulgular vardır (Arab vd., 2012; Choi & Kim, 2013). Bu doğrultuda, test edilmek için önerilen araştırma hipotezi aşağıdaki gibidir:

H2: Sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesi hasta sadakatini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilemektedir.

3.3. Sağlık Kuruluşlarında Hasta Memnuniyeti ve Hasta Sadakati

Hastaların bir sağlık kuruluşundaki hizmet deneyimleri genel olarak o sağlık kuruluşuna karşı geliştirdikleri tutum ve davranışların belirleyicisidir. Hastaların bir sağlık kuruluşunu tekrar

tercih etme ya da değiştirme kararları bilişsel bir sürecin sonucudur ve bu süreç hizmet sunucuları-hasta ilişkisi, tesislerin kalitesi ve yardımcı personel ile etkileşim gibi hastaların algılarını etkileyen unsurlara bağlıdır (Kondasani & Panda, 2015). Dolayısıyla hasta sadakatini hedefleyen sağlık kuruluşlarının hizmet kalitesinin hangi yönlerinin hastaların ihtiyaç ve beklentilerini karşıladığını bilmeleri gerekmektedir (Ahmed vd., 2017). Sunulan hizmetlerin kalitesinin hastaların ihtiyaç ve beklentilerini karşılanma düzeyi arttıkça hastaların almış oldukları sağlık hizmetlerinden memnuniyetleri artmaktadır (Fatima vd., 2018). Sağlık kuruluşundan memnun olarak ayrılan hastaların ihtiyaç duyduklarında tekrar o hastaneyi tercih etmeleri ve etraflarındaki insanlara tavsiye etmeleri beklenen bir durumdur (Papatya vd., 2013; Zhou vd., 2017).

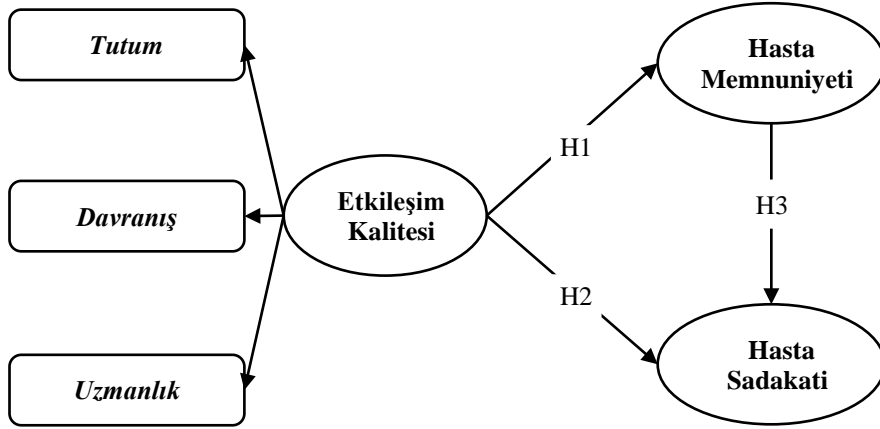
Kessler & Mylod (2011) hasta memnuniyetinin hastaların hastaneyi tekrar tercih etme istekleriyle pozitif ilişkili olduğunu belirlemiştir. Erdem ve diğerleri (2008) hasta memnuniyetinin hasta sadakatini etkilediğini ve memnuniyet arttıkça hasta bağlılığının arttığını ortaya koymuştur. Moliner (2009) İspanya’da bir hastaneyi en az iki kez ziyaret eden hastalar üzerinde yürüttüğü araştırmada hasta memnuniyetinin hasta sadakatini etkilediğini tespit etmiştir. Setyawan ve diğerleri (2020) Endonezya’da hem özel hem de devlet hastanelerinde hasta memnuniyetinin hasta sadakatini etkilediğini saptamışlardır. Literatürde hasta memnuniyetinin hasta sadakatini pozitif etkilediğine ve hasta sadakati için neden teşkil ettiğine ilişkin bulgular yaygındır (Meesala & Paul, 2018; Miao vd., 2020; Ratnawati vd., 2020; Shabbir vd., 2016; Zengin & Sağlam, 2022). Bu doğrultuda, test edilmek için önerilen araştırma hipotezi aşağıdaki gibidir:

H3: Sağlık kuruluşlarında hasta memnuniyeti hasta sadakatini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilemektedir.

4. Yöntem

Sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesinin hasta memnuniyetine etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada nicel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın değişkenlerine ilişkin önerilen araştırma modeli şekil 1’de gösterildiği gibidir. Araştırmanın evrenini, Kayseri Şehir Hastanesinden 1 Temmuz- 1 Eylül 2022 tarihleri arasında yataklı veya ayakta sağlık hizmeti alan hastalar oluşturmaktadır. Hastaneden hizmet alan hastalara ve hastaların karakteristik özelliklerine ilişkin bilgilerin sınırlılığında ötürü araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma verileri, anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma anketi üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin 4 ifade bulunmaktadır. İkinci kısımda, katılımcıların etkileşim kalitesine ilişkin algılarının ölçen 13 ifade yer almaktadır. Bu ifadeler Bilgin & Göral (2017) tarafından yapılan araştırmadan uyarlanmıştır. Hastaların etkileşim kalitesine ilişkin görüşleri 5’li (1= Beklediğimden çok kötü, 5= Beklediğimden çok daha iyi) likert tipi ölçek kullanılarak ölçülmüştür. Üçüncü kısımda hastaların sağlık kuruluşundan memnuniyetlerine ilişkin 4 ve sadakatlerine ilişkin Sadeh'ten (2017) uyarlanan 3 ifade yer almaktadır. Katılımcıların memnuniyet ve sadakatlerine ilişkin ifadeler 5’li (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) likert tipi ölçek kullanılarak ölçülmüştür.

Şekil 1. Önerilen Araştırma Modeli

Ölçüm modelinde yer alan ifadelerin geçerlilik ve güvenilirliklerine ilişkin süreç iki aşamada test edilmiştir. Ölçüm modelinin geçerliliğini sağlamak için ilk olarak pazarlama alanında uzman iki akademisyenin görüşüne başvurulmuştur. Uzman önerileri doğrultusunda ifadeler düzenlendikten sonra 10 hastaya yüz yüze uygulanan anketlerle ifadelerin anlaşılabilirliği ve amacına uygunluğu onaylanmıştır. Ardından araştırma anketi ön test için 65 hastaya uygulanmıştır. Bu aşamada elde edilen 75 veriye uygulanan güvenilirlik analizinde Cronbach alfa değeri 0.87 çıkmıştır. Ölçüm modelinin güvenilirliğinin onaylanmasının ardından araştırma anketi 316 hastaya yüz yüze uygulanmış ve araştırma verileri 154 yataklı ve 237 ayakta sağlık hizmeti alan toplam 391 hastadan elde edilmiştir. Elde edilen veriler, yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler ve açıklayıcı faktör analizi için SPSS 18.0, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal modelin testi için AMOS 24.0 paket programları kullanılmıştır.

5. Bulgular

5.1. Demografik Bulgular

Katılımcıların 174'ü kadın ve 217'si erkektir. Hastaların %50,4'ü 26-45 yaş aralığındadır. Katılımcıların %73,6'sı lise ve üstü eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların %74,6'sı 7500 TL ve altı gelire sahiptir. Hastaların %56,8'i bir sağlık kuruluşunu yılda 3 veya daha fazla ziyaret etmektedir. Tablo 1'de katılımcıların demografik özellikleri gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde	
<i>Cinsiyet</i>	Kadın	217	55,5	<i>Yaş</i>	25 yaş ve altı	100	25,6
	Erkek	174	44,5		26-45 yaş	197	50,4
<i>Eğitim</i>	İlkokul	61	15,6	46-64 yaş	80	20,5	
	Ortaokul	38	9,7	65 yaş ve üstü	14	3,6	
	Lise	136	34,8	7500 TL ve altı	292	74,6	
	Ön lisans-Lisans	144	36,8	7501- 10500 TL	67	17,1	
	Yüksek lisans-Doktora	12	3,1	<i>Gelir</i>	10501-15500 TL	21	5,4
	Yılda 2 veya daha az	169	43,2	15501 TL ve üstü	11	2,8	
<i>Ziyaret Sıklığı</i>	Yılda 3 veya daha fazla	222	56,8	Toplam	391	100	

5.2. Ölçüm Modeli

Sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesi, hasta memnuniyetine ve hasta sadakati arasında önerilen ilişkileri test etmek için inşa edilen ölçüm modeli 5 gizil ve 20 gözlenen değişkenden oluşmaktadır. Ölçüm modeline öncelikle Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmıştır. AFA'da Principal components → Rotation varimax seçenekleri kullanılmıştır. AFA sonucunda, toplam açıklanan varyansın %77,063 ve faktör öz değerinin 1'den büyük olduğu önerilen ölçüm modeliyle uyumlu 5 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu faktörlerin yükleri ise 0,728 ile 0,889 arasında değişmektedir. Ardından ölçüm modelinin yapı geçerliliğini doğrulamak için elde edilen verilere Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesini oluşturan bileşenleri, hasta memnuniyeti ve hasta sadakatine ilişkin önerilen kavramsal modelde yer alan değişkenleri kapsamaktadır.

DFA’da ölçüm modelinin uyum iyiliği için dikkate alınan indeksler ($\chi^2/df= 1,90$ $p= ,000$, AGFI= 0,90, GFI= 0,92, NFI= 0,94, IFI= 0,97, CFI= 0,97, RMSEA= 0,048) modelin kabul edilebilir bir uyuma sahip olduğunu göstermektedir. Elde edilen değerler Hair ve diğerleri(2019) tarafından önerilen ölçüm modeli uyum iyiliği indekslerini karşılamaktadır. DFA’da ölçüm modelinde yer alan yapılar için güvenilirlik düzeyi 0,70’in üzerindedir. Ölçüm modelindeki tüm değişkenler için standardize edilmiş yükler 0,70’ten yüksektir ve t -değerleri anlamlıdır. Dahası gizil değişkenlere ilişkin AVE değerleri ($>0,50$) ölçüm modelinin yapı geçerliliğini doğrulamaktadır. Tablo 2’de DFA sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Gizil/ Gözlenen Değişkenler	λ	t	CR	AVE
Tutum			0,916	0,68
EEK5 Hastane çalışanlarının yaklaşımlarındaki hoşluk	,803	---		
EEK4 Hastane personelinin bakım ve görünümü	,846	19,137		
EEK3 Hastane çalışanlarının güler yüzlülüğü	,858	19,532		
EEK2 Hastane çalışanlarının hastalara karşı ilgili olması	,798	17,686		
EEK1 Hastane çalışanlarının samimiyeti ve güven vericiliği	,834	18,762		
Davranış			0,917	0,73
EPC4 Hastane çalışanlarının sorunlarla ve şikâyetlerle ilgilenmeleri	,872	---		
EPC3 Hastane çalışanlarının sorunlar ve şikâyetlerle başa çıkabilme yeteneği	,796	19,682		
EPC2 Hastane çalışanlarının daha iyi hizmet sunmak için gayretli olmaları	,879	23,384		
EPC1 Hastane çalışanlarının hastaların istek ve ihtiyaçlarına duyarlılığı	,883	23,580		
Uzmanlık			0,920	0,74
EPY4 Doktorların sorulan sorulara cevap verme düzeyleri	,855	---		
EPY3 Doktorların hastalığınız hakkında sahip oldukları bilgi düzeyi	,879	22,706		
EPY2 Doktorların eğitilmiş ve tecrübeli olduklarını hissettirme düzeyi	,894	23,333		
EPY1 Doktorların konuşmalarının anlaşılabilir olması	,824	20,343		
Hasta Memnuniyeti			0,864	0,61
MEM4 Genel olarak hastanedeki hizmet sunum sürecinden memnuniyet	,740	---		
MEM3 Genel olarak hastanenin doktorlarından memnuniyet	,837	15,651		
MEM2 Genel olarak hastanedeki diğer personelden memnuniyet	,818	15,365		
MEM1 Genel olarak hastanedeki personelin yaklaşımından memnuniyet	,738	13,916		
Hasta Sadakati			0,848	0,65
S3 Bu hastaneyi çevremdeki insanlara tavsiye ederim.	,740	---		

S2	Bu hastane hakkında etrafımdaki insanlara pozitif şeyler söylerim.	,858	14,983
S1	Hasta olmam durumunda tedavi olmak için bu hastaneyi tekrar tercih ederim.	,819	14,826

Not: λ : Standardize edilmiş faktör yükleri, **CR**: Birleşik güvenilirlik, **AVE**: Ortalama açıklanan varyans

5.3. Yol Analizi

Ölçüm modelinin doğrulanmasının ardından yapısal modelin testine geçilmiştir. Önerilen hipotezleri test etmek için AMOS 24.0 paket programı kullanılarak değişkenler arasında yollar tanımlanmıştır. Gerçekleştirilen yol analizi sonucunda ortaya çıkan Ki-kare değeri anlamlıdır ($p=0,000$) ve serbestlik derecesine oranı beşten küçüktür ($\chi^2/df= 1,94$). Model uyumunu değerlendirmek için dikkate alınan indeksler ise Hair ve diğerleri (2014) tarafından önerilen standart eşiklerin üzerindedir (IFI=0,97, CFI= 0,97, NFI= 0,94, AGFI= 0,90, GFI= 0,92 ve RMSEA= 0,049).Yol analizinde etkileşim kalitesinin hasta memnuniyeti ve hasta sadakati üzerindeki etkisi doğrudan test edilmiştir. Tablo 3'te etkileşim kalitesinin hasta memnuniyeti ve hasta sadakati üzerindeki etkisine ilişkin sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 3. Yapısal model sonuçları

Hipotezler	β	SE	t-değeri	Sonuçlar
H1 : Etkileşim kalitesi →Hasta Memnuniyeti	0,57	0,077	8,375***	Kabul edildi
H2 : Etkileşim kalitesi →Hasta Sadakati	0,30	0,093	3,660***	Kabul edildi
H3 : Hasta Memnuniyeti →Hasta Sadakati	0,05	0,046	0,713 ^{ns}	Reddedildi

Not: ***: $p < 0,001$, ** β : standartlaştırılmış yol katsayıları, SE: standart hata, ns: anlamlı değil

Yol analizi sonuçları, sağlık kuruluşunda etkileşim kalitesinin hasta memnuniyeti üzerinde ($\beta= 0,571$, $p < 0,001$) anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, etkileşim kalitesi hasta sadakati üzerinde ($\beta= 0,300$, $p < 0,001$) anlamlı bir etkiye sahiptir. Ancak, analiz sonuçları sağlık kuruluşlarında hasta memnuniyetinin hasta sadakati üzerinde ($\beta= 0,05$, $p > 0,05$) anlamlı bir etki oluşturmadığını göstermektedir. Bu doğrultuda, önerilen H1 ve H2 hipotezleri kabul edilirken H3 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4. Etkileşim Kalitesi Bileşenlerinin Hasta Memnuniyeti ve Sadakatine Etkisi

İçsel değişkenler	Dışsal Değişkenler	Standardize Etki	Standart Hata	Kritik Oran	P
Hasta Memnuniyeti	<i>Tutum</i>	0,072	0,043	1,367	0,17 ^{ns}
	<i>Davranış</i>	0,282	0,051	5,054	***
	<i>Uzmanlık</i>	0,312	0,052	5,605	***
Hasta Sadakati	<i>Tutum</i>	0,075	0,040	2,093	0,32 ^{ns}
	<i>Davranış</i>	0,167	0,039	4,780	**
	<i>Uzmanlık</i>	0,331	0,059	6,980	***

Not: *** = p<0.001, ** = p <0.05, ns= anlamlı değil

Buna ek olarak, etkileşim kalitesini oluşturan bileşenlerinin hasta memnuniyeti ve hasta sadakati üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için bu bileşenler dışsal (extraneous), hasta memnuniyeti ve hasta sadakati bileşenleri içsel (indigenous) olarak tanımlanmış ve ölçüm modeline yol analizi yeniden uygulanmıştır. Tablo 4’te sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesini oluşturan bileşenlerin bağımlı değişkenler üzerinde sahip olduğu özgül etki gösterilmektedir.

Analiz sonucunda, sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesi bileşenlerinden davranış ($\beta= 0,282$, $p <0,001$) ve uzmanlığın ($\beta= 0,312$, $p <0,001$) hasta memnuniyetini etkilediği belirlenmiştir. Tutum bileşeninin ise hasta memnuniyeti üzerinde anlamlı bir etki oluşturmadığı ($p > 0,05$) tespit edilmiştir. Dahası, yol analizi sonuçları etkileşim kalitesi bileşenlerinden davranış ($\beta= 0,167$, $p <0,001$) ve uzmanlığın ($\beta= 0,331$, $p <0,001$) hasta sadakati üzerinde anlamlı bir etki oluşturduğunu ancak tutumun hasta sadakati üzerinde ($p >0,05$) anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Son on yılda Türkiye’de özel hastane sayılarındaki artış, hasta istek ve beklentilerinin yükselmesi, hastaların bilinçlenmesi ve teknolojik gelişmelerle birlikte sağlıkta hizmet kalitesinin yükselmesi sağlık kuruluşları arasındaki rekabeti artırmaktadır. Sağlık kuruluşları, karşı karşıya kaldıkları yoğun rekabet ortamında varlıklarını ve karlılıklarını sürdürebilmek için sahip oldukları kaynakları ve olanakları üstün hizmet kalitesi sunabilmek için en elverişli şekilde kullanma gayreti içerisinde. Sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesini artırmaya dönük uygulamaların temel hedefi hasta memnuniyetini sağlamak ve böylece sağlık ihtiyaçları ortaya çıktığında hastalar tarafından diğer hastalara önerilmek ve tekrar tercih edilmektir. Sağlık kuruluşlarında sunulan hizmetlerin hastalar tarafından kaliteli olarak

algılanmasını ve tekrar tercih edilmesini sağlayan temizlikten tedavi çeşitliliğine, fiyattan ulaşımına birçok faktör bulunmaktadır. Bu araştırmada, hastaların bir sağlık kuruluşundan almış oldukları hizmetlerden memnuniyetleri ve sadakatleri etkileşim kalitesi açısından ele alınmıştır.

Sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesi bir hastanın sağlık kuruluşuna gelişinden ayrılıncaya kadar geçen süreçte sağlık hizmeti sunumunda rol oynayan çalışanlarla olan etkileşimlerinin kalitesine ilişkin algısını ifade etmektedir. Bu araştırmada sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesi bileşenleri Brady ve Cronin (2001) tarafından önerilen çok boyutlu hizmet kalitesi ölçüm modeliyle uyumlu olarak tutum, davranış ve uzmanlık olarak tanımlanmıştır. Sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesinin hasta memnuniyeti ve hasta sadakati üzerindeki etkisi öncelikle modelin bütün olarak test edilmesiyle ardından etkileşim kalitesi bileşenlerinin hasta memnuniyeti ve hasta sadakati üzerindeki etkisinin ayrı ayrı test edilmesiyle ortaya konulmuştur. Yapılan analiz sonucunda, sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesinin hasta memnuniyeti üzerinde anlamlı ve yüksek düzeyde pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, hastanelerde etkileşim kalitesinin hasta memnuniyetini etkilediğine ilişkin Choi ve Kim (2013) ve Bilgin ve Göral (2017) tarafından ortaya konulan bulgularla örtüşmektedir.

Araştırmada ortaya çıkan bir diğer sonuç ise etkileşim kalitesinin hasta sadakati üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğudur. Literatürde etkileşim kalitesinin hastaların sadakatini etkilediğine ilişkin bulgular vardır (Öter & Südaş, 2017; Setyawan vd., 2020). Buna karşın analiz sonuçları sağlık kuruluşlarında hasta memnuniyetinin hasta sadakati üzerinde anlamlı bir etki oluşturmadığını göstermektedir. Literatürde aksi yönde bulgular fazlasıyla bulunmakla birlikte (Ratnawati vd., 2020; Shabbir vd., 2016) bu sonucun araştırmanın uygulama alanından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kayseri ilinde yataklı 13 özel hastane ve çok sayıda devlet hastanesi aktif olarak faaliyet göstermektedir(Türkiye Sağlık Bakanlığı, 2013). Bunların yanı sıra şehirde göz, ağız ve diş sağlığı merkezleri gibi özel sağlık hizmetleri sunan sağlık kuruluşları da bulunmaktadır. Bu kuruluşların fazlalığı tüketicilere çok sayıda tercih edebileceği seçenek sunmakta ve hizmet kalitesi noktasında beklentilerini artırmaktadır. Böylece hastalar almış oldukları sağlık hizmetinden ya da sağlık personeli ile etkileşimlerinden memnun olsalar bile beklentileri yükselmekte ve sağlık kuruluşuna sadakatleri azalabilmektedir.

Ayrıca, sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesini oluşturan bileşenlerin hasta memnuniyeti ve hasta sadakati üzerindeki etkisi incelendiğinde elde edilen sonuçlar, uzmanlığın hasta

memnuniyeti ve sadakatinde oldukça kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Araştırma sonucunda sağlık kuruluşlarında uzmanlığın ve davranışın hasta memnuniyeti ve sadakati üzerinde anlamlı bir etki oluşturduğu saptanmıştır. Ancak sağlık hizmeti sunucularının hastalara karşı tutumlarının hasta memnuniyeti ve hasta sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar, literatürde doktorlarla iletişimin (Fatima ve diğ., 2018) ve sağlık çalışanlarının hastalara yaklaşımlarının (Du ve diğ., 2020; Zerenler & Öğüt, 2013) hasta memnuniyeti ve sadakatini etkilediğine ilişkin araştırma bulgularını desteklemektedir.

Bu araştırma sonuçlarının genellenebilirliğine ilişkin bazı kısıtlar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi araştırmanın uygulama alanı ile ilgilidir. Bu araştırma uygulama alanı Kayseri Şehir Hastanesinden belirli bir zaman diliminde ayakta ve yataklı tedavi hizmeti alan ve verilerin kolayda örnekleme yoluyla toplandığı hastalarla sınırlıdır. Araştırmanın diğer sınırlılığı hasta memnuniyeti ve sadakatinin yalnızca etkileşim kalitesi açısından ele alınmış olmasıdır. Çok boyutlu hizmet kalitesi ölçüm modelinde etkileşim kalitesine ek olarak fiziksel çevre kalitesi ve çıktı kalitesi bileşenlerinin de hasta memnuniyetini ve sadakatini etkilediği ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle, sağlık kuruluşlarında hastaların memnuniyet ve sadakatlerini şekillendiren etkileşim kalitesi dışında temizlik ve ulaşım gibi fiziksel koşullar ya da bekleme süresi ve tedavinin etkililiği gibi çıktı bileşenleri etkili olabilmektedir.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar, sağlık kuruluşları yöneticilerinin sunulan hizmetlerin kalitesini, hasta memnuniyetini ve hasta sadakatini artırmak için etkileşim kalitesi bileşenlerinden uzmanlığa ve davranışa önem vermeleri gerektiğini göstermektedir. Buna ek olarak, elde edilen bulgular sağlık kuruluşlarında hasta sadakatini artırmaya dönük eylemelere daha fazla odaklanılması gerektiğine işaret etmektedir. Yapılacak çalışmalarda sağlık kuruluşlarında etkileşim kalitesi dışında hasta sadakatini etkileyen faktörlere odaklanılabilir. Buna ek olarak, sunulan sağlık hizmetinin çeşitliliğine (sağlık sorunları odaklı) ve niteliğine göre (acil sağlık hizmetleri, aile hekimlikleri, araştırma hastaneleri) etkileşim kalitesinin hasta memnuniyeti ve sadakatindeki önem düzeyi araştırılabilir.

Kaynakça

- Aagja, J. A., & Garg, R. (2010). Measuring perceived service quality for public hospitals (PubHosQual) in the Indian context. *International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing*, 4(1), 60–83.
- Ahmed, S., Tarique, K. M., & Arif, I. (2017). Service quality, patient satisfaction and loyalty in the Bangladesh healthcare sector. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 30(5), 477–488. <https://doi.org/10.1108/IJHCQA-01-2017-0004>
- Akman, E., & Kopuz, K. (2018). Sağlık hizmetlerinde kalite algısı: SERVQUAL model incelemesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 866–880.
- Ali, J., Jusoh, A., Idris, N., Nor, K. M., Wan, Y., Abbas, A. F., & Alsharif, A. H. (2022). Applicability of healthcare service quality models and dimensions: future research directions. *TQM Journal*. <https://doi.org/10.1108/TQM-12-2021-0358>
- Andaleeb, S. S. (2001). Service quality perceptions and patient satisfaction: A study of hospitals in a developing country. *Social Science and Medicine*, 52(9), 1359–1370. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(00\)00235-5](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(00)00235-5)
- Arab, M., Tabatabaei, S. M. G., Rashidian, A., Forushani, A. R., & Zarei, E. (2012). Ijph-41-71.Pdf. *Iran Journal of Public Health*, 41(9), 71–77.
- Arısan, Y., & Devebakan, N. (2016). Sağlık işletmelerinde çalışanların sunulan hizmetlere yönelik kalite algısı: İzmir’de bir devlet hastanesinde araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(3), 507–525.
- Atilla, G., Oksay, A., & Erdem, R. (2012). Hekim-hasta iletişimi üzerine nitel bir ön çalışma. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(43), 23–37.
- Baldinger, A. L., & Rubinson, J. (1996). Brand loyalty: the link between attitude and behavior. *Journal of Advertising Research*, 36(1), 22–36.
- Bilgin, Y., & Göral, M. (2017). Sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesinin hasta memnuniyetine etkisi: Bartın devlet hastanesi örneği. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 151–176.
- Bitner, M. J. (1992). *Servicescapes: The impact of physical surroundings on customers and employees*. 56(2), 57–71. <http://www.ida.liu.se/~steho87/und/htdd01/9208310667.pdf>
- Bloemer, J., de Ruyter, K., & Wetzels, M. (1999). Linking perceived service quality and service loyalty: a multi-dimensional perspective. *European Journal of Marketing*, 33(11/12), 1082–1106.
- Brady, M. K., & Cronin, J. J. (2001). Some new thoughts on conceptualizing perceived service quality: A hierarchical approach. *Journal of Marketing*, 65(3), 34–49. <https://doi.org/10.1509/jmkg.65.3.34.18334>
- Butt, M. M., & de Run, E. C. (2010). Private healthcare quality: Applying a SERVQUAL model. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 23(7), 658–673. <https://doi.org/10.1108/09526861011071580>
- Büyükozkan, G., Çifçi, G., & Gülerüz, S. (2011). Strategic analysis of healthcare service quality using fuzzy AHP methodology. *Expert Systems with Applications*, 38(8), 9407–9424. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2011.01.103>

- Chahal, H., & Kumari, N. (2010). Development of multidimensional scale for healthcare service quality (HCSQ) in Indian context. *Journal of Indian Business Research*, 2(4), 230–255. <https://doi.org/10.1108/17554191011084157>
- Chang, C. S., Chen, S. Y., & Lan, Y. T. (2013). Service quality, trust, and patient satisfaction in interpersonal-based medical service encounters. *BMC Health Services Research*, 13(1). <https://doi.org/10.1186/1472-6963-13-22>
- Choi, B. J., & Kim, H. S. (2013). The impact of outcome quality, interaction quality, and peer-to-peer quality on customer satisfaction with a hospital service. *Managing Service Quality*, 23(3), 188–204. <https://doi.org/10.1108/09604521311312228>
- Çoban, İ. G., & Kaşıkçı, M. (2008). Patients' Perception of nursing care. *Scientific Researches in Health Sciences II*, 16(63), 165–171.
- Cronin, J. J., & Taylor, S. A. (1992). Measuring service quality: A reexamination and extension. *Journal of Marketing*, 56(3), 55. <https://doi.org/10.2307/1252296>
- Derin, N., & Demirel, E. T. (2011). Hasta görüşlerine göre oluşan kurum ünü ile hasta tutum ve davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Turgut Özal Tıp Merkezi Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 208–235.
- Du, L., Xu, J., Chen, X., Zhu, X., Zhang, Y., Wu, R., Ji, H., & Zhou, L. (2020). Rebuild doctor–patient trust in medical service delivery in China. *Scientific Reports*, 10(1), 1–11. <https://doi.org/10.1038/s41598-020-78921-y>
- Elleuch, A. (2008). Patient satisfaction in Japan. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 21(7), 692–705. <https://doi.org/10.1108/09526860810910168>
- Erdem, R., Rahman, S., Avcı, L., Demirel, B., Köseoğlu, S., Fırat, G., & Tuğba, K. (2008). Hasta memnuniyetinin hasta bağlılığı üzerine etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(Temmuz-Aralık), 95–110. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/66512>
- Fatima, T., Malik, S. A., & Shabbir, A. (2018). Hospital healthcare service quality, patient satisfaction and loyalty: An investigation in context of private healthcare systems. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 35(6), 1195–1214. <https://doi.org/10.1108/IJQRM-02-2017-0031>
- Garman, A. N., Garcia, J., & Hargreaves, M. (2004). Patient satisfaction as a predictor of return-to-provider behavior. *Quality Management in Health Care*, 13(1), 75–80. <https://doi.org/10.1097/00019514-200401000-00007>
- Grönroos, C. (1984). A service quality model and its marketing implications. *European Journal of Marketing*, 18(4), 36–44.
- Hair, J. F., Risher, J. J., Sarstedt, M., & Ringle, C. M. (2019). When to use and how to report the results of PLS-SEM. *European Business Review*, 31(1), 2–24. <https://doi.org/10.1108/EBR-11-2018-0203>
- Hair, J. F., Sarstedt, M., Hopkins, L., & Kuppelwieser, V. G. (2014). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM): An emerging tool in business research. *European Business Review*, 26(2), 106–121. <https://doi.org/10.1108/EBR-10-2013-0128>
- Jackson, J. L., Chamberlin, J., & Kroenke, K. (2001). Predictors of patient satisfaction. *Social*

- Science and Medicine*, 52(4), 609–620. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(00\)00164-7](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(00)00164-7)
- Jandavath, R. K. N., & Byram, A. (2016). Healthcare service quality effect on patient satisfaction and behavioural intentions in corporate hospitals in India. *International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing*, 10(1), 48–74. <https://doi.org/10.1108/IJPHM-07-2014-0043>
- Javed, S. A., & Ilyas, F. (2018). Service quality and satisfaction in healthcare sector of Pakistan—the patients’ expectations. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 31(6), 489–501. <https://doi.org/10.1108/IJHCQA-08-2016-0110>
- Kessler, D. P., & Mylod, D. (2011). Does patient satisfaction affect patient loyalty? *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 24(4), 266–273. <https://doi.org/10.1108/095268611111125570>
- Kondasani, R. K. R., & Panda, R. K. (2015). Customer perceived service quality, satisfaction and loyalty in Indian private healthcare. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 28(5), 452–467. <https://doi.org/10.1108/IJHCQA-01-2015-0008>
- Lam, S. Y., Shankar, V., Erramilli, M. K., & Murthy, B. (2004). Customer value, satisfaction, loyalty, and switching costs: An illustration from a business-to-business service context. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 32(3), 293–311. <https://doi.org/10.1177/0092070304263330>
- Lee, D. H. (2017). HEALTHQUAL: a multi-item scale for assessing healthcare service quality. *Service Business*, 11(3), 491–516. <https://doi.org/10.1007/s11628-016-0317-2>
- Lee, D. H., & Kim, K. K. (2017). Assessing healthcare service quality: a comparative study of patient treatment types. *International Journal of Quality Innovation*, 3(1), 0–15. <https://doi.org/10.1186/s40887-016-0010-5>
- Lehtinen, U., & Lehtinen, J. R. (1991). Two approaches to service quality dimensions. *The Service Industries Journal*, 11(3), 287–303. <https://doi.org/10.1080/02642069100000047>
- Matusitz, J., & Spear, J. (2014). Effective doctor-patient communication: An updated examination. *Social Work in Public Health*, 29(3), 252–266. <https://doi.org/10.1080/19371918.2013.776416>
- Meesala, A., & Paul, J. (2018). Service quality, consumer satisfaction and loyalty in hospitals: Thinking for the future. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 40(October 2015), 261–269. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2016.10.011>
- Mels, G., Boshoff, C., & Nel, D. (1997). The dimensions of service quality: The original European perspective revisited. *Service Industries Journal*, 17(1), 173–189. <https://doi.org/10.1080/02642069700000009>
- Miao, R., Zhang, H., Wu, Q., Zhang, J., & Jiang, Z. (2020). Using structural equation modeling to analyze patient value, satisfaction, and loyalty: a case study of healthcare in China. *International Journal of Production Research*, 58(2), 577–596. <https://doi.org/10.1080/00207543.2019.1598595>
- Moliner, M. A. (2009). Loyalty, perceived value and relationship quality in healthcare services. *Journal of Service Management*, 20(1), 76–97. <https://doi.org/10.1108/09564230910936869>

- Musa-Juroš, K., Mijoč, J., Horvat, J., Ilakovac, V., Marković, S., & Racz, A. (2018). Measuring healthcare quality – Paradigm of medqual. *Acta Clinica Croatica*, 57(2), 235–242. <https://doi.org/10.20471/acc.2018.57.02.02>
- Nagase, K., & Astuti, H. J. (2014). Patient loyalty to healthcare organization: Relationship marketing and satisfaction. *International Journal of Management and Marketing Research*, 7(2), 39–56. www.theIBFR.com
- Naidu, A. (2009). Factors affecting patient satisfaction and healthcare quality. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 22(4), 366–381. <https://doi.org/10.1108/09526860910964834>
- Öcel, Y. (2019). Sağlık hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerine etkisi: Bolu ve Düzce örneği. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 56–79.
- Oliver, R. L. (1999). Whence Consumer Loyalty. *Journal of Marketing*, Vol. 63(Special Issue), 33–44.
- Öter, V., & Südaş, H. D. (2017). The effect of perceived service quality on patient loyalty: An investigation on public hospital. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(2), 43–57.
- Papatya, G., Papatya, N., & Hamşioğlu, A. B. (2013). Sağlık işletmelerinde algılanan hizmet kalitesi ve hasta memnuniyeti iki özel hastanede karşılaştırmalı bir araştırma. *Sosyal Bilimler*, 2(Ocak 2012), 1–30.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). Model service its quality and implications for future. *The Journal of Marketing*, 49(4), 41–50.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1988). Servqual: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12–40. <https://doi.org/10.1002/9781118785317.weom090654>
- Rahman, M. K., Bhuiyan, M. A., & Zailani, S. (2021). Healthcare services: Patient satisfaction and loyalty lessons from islamic friendly hospitals. *Patient Preference and Adherence*, 15, 2633–2646. <https://doi.org/10.2147/PPA.S333595>
- Ratnawati, A., Mislán Cokrohadi Sumarto, W. bin, & Kholis, N. (2020). Improving the satisfaction and loyalty of BPJS healthcare in Indonesia: a Sharia perspective. *Journal of Islamic Marketing*, 12(7), 1316–1338. <https://doi.org/10.1108/JIMA-01-2020-0005>
- Rust, R. T., & Oliver, R. L. (1994). Service quality: New directions in theory and practice. In *service quality: New directions in theory and practice* (pp. 1–21). <https://doi.org/10.4135/9781452229102>
- Sadeh, E. (2017). Interrelationships among quality enablers, service quality, patients' satisfaction and loyalty in hospitals. *TQM Journal*, 29(1), 101–117. <https://doi.org/10.1108/TQM-02-2015-0032>
- Senić, V., & Marinković, V. (2013). Patient care, satisfaction and service quality in health care. *International Journal of Consumer Studies*, 37(3), 312–319. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2012.01132.x>
- Setyawan, F. E. B., Supriyanto, S., Ernawaty, E., & Lestari, R. (2020). Understanding patient satisfaction and loyalty in public and private primary health care. *Journal of Public Health Research*, 9(2), 140–143. <https://doi.org/10.4081/jphr.2020.1823>
- Shabbir, A., Malik, S. A., & Malik, S. A. (2016). Measuring patients' healthcare service

- quality perceptions, satisfaction, and loyalty in public and private sector hospitals in Pakistan. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 33(5), 538–557. <https://doi.org/10.1108/IJQRM-06-2014-0074>
- Shafei, I., Walburg, J., & Taher, A. (2019). Verifying alternative measures of healthcare service quality. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 32(2), 516–533. <https://doi.org/10.1108/IJHCQA-05-2016-0069>
- Shah, A. M., Yan, X., Shah, S. A. A., & Mamirkulova, G. (2020). Mining patient opinion to evaluate the service quality in healthcare: a deep-learning approach. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 11(7), 2925–2942. <https://doi.org/10.1007/s12652-019-01434-8>
- Singh, A., & Prasher, A. (2019). Measuring healthcare service quality from patients' perspective: using Fuzzy AHP application. *Total Quality Management and Business Excellence*, 30(3–4), 284–300. <https://doi.org/10.1080/14783363.2017.1302794>
- Singh, P., Kumar, V., & Kataria, S. (2022). A serial mediation model for investigating the impact of e-crm services on customer loyalty in the Indian healthcare industry. *Journal of Relationship Marketing*, 0(0), 1–25. <https://doi.org/10.1080/15332667.2022.2136439>
- Solmaz, B., & Duğan, Ö. (2018). Sağlık çalışanı ile hasta ve yakınları arasında yaşanan şiddetin nedenlerinde iletişim üzerine bir inceleme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 185–206. <https://doi.org/10.11616/asbed.v18i38801.459750>
- Sower, V., Duffy, J. A., Kilbourne, W., Kohers, G., & Jones, P. (2001). The dimensions of service quality for hospitals: Development and use of the KQCAH scale. In *Health Care Management Review* (Vol. 26, Issue 2, pp. 47–59). <https://doi.org/10.1097/00004010-200104000-00005>
- Sumaedi, S., Yarmen, M., & Yuda Bakti, I. G. M. (2016). Healthcare service quality model: A multi-level approach with empirical evidence from a developing country. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 65(8), 1007–1024. <https://doi.org/10.1108/IJPPM-08-2014-0126>
- Swain, S., & Kar, N. C. (2018). Hospital service quality as antecedent of patient satisfaction – a conceptual framework. *International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing*, 12(3), 251–269. <https://doi.org/10.1108/IJPHM-06-2016-0028>
- Tezcan, D., Yücel, M. H., Ünal, U. B., & Edirne, T. (2014). Üçüncü basamak sağlık kuruluşunda hasta memnuniyeti. *Pamukkale Tıp Dergisi*, 7(1), 57–62.
- Tripathi, S. N., & Siddiqui, M. H. (2020). Assessing the quality of healthcare services: A SERVQUAL approach. *International Journal of Healthcare Management*, 13(S1), 133–144. <https://doi.org/10.1080/20479700.2018.1469212>
- Türkiye Sağlık Bakanlığı. (2013). *Kayseri'deki hastane istatistikleri*. Kayseri il sağlık müdürlüğü. <https://kayseriism.saglik.gov.tr/TR-54393/hastaneler.html>
- Unal, O., Akbolat, M., & Amarat, M. (2018). The influence of patient-physician communication on physician loyalty and hospital loyalty of the patient. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 34(4), 999–1003. <https://doi.org/10.12669/pjms.344.15136>

- Varinli, İ., & Çakır, A. (2004). Hizmet kalitesi, değer, hasta tatmini ve davranışsal niyetler arasındaki ilişki: Kayseri’de poliklinik hastalarına yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 33–52. <https://dergipark.org.tr/en/pub/erusosbilder/issue/23750/253038>
- Zengin, A. Y., & Sağlam, Ş. (2022). Özel hastanelerde müşteri memnuniyeti unsurları ve sadakatin büyükşehir-şehir kıyaslaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(33), 122–142.
- Zerenler, M., & Ögüt, A. (2013). Sağlık sektöründe algılanan hizmet kalitesi ve hastane tercih nedenleri araştırması: Konya örneği. *Journal of Chemical Information and Modeling*, 53(9), 1689–1699.
- Zhao, L., & Wang, J. (2013). Research on psychological factors which influence Doctor-Patient communications among outpatients. *Journal of Medical Colleges of PLA*, 28(1), 20–28. [https://doi.org/10.1016/S1000-1948\(13\)60011-8](https://doi.org/10.1016/S1000-1948(13)60011-8)
- Zhou, W. J., Wan, Q. Q., Liu, C. Y., Feng, X. L., & Shang, S. M. (2017). Determinants of patient loyalty to healthcare providers: An integrative review. *International Journal for Quality in Health Care*, 29(4), 442–449. <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzx058>

SINIR-DENEYİM OLARAK DOĞUM

Seval ÜNLÜ¹

Öz

Michel Foucault'nun özneyi kendisinden koparan, gayri -öznelleştirici bir girişim olarak tanımladığı sınır-deneyim, ölüm için oldukça elverişli bir kavramdır. Ölüm, deneyimin sahibi açısından hafızaya işlemeyen, üzerine konuşulamayan ve dolayısıyla kamusal olmayan karakteri nedeniyle kendisi anlamlandırılmadıkça, geri kalan her şeyin, tüm yaşamın ve varlığın anlamının kaynağı olarak öne sürülmüştür. En az ölüm kadar belirleyici olan doğum deneyimi ise uçlara ve sınırlara ilgi duyan filozofların ilgisine mazhar olmamıştır. Doğum, pek çok açıdan Foucault'dan ödünç aldığımız şekliyle sınır-deneyimi çağırıştırır. Ancak ölümden farklı olarak onun başkalarının varlığıyla ilişkisi çok daha doğal ve apaçıktır. Doğuran ve doğanın ortak eylemi olarak doğum, her ikisi için de geridöndürülemez ve kişinin artık eskisi gibi olamayacağı bireysel bir deneyimdir. Aynı zamanda doğum, yaşandığı andan itibaren hikayeleştirilebilen, dolayısıyla hafızada kendine yer edinen ve kamusallaşan bir olgudur. Doğum bir yandan benlikte yarattığı dönüştürücü etkiyle sınır-deneyimi çağırıştırırken diğer yandan başkalarının varlığına bağımlı yapısıyla sınır-deneyimin çağırıştırdığı hafıza dışılığı tahrif etmekte, onu kamusal bir karakterle donatmaktadır. Bu yönüyle doğumu, sadece son olmayıp başlangıç da olma özelliğiyle, sınır-deneyimin sınırlarını zorlayan bir geçiş deneyimi olarak kavramak mümkündür. Bu çalışmada doğum, Hannah Arendt'in doğumluluğa (natality) atfettiği politik anlam ışığında insani dünyayı bu dünyadan gelen değerlerle anlamlandırmamızı mümkün kılan ve bizi birbirimize bağlayan en dolayısız kökenimiz olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: doğum, doğumluluk, sınır-deneyim, hafıza, çıplak hayat

Jel Sınıflaması: J13, J16, Z19

BIRTH AS A LIMIT-EXPERIENCE

Abstract

Limit-experience, which Michel Foucault defines as de-subjectivizing attempt that tears the subject from itself, is a very convenient concept for death. Death has been suggested as the source of everything else, of all life and existence, unless it can be made sense of itself because of its beyond memory, unspeakable and therefore non-public character for the owner of the experience. The birth experience, which is at least as decisive as death, has not received the attention of philosophers who are interested in extremes and limits. Birth, evokes limit-experience in many ways as borrowed from Foucault. However, unlike death, its relation to the existence of others is much more natural and obvious. Birth, as the joint action of the mother and newborn, is an individual experience that is irreversible for both and one can no longer be the same as before. At the same time, birth is a phenomenon that can be narrated from the moment it is experienced, thus gaining a place in memory and becoming public. Birth, on the one hand, evokes limit-experience with its transformative effect on the self, on the other hand, it distorts the beyond memory evoked by limit-experience with its dependence on the existence of others, and equips it with a public character. In this respect, it is possible to conceive of birth as a transitional experience that pushes the limits of limit-experience, as it is not only the end but also the beginning. In this study, birth will be considered as our most immediate origin that connects us. It also makes it possible for us to make sense of the human world with values originated from this world in the light of the political meaning Hannah Arendt attributes to natality.

Key Words: Birth, natality, limit-experience, memory, bare life

JEL Classification: J13, J16, Z19

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Beykoz Üniversitesi SBUİ Bölümü, ORCID: 0000-0001-8641-8253, sevalunlu@beykoz.edu.tr

1. Giriş

Bu dünyayı öteki dünyaya referansla düzenleyen temel öğretisi dinsel öğretimdir. Dolayısıyla yaşamı ölümle anlamlandırma, temelde dinsel bir tutumdur. Bununla birlikte dünyayı anlama ve anlamlandırma ölçütü olarak ölüm, dinlerde olduğu kadar felsefede de oldukça yaygın bir tutum olarak karşımıza çıkar. İçinde yaşadığımız dünya, pek çok farklı düşünce sistemi (din-felsefe) ve düşünür-filozof tarafından ölüm merkezli anlamlandırılmaktadır. Ölüm bir defaya mahsus ve üzerine konuşulamayan özel bir deneyim olarak yaşamın ve varlığın anlamıyla meşgul olan birçok düşünürün ilgisini çekmiştir. Montaigne, “gerçekleştirmemiz gereken en büyük görev olan ölümden, pratiğin bize bir faydası olmaz. Bir insan alışkanlık ve deneyimle kendisini acıya, utanca, yoksulluğa ve daha nice belaya karşı güçlendirebilir; ama ölüm söz konusu olduğunda, bunu yalnızca bir kez deneyebiliriz: Ölüm söz konusu olduğunda, hiçbirimiz çıraktan başka bir şey değiliz.” der (aktaran Jay, 2012, s. 50). Martin Heidegger (2018), yeryüzündeki insanı “ölüme doğru varlık olarak” nitelendirir. Uç durumların yarattığı çelişkiler ve istisnalarla kuralı ya da düzeni açıklama uğraşında olan Giorgio Agamben de (1993) elbette bir uç durum olarak ölüme karşı kayıtsız değildir. Bu çalışmada başvurduğumuz, Foucault'nun (1991, s. 31-32) özneyi kendisinden koparan, gayri -öznelleştirici bir girişim olarak tanımladığı sınır-deneyim kavramını en anlaşılır kılan örnek ise ölümdür. Bir sınır-deneyim olarak ölüm, birçok düşünür için bir tür göksel özellik taşır. Sırrına erilemez olması ve kaçınılmazlığıyla ölüme bir tür kutsallık mertebesi atfedilir. Yaşanan ama deneyimlenemeyen, sadece yaklaşılabilen ama geçilemeyen bir uç sınır (Jay, 2012, s. 50) olarak ölüme, yeryüzündeki yaşamın anlamını taşıyan gizem olarak bakılır. Ölüm, deneyimin sahibi açısından hafızaya işlemediği, üzerine konuşulmadığı için ve dolayısıyla kamusal olmayan karakteri nedeniyle kendisi anlamlandırılmadıkça, geri kalan her şeyin, tüm yaşamın ve varlığın anlamının kaynağı olarak öne sürülür. Ölüm yönelimli bu felsefi tutum, düşünce geleneğinde önemli yer tutar.

İmkânsızlık ve sınırlara dönük felsefi ilginin ölüm yönelimli tutumu, yaşamın en temel koşulundan diğerine, doğuma dönük bir göz ardı edişi beraberinde getirmektedir. Bunu birbiriyle bağlantılı bir dizi nedenle açıklayabiliriz. Öncelikle Batı düşünce geleneğinin kendisine has birtakım eğilimleri onu doğumla ilişkilendirmekten alıkoyar. En uçta, en ulaşılmaz-deneyimlenmez ve en nihai olana dair merak, seküler bir temeli olduğunda bile göksel (ilahi) bir anlamlandırma arayışına benzetilebilir. Oysa doğumun somut ve yaşamsal ihtiyaçlarla kendini dayatan özgün doğası, onu ölüm karşısında oldukça dünyevi bir konuma yerleştirir.

Somut olarak bakıldığında hamilelik boyunca değişen, doğum sırasında acı çeken ve doğumun sonunda yeni doğan bir beden(ler) vardır. Tüm bunlar gözle görülür, duyumsanır ve en azından doğuranın eylemi açısından tekrarlanabilir deneyimlerdir. Doğum aynı zamanda hem bir son hem de bir başlangıçtır. Doğumun hemen ardından yenidoğan bebek için beslenme, sindirim, boşaltım gibi tüm yaşamsal döngüler başlar. Doğumun hemen ardından gelen bu biyolojik döngüler, ölümle birlikte açığa çıkan o boşluğun ya da havada kalmışlığın aksine, doğumun doğrudan insani yaşamın zorunluluklar alanında kök salmasını sağlar. Üstelik doğum bir kadın deneyimidir; dişiliğe özgüdür. Eril değerlerin hüküm sürdüğü düşünce dünyasında doğumun göz ardı edilmesi ve hakir görülmesinde savunulacak değilse de anlaşılacak bir yan vardır. Aynı değersizleşmede kuram ile deneyim, zihin ile beden arasındaki hiyerarşinin de bir payı vardır. Ne de olsa doğum, Latin dillerindeki karşılığında olduğu gibi (labor, travail) bedenin emeğini ve buna bağlı acıyı ifade eder. Tefekkür ve entelektüel faaliyetin üst değerler olarak kabul gördüğü ve zihin emeğiyle kol emeğinin bu hiyerarşiye uygun şekilde ayrıştığı kültürümüzde bedensel acının en doğal ve kaçınılmaz sahnesi olan doğum, üzerine düşünülmesi, felsefi ve politik olarak anlamlandırılması bir deneyim olarak yeterli ilgiyi görmemektedir.

Düşünce geleneğindeki ölüm yönelimliliğe meydan okuyan Hannah Arendt (1958), doğumluluğa (natality) politik bir anlam atfeder. Her doğumu bir mucize olarak görürken Arendt, insanlarsında ve onlarla yeni bir başlangıç yapabilmeyi doğumlu olmamızın bir uzantısı olarak kavrar. Bu çalışmada Foucault'dan ödünç aldığımız sınır-deneyim kavramını Arendt'i takip ederek doğum yönelimli bir bakış açısı için kullanacağız. Bunu yaparken fiziksel bir eylem olarak doğum ile insani bir kapasite olarak doğumluluk arasındaki bağlantıyı irdedeceğiz. Aynı zamanda bir yandan sınır-deneyim kavramına başvurarak doğumun başkalarının varlığına bağımlı ve bu dünyaya kök salan kendine özgü doğasını açıklamaya çalışacağız. Diğer yandan yoğun ve imkansızın sınırındaki doğum için kullanıldığında, anlamını ölümden bulan bir kavram olarak sınır-deneyimin açığa çıkan sınırlarını tartışacağız.

2. Sınır-deneyim ve doğum: çelişkili bir birlik

Foucault, kendi deneyim anlayışını fenomenologlarınkinden ayırarak tanımlamayı dener. Ona göre fenomenologların uğraşı, günlük deneyimin olasılıklarını ortaya çıkarmak iken Nietzsche, Bataille ve Blanchot'nun temsilcisi olduğu ve Foucault'nun (1991, s. 29-32) benimsediği diğer çizgide deneyim, sınırlar ya da uçlara dayanır; hatta yaşamının imkansızlığı noktasına varır. Martin Jay'in (1995, s. 158) deyimiyle böyle bir deneyim anlayışı, gündelik yaşamda varlık gösteren tutarlı öznelliği aşarak tam da yaşam imkanını tehdit eder niteliktedir. Bu deneyim

anlayışında günlük yaşanmış deneyimlerden çok yoğunluğun en son derecesi ya da imkansızlığı deneyime anlamını verir (Foucault, 1991, s. 31). Fenomenologlar öznenin, kendisinin ve aşkın işlevlerinin temel özelliklerini teyit etmeye çalışırlar. Oysa Foucault'nun takipçisi olduğu anlayışta deneyim, özneyi artık eskisi gibi olamayacağı bir şekilde kendinden koparan ve hatta öznenin yok oluşuna ya da kendinden ayrılmasına (dissocaiton) yol açan bir göreve sahiptir. Bu deneyim kavrayışına Foucault (1991, s. 31) sınır- deneyim der.

Foucault deneyimin sadece yaşanan ya da olup biten bir şey olmadığını, sonradan yazılan, dolayısıyla inşa edilen bir gerçeklik olduğunu vurgular. Ona göre deneyim, tamamiyle bireysel bir yaşantıdır. Aynı zamanda Foucault (1991, s. 40), deneyimin etkilerinin ancak başkaları tarafından yeniden deneyimlenmek üzere değilse de izi sürülmesi ya da başkalarının patikalarıyla kesişmesi sayesinde saf öznelliği aşarak açığa çıkabileceğini vurgular. Dolayısıyla Foucault, sınır-deneyimin öznelliği kadar, başkalarına ulaşabilme özelliği ve burada saklı anlamları üzerinde durur.

Gündelik yaşamın dikkatinden kaçan gölgede kalmış olguları yakalayabilme özelliği, sınır-deneyim kavramının güçlü ve ufuk açıcı yönünü açığa çıkarır. Aynı zamanda sınır-deneyim, oldukça çelişkili, kolay tanımlanamayan ve birçok açıdan sınırlı bir özelliğe sahiptir. Kişisel ve etkin bir kendine acı çektirme (self-laceration) durumunun başkalarına ulaşacak şekilde geriye dönük (retrospective) olarak kurgulanmasını ifade eder (Jay, 1995, s. 159). Bu özellikleriyle sınır-deneyim, Foucault için kendini gerçekleştirme (self-expansion) ile kendini yok edişin (self-annihilation), anlık ve ileriye dönük (proactive) bir kendiliğindenlik ile kurgusal geriye dönüşün (fictional retrospection), kişisel içsellik (personal inwardness) ile topluluğa özgü etkileşimin çelişkili bir karışımıdır (Jay, 1995, s. 159). Bu çalışmada kışkırtıcı, açıcı ve çelişkili sınır-deneyim kavramının önemi, onu ölüm yönelimli olmayan bir bakış açısıyla kavramakla ilgilidir. Sınır-deneyim kavramına, onun tüm gayri öznelleştirici ve özneyi geri dönülmez şekilde dönüştürücü özellikleri saklı kalmak koşuluyla yaşamın imkansızlığını değil de imkanını açıklamak için başvurabilir miyiz? Yaşamın iki kaçınılmaz sürecinden biri olan ölüm yerine doğumu sınır-deneyim olarak düşünmek, bize Foucault'nun kavramla ilişkilendirmediği neler sunabilir? Bu sorular eşliğinde sınır-deneyim kavramına hem doğumu anlamlandırmak hem de sınır-deneyimin sınırlarını tartışmak için başvuracağız.

Foucault (1991, s. 32), sınır-deneyim anlayışında kendisi açısından en ilginç noktanın, bu deneyim anlayışının onu her zaman aynı olmaktan alıkoyan, onu kendinden koparan deneyimlere odaklanması olduğunu söyler. Foucault (1991, s. 38), entelektüel ilgi alanlarının kendi kişisel ilgilerinden bağımsız olmadığını belirtir: Delilik, tımarhaneler, hastalık ve hatta

ölüm. Ne var ki onu büyüleyen sınır-deneyim temalarını delilik, ölüm, cinsellik, suç olarak sayarken onun tanımına birçok anlamda son derece uyan doğumu ise bir sınır-deneyim olarak anmaz (Foucault, 1991, s. 99).

Foucault'nun sınır-deneyim kavramını ödünç aldığımızda doğumun, ikiz kardeşi ölüme yakınsayan bir sınır-deneyim olduğunu söylemek için çokça neden vardır. Öncelikle doğum, Foucault'nun sınır-deneyime atfettiği gibi gündelik yaşamın dışındaki bir deneyimdir. Doğum, doğuran açısından sıradan ya da günlük hayatın akışı içinde hatırlanmayacak sıradanlıkta bir deneyim değildir. Doğuran herkes, doğum hikayesini anlatabilir. Dolayısıyla birey açısından bireysel şekilde deneyimlenen ve özel bir yaşantıdır. Öte yandan doğumun iki kişilik doğası, doğumu sadece doğuran için değil, doğan için de yaşam hikayesindeki bir kırılmayı işaret eder. Her ne kadar anne rahmindeki bebek için gündelik hayattan söz edemesek de, hisseden ve olayları değilse de duyguları kaydeden bir canlı olarak rahimdeki bebeğin yaşamındaki geri döndürülmez, hem bir son hem de bir başlangıç olan bir dönüm noktasıdır. Doğumun iki kişilik doğasının hafıza açısından sonucu ise doğanın doğum hikayesinin anne ve başkalarının tanıklığı aracılığıyla insan topluluğu tarafından taşınması ve aktarılmasıdır. Bu yönüyle doğum deneyimi, ölümün, deneyim haliyle topluluğa aktarılmasındaki imkansızlığı aşmaktadır. İkincisi Foucault için sınır-deneyimi ilginç kılan öznenin artık eskisi gibi olamayacağı ve aynı kalamayacağı bir şekilde kendinden koparılması, hatta öznenin yok oluşu ya da kendinden ayrılması özellikleri hem doğan hem de doğuranın durumuyla yakın benzerlik içindedir. Doğum, her iki öznesi için de aynı bedeni paylaşmaya son veren bir eylemdir. Doğumdan sonra ne anne ne de bebek aynı bedeni paylaştıkları durumun içine bir daha geri dönebilir. Doğan bebek artık yeryüzündeki hayatına başlamıştır, doğuran ise o andan itibaren geridönüşsüz şekilde yenidoğan bu bebeğin ebeveyni olmuştur (bu bebeğin bakım vereni olup olmamasından bağımsız olarak o doğum deneyimini yaşamıştır). Doğumla birlikte yeni bir kimliğe, ebeveynliğe geçmiş bir anne ve kendi benliğini zaman içinde fark edecek bir bebek dünyaya gelmiştir. Üstelik sınır-deneyimin uçlardaki bir yoğunluğu ve imkansızlığı işaret etmesi -doğum şekli her ne olursa olsun- doğumun zorlayıcı bir fiziksel ve zihinsel deneyim olduğu gerçeğiyle örtüşür. Doğum, hem doğmanın hem de doğurmanın fiziksel ve zihinsel yoğunluğunu aynı anda barındırır. Doğan açısından doğum, havayı ve ışığı ilk kez hissedeceği ve metabolik faaliyetlerini artık annesi değil, kendi bedeniyle gerçekleştirmeye başlayacağı büyük bir kırılmadır. Doğuran açısından ise hayatta başka hiçbir durumda bu ölçüde gerçekleşmeyecek hormonal, fiziksel ve zihinsel bir eylemdir. Bu yönüyle doğum, doğumun her iki öznesi için de bir geçiş deneyimidir. Son olarak Foucault'nun sınır-deneyim için vurguladığı temelde bireysel

bir yaşantı olmakla birlikte başkalarına ulaşabilme, geriye dönük kurgulanabilme, saf öznelliği aşabilme özellikleri de doğumu nitelendirmek için elverişlidir. Her doğum biricik ve iki öznesi açısından da özel olmakla birlikte, hikayeleştirilip başkalarına anlatılan bir olaydır. “Yaşamayanın anlayamayacağı” saf öznelik çıkmazını insani yetilerimizle, anlatı ve düşünümSELLİKLE bertaraf eden bir hikayedir.

2.1. Erlebnis ve erfahrung olarak doğum

Yukarıda belirttiğimiz örtüşmelere rağmen Foucault'nun sınır-deneyimle ilişkilendirdiği temaların arasında doğum bulunmaz. Bu çarpıcı göz ardı edişte ölüm yönelimli bir anlayışın izlerini görmek mümkünse de doğumun, Foucault'nun düşüncesini belirleyen ayrımlarla örtüşmeyen, kendine has özelliklerinin de rol oynadığını belirtmek gerekir. Foucault, sınır-deneyimi, hem gündelik yaşamda görünmez kılınan deneyimleri yakalayabilmesi hem de bir tür imkânsızlık olması nedeniyle önemser. Oysa doğum, gündelik yaşantıda görünmezleşen son derece öznel ve uçtaki bir sınır-deneyim olma özelliği taşıırken aynı zamanda gündelik yaşama, toplumsal normlara ve algıya kök salmış bir olgudur. Doğumun bu ikili özelliğini Almanca'da deneyimin iki farklı boyutunu işaret eden *erlebnis* ve *erfahrung* ayrımıyla açıklayabiliriz. İngilizce ve Fransızca tek bir sözcükle *experience/expérience* olarak karşılanan deneyim sözcüğünün, *erlebnis* ve *erfahrung* şeklindeki iki farklı ifadesi bir ayrıma dayanır; hatta yer yer birbirinin zıddı olarak da kullanılabilir. *Leben* (yaşam) kökünden gelen *erlebnis*, çoğunlukla yaşanan deneyim ya da bir şeyi deneyimlemek anlamlarına gelmektedir. Özellikle *lebenswelt*'in (yaşam dünyası) bir parçası olarak düşünülen *erlebnis*, “günlük rutinin dokusunda meydana gelen yoğun, hayati bir kırılma”yı ifade eder (Jay, 2012, s. 30). Bunlar daha çok gündelik hayatın içindeki, tekil, kişisel ya da biricik olduğu düşünülen kuramsallaştırılmamış deneyimleri kapsar. *Erfahrung* ise aksine süreklilikle ilgili ve bir sürece dayalı tecrübeyi² işaret eder. Sözcüğün Almanca kökeni *fahren*; sürmek, yolculuk etmek, etrafta dolanmak ya da seyrüsefer etmek gibi anlamlara gelmektedir (Hansen, 2015, s. 149). Böylece *erfahrung*, zamansal bir boyutu ve dönüşlü bir hareketliliği ifade ettiği gibi deneyimleyen öznenin bir belirsizlik ve tehlikeye doğru açıldığını ve risk aldığını da ima etmektedir (Hansen, 2015, s. 149). *Erfahrung* olarak tecrübe, bir birikimi kapsadığından hafızayla ilişkili, kamusal ve

² Miriam Hansen'in (2015) Alexander Kluge ve Oskar Negt'in *Kamusal Alan ve Tecrübe* kitabının İngilizce baskısına yazdığı önsözü, Meral Özbek titiz bir çeviriyle Türkçe'ye kazandırmıştır. Bu çeviride Özbek, *erlebnis* ve *erfahrung* kavramlarını birbirinden ayırtmak üzere ilkinin deneyim, ikincisini tecrübe olarak karşılamıştır. Biz de Özbek'i takip ederek bu çalışmada doğum kültürü anlamındaki kolektif birikim için tecrübe, bireysel yaşantı anlamında doğumu ifade etmek içinse deneyim sözcüğünü kullanmaktayız.

kolektif bir nitelik taşıyıcı (Jay, 2012, s. 30). Bu özellikleriyle *erlebnis* sözcüğünün içerdiği nötr ve münferit bir oluşu kapsayan olay ya da macera anlamlarından ayrılmaktadır (Hansen, 2015, s. 149). *Erlebnis*, *erfahrung* 'a göre daha olgusal bir anlam taşımaktadır. *Erfahrung* 'u tecrübeye sahip olmak, *erlebnis* 'i ise bir deneyim yaşamak (Masullo, 2002) olarak karşılamak da mümkündür. “Anılarda sıkı sıkı saptanmış, tek tek durumlardan çok, biriktirilmiş, çoğu kez bilincine varılmamış, ancak hafızada birbiriyle kaynaşmış verilerden” oluşan tecrübe, *erfahrung* olarak nitelenir (Benjamin, 1993, s. 113). Freudcu bir anlamda şokun, bilinç tarafından travmaya dönüşmeyecek şekilde bertaraf edilmesi, şoku tetikleyen olaya *erlebnis* (yaşantı) niteliği verir (Özbek, 2000, s. 117). Dolayısıyla izlenimler bilince ne kadar yükseltirse, *erlebnis* anlamındaki deneyimin (yaşantı), bilincin dikkatinden ne kadar kaçmışsa *erfahrung* anlamındaki hafızayla bütünleşmiş sürecin bir parçasına dönüşen tecrübenin kapsamında kalır (Benjamin, 1993, s. 118).

Doğum, hem *erlebnis* hem de *erfahrung* bayutlarını kapsar. Bir bebeğin anne rahminden doğuşu, doğan ve doğuran açısından *erlebnis* anlamında doğum deneyimiyken doğuma dair algımızı şekillendiren hikayeler, duyular, izlenimler ve temsiller ise tarih içinde birikmiş ve birbiriyle kaynaşmış anıları ifade eden tecrübeye, *erfahrunga* yakınsar. Bu ikincisine belli bir yerde ve zamanda hâkim olan doğum kültürü de diyebiliriz. İkisinin bağlantısı ve birbirini dolayımına biçimi bireysel hikayeye sosyolojik olanın, kişisel olanla politik olanın kendini açıkça ortaya koyduğu bir kesişim sunar. *Erlebnis* ve *erfahrung* ayrımını takip ederek Foucault'nun, sınır-deneyimi düşünürken doğumu iki kere dışarda bıraktığını söyleyebiliriz: Birincisi tamamen tekil, biricik, öznel ve aynı zamanda gayri-öznelleştirici bir sınır-deneyim olarak doğumu. İkincisi uçlarda, imkansızlıkta ve geridönüşsüzlükte yaşanan lehine gündelik deneyimden yüz çevirirken biyopolitikanın nüfuz ettiği bir alan olarak doğum kültürünü.

3. Doğmak, doğumlu olmak ve hatırlamak

Doğuma doğrudan politik değer atfeden ender düşünürlerden birinin Batı düşünce geleneğinin hiyerarşilerini sorgulayan bir kadın politika kuramcısı olması birçok açıdan şaşırtıcı değildir. Hannah Arendt (1958), insani yaşamın en otantik özelliğinin yeni başlangıç yapabilme olduğunu vurguladığı politik kuramında, bu özelliği doğrudan doğumlulukla (natality) ilişkilendirir. Her doğum, yeni bir başlangıçtır ve doğan her insan biriciktir. Mucizeleri, yaşamın ya da yeryüzünün dışında aramak, ona insan ve doğaüstü bir özellik atfetmek boşunadır (2005, s. 111). Mucize, her bir doğumda ve her yeni başlangıçta açığa çıkan bir

yeryüzü nimetidir. Doğumu bir mucize olarak görmek, anlam arayışını gökyüzünden yeryüzüne indirmektir bir bakıma.

Arendt, doğumu politik bir anlamla donatırken ona sadece bir metafor olarak değil, insani bir kapasite olarak başvurur. İnsani dünyaya dahil oluşumuz Arendt (1958, s. 176-177) için ikinci bir doğum gibidir. Bu ikinci doğumda “orijinal fiziki tezahürümüzü onaylar ve üstleniriz”. Ancak burada söz konusu olan ne zorunluluktur ne de fayda sağlamaktır. İkinci doğumla Arendt’in kast ettiği, dolaylı olarak başkalarının varlığıyla ilişkilenecek, onların eşliğinde yeni bir başlangıç yapabilmektir.

“İnsanın eylemde bulunabilir olması, ondan beklenmedik olanın beklenebilir olması, sonsuz olasılıklardan birini gerçekleştirebilir olması anlamına gelir. Ve bu ancak her insan biricik olduğu, her doğumla benzersiz yeni bir şey dünyaya geldiği için mümkündür.” (Arendt, 1958, s. 178)

Arendt, Heidegger’in öğrencisi ve onun düşüncelerinden epeyce etkilenmiş bir düşüncüdür. Ancak bu etkilenme, Heidegger’in devamcısı olmasından çok onun düşüncelerinin eleştirisi aracılığıyla kendi özgün anlayışını geliştirmesinde gözlenebilir. Bu entelektüel ilişki çerçevesinde düşünüldüğünde Arendt’in doğumluluğu, başkalarıyla ilişkiyi ve hafızayı merkeze koyan politik anlayışının Heidegger’in varlığı ölüm karşısında anlamlandıran, tekbenci felsefi tutumuyla bir hesaplaşma içinde olduğu söylenebilir. Fatmagül Berktaş (2021, s. 153) da bu eleştirel ilişkiyi ele alır:

“Heidegger’e göre, insan bireyi, insanın sonlu olma niteliği dolayısıyla dünyaya “fırlatılmıştır” ve buradan kendi nihai imkânı olarak ölümü öngören bir “projeksiyon”la kurtulmaya çalışır. Arendt’in Heidegger’in Ben’ine yönelik eleştirisi, insanın kendi ölümüyle yüzleşmesinin yol açtığı mutlaklığa yöneliktir.”

Heidegger açısından bakılırsa ölüm, mutlak benliğin onaylandığı en belirgin durumdur. “Benlik, hiçbir zaman başkasının ölümünü gerçekten deneyimleyemeyeceği için, ölümü sarsıcı bir kopuş ve kayıp olarak yaşar” (Berktaş, 2021, s. 152). Oysa Arendt’in benliğin, yalıtılmış benlik olarak kavranmasına yönelik eleştirisini izlersek Heidegger’de benliğin başkalarıyla ilişkisine dair ölümün tek otantik uğrak oluşunun yanı sıra ve onun da ötesinde dünyadaki yaşamımız için de bir yalıtılmışlık anlayışı görürüz. Bu da Heidegger’in durumunda kişilerarası ilişkilerin son derece negatif incelenmesine yol açmıştır (Fry, 2014, s. 32). Doğum söz konusu olduğunda ise karşımızda inkâr edilemez şekilde başkalarının varlığına ve yeryüzüne bağlı olgusal bir hakikat vardır. Doğmak ve doğurmayı aynı anda içeren doğumun belirsiz ve

mucizevi yanının, ölümle doğrulanan tekbencilik karşısında böylesine yok sayılmasının ardında bedenin emeğini (labor), insan türünün kendi yavrusunu, doğumdaki ve doğumla gelen mucizeyi hakir gören ölüm yönelimli tutumun izlerini görmemek mümkün değildir.

Foucault'nun benimsediği sınır-deneyim fikrinde de başkalarının varlığının deneyimdeki etkisinin göz ardı edilişi çarpıcıdır. Her şeyden önce Foucault deneyimin tek kişilik doğasına odaklanır. “Bir deneyim, elbette, kişinin tek başına sahip olduğu bir şeydir” der (Foucault, 1991, s. 40). Bu çerçevede Foucault'nun bir sınır-deneyim olarak doğumu gözardı edişinde mantıksal bir tutarlılık olduğunu teslim etmek gerekir. Ne de olsa ölümden farklı olarak doğumun başkalarının varlığıyla ilişkisi, çok daha doğal ve apaçıktır. Doğum, yukarda belirttiğimiz özellikleriyle bir tür sınır-deneyim özelliği taşıırken onun başkalarının varlığına bağımlı yapısı onu iki açıdan sınır-deneyimin çağrıştırdığı hafıza dışılığı tahrif etmekte, onu kamusal bir karakterle donatmaktadır. Birincisi doğum eyleminin ortak faili olarak doğuran için doğum, yaşandığı andan itibaren hikayeleştirilebilen ve dolayısıyla hafızada kendine yer bulan bir eylemdir. Berktaş'ın (2021, s. 154) dediği gibi “[ö]lüm gelecek yönelimlidir, doğum ise kökünü hafızada ve varoluşun kökeninde bulur”. İkincisi doğan açısından kendisine ait bu deneyim hem başkalarından dinleyebildiği hem de örtük hafızasında³ sakladığı bir hikayedir. Doğumun başkalarına dönük ve iki özneli doğası gereği doğuranın deneyimi doğan insanın deneyiminden ayrı tutulamaz. Gebelik boyunca ve doğumdaki ortaklık, doğum anıyla sonlanmaz. Doğum, her ne kadar bir birlikteliğe son veriyorsa da yenisini başlatan bir olaydır. Doğan insanı dışarı iten rahmin sahibi, onu fırlattığı yerde yapayalnız bırakmamakta ve doğduğu andan itibaren ilk başta birbirinden ayrı olmayan duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılamaktadır (ya da bir başka bakımdan bunu üstlenmektedir). Doğum bu yönleriyle Foucault'nun en uçtaki yoğunluk derecesi ve imkansızlıkla özdeşleştirdiği sınır-deneyime yakınsar. Ama başkalarının varlığıyla ilişkisi, hafızaya kök salışı ve yaşama imkân verişiyile sınır-deneyimin sınırlarını zorlar. Sadece Foucault'nun işaret ettiği imkansızlığın aksi ve geriye dönük kurgulanması sürecinde değil, bizzat yaşanırken başkalarının varlığına bağımlı doğası nedeniyle de doğum, sınıra ulaşan ve onu yaşama doğru aşan bir deneyimdir. Doğum sınırda gerçekleşen bir tür geçiş deneyimidir: Hem doğan hem de doğuran için yeni bir başlangıca,

³ Örtük hafızayla ilgili tartışmalar, bu çalışmanın sınırlarını aşar olsa da doğumun kendine özgü özellikleri açısından anlamlı veriler sağladığını belirtmek gerekir. Örtük hafıza, ceninin bir yetişkin gibi olmasa da hissettiğini ve buradan başlayarak kaydettiği duyguların kapsamını ifade etmektedir. Bu alandaki çalışmalar, ceninin bilinçsiz ve pasif olmadığını, aksine bilinçli, tepkili ve duygusal olarak aktif olduğunu ortaya koymaktadır (Verny & Kelly, 2021, s. 7-10). Örtük hafıza ile doğum ve doğumluluk arasındaki ilişki daha derinlemesine araştırılmayı hak etmektedir.

benlikteki geri döndürülemez bir kırılmaya, buradan yaşama, başkalarına ve onlarla paylaştığımız dünyaya uzanan bir geçiş deneyimidir.

3.1. Doğumluluk ve çıplak hayat

Giorgio Agamben (1998, s. 3-4, 120), Arendt'in totalitarizm çözümlemesinde fuzuli hale getirilmiş bedenlerden söz ederken bile bedenleri denetleyen biyopolitik bakış açısından mahrum olmasını eleştirir. Diğer tarafta ise Arendt'e, doğumluluk kavramını dayandırdığı ya da dayandırmadığı temeller nedeniyle eleştiriler vardır. Adriana Cavarero (1990/1995, s. 6), Arendt'i doğumluluktan bahsedip somut olarak doğumdan bahsetmemekle eleştirir. Arendt'in, doğum kavramıyla bir annenin rahminden gelmiş olmayı değil, Antik Yunan'daki anlamıyla hiçlikten gelmiş olmayı ifade ettiğini belirtir (Cavarero, 1990/1995). Agamben'in eleştirisinin zıt kutbunda konumlandırabileceğimiz bir diğer yorum ise Miguel Vatter'in (2006) doğumluluğun temelde biyopolitik bir kavram olduğu iddiasıdır. Buna göre Arendt, eylemin özgürlükle ilişkisini açıklayabilmek için tekil insanın doğumunu referans almak zorunda kalmıştır (Vatter, 2006). Başka bir deyişle Agamben'e göre Arendt, söz ve eylem yetisine odaklanırken, bedenler üzerinden kendini gerçekleştiren biyopolitik iktidar pratiklerini göz ardı etmiş ve meseleyi insani kapasitelermize yapılan saldırılar olarak ele almakla yetinmiştir. Vatter'e göre ise Arendt, çoğulluğa koşullu insani yetilerimize odaklanırken dini mitlerde ve felsefi varsayımlarda eleştirdiği tekil insanı işaret eden biyopolitik bedenle görüşünü temellendirmek zorunda kalmıştır. Bu iki eleştirinin Agamben'in temsil ettiği hattında, Arendt'in ele aldığı fenomenolojik gerçekliğe uygun kuramsal bakış açısını geliştiremediği, diğer ucunda ise kavramsal olarak düşünürken fenomenolojik bir olguyu, doğumu ihmal ettiği ya da yeterince açıklıkla belirtmediği yargısı vardır. Bu iki zıt yönlü eleştiri karşısında doğum ve doğumluluk arasındaki bağlantıya odaklanarak doğumluluk kavramının sağladığı olanakları iki açıdan savunacağım: Agamben'in eleştirisine karşı bir iktidar pratiği olarak biyopolitikanın uygulayıcısı egemenin ötesinde başkalarının varlığına dayalı ve tecrübe sahibi öznelere merkeze alan bir politik düşüncenin, doğum yönelimli olmakla bağlantısını irdeleyeceğim. Doğumluluk kavramının, doğum olgusunu göz ardı ettiği ya da aksine kendisini biyopolitik olarak temellendirdiği iddiasına karşı ise insani bir kapasite olarak doğumluluğa vurgu yapmanın doğuma, başkalarının varlığına ve onlarla paylaştığımız dünyaya özen göstermekle çelişmediğini, hatta tam da bu özeni politik bir tutum olarak benimsediğini ileri süreceğim.

Öncelikle Arendt'in biyopolitik bir perspektiften yoksun olması şeklindeki eleştiriye yaşamın ve doğumun tıbbileşmesi çerçevesinde ele almak yerinde olacaktır. Yaşamın tıbbileşmesi bir

yandan bazı davranış ve durumların sağlık ve hastalığa referansla tanımlanmasını diğer yandan da tıbbın, normlara uymayan deneyimleri denetleme ya da ortadan kaldırmak üzere bir araç haline gelmesini ifade eder (Riessman, 1992, s. 47-48). Günümüzde doğuma dair herhangi bir tartışmanın asla göz ardı edemeyeceği nokta, onun tıbbileşmeyle olan bağlantısıdır. Doğumun tıbbileşmesini, tıbbın kendi gelişim dinamikleriyle açıklayabileceğimiz gibi daha makro bir seviyede, tıbbın nesnesi olan bedenlerin ve zihinlerin modern politika için anlamı üzerinden bir okuma yapmak da mümkündür. Biyopolitika denen böylesi bir okumayı borçlu olduğumuz Foucault (1978), modern iktidar pratiklerini çözümlerken, iktidarın türsel bedene odaklanan ve yaşamsal süreçleri temel alan bir formu üzerinde durur. Nüfusun biyopolitikası, üreme, doğumlar ve ölümlülük, sağlık düzeyi, ortalama yaşam süresi, uzun ömürlülük gibi alanlarda uygulanan bir dizi müdahale ve düzenleyici denetimle gerçekleşir (Foucault, 1978, s. 139). Böylece artık en üst işlevi öldürmek değil, tamamen yaşama yatırım yapmak olan bir yaşamsal süreçleri merkezine alan bir iktidar biçimi ortaya çıkmıştır (Foucault, 1978, s. 139).

Agamben (1998), Foucault'nun modern iktidar çözümlemesi temelinde bedensel canlılığı yaşamın bir yönü olarak kavrayan ve Antik Yunan'dan gelen bir ayrımı hatırlatır: *Zoe* ve *bios*. Her ikisi de bir anlamda yaşamı ifade eden iki terim arasındaki fark, birincisinin sadece bir canlı olma durumuna yani yalın hayata, ikincisinin ise birey ya da grup olarak belli bir biçimde yaşamaya, özel bir yaşam biçimine denk geliyor oluşudur. Aristoteles'in *zoon politicon* (siyasal hayvan) terimiyle ifade ettiği düşünce de bu ayrıma dayanmaktadır: İnsanı hem diğer canlı türlerinden ayıran özgün kapasiteye yani siyasal kapasiteye vurgu yapmayı hem de insanları kendi içinde yaşanmaya değer ve değmeyen hayatları olanlar olarak ayırmayı mümkün kılan ikili değer.

Agamben'e göre modern dünyaya özgü olan şey, *zoe*'nin giderek politikanın temelini teşkil eder hale gelişidir. Öyle ki Antik Yunan'da iyi, anlamlı ya da politik yaşamı ifade eden *bios*, modern dünyada doğrudan *zoe* üzerinde temellenir. Bu da iki terim arasındaki antik ayrımı giderek silikleştiren, *bios*'unu sürekli olarak *zoe*'de bulan, canlı var oluşun en büyük değere dönüştüğü bir toplumsal-siyasal noktayı işaret eder. Dolayısıyla insanları yaşatmak ve daha uzun süre hayatta tutmayı görev edinmiş modern tıbbın, *bios*'un çıplak hayat üzerinden devşirdiği değerlerinin bizatihi taşıyıcısı ve uygulayıcısı olduğu şüphe götürmez. Sadece canlı varoluşun mutlak değer haline geldiği bir kültürün uç noktasında kaçınılmaz olarak, yaşanmaya değer olmayan hayatların tespiti ya da normlara uymayan beden ve zihinleri ehlileştirme pratikleri yer alır. Çıplak hayat, modern dünyanın en temel değeri haline geldikçe madalyonun

diğer yüzündeki yaşanmaya değer olmayan ya da gözden çıkarılabilir hayatların denetlenmesi de modern politikanın sistematik uğraşları haline gelir.

Bu bağlamda bedenler üzerinden bir iktidar pratiği geliştiren modern siyasal iktidarın üzerinde egemenliğini tesis ettiği en dolayimsız ve yalın zeminlerden birinin de doğuran kadının ve yenidoğmuş bebeğin bedeni olduğunu söylemek, Agamben'in kuramını ileriye götürmek sayılmaz. Nitekim Agamben, hakların taşıyıcısı olan bedenle vatandaş olma arasındaki ilişkiyi incelerken doğum ve çıplak hayat arasındaki bağlantıyı açık eder: Kişinin doğduğu anda ulusun vatandaşı olmasının çıplak hayatı, egemenliğin doğrudan taşıyıcısı haline getirdiğini belirtir (Agamben, 1998, s. 128). Ne var ki burada doğum ile çıplak hayat arasındaki bağlantı kurulmuş olsa da bunun sonuçları çıplak hayatın taşıyıcısı olan anne ve yenidoğan bebek açısından ele alınmamaktadır. Hatta anne ve yenidoğan bir bebeğin çıplak bedenlerinin, *zoe*'nin yani çıplak hayatın en somut hali olduğu ve biyopolitikanın somut müdahalelerinin en meşru zeminlerinden biri olduğu da gözden kaçmaktadır. Oysa *bios*'un *zoe*'ye indirgenişi, tıbbileşmiş doğumu kuşatan risk algısında ve bununla beraber gelen tüm pratiklerde apaçık ortadadır. Agamben'in (1998, s. 9) deyimiyle *bios*'unu arayan *zoe*, bir bebeğin çıplak bedeninde kendi anlamını bulur adeta. Bebek yaşamı söz konusu olduğunda anlamlı hayata dair bakış, onu hayatta tutmayı riske atabilecek her ihtimali, potansiyel haldeyken ortadan kaldırmaya çalışmak üzerine kuruludur. Bu çerçevede biyopolitikanın en önemli araçlarından biri olan tıbbileşme, tüm olanaklarıyla ve karar vericiliğiyle devreye girmektedir. Yenidoğan bebeğin ilk dakikalarına damgasına vuran ve çoğunlukla rutin olarak uygulanagelen bazı müdahaleler⁴ ile bebeği anneden ayırma pratiklerinin bu denli yaygın ve tıp nezdinde meşru oluşu bile, *zoe* ve *bios* arasındaki modern muğlaklığı ve biyopolitika pratiklerinin varlığını doğrulamaktadır. Yaşamın kendisinin tek değer olduğu yerde, yenidoğan bebeğin bedeni, canlı bedenden başka bir şey olarak görülmemekte ve salt *zoe*'ye indirgenmektedir. Bebeğin doğal/canlı varlığı öylesine değerlidir ki bu, tüm tıbbi müdahaleleri olanaklı hale getirmektedir. Doğuran kadının ve yenidoğan bir bebeğin çıplak bedenleri söz konusu olduğunda tıp, onların karşısında egemen kesilebilmektedir. Yaşamsal bir süreç olarak biyopolitik iktidarın odağında olan doğumdan bahsetmelerine rağmen ne Agamben ne de Foucault doğumun öznelini ya da kolektif tecrübeyle oluşmuş doğum kültürünü hesaba katar.⁵

⁴ Bunlar; rutin şekilde uygulanan bebeğin doğduğu an anne göğsüne verilmemesi ya da çok kısa süreli verilmesi, anneden ayrı bir yerde birkaç saat boyunca gözetim altında tutulması, ilk bakımlarının ayrı bir odada ve doğar doğmaz yapılması, aspirasyon gibi uygulamaları kapsar.

⁵ Foucault *Kliniğin Doğuşu*'nun (2002) girişinde "Bu kitapta, mekândan, dilden ve ölümden söz edilmektedir; söz konusu olan bakıştır" derken, biyopolitikanın somutlaştığı bir alan olarak doğumu saymaz. Şüphesiz bu ilişkinin kurulmamasında, Foucault'nun incelediği dönem itibarıyla hastalık, ölüm ve onların mekânı olan beden üzerindeki tıbbi bakışın dönüşümünü

Doğumun bu tıbbileşmiş ve gayri insanileşmiş yönü açısından son derece açıklayıcı olan bu kuramsal çerçevenin sınırlarına ulaştığı nokta, meseleyi egemenliğin ve iktidarın uygulanması açısından ortaya koyuyor olmasıdır. Biyopolitik bir perspektif ve *bios-zoe* arasındaki karşıtlık ilişkisi, tıbbileşmiş doğum kültürünün ampirik çözümlenmesi açısından önemli araçlar sağlarken doğumun asli öznesi anne ve bebek açısından bu uygulamaların nasıl alımlandığını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Başka bir deyişle modern egemenliğin doğumda nasıl uygulandığı ve yeniden üretildiğini *bios*'un *zoe*'ye modern indirgenişiyle açıklamak mümkünse de egemenliğin uygulandığı bedenler ve zihinler açısından durum, çözümlenmemektedir. Oysa egemenin zihniyetin yanı sıra iktidar pratiklerinin uygulandığı ve tıbbin nesneleştirdiği önelere odaklanmak, bu çözümlenmeyi daha bütüncül ve dönüştürücü yöne doğru taşıyabilir. Bu çalışmanın kapsamı, bu kuramsal tartışmayı derinleştirmeye izin vermiyor olsa da özetlenen egemenlik ve iktidar zihniyetinin sonuçlarını doğum özelinde ve anne-bebek açısından tartışabiliriz.

Arendt'in doğumluluğu öne çıkararak ve doğum yönelimli politik kuramı, çoğulluk fikri üzerine kuruludur. “Dünyada İnsan değil, insanlar yaşar” (Arendt, 1958, s. 7) şeklinde özetlenebilecek bu kavrayış, varlığın nihai onaylanması olarak ölümdense başkalarının varlığına bağımlı ve yeryüzüne köklenmiş doğumluluğa yüzünü çevirmiştir. Aynı zamanda Arendt (Arendt, 1958, s. 8), biyopolitik analizlerin aksine yalnızca iktidarın ve egemenlik biçimlerinin mantığını anlamakla değil, “insan olarak eşit ve birey olarak biricik” şeklinde nitelediği insanların söz söyleme ve eyleme kapasitesiyle ilgilenir. Bu sayede insanlar, Arendt için yalnızca biyopolitikanın uygulandığı bedensel meşru zeminler değil, doğumdaki gibi yeni başlangıçlar yapabilen önelerdir. Doğum iki kişilik doğası nedeniyle ne anne ne de bebek açısından yalnız bir eylemdir; bir ortaklaşalıktır. Dolayısıyla yenidoğan bir bebek, doğumun insani doğası ve koşulları itibarıyla hiçbir zaman sadece çıplak hayattan ibaret değildir. Aylardır bulunduğu korunaklı rahimden dışarı henüz çıkmış, havayı ve ışığı ilk kez hissetmiş, doğum sırasında yaşadıklarını ve hemen sonrasında kendisine yapılanları hisseden-fark eden bir canlıdır. Doğumun özellikle yenidoğan bebeğin bedenine yapılan müdahalelerle gayri insanileşmesini kabul edilebilir kılan en önemli unsurlardan biri, bir bebeğin hafızası olmadığını düşünülmesidir. “Ne de olsa hatırlamayacak, ne de olsa anlatamayacak!”. Oysa anlatmak hatırlamaktır. Kendisi belirgin anılar şeklinde hatırlamayacak olsa da yenidoğan insan, onun

---

incelemesi rol oynuyor. Bununla birlikte tıbbin kendinden taşarak yaşamın algılanmasında bir çerçeve oluşturması, yani yaşamın tıbbileşmesinin en gözlemlenebilir olduğu alanlardan birinin doğum olduğu Foucault'nun (2002, s. 244) analizinin görmeye izin verdiği açık bir sonuç ise de kendisi ölümün tıbbi düşünceyle bütünleştirilmesine yönelmiştir. Aynı zamanda Foucault (2002, s. 245), analiz ettiği modern kültürdeki inancı paylaşarak kendisi de bireysellik deneyiminin ölüm deneyimine bağlı olduğunu düşünmektedir.

yaşamının ilk dakikalarına, saatlerine, aylarına ve yıllarına tanıklık eden ve anılarını taşıyan bir insan topluluğunun içine doğar. Doğuran açısından ise hafızanın rolü, doğumun mahremiyet alanından çıkıp kamusal dile tercüme olma gereksinimiyle ilgilidir. Doğum hikayeleri, kolektif tecrübenin bireysel tezahürleri olarak kamusal dile dökülüp hikayeleştirildikçe biyopolitik uygulamaların yapısal örüntüleri ile bunlara karşı geliştirilen yanıtlar/dirençler ve olanaklar görünürlük kazanabilir. Arendt'in (1958, s. 204) belirttiği gibi hatırlama, ancak anıların konuşulabileceği bir kamusallık varsa mümkündür.

Dolayısıyla doğuran kadını ve bir bebeği çıplak hayattan, anonim bir bedenden ibaret olarak görmek, egemenin bakış açısıdır; tecrübe sahibi insanın gerçekliği ise bundan daha fazlasıdır. Modern iktidar, insanları pratiklerinin uygulandığı nesnelere olarak görme eğilimindeyken, insanlar doğumdan itibaren ve özellikle doğumda tecrübe sahibi hakiki öznelere. Aynı zamanda doğum, biyopolitika pratiklerinin apaçık gözlendiği bir alan olmanın yanı sıra, bir bebeğin çıplak bedeninin çıplak hayata indirgenmesinin aşılması gerekliliğinin, arzusunun ve mücadelesinin de belirlediği alandır. Agamben'in (1998, s. 13) aksine biyopolitikanın sebep olduğu anlam yitimlerine yeniden kavuşabileceğimiz zemin biyopolitik bir ufuk değil, tam da egemen siyasal iktidarın paradigmasının insani tecrübe ile geçersiz kılındığı, hiçbir zaman çıplak hayattan ibaret olmadığımızın doğrulandığı yerdir. Yenidoğmuş bir bebeğin çıplak bedeni, insanı hislerinden koparılmış, bedenden ibaret canlılar olarak gören modern anlayışın somutlaştığı yer iken, *bios* ve *zoe* arasındaki ayrımı boşa düşüren insani tecrübenin de zemini ve dünyayı yeniden insanileştirecek bir siyasi anlayışın da tohumudur. Çünkü *erfahrung* olarak doğum, “tecrübe sahibi ve düşünümsellik”, “geçmiş hatırlama ve başka bir geleceği tahayyül edebilme yetenekleri”ni (Hansen, 2015, s. 150) aynı anda içerir. Doğum kültürü, yalnızca egemenin biyopolitik bakış açısını dayattığı zemin ve uygulamalar bütünü değil, “kaybın, kopuşun ve değişimin etkilerini kaydedebilme ve bunlarla başedebilme” (Hansen, 2015, s. 150) yeteneğinin olduğu pratiklerin örüntüsüdür.

Agamben'in Arendt'e yönelik eleştirisinin diğer kutbunda onun doğumluluk kavramını somut olarak doğumla ilişkilendirmediği ya da aksine, örtük olarak doğal bir fenomen olan doğuma indirgelediği yer alır. Cavarero, (2016, s. 116) Arendt'in doğumluluk kavramını, bir kadın eylemi olarak doğurmak ve anne rahminden gelmiş olmak anlamında doğumdan söz etmemesi nedeniyle, “hayli soğuk ve soyut ayrıca da inandırıcılıktan uzak” olarak niteler. Arendt'in doğum olgusunu dışarda bırakmasını, gerçek dünyanın karmaşıklığını kavramsal saflığa feda eden eski felsefe geleneğine saygı duruşu olarak yorumlar (Cavarero, 2016, s. 116). Cavarero'nun bu eleştirisi, Hanna Pitkin'in (1998, s. 162) Arendt'in erkeklere mahsus bir

oyunda kendi otoritesini kurarken yer yer entelektüel babaların sponsorluğuna ihtiyaç duyduğu şeklindeki saptamasıyla da örtüşmektedir.⁶ Cavarero (2016, s. 119), Arendt'in birinci ve ikinci doğum sıralaması yaparak doğum sahnesiyle başlangıç yapma yetisini özdeşleştirmesinde Arendt'in eşitlik vurgusunun aksine asimetri ve orijinal bağımlılığın açığa çıktığını savunur. Doğum sahnesi somut olarak düşünüldüğünde yenidoğan bebek açısından durum, Arendt'in kamusal alana atfettiği karşılıklı bir görünüm ve açıklama sahasında olmanın aksine, tekseleli bir maruz kalma ve orijinal bir bağımlılık durumudur (Cavarero, 2016, s. 116). Arendt, sadece yenidoğan bebek ve yeni bir başlangıç bağlantısına vurgu yaparak doğumu ve anne figürünü dışarda bırakmıştır (Cavarero, 2016, s. 118). Çünkü anne ve yenidoğan bebeğin dengesiz ve eşitsiz ilişkisi, Arendt'in yatay bir düzlemde karşılıklı etkileşim olarak tanımladığı politik sahneyle örtüşmemektedir (Cavarero, 2016, s. 118). Fanny Söderbäck (2018), doğum ve doğumluluğu bir karşıtlık olarak başlığına taşıdığı makalesinde Cavarero'nun savını destekler. Arendt'in gözden kaçırdığı şeyin doğumla birlikte açığa çıkan anne-bebek arasındaki asimetri olduğunu ve bunun biricikliğin tanınmasına bir engel olmadığını savunur (Söderbäck, 2018, s. 8). Bu eleştiri hattının uzantısında, Arendt'in başlangıçla açığa çıkan özgür eylemi ikinci bir doğum olarak kavramasıyla insanı salt biyolojik özelliklerden ibaret "doğal bir varlık"a indirgediği şeklindeki görüş bulunur. Vatter (2006) tarafından savunulan bu görüşe göre Arendt'in doğum ve politik eylem arasında kurduğu bağlantı, biyopolitik bir anlam taşır; hatta politik özgürlük salt yaşamsal-biyolojik bir koşula bağlanmış olur. Vatter'a (2006, s. 145-147) göre Arendt, totalitarizmin ölüm politikasıyla insanı indirgediği "çıplak hayat" durumuna karşı çıkmak için yine biyopolitik bir referansla doğumluluk kavramını öne sürer. Arendt, burada yaşamı olumlayıcı, pozitif bir biyopolitik bakış benimsemiş olsa da *bios* ve *zoe* arasındaki ayrımı yeniden üretmiş olur (Vatter, 2006, s. 148).

Öncelikle doğum ve doğumluluğu bir karşıtlık olarak görmek yerine bir kavram olarak doğumluluğun, doğum olgusundan geldiğini teslim etmek gerekir. Arendt'in deyimiyile "insanlar, mantıken paradoksal olan yeni bir başlangıç yapabilmek için donanımlıdır; çünkü kendileri yeni başlangıçlar ve dolayısıyla başlatıcılarıdır. İşte tam da bu başlatma yetisi, doğumluluğa (natality) ve insanın ancak doğumla bu dünyada görünürlük kazandığı olgusuna dayanır" (1990, s. 211).⁷ Şüphesiz, doğum olgusu iki öznel ve çok katmanlıdır. Arendt'in ise doğuma, yeni bir insanın dünyaya gelişi, yeni bir başlangıç ve yeryüzündeki mucize açısından

---

⁶ Arendt'in siyasal düşüncesindeki çift anlamlılığı hem Heidegger'le bir hesaplaşma hem de onu takip etmeyi içerdiğine dair çeşitli görüşler için bkz: (Pitkin, 1998, s. 161-165), (Benhabib, 2000, s. 108), (Taminiaux, 1992, s. 41).

⁷ Çeviri bana ait.

baktığı ortadadır. Burada, Arendt'in dışarda bıraktığı boyutları, ancak vurgusunun anlamını değiştirip değiştirmediği ya da zayıflatıp zayıflatmadığı üzerinden tartışabiliriz. Arendt'in somut doğumu ve anne figürünü dışarda bırakmasının ardında onun politik sahnesiyle örtüşmeyen eşitsiz bir bağımlılık ilişkisi olduğu iddiası, onun kamusal alan çözümlemesine aykırıdır. Arendt, eşitlik fikrinde asimetrileri göz ardı etmekten çok eşitliği tesis edecek bir politik yapı inşa etmeyi sorunsalının merkezine koyar. Bunu yaparken Antik Yunan'daki *oikos* (hane) ve kamusal alan ilişkisini ele alışımda olduğu gibi özel alandaki eşitsizliklerin farkındadır. Ancak Antik Yunan'da kamusal özgürlük, hanede zor ve tahakküm olduğu için değil, bu zor sayesinde mümkündür (Arendt, 2005, s. 121-122). Başka bir deyişle hanedeki eşitsiz ilişkiler, eşitlik ilişkisi üzerine kurulu kamusal alanda yer almanın koşulu olsa da politik değil, prepolitiktir (Arendt, 2005, s. 127). Bu çerçeveyi doğumluluk kavramı için takip ettiğimizde aynı sonuca ulaşırız. Doğumluluk, politikayı mümkün kılan çoğulluğa dayalı eyleme yetimizle ilişkilidir. Doğum ise politika öncesi ilişkilerin alanıdır. İnsani etkinlik kategorilerinin birbiriyle olan bağlantısı nedeniyle doğum, olgusal düzeyde ve asimetrik ilişkilerin bir sahnesiyken doğumluluk ise yeni bir başlangıç yapabilme yetimizle bağlantılı bir özelliktir. Doğumluluk, asimetrik ilişkilerin varlığını değil, başkalarının varlığına bağımlı olma durumunu işaret eder. Dolayısıyla Arendt'in doğumluluğa yönelmesi/doğum yönelimli olması, onu bu dünyaya köklendirir; dolayısıyla tam anlamıyla politikanın evi olan yere döndürür. Somut doğum olgusunu ve doğumla birlikte başlayan asimetrik ilişkiyi dışarda bırakması, onun doğum yönelimli politik anlayışını ne yanlışlar ne de zayıflatır.

Arendt'in pozitif bir biyopolitik kavram olarak doğumluluğu benimsemesi ve biyolojik bir özelliği politik eylemin koşulu yapması eleştirisine gelince⁸, bu eleştirinin Arendt'in (1958) bütüncül *vita activa* (aktif yaşam) çözümlemesinin indirgemeci bir okumasına dayandığını söylemek gerekir. Arendt, emek, iş ve eylem kategorileriyle açıkladığı üç ayaklı etkinlik kategorilerini tek tek belli insan grupları ya da sosyal sınıflarla özdeşleştirmemekte aksine dünyayı insani kılan etkinlikleri bütüncül olarak ele almaktadır. Emek etkinliğiyle yaşamsal döngülerin karşılanmadığı, iş etkinliğiyle doğanın dönüştürülüp kalıcılaştırılmadığı ya da eylem etkinliğiyle ortak yaşamın ortaklaşa düzenlenme olasılığının olmadığı bir dünyayı insani

---

⁸ Vatter, Arendt'te biyopolitikanın olumlu bir kullanımı olduğunu söyleyerek biyopolitik bakışın sadece egemenin çözümlemesinin aracı olmadığını üstü kapalı olarak belirtir. Yine de Arendt'i olumlu da olsa biyopolitik bir bakışla okumak, Vatter'ı kaçınılmaz olarak Arendt'te ilahi yaratılışa gönderme yapan ve tekil insanı merkeze koyan bir anlayış bulmaya itmektedir. Dolayısıyla Arendt'i ister egemen açımdan ister politik özne açımdan biyopolitik bir anlayışla okumanın sonucunda çoğulluğu tam da Arendt'in savduğunun aksine yine yaratılış mitindeki tekil insanla temellendirme ve ona indirgeme tehlikesi doğmaktadır. Arendt'i tamamen biyopolitik bir çerçeve içine oturtmak, onun doğum yönelimli ve başkalarının varlığına bağımlı dünyasal anlayışını baş aşağı çevirmektedir.

olarak nitelemek mümkün değildir. Dolayısıyla Arendt (1958, s. 12-17), bu etkinlikler arasında bir hiyerarşi kurmamakta, doğum ve ölümle sınırlı insani yaşamın politik kapasitesini değerlendirmektedir. Bu sebeple Arendt'in politik kapasitemizle ilgili olarak doğumluluğa yaptığı vurgu, ne biyolojik sınırlarımıza ne de politik kapasitemize dair bir değersizleştirme barındırır. Şüphesiz biyolojik özelliklerimiz politik eylemi koşullandırır; eylemde bulunma özelliğimiz ise biyolojik sınırlarımızı insanileştirir. Ayrıca Arendt'i özgürlük anlayışı uğruna insanı biyolojik boyutundan kurtarma eleştirisi, onun Marx eleştirisinin kendisine çevrilmesidir. Arendt, Marx'ı emekten ve zorunluluktan kurtulmuş bir toplum anlayışı benimsemekle eleştirir.⁹ Oysa Arendt, bütüncül etkinlikler anlayışıyla böyle bir yönelimin tehditlerini ortaya çıkarmayı hedefler. Burada eleştirilerin atladığı nokta, Arendt'in kuramında feminist bir saikle olmasa da feminist metodolojiyi andıran entelektüel çabasıdır: Arendt, özel alandan gelen olgu ve durumları kamusal alanla bir köprü oluşturacak şekilde kullanmaktadır.¹⁰ Özel ve kamusal arasındaki bağlantıyı ve onların ilişkiselliğini kavramsal düzeyde kurar Arendt. Onu, biyolojik bir özelliği politik eylemin koşulu yapmakla eleştirenlerin göz ardı ettikleri bu ilişkiselliklerdir. Kamusal alandan öncesi asimetrik ilişkilerle doludur. Arendt'in kamusal alanı ise tüm bu asimetrilerin *persona*'ların¹¹ gerisinde kaldığı bir görünüm sahaları yaratmaktadır. Arendt özel ve kamusalı birbiri içinde eritmez ancak ilişkiselliğini aşk, dostluk, söz verme, bağışlama gibi özel ve kamusal alanlar arasında köprü oluşturabilecek yetilerimiz aracılığıyla ortaya koyar. Dolayısıyla doğumluluğu, sadece doğuran bedenlerin eylemi olarak değil, insani bir kapasite olarak öne çıkarmak, ölüm yönelimli olmayan, köklerini yeryüzünde bulan bir politik anlayış açısından hayati önem taşır. Doğumluluk özelliğimizi ve doğum yönelimli bir anlayışı sahiplendikçe doğuma, kendimize, başkalarına ve “dünyaya özen gösterme”nin¹² yollarını keşfedip çoğaltabiliriz. Yaşamı, bu dünyadan gelen değerlerle kavramımız ve yaşamamız için ihtiyacımız olan bu özendir.

⁹ Bir başka çalışmada tartıştığım gibi (Ünlü, 2019) Arendt, Marx'ın emek anlayışını emekten ve zorunluluktan özgürleşmek olarak yorumlamış ve Marx eleştirisini bu yorum etrafında geliştirmiştir. Oysa emeğin merkeziliği tartışmasını izlediğimizde, Arendt'in savunduğunun aksine Marx'ın emekten özgürleşmeyi değil, özgürleşmiş emeğin egemenliğinde bir toplumsallığı öngördüğünü fark ederiz.

¹⁰ Bu konudaki bir çalışma için bkz: (Ünlü, 2020)

¹¹ Arendt (1990, s. 106-107), Latince Antik aktörlerin oyunlarda kullandığı maske demek olan *persona* sözcüğünü kamusal alanda eşitliği sağlayan hukuki ve politik statüyü ifade etmek için kullanır.

¹² Fatmagül Bertay (2012, s. 22-24), Arendt'in *amor mundi* (dünya sevgisi) anlayışını, dünyaya özen gösterme yükümlülüğü olarak kavrar. Dünyayı hakir görme eğilimine karşı *amor mundi*'nin Arendt'in politik anlayışı açısından merkezi önemde olduğunu savunur.

4. Sonuç

Martin Jay (1995), sınır-deneyimin sınırları üzerine düşünürken onun, fenomenolojik dünyadan yüz çevirme ve dünyaya dair gündelik olarak deneyimlenen sorunları gölgeleme tehlikesine dikkat çeker. Foucault'nun biyopolitikanın uygulandığı bir alan olarak tıbbileşmiş doğum kültürünü sorunsallaştırmaması, bu kaygının haklılığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan Jay, kavramın ölümle özdeşleşmesini sorunsallaştırmayarak ölüm yönelimli bir sınır-deneyim paradigmasında kalmayı sürdürmektedir. Sınır-deneyimi ölüm değil de doğum olarak düşündüğümüzde onun sınırları, açık şekilde kendini ele verir. Ölümden farklı olarak doğum, iki öznenin ortaklaşa eylemidir ve ikisi için de büyük bir kırılma yaratır. Bu yönüyle yaşamın imkansızlığında değil, bizzat yaşamda anlamını bulur ve en yoğun noktasına ulaşıp sınırı aşar. Sınır-deneyim, doğumda bir geçiş deneyimine dönüşür; kökü hala yeryüzünde ve insanlar arasında olan, yaşadığı gibi üzerine de konuşulabilen, bireysel olarak deneyimlendiği gibi anılarda kaynaşmış kolektif tecrübeye dönüşen bir geçişi ifade eder.

Hem insanın saf öznelliğini aşan, o ana kadarki benlikte eşsiz bir kırılma yaratan hem de üzerine konuşabilir ve insanın kendi hayat hikayesine entegre edilebilir bir deneyim olarak doğum, sınır-deneyimin sınırlarını zorlayan bir geçiş deneyimidir. Bir geçiş deneyimi olarak doğumu, Hannah Arendt'in doğumluluğa (natality) atfettiği politik anlam çerçevesinde, insani dünyaya dair politik kavrayışımızda yeni ufuklar açmaya elverişlidir. Doğum, sadece biyopolitik uygulamaların zemini değil, bunlara karşı özneleşmenin, direncin ve dönüşümün filizlendiği ve kolektif tecrübenin kurulduğu bir düzlemdir. Bir geçiş deneyimi olarak doğum, hikayeleştirilme ve hatırlanma sayesinde yaşam boyu dönüşen kişiliğin sürekliliğini sağlar. Hayatta kopuş ve savrulmuş olarak yaşanan deneyim yığını içinde, icat edilmemiş, sahici olan, bizi yeryüzüne ve başkalarına bağlayan tek kökendir. Doğumluluk ise yeryüzündeki varlığımızı buradan gelen değerlerle anlamlandırmak ve ortaklaşa yaşamı buradan gelen değerlerle düzenlemek için başvurabileceğimiz tek insani kapasitedir. Anlam arayışını bu dünyaya için ölçütlerle sürdürmek hem doğuma özen göstermeyi hem de doğumluluğu sahiplenmeyi gerektirir.

Kaynakça

- Agamben, G. (1993). *Infancy and History: Essays on the Destruction of Experience*. (L. Heron, Çev.) London, New York: Verso.
- Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. (D. Heller-Roazen, Çev.) Stanford California: Stanford University Press.
- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. Chicago&London: Chicago University Press.
- Arendt, H. (1990). *On Revolution*. London: Penguin Books .
- Arendt, H. (2005). *The Promise of Politics*. (J. Kohn, Dü.) New York: Schocken Books.
- Benhabib, S. (2000). *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Benjamin, W. (1993). Baudelaire'de Bazı Motifler Üzerine. N. Gürbilek (Dü.) içinde, *Son Bakışta Aşk: Walter Benjamin'den Seçme Yazılar* (A. Doğukan, Çev., s. 111-148). İstanbul: Metis.
- Berktaş, F. (2012). *Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı*. İstanbul: Metis.
- Berktaş, F. (2021). Arendt-Heidegger İlişkisinin İzdüşümünde Bağışlama, Dostluk ve Aşk. T. Ural, & B. Vural içinde, *Günebakan Düşlerimiz: Kamusallık, Gündelik Hayat ve Tecrübe Üzerine Yazılar-Merla Özbek'e Armağan II* (s. 141-176). İstanbul: İletişim.
- Cavarero, A. (1990/1995). *In Spite of Plato: Feminist Rewriting of Ancient Philosophy*. (S. Anderlini-D'Onofrio, & A. O'Healy, Çev.) Cambridge, UK: Polity Press.
- Cavarero, A. (2016). *Inclinations: A Critique of Rectitude*. (A. Minervini, & A. Sitze, Çev.) Stanford, California: Stanford University Press.
- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality: Volume 1: An Introduction*. (R. Hurley, Çev.) New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1991). *Remarks on Marx: Conversations with Duccio Trombadori*. (R. J. Goldstein, & J. Cascaito, Çev.) New York: Semiotext(e).
- Foucault, M. (2002). *Kliniğin Doğuşu: Tıbbi Algının Arkeolojisi*. (Ş. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Epos.
- Fry, K. (2014). Nataliy. P. Hayden içinde, *Hannah Arendt: Key Concepts* (- b., s. 23-35). New York: Routledge.
- Hansen, M. (2015). Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin "Kamusal Alan ve Tecrübe"si: Değişken Karışımlar ve Genişlemiş Alanlar. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan* (M. Özbek, Çev., s. 141-176). İstanbul: Hil.
- Heidegger, M. (2018). *Varlık ve Zaman*. (K. Ökten, Çev.) İstanbul: Alfa.
- Jay, M. (1995). The Limits of Limit- Experience: Bataille and Foucault. *Constellations*, 2(2), 155-174.
- Jay, M. (2012). *Deneyim Şarkıları: Evrensel Bir Tema Üzerine Modern Çeşitlemeler*. (B. E. Aksoy, Çev.) İstanbul: Metis.

- Masullo, A. (2002). La rupture "pathique" de la phénoménologie. A. V. Turhan (Dü.) içinde, *Les politiques de la phénoménologie: ethos et eidos* (s. 15-37). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Özbek, M. (2000). Walter Benjamin Okumak-II. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55, 104-131.
- Pitkin, H. F. (1998). *The Attack of the Blob: Hannah Arendt's Concept of the Social*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Söderbäck, F. (2018). Natality or Birth? Arendt and Cavareto on the Human Condition of Being Born. *Hypatia*, 10(10), 1-16.
- Taminiaux, J. (1992). *La fille de Thrace et le penseur professionnel*. Paris: Payot.
- Ünlü, S. (2019). Arendt ve Marx'la Siyasal Bir Emek Kategorisine Doğru. *Toplum ve Bilim*(147), 178-198.
- Ünlü, S. (2020). Olumsuzluk, Feminizm ve Siyaset. *Kadın/Woman 2000*, 21(2), 43-57.
- Vatter, M. (2006). Natality and Biopolitics in Hannah Arendt. *Revista de Política*, 26(2), 137-159.
- Verny, T., & Kelly, J. (2021). *Doğmamış Çocuğun Gizli Yaşamı*. (B. Elgin, Çev.) İstanbul: Kuraldışı.

COVID-19 (YENİ KORONAVİRÜS) SALGIN SÜRECİNDE ADİYAMAN'DA KARANTİNA KAPSAMINDA BİR DEVLET YURDUNDA KALAN BİREYLERİN PSİKO-SOSYAL DURUMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Burak KILIÇ,¹ Murat SERTPOLAT²

Öz

Salgın (epidemos), bir enfeksiyon hastalığının Dünya'da birden fazla ülkeye veya kıtaya kısa bir zamanda yayılması olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmanın konusu, Dünya'da hala etkileri görülen COVID-19 (Yeni Koronavirüs) salgını sürecinde yurtdışından gelmiş ve Adıyaman ilinde söz konusu yurtta karantina altına alınmış olan bireylerin psiko-sosyal destek durumlarının incelenmesi hakkındadır. Araştırmanın amacı, yurtta kalmış ve psiko-sosyal desteğe ihtiyacı olan bireylerin bu ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu süreçte psiko-sosyal destek en az tedavi kadar önemlidir ve iyileşme sürecini oldukça hızlandırmaktadır. Bu araştırmanın metodolojisi, nicel araştırma yöntemi olup; veri toplamak için anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılmış olan 350 bireye "Psiko-Sosyal Destek Anketi" uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS programında değerlendirilerek "Frekans Analizi" uygulanmıştır. Araştırmanın analizleri sonucunda, karantina altına alınmış olan bireylerin genellikle yurtlardan memnun kaldığı sonucuna varılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin bu konu hakkında yapılan birçok çalışma gibi literatüre farklı açılardan katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Koronavirüs, Kredi Yurtlar Kurumu, Psiko-Sosyal Destek
JEL Sınıflaması: I10, P36, O17

AN INVESTIGATION ON THE PSYCHO-SOCIAL STATUS OF INDIVIDUALS RESIDING IN A STATE DOMESTIC WITHIN THE SCOPE OF QUARANTINE IN ADIYAMAN DURING THE COVID-19 (NEW CORONAVIRUS) EPIDEMIC

Abstract

Epidemic is defined as the spread of an infectious disease to more than one country or continent in the world in a short time. The subject of this study is to examine of the psycho-social support status of individuals who came from abroad during the COVID-19 (New Coronavirus) epidemic, which still have effects in the world, and were quarantined in the dormitory in Adıyaman. The aim of this research is to meet these needs of individuals who have lived in dormitories and need psycho-social support. In this process, psychosocial support is as important as treatment and speeds up the healing process. The methodology of this research is quantitative research method; survey was used to collect data. "Psycho-social Support Questionnaire" was applied to 350 individuals who participated in the research and the obtained data were analyzed in SPSS and "Frequency Analysis" was applied. As a result of the analysis of the research, it was concluded that the quarantined individuals were generally satisfied with the dormitories. It is thought that the data obtained as a result of the study will contribute to the literature from different perspectives like many studies on this subject.

Keywords: COVID-19, Coronavirus, Higher Education Student Loan and Housing Board, Psycho-Social Support

JEL Classification: I10, P36, O17

¹ Burak KILIÇ, ORCID NO: 0000-0001-9147-0144, Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, brk.klc.92@gmail.com

² Murat SERTPOLAT, Sosyolog, 0000-0002-8065-5255, muratsertpolat@gmail.com

1. Giriş

COVID-19 salgını, 2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan şehrinde başlayan bir virüs hastalığıdır. Bu hastalık, hızlı bir şekilde dünya geneline yayılmış ve küresel bir pandemi haline gelmiştir. Salgın, dünya genelinde sağlık sistemlerini ve ekonomileri ciddi şekilde etkilemiştir. Birçok ülke, insanların evde kalmasını ve sosyal mesafeyi korumasını isteyen sıkı kısıtlamalar getirmiştir. Ayrıca, hükümetler, işletmeler ve sivil toplum kuruluşları da salgının etkilerini hafifletmek için birçok önlem aldı.

Türkiye, COVID-19 salgınından etkilenen ülkeler arasındadır. 11 Mart 2020'de ilk vaka tespit edilmiştir. Salgının başlamasından bu yana, Türkiye'de on binlerce insan COVID-19'a yakalanmış ve binlerce kişi de maalesef hayatını kaybetmiştir. Türkiye hükümeti, salgının yayılmasını önlemek için bir dizi tedbir almıştır. Bu tedbirler arasında, sokağa çıkma yasakları, seyahat kısıtlamaları, maske zorunluluğu, toplu etkinliklerin yasaklanması ve işletmelerin kapatılması gibi önlemler bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı tarafından yurt dışından olan vatandaşların ülkemize getirilmesine yönelik çalışmaların başlaması ile Adıyaman ilinde bir koordinasyon kurulu oluşturulmuş olup koordinasyon grubu içerisinde yer alan Adıyaman Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü tarafından salgınla mücadelede bir devlet yurdu "Pandemi Yurdu" olarak belirlenmiştir. Bu araştırmanın konusu, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı bulunan Adıyaman ilindeki bir devlet yurdunda karantinaya alınmış olan ve salgından etkilenmiş olabilecek bireylerin psiko-sosyal durumlarına yönelik bir incelemedir.

Bu çalışma kapsamında literatürde yer alan bazı çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmaların kapsamı ve sonuçları şu şekildedir:

Zeybek, Bozkurt ve Aşkın (2020) tarafından "COVID-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler" isimli çalışma kapsamında tüm dünyayı etkisi altına almış olan salgın psikolojik boyutta ele alınmıştır. Salgın kaygı, depresyon, sosyal izolasyon, ekonomik zorluklar, değişen iş şartları, ailelerden ayrı kalma gibi birçok sonucu beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada, salgın sonrasındaki süreçte psikolojik müdahalelerin önemi ve gerekliliği açıkça ortaya konmuştur.

Çevik ve Özden (2020) tarafından yazılmış olan başka bir çalışma "Salgının Psikolojik Etkileri: COVID-19 Hemşerileri" üzerinedir. Bu çalışmanın amacı, koronavirüs salgınının

hemşireler üzerindeki psikolojik etkilerini incelemektir. Hastalarla yakın temas halinde olan ve bakım veren hemşireler bu sürece çeşitli psikolojik tepkiler vermişlerdir.

Çelebi (2020) tarafından kaleme alınmış olan diğer bir çalışma “COVID-19 Salgınına İlişkin Tepkilerin Psikolojik Sağlık Açısından İncelenmesi” üzerinedir. Bu araştırmanın temel amacı, bireylerin COVID-19’a ilişkin tepkilerinin psikolojik dayanıklılık bakımından incelenmesidir. Araştırma neticesinde, psikolojik dayanıklılığı yüksek olan bireylerin bu süreçten daha az etkilendiği; düşük olanların ise daha çok etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Hatun vd. (2020) tarafından hazırlanmış olan diğer bir çalışma “Koronavirüs Salgınının Psikolojik Yansımaları ve Salgınla Başa Çıkma”dır. Bu çalışmanın amacı, koronavirüs (COVID-19) pandemisinin psikolojik yansımalarını ve bireylerin salgınla nasıl baş ettiğini incelemektir. Sonuç olarak bu çalışma, COVID-19 olgusunun bireyler tarafından nasıl deneyimlendiğinin ve günlük yaşamdaki psikolojik yansımalarının daha iyi anlaşılmasına destek olmayı amaçlamıştır. Ayrıca bu çalışmanın salgınla mücadele sürecinde yetkililere, bilim insanlarına ve ruh sağlığı profesyonellerine önemli katkılar sağlaması beklenmektedir.

Yıldırım (2020)’in yapmış olduğu araştırma kapsamında “Salgınların Sosyal-Psikolojik Görünümü: COVID-19 (Koronavirüs) Pandemi Örneği” incelenmiştir. Salgın hastalıklar ve benzeri afetler insanların sağlığı açısından tehdit oluşturmalarının yanı sıra sosyal ve psikolojik olarak da insanları etkilemektedir. Belirsizlik ve panik bireysel ve evrensel bir korku kültürü yaratmaktadır. Araştırma neticesinde salgının sağlık açısından kontrol altına alınmasının yanı sıra, ortaya çıkması muhtemel toplumsal sorunların tespit edilerek önlenmesi amacıyla “Sosyal Destek Kurulu”nun oluşturulması önerilmiştir.

Baykal (2020) tarafından ele alınan diğer bir çalışma “COVID-19 Bağlamında Psikolojik Dayanıklılık, Kaygı ve Yaşam Doyum İlişkisi”dir. Sonuçlar, daha yüksek kaygı seviyelerinin daha düşük psikolojik dayanıklılık seviyelerine yol açtığını ve bunun da daha düşük yaşam doyumu seviyelerine yol açtığını ortaya koymuştur.

Tönbül (2020) “Koronavirüs (COVID-19) Salgını Sonrası 20-60 Yaş Arası Bireylerin Psikolojik Dayanıklılıklarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” başlıklı makaleyi yazmıştır. Bu çalışmada, koronavirüs salgını sonrası 20-60 yaş arası bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının sosyo-demografik özellikler ve koronavirüs ile ilgili değişkenler açısından

incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucuna göre salgın sonrası bireylerin içinde buldukları durumun psikolojik dayanıklılığı etkilediği bulunmuştur.

Akalin vd. (2020) tarafından yapılmış olan “COVID-19 Salgınının ve Karantinanın Psikolojik Etkileri” başlıklı çalışmada, 18-65 yaş arası bireylerde salgın ve karantinanın psikolojik etkileri incelenmiştir. Sonuçlar, evcil hayvan sahibi olmanın, müstakil evde yaşamanın, yüksek sosyo-ekonomik düzeyin koruyucu bir faktör olabileceğini ve yüksek düzeyde belirsizliğe tahammülsüzlüğün, boş zaman can sıkıntısının, telefonda geçirilen sürenin ve twitter kullanımının risk faktörü olabileceğini göstermektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 28 Şubat 2020’de çok hızlı yayılmasından dolayı koronavirüsün risk seviyesini yüksekte çok yükseğe çıkartmıştır. 11 Mart 2020 tarihinde ise Dünya Sağlık Örgütü koronavirüsü küresel bir salgın olarak ilan etmiştir (Woldometer, 2020). Dünyada birden fazla ülkede veya kıtada, çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara “Pandemi” adı verilmektedir (Medipol Sağlık Grubu, 2020). Türkiye, COVID-19 (Koronavirüs)’un DSÖ tarafından pandemi olarak ilan edilmesinden sonra birçok ülke gibi halkın en az etkilenmesi adına gerekli görülen tedbirleri almış ve uygulamıştır. Bu tedbirlerin başında insanların mecbur olmadıkça dışarı çıkmasını (sosyal izolasyon) önleyen tedbirler yer almaktadır.

COVID-19’un kaynağı, 7 Ocak 2020’den önce insanlarda tespit edilmemiş olan yeni bir koronavirüs (2019-nCoV veya SARS-CoV-2) olarak belirtilmiştir. Daha sonra bu virüsün sebep olduğu hastalığın adı COVID-19 yani yeni koronavirüs olarak literatürde yer etmiştir (Medicana, 2020). Sağlık kuruluşları hastalığın bazı kişilerde hiçbir belirti olmadan geçtiğini fakat bu kişilerin virüsü taşıyıcı olarak birçok kişiye bulaştırdığını bu yüzden de salgınla ilgili etkili önlemler alınması gerektiğini belirtmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020).

Tüm dünya çapında yayılım göstermiş ve tedavisi henüz bulunamamış bir hastalıkla mücadele sürecinde odaklanılması gereken en önemli iki konu insan hayatı ve ekonomidir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020).

Bireylerin fiziksel sağlıklarını korumaya yönelik alınan tedbirler, psikolojik olarak alışık olunmayan durumlar barındırdığı için zihinsel sağlık açısından tehlike arz etmektedir. Bu gibi olağanüstü dönemlerde, kaygının en aza indirgenebilmesi ve sosyal uyumluluğun da

yitirilmemesi oldukça önemlidir. COVID-19 salgını dünyada ve ülkemizde hızla yayılırken bireylerin ruh sağlığı da bu süreçten olumsuz yönde etkilenebilmektedir.

Stres ve kaygı modern çağda insan yaşamını olumsuz olarak etkileyen, başa çıkılması en güç duygular arasındadır. Bu yüzden de pandemi sürecinde bireyler; kaygı, korku gibi duygularla başa çıkmakta zorluk yaşayabilmektedirler. Yaşanan olumsuz duygular, hayatın bir parçası olabilmekte ve bireyi harekete geçirmek için etkili olabilmektedir. Fakat sık sık yaşanan ve sürekli hale gelen olumsuz duygular kişinin yaşamını kötü etkileyebilmektedir (Joshi, 2010).

En etkili duygulardan biri kaygıdır. Birey, hayatının her alanında kaygıyla karşı karşıya gelebilmektedir. Kaygı, bilinmeyen yeni bir durum veya belirsizlikler karşısında, gelecekle ilgili planlamalar yapıldığında, bireyin yeni bir durumla karşılaşması halinde nasıl bir tepki vereceğini bilemediği zamanlarda yaşanan ilk duygu olarak tanımlanmaktadır (Kierkegaard, 2014). Kaygı hem fiziksel hem de psikolojik olarak bireyleri etkilemektedir. Kaygı, kişinin tehlikeyle baş edebilmesini sağlayabildiği gibi, kaygının kontrol edilemediği veya kaygı ile baş etmede zorluk yaşandığı zamanlarda, kişinin korkuya kapılabilmesi, sorunlarına karşı olumsuz bir algı geliştirebilmesi veya umutsuzluğa kapılıp kaygısına yenik düşerek hayatını çekilmez kılabilmesi mümkün olabilmektedir (Karataş, 2011).

Karantina sırasında sık görülen ruhsal yakınmalar; kafa karışıklığı, konsantrasyon bozukluğu, korku, öfke, suçluluk hissi, matem hisleri, uyuşukluk, tükenmiş hissetme ve kaygıya bağlı uykusuzluktur. Karantina sırasında sık görülen ruhsal bozukluklar ise; akut stres bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu, majör depresyon, yaygın anksiyete (kaygı) bozukluğu ve uyum bozukluğudur (Türkiye Psikiyatri Derneği Ruhsal Travma ve Afet Çalışma Birimi, 2020). Kişilerde hastalanma korkusu, belirsizlik, hastalığın kendisine ya da ailesine bulaşacağı düşüncesi, yaşadığı yerin güvensiz olduğuna yönelik ve buna benzer değerlendirmeler yoğun bir kaygı kaynağı olabilir (Kaya, 2020).

Karantinaya alınan kişilerde kaygı, stres, depresyon, sinirlilik, uykusuzluk, korku, karışıklık, öfke, hayal kırıklığı, can sıkıntısı gibi çok sayıda ruhsal bozukluk ortaya çıkmaktadır (Pfefferbaum vd. 2020).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), COVID-19'un dünya genelinde endişe ve panik uyandıran bir salgın olduğunu duyurmuştur. Kişilerin endişe ve paniğe kapılmalarının sebebi ise salgına maruz kalmış olmaları veya virüse yakalanma ihtimallerinin kişiler üzerinde büyük bir tehdit oluşturmasıdır (Aksakallı, 2020).

Ağır hasta olma hatta enfeksiyondan ölme tehlikesi aşağıdaki insan grupları için daha yüksektir:

- Yaşlılar: COVID-19 salgını, özellikle yaşlı nüfus için ciddi bir risk oluşturur. Bu husus özellikle de yaşlıların psiko-destek konusunu daha da önemli bir hale getirmektedir. Yaşlılar, COVID-19 enfeksiyonuna karşı en savunmasız gruplardan biridir. Genellikle diğer insanlardan daha zayıf bir bağışıklık sistemine sahip olduklarından, enfeksiyonlara daha yatkındırlar ve ciddi hastalıkların gelişme olasılığı daha yüksektir. Yani yaşlı insanlar, salgın sırasında özellikle korunmaya daha fazla ihtiyaç duyarlar.
- Temel rahatsızlıkları bulunanlar: Temel rahatsızlıkları olan kişiler COVID-19 salgınından ciddi şekilde etkilenebilirler. Bu nedenle, bu kişilerin ek önlemler alması ve virüs semptomları geliştirdiklerinde hemen tıbbi yardım almaları önemlidir. Örneğin; yüksek tansiyon, şeker hastalığı, akciğer hastalıkları (KOAŞ gibi), kanser hastalıkları, bağışıklık sistemi zayıf olanlar, başka türden tıbbi temelli özel bağışıklık sistemi zayıflığı bulunanlar.
- Bir temel hastalığı bulunanlar özellikle risk altındadır. Temel rahatsızlıkları olan kişiler COVID-19 salgınından ciddi şekilde etkilenebilirler (Stadtaachen, 2020).

COVID-19'dan korunmaya yönelik alınacak önlemleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- Maske takmak: Hem kendinizi hem de çevrenizdekileri korumak için önemlidir. En az 3 katlı, yıkanabilir ve uygun şekilde takılabilen maskeler tercih edilmelidir.
- Ellerini sık sık yıkamak: Ellerinizi sık sık yirmi saniye boyunca sabun ve suyla yıkayın veya alkol bazlı el antiseptiği kullanın.
- Fiziksel mesafe: Fiziksel mesafe, en az 1,5 metre uzakta kalmayı içerir. Toplu taşıma araçlarında, alışveriş merkezlerinde ve kalabalık ortamlarda mümkün olduğunca fiziksel mesafeyi koruyun.
- Kalabalık yerlerden kaçınmak: Mümkün olduğunca kalabalık yerlerden kaçının. Eğer kalabalık yerlere gitmek zorunda kalırsanız, maske takmayı ve fiziksel mesafeyi korumayı unutmayın.
- Evde kalma: Mümkün olduğunca evde kalın!
- Aşı olmak: COVID-19 aşılı, ciddi hastalığa ve ölüme neden olma riskini azaltmaktadır. Uygun yaş grubunda iseniz, aşı yaptırmayı ihmal etmeyin.

Bu önlemleri takip ederek kendimizi ve çevremizdekileri COVID-19'dan koruyabiliriz (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020).

3. Yöntem

Bu çalışmada, COVID-19 pandemisinin bireyler üzerinde oluşturmuş olduğu psiko-sosyal etkiler incelenmiştir. Karantina sürecinde yurttan kalmış ve psiko-sosyal desteğe ihtiyacı olan bireylerin bu ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak çalışmanın en temel amacıdır. Bu çalışmanın evreni, COVID-19'dan yani yeni koronavirüs salgınından etkilenmiş olan bireylerdir. Bu çalışmanın örneklemini, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı bulunan Adıyaman ilindeki bir devlet yurdunda karantinaya alınmış olan ve salgından etkilenmiş olan veya olabilecek 350 bireydir.

Anket yöntemi, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan bir veri toplama yöntemidir. Bu yöntem, katılımcıların belirli bir konuda düşüncelerini, deneyimlerini veya davranışlarını açıklamalarını sağlayan yapılandırılmış sorular içeren bir form aracılığıyla bilgi toplar. Ankete katılanların sayısı ve seçimi, araştırmanın doğruluğunu ve güvenilirliğini etkileyen önemli faktörlerdir. Ankette kullanılan soruların açık, net ve anlaşılır olması, veri toplama sürecindeki hataların en aza indirilmesinde yardımcı olabilir. Ancak, anket yöntemiyle toplanan verilerin objektifliği ve doğruluğu, katılımcıların dürüstlüğü ve anket formunun tasarımına bağlıdır. Bu nedenle, ankete dayalı araştırmaların sonuçları, toplumun görüş ve düşüncelerini temsil etmesi açısından önemli bir değere sahiptir.

Anketler yurttaki bireylere ulaştırılmış ve bireylerin anket sorularını cevaplamaları istenmiştir. Verilere araştırmacılar şahsen (yüz-yüze) ulaşmıştır. Araştırmaya pandemi döneminde Adıyaman'da bir devlet yurdunda kalan 350 birey dahil edilmiştir. "Etik Kurul İzni" (Ek1) Hasan Kalyoncu Üniversitesinden alınmıştır. Araştırma "Doç. Dr. Ahmet Keser" danışmanlığında yazılmıştır. Araştırmaya katılmış olan 350 bireye (2020 Nisan ve Mayıs aylarında) "Psiko-Sosyal Destek Anketi" (Ek2) uygulanmıştır. "Psiko-Sosyal Destek Anketi" daha önce hiçbir çalışmada kullanılmamıştır. "Psiko-Sosyal Destek Anketi" sosyolog/psikolog, akademisyenler ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesindeki uzmanlarca hazırlanmıştır. Anket 23 tane sorudan oluşmaktadır. Anket sosyo-demografik ve psiko-sosyal destek kapsamlı sorulardan oluşmaktadır. Bireylere "Psiko-Sosyal Destek Anketi" soruları sorulmuş ve cevaplar SPSS'de (Version 24) "Frekans Analizi" yöntemi ile test edilmiştir. 350 katılımcının hepsi anket sorularının tamamını cevaplamıştır.

Bu çalışma, çeşitli doküman incelemesi, kitap, dergi, makale, yerli-yabancı kaynaklar, anket, SPSS ve internet kaynakları yardımı ile hazırlanmıştır. Bu çalışmanın yönetim bilimleri alanındaki akademik literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

4. Araştırma Grubu

Demografik bulgu, bir toplumun veya nüfusun belirli özelliklerini tanımlayan istatistiksel verilerdir. Bu özellikler, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, etnik köken, dil, gelir düzeyi, meslek vb. gibi faktörler olabilir. Demografik bulgular, toplumun genel özelliklerini ve ihtiyaçlarını anlamamızı sağlayan önemli bir araçtır.

Araştırmada kullanılan ankette katılımcılara; yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek, eğitim gibi bazı sorular sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevapların dağılımları “Frekans Analizi” yardımıyla ölçülmüş ve sonuçlar aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Yaş: Katılımcıların %15,7’si 15-25; %35,1’i 26-35; %32,9’u 36-45; %13,1’i 46-55 ve %3,1’i de 56 ve üzeri yaşta bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların çoğu 26-35 yaş aralığındaki bireylerden oluşmaktadır.

Meslek: %69,1’i özel sektörde işçi; %10,9’u memur; %6,0’sı esnaf; %12,6’sı uzman; %0,3’ü ev hanımı; %0,3’ü emekli ve %0,9’u da öğrencidir. Katılımcıların mesleki dağılımları incelendiğinde özel sektörde işçi (mavi yaka) %69,1 ile ilk sıradadır. İş hayatında mavi ve beyaz yaka sık sık duymaya başladığımız iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk kez 1924 yılında ortaya çıkarılan mavi yaka kavramı; seri üretim fabrikası, atölye, depo, maden ocağı, sanayi merkezi, inşaat, şantiye ve diğer yerlerde kol gücü ve fiziksel emekleri ile çalışan kişileri temsil ediyor.

Cinsiyet: Katılımcıların cinsiyet dağılımına bakıldığında %98,6’sı erkek, %1,4’ü ise kadındır. Erkeklerin oranı oldukça fazladır.

Eğitim Durumu: Araştırma grubunun %10,9’u ilkokul; %28,3’ü ortaokul; %40,9’u lise; %17,7’si ön lisans; %2,0’si lisans ve %0,3’ü yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında lise mezunu olanların sayısının diğerlerinden fazla olduğu görülmektedir.

Medeni Durum: Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde %70’inin evli, %30’unun ise bekâr olduğu yani evli olanların oranının daha fazla olduğu görülmektedir.

Şehir: Adıyaman

Koronavirüs öncesi bulunduğunuz ülke: Sırbistan, Karadağ, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Cezayir, Suudi Arabistan.

5. Bulgular

Araştırmada kullanılan ankette katılımcılara; kronik hastalık, kaygı, stres, memnuniyet, bağımlılık, psikolojik durumları gibi sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevapların dağılımları “Frekans Analizi” yardımıyla ölçülmüş ve sonuçlar aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Herhangi bir kronik hastalığınız var mı?

Bu çalışma kapsamında karantina altına alınanların %11,7’sinde kronik bir hastalık olduğu %88,3’ünde ise olmadığı ölçülmüştür. Kronik hastalıkları olan bireyler, COVID-19 enfeksiyonu için daha yüksek risk altındadır. Çoğu kişinin kronik bir rahatsızlığı olmaması karantina altına alınan bu kişilerin yeni koronavirüse yakalanacak olma ihtimalini azaltmıştır. Çünkü kronik hastalığı olan kişiler risk grubunda yer aldığı ifade edilmektedir.

Karantina öncesi kaygı ve stres var mıydı?

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Kaygı ve Stres Durumları

Karantina Öncesi Kaygı ve Stres	Frekans	Yüzde (%)
Evet	185	%52,9
Hayır	165	%47,1
Total	350	%100,0

Karantina altına alınan bireylerin çoğunun normal hayatında da kaygı ve stres durumunun var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Karantinaya alınmış bireylerin stres ve kaygı yaşayabilecekleri, karantinadan önce stres ve kaygısı olanların da stres ve kaygı düzeyinin artabileceği hususu psiko-destek konusunu daha da önemli bir hale getirmektedir. Bireylerin karantina sürecinde kaygı ve stres ile baş edebilmeleri için neler yapabilecekleri konusunda destekler verilebilir.

Adıyaman ilinde karantina altına alınmaktan memnun musunuz?

Adıyaman ilinde söz konusu yurttan karantina altına alınmaktan kişilerin memnun olduğu görülmektedir. Adıyaman’da karantina altına alınmaktan %89,9’u memnun iken; %11,1’i ise

memnun olmadığını belirtmiştir. KYK yurtlarında, COVID-19 önlemlerinin alınması için bir dizi tedbir uygulanmaktadır. Bu tedbirler arasında, sık sık el yıkama, maske takma, sosyal mesafeyi koruma ve ortak alanların temizliği bulunmaktadır.

Karantina sürecinde en çok kim ile irtibat halinde oldunuz?

Karantina yurdunda katılımcıların en çok kiminle irtibatla olduklarına yönelik dağılım incelendiğinde en çok üstsoy yani baba (27,7) anne (%19,7) ve yansoy yani kardeş (%18,9) ile iletişim kurduğu görülmektedir. Sıralama şu şekilde devam etmektedir: görevliler (%17,7); arkadaş (%13,1); hala ve teyze (%2,6); amca ve dayı (%0,3).

Karantina sürecinde psikolojik destek aldınız mı?

Karantina sürecinde psikolojik destek alanların oranı %11,7 almayanların oranı ise %88,3'dir. COVID-19 salgını, dünya genelinde birçok insanın hayatında önemli değişikliklere neden olmuştur. Salgın nedeniyle, insanlar işlerini ve sevdiklerini kaybetti, fiziksel sağlık sorunları yaşadı ve sosyal izolasyon gibi zorlu durumlarla karşı karşıya kaldı. Bu tür zorluklar, birçok insanın ruh sağlığını etkiledi ve psikolojik destek ihtiyacını artırdı. Fakat bu çalışmada bu hizmeti almamayı tercih edenlerin sayısı alanları tercih edenlerin sayısından daha fazladır.

Karantina sürecinde psikolojik desteği kimden aldınız?

Psikolojik desteği ailesinden alanların oranı psikolog-psikiyatri, görevliler ve arkadaştan alanların oranından daha fazladır.

Herhangi bir madde (sigara, alkol, uyuşturucu, tütün vb.) bağımlılığınız var mı?

Katılımcıların %60,3'ünün madde kullandığı, %39,7'sinin ise herhangi bir madde kullanmadığı belirlenmiştir. Söz konusu yurda Sırbistan, Karadağ, Suudi Arabistan, Cezayir, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinden gelen ve karantina altına alınan bireylerin çoğunun bağımlı olduğu görülmektedir. COVID-19 salgınının bağımlılık üzerinde olumsuz etkileri olabilir. COVID-19 salgını, insanların iletişim şekillerinde önemli değişikliklere neden oldu. Sosyal izolasyon sebebi ile birçok insan yalnız hissedebilmektedir. Salgın, birçok insanın stres, endişe ve belirsizlik hissetmesine neden olmuştur. Bu zorluklar, bazı insanların bağımlılık davranışlarına yönelmelerine neden olabilir. Bağımlı olan ve erkek olanların virüsten dolayı ölüm oranının daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Bireylere karantina sürecinde bağımlılık konusunda gerekli destekler ve eğitimler verilmelidir.

Karantina sürecinde uyku düzeninizde bir bozulma oldu mu?

Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Uyku Düzenindeki Değişiklik Durumu

Uyku Düzeni	Frekans	Yüzde (%)
Evet	178	%50,9
Hayır	172	%49,1
Total	350	%100,0

Katılımcıların %50,9'unun uyku düzeninin bozulduğu, %49,1'inin ise uyku düzenin bozulmadığı sonucuna varılmıştır.

Beslenme alışkanlığınızda bir bozulma oldu mu?

Katılımcıların %39,1'inin beslenme alışkanlığın bozulduğu ve %60,9'unun ise beslenme alışkanlığının bozulmadığı belirlenmiştir. Karantinadaki bireylerin çoğunun beslenme alışkanlığı değişmemiştir fakat uyku düzenleri bu durumdan etkilenmiştir.

Karantina sürecinden sonra sosyal ilişki ve iletişiminizde bir sorun yaşayacağınızı düşünüyor musunuz?

Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Sosyallik Durumu

Sosyallik	Frekans	Yüzde (%)
Evet	116	%33,1
Hayır	234	%66,9
Total	350	%100,0

Günümüzün en büyük probleminin iletişimsizlik olduğu bir gerçektir. Karantina sürecinden sonra sosyal ilişki ve iletişiminizde herhangi bir sorun yaşayacağınızı düşünüyor musunuz sorusuna çoğunluğun hayır dediği sonucuna ulaşılmıştır. Kişilerin iletişim halinde olduğu birilerinin varlığı, karantina süresinin kısıtlılığı ve görevlilerle (psikolog, işçi, sosyolog, doktor, hemşire) kurulan diyaloglar karantinadan sonra iletişim konusunda problem yaşayacağım fikrini çoğu kişide ortadan kaldırmıştır.

Koronavirüs hakkında yeterli veya detaylı bilgiye sahip misiniz?

Araştırmaya katılanların salgın hakkındaki bilgi yeterlilikleri ölçülmüştür ve koronavirüs hakkında yeterli bilgiye sahibim seçeneğinin oranı (%54,0) çıkmıştır. Fakat yeterli bilgisi olmayanların oranı da oldukça fazladır ve bu konuda gerekli eğitimler verilmelidir, halk bilinçlendirilmelidir. Salgınla mücadele etmek için, bireylerin ve toplumların bilinçli davranması oldukça önemlidir. Bilinçli davranmak, salgının yayılmasını yavaşlatmak, enfeksiyon riskini azaltmak ve sağlık sisteminin kapasitesini korumak için şarttır. Koronavirüs hakkında karantinede kalıyor olmasına rağmen hala durumun ciddiyetini anlamayan ve bilgi sahibi olmayan kişilerin olduğu tespit edilmiştir. Temizliğin, evde kalmanın, sosyal mesafenin (fiziksel mesafe) öneminin üzerinde daha fazla durulması gerektiği sonucuna varılmıştır. Önlemlerin esnetilmesinin bireyleri yanıltmaması ve kurallara riayet edilmesi için gerekli bilgilendirmelerin sıklıkla yapılması oldukça önemlidir.

Koronavirüs ile ilgili haberleri veya gelişmeleri nereden takip ediyorsunuz?

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Haberleri Nerelerden Takip Ettikleri

Salgın Haberleri	Frekans	Yüzde (%)
Sosyal Medya	141	%40,3
İnternet Haberleri	157	%44,9
Radyo	25	%7,1
Televizyon	15	%4,3
Gazete	8	%2,3
Diğer	4	%1,1
Total	350	%100,0

Koronavirüs ile ilgili haberleri ve gelişmeleri yurttan kalan bireylerin çoğu internet üzerinden öğrenmektedir. Sosyal medya ve internet haberlerinin dijital, hızlı ve kolay ulaşılabilir olması anket sonuçlarına da yansımıştır. Web de çok yorum alan haberlerin sosyal medyada daha hızlı yayılımının olduğu tespit edilmiştir (Sütçü, 2014). Koronavirüs ile ilgili haberleri ve gelişmeleri yurttan kalan bireylerin çoğu internet üzerinden öğrenmektedir. Bu konu ile ilgili bireylere yöneltilen soruya verilen cevaplardan hareketle bilgilendirmelerin, online eğitimlerin sosyal medya üzerinden yapılması çoğu kişinin bilgi sahibi olma hızını arttıracaktır. Bu bağlamda sosyal medyanın doğru kullanılması kamuoyu ile ilgili birçok konuda olumlu sonuçlara yol açabilmektedir.

Koronavirüs günlük hayatınızı nasıl etkiledi?

Tablo 5: Araştırmaya Katılanların Hayatlarını Nasıl Etkilediği

Koronavirüs günlük hayatınızı nasıl etkiledi?	Frekans	Yüzde (%)
Etkilemedi	91	%26,0
Fiziksel alanımı kısıtladı	89	%25,5
Sosyal alanımı kısıtladı	110	%31,4
Psikolojimi bozdu	60	%17,1
Total	350	%100,0

Karantina altına alınmış olan bireylerin sosyal alanlarının kısıtlandığı görülmektedir. Salgın kapsamında evden çıkmamak dahi yurttan bir odada kalmaktan daha geniştir (fiziksel alan) diyebiliriz. Bu soruya verilen cevaplardan hareketle karantina sosyal, fiziksel ve psikolojik alanımı etkiledi diyenlerin oranı etkilemedi diyenlere oranlara oldukça yüksektir. Fakat hiç etkilenmemiş olan bireylerin yapılan görüşmelerden de hareketle daha içe kapanık olduğu günlük yaşamında da zaten odadan fazla çıkmayan bireyler olduğu sonucuna varılmıştır.

Koronavirüsten dolayı endişeli misiniz?

Katılımcıların korona virüsten dolayı endişe durumları incelendiğinde hiç endişeli değilim %26,3; endişeli değilim %15,4; kısmen endişeliyim %31,7; endişeliyim %31,7; çok endişeliyim %8,0 olarak ölçülmüştür. Karantinadaki bulunan ve araştırmaya dâhil olan 350 birey içerisinde psikolojik destek alanların oranının az olması yurtlardaki güven veren uygulamaların bir sonucudur.

Koronavirüs nedeniyle hangi konularda endişe duyuyorsunuz?

Tablo 6: Araştırmaya Katılanların Endişe Duydukları Konu

Endişe Duyulan Konu	Frekans	Yüzde (%)
Bulaşma Riski	103	%29,4
Sosyal Hayat	49	%14,0
Ekonomi	144	%41,1
Eğitim	8	%2,3
Gıda	8	%2,3

Sağlık	9	%2,6
Endişeli ve Kaygılı Bir Ortamın Oluşması	29	%8,3
Total	350	%100,0

En fazla orana sahip olan seçeneğin ekonomi olduğu görülmektedir. Bulaşma riskinden bile daha fazla orana sahip bir seçenek olması burada göze çarpmaktadır. Ekonomik kriz ortamı, psikolojik iyi oluşu zedelemektedir. Bireyleri kaygı ve strese sürükleyen temel faktörün buradan hareketle ekonomik etkenler olduğunu söylenebilir.

Kendinizi karantına sürecinde yalnız ve çaresiz hissettiğiniz oldu mu?

Katılımcıların karantina sürecinde %20,6'sının yalnız ve çaresiz hissettiğini, %79,4'ünün ise yalnız ve çaresiz hissetmediği sonucuna varılmıştır. Bu sebeple, salgının bir sonucu olarak ortaya çıkan birçok etkinin ciddi bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Dahası, bütün dünyayı etkisi altına almış olan koronavirüsün uzun vadeli etkilerinin olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Tartışılan konuların hepsi, sonuç bölümünde bir araya gelerek bize geniş bir perspektif sunmaktadır. Sonuç bölümü, önceki bölümlerde tartışılan konuların özetlendiği ve okuyucuya bütünsel bir perspektif sunduğu önemli bir kısımdır.

6. Sonuç

COVID-19 salgınının 2020 Ocak ayında salgın haline dönüşüp 2020'nin Mart ayında ülkemize yayılımının başladığı süreçte bakanlık tarafından bir dizi koruyucu önlemler alınmıştır. Bakanlık tarafından öğrencilerin salgından korunmasına yönelik olarak ivedi bir şekilde okulların Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından tatil edilmesine müteakip Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından öğrencilerin ailelerinin yanına dönmesi ve yurtları boşaltması tavsiyesi öğrencilere iletilmiştir. Söz konusu durum virüs yayılımının ortak kullanım alanları vasıtasıyla yayılmasının önüne geçilmesi adına gerçekleştirilmiştir. Yurtların boşaltılmasının ardından Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından öğrencilere yönelik olarak öncelikli sorun haline gelen yurt ücretlerin ödenmesi sorununu ortadan kaldırmak adına bu konuda ücret alınmayacağı, alınan ücret varsa bunların iade edileceği kararı sonrasında Kredi Yurtlar Kurumuna (KYK) bağlı yurtlarda barınan öğrencilerin tamamının evlerine dönmeleri ve sağlıklı bir ortamda aile bireyleriyle kalmaları sayesinde risk minimize edilmiştir. Ayrıca yurtların boşaltılmasından sonrasında Adıyaman Gençlik ve Spor İl Müdürlüğüne bağlı tüm yurtlarda dezenfeksiyon işlemi gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Anketlerin gerçekleştirildiği 2272 öğrenci kapasiteli 3 bloktan meydana gelen Adıyaman

ilindeki bu devlet Yurdunda tüm odalar, ortak kullanım alanları, merdiven vs. gibi tüm alanlarda ayrıntılı bir biçimde dezenfeksiyon sağlanmıştır. Yurt personellerinin idari izinleri bulaşma riskini azaltmak adına en minimize seviyeye indirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı tarafından yurt dışından olan vatandaşların ülkemize getirilmesine yönelik çalışmaların başlaması ile Adıyaman ilinde bir koordinasyon kurulu oluşturulmuş olup koordinasyon grubu içerisinde yer alan Adıyaman Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü tarafından salgınla mücadelede bir devlet yurdu “Pandemi Yurdu” olarak seçilmiştir.

Adıyaman ili Merkez İlçesinde bulunan ve Adıyaman Gençlik ve Spor İl Müdürlüğüne bağlı faaliyet gösteren yurttan Sırbistan, Karadağ, Suudi Arabistan, Cezayir, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinden olmak üzere 5 ayrı katile olarak 1406 vatandaş misafir edilmiştir ve bu sürecin en iyi şekilde yürütülebilmesi için de gerekli tedbirler alınmıştır.

Misafirler gelmeden önce yurdun gerekli dezenfeksiyon işlemleri gerçekleştirilmiş ve yurt odalarına personel dâhil giriş engellenmiştir. Yurt dışından gelen ilk katile olan Karadağ’dan gelen vatandaşların Adıyaman’a geleceğinin bildirilmesi sonrasında önceden oluşturulan koordinasyon ekibi hızlı bir şekilde Vali Yardımcısı başkanlığında ilgili tüm kurum ve kuruluşlara düşen görevler olan ulaşım, konaklama, yemek ve temizlik hizmetlerinin nasıl gerçekleşeceğine yönelik kararları almıştır. Bu kapsamda Adıyaman Belediyesi vatandaşların havaalanından yurda transferi ve odaların dezenfeksiyon işlemlerinde, AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) yurtlarda misafirlerin barınacakları odalara gerekli kişisel bakım ve hijyen kitlerinin temini ve kriz koordinasyonunda, Kızılay misafirlerin yemek ihtiyaçlarının karşılanmasında, Aile Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü misafirlere psiko-sosyal destek sağlanmasında, Emniyet Müdürlüğü gerekli güvenlik önlemlerin alınmasında, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü ise şehre gelecek vatandaşlarının eksiksiz bir şekilde konaklaması ve sosyal faaliyetleri ile ilgili konularda görevlendirilmiştir.

Bu kapsamda Gençlik ve Spor İl Müdürlüğünce iki veya üç kişilik odaların karantina tedbirleri kapsamında tek kişilik oda olarak düzenlenmesi sağlanmış ve odalarda gerekli temizlik çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca gelecek vatandaşların talep ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak gerekli tedbirler alınmıştır. İlk katile olarak Karadağ’dan gelen 479 vatandaş yurda yerleştirilmiştir. Yerleştirme işlemi COVID-19 tedbirleri kapsamında gerekli prosedürler uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda gelen misafirler otobüslerden sosyal mesafe gözetilerek tek tek karşılanmış ve kayıt işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Kayıtlar esnasında sağlık kontrolleri yapılmış ve kendileriyle kronik rahatsızlıklarına yönelik bilgi alışverişi gerçekleştirilmiştir. Karşılama işlemleri sonrasında misafirler sosyal mesafe kurallarına uygun olarak koruyucu malzeme kuşanmış personellerce odalarına yerleştirilmiştir. Misafirlerin konakladıkları odalarda karantina sürecinde uymaları gereken önlemleri içeren bilgilendirme metinleri, karantina sürecinin işleyişi hakkında bilgileri içeren broşürler yerleştirilmiştir.

14 günlük karantina süreci içerisinde vatandaşlara yönelik üçü sıcak olmak üzere dört öğün yemek hizmeti sunulmuştur. Kızılay tarafından sürdürülmüş olan bu süreçte yemekhane, temizlik gibi temel ihtiyaçlar tüm alanlarda gerçekleştirilmiştir. Görevli personeller tulum, maske, siperlikler ile tedbirli ve son derece dikkatli bir şekilde karantina altına alınmış olan bireylerin ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Bu çalışmanın gerçekleşmiş olduğu yurtda misafir edilen vatandaşların bu süreçte moral ve motivasyonlarının yüksek tutulabilmesi açısından her türlü bilgilendirme faaliyeti Gençlik ve Spor İl Müdürlüğüne gerçekleştirilmiştir. Bu süreç içerisinde yurtda kalan misafirlerin motivasyonlarını arttırabilmek adına müzik, spor, özel gün kutlamaları ile geçirilen zamanın etkin kullanımı açısından kitap dağıtımları gibi birtakım etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Bu etkinlikler ile misafirlerin kaldıkları odalarda geçirdikleri süreçte kendilerine destek sağlanması amaçlanmıştır.

Karantina sürecinin tamamlanmasına müteakip AFAD koordinasyonunda tahliye işlemleri Adıyaman Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Tahliye sürecinde gelen vatandaşlara yönelik olarak Adıyaman'a özgü hediyeler de takdim edilmiştir.

Tahliye süreci sonrasında konaklama yapıp yapılmadığına bakılmaksızın tüm yurt blokları dezenfekte edilmiştir. Dezenfeksiyon işlemleri sonrasında odaların temizliği ve düzenleme işlemleri Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiş ve bir sonraki kafile için hazır hale getirilmiştir.

COVID-19 ile mücadele etmek için bireylerin ve toplumların bilinçli olması ve sağlık otoritelerinin yönergelerine uyması önemlidir. Salgın sırasında risk altındaki bireylerin korunması, psikolojik destek sağlanması ve zararlı davranışların önlenmesi de önemlidir. Bu şekilde, salgının etkisi azaltılabilir ve toplum sağlığı korunabilir.

Sonuç olarak, virüse yakalanmamak için bireylerin gerekli tedbirlere uyması ve her bir bireyin kendi tedbirini öncelikle kendisinin almasının oldukça büyük bir öneme sahip olduğu

görülmektedir. Tedbirsizlik virüse yakalanma ihtimalini arttırmaktadır. Karantina olağan bir süreçtir bu sebeple de kaygı ve stresinizi etkilememesi gerekmektedir. Adıyaman ilinde yapılmış olan bu çalışmayı araştırmacıların ülke çapında ve online kanallar ile de ele alabilmesi mümkündür.

Son zamanların en önemli gündem maddelerinden biri olan COVID-19 salgını, dünya genelinde pek çok bilim insanının ilgi odağı haline gelmiştir. Bu bağlamda, COVID-19'un neden olduğu sağlık sorunları, ekonomik sonuçları, sosyal etkileri ve pandemi yönetimi gibi konular üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmanın da Siyaset Bilimi, Yönetim, Psikoloji ve Sosyoloji alanlarındaki akademik literatüre katkı sağlayacağı ve alanda çalışanlara veri oluşturacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca, bu çalışmanın kapsamlı bir literatür taraması içermesi, ilgili araştırmaların bir arada toplanmasına ve pandemi sürecinde psikoloji konusunda daha kapsamlı çalışmaların yapılmasına yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Akalın, S., Özgüner, İ., & Şakiroğlu, M. (2020). Covid-19 Salgınının ve Karantinanın Psikolojik Etkileri. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).
- Aksakallı, G. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgını ve koronafobi etkisi. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.guvenliweb.org.tr/blog-detay/koronavirus-covid-19-salgini-ve-koronafobi-etkisi>, ET, 23, 21.
- Baykal, E. (2020). COVID-19 BAĞLAMINDA PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK, KAYGI VE YAŞAM DOYUM İLİŞKİSİ. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(2), 68-80.
- ÇELEBİ, G. Y. (2020). Covid 19 salgınına ilişkin tepkilerin psikolojik sağlık açısından incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 471-483.
- ÇEVİK AKTURA, S., & ÖZDEN, G. (2020). SALGININ PSİKOLOJİK ETKİLERİ: COVID-19 HEMŞİRELERİ. *Journal of International Social Research*, 13(73).
- Dünya Sağlık Örgütü (2020). “Pandemi”, Erişim Tarihi :25.05.2020.
- Hatun, O., Dicle, A. N., & Demirci, İ. (2020). Koronavirüs salgınının psikolojik yansımaları ve salgınla başa çıkma. *Turkish Studies*, 15(4), 531-554.
- Joshi, U. (2010). Subjective well-being by gender. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 1(1), 20-26.
- Karataş, Z., ve Gökçakan, Z. (2011). “Psikodrama Teknikleri Kullanılarak Yapılan Grup Uygulamasının Ergenlerin Çatışma Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 601-614.
- Kaya, B. (2020). Pandeminin ruh sağlığına etkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(2), 123-124.
- Kierkegaard, S. (2014). “Kaygı Kavramı”, (Çev. Akış, Y.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Medicana Sağlık Grubu. (2020). “Corona (Korona) Virüsü Nedir?”, Erişim Tarihi: 28.06.2020.
- Medipol Sağlık Grubu. (2020). "Pandemi Nedir? Corona Virüsü Neden Pandemi İlan Edildi?", Erişim Tarihi: 24.05.2020.
- Pfefferbaum, B., & North, C. S. (2020). Mental health and the Covid-19 pandemic. *New England journal of medicine*, 383(6), 510-512.
- Stadtaachen. (2020). “COVID-19 Enfeksiyonlarında Risk Grupları Hakkında Bilgiler”, Erişim Tarihi: 29.06.2020.
- Sütçü, C. S. (2014). “Sosyal Medya Gazeteleri Nasıl Etkiliyor? Haberlerin Twitter’da Yayılması Üzerine Bir Araştırma”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC* April 2014, Volume: 4, Issue: 2, Sayfa: 40.
- Şeker, Prof. Dr. M.; Özer, Prof. Dr. A.; Tosun, Prof. Dr. Z.; vd. (17 Nisan 2020). “COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu”, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, TÜBA Raporları No: 34 ISBN: 978-605-2249-43-7, Ankara.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2020). “COVID-19”, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 15.06.2020.

- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020). “COVİD-19”, <https://www.icisleri.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.05.2020.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). “COVİD-19”, <https://www.saglik.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 15.06.2020.
- Tönbul, Ö. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgını sonrası 20-60 yaş arası bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 2(2), 159-174.
- Türkiye Psikiyatri Derneği Ruhsal Travma ve Afet Çalışma Birimi. (2020). “Karantina, İzolasyon ve Sosyal Mesafe Nedir?”, <https://www.psikiyatri.org.tr/TPDDData/Uploads/files/KarantinaCOVID.pdf>, Erişim Tarihi: 20.05.2020.
- Woldometer. (2020). “İstatistiksel Veriler”, <https://www.worldometers.info/>, Erişim Tarihi: 18.06.2020.
- Yıldırım, S. (2020). Salgınların Sosyal-Psikolojik Görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) Pandemi Örneği. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).
- ZEYBEK, Z., Bozkurt, Y., & AŞKIN, R. (2020). Covid-19 pandemisi: Psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 304-318.

ZORUNLU KARŞILIK ORANLARINDAKİ UYGULAMA DEĞİŞİKLİĞİNİN BIST BANKA ENDEKSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ

Şenol KANDEMİR,¹ Elif SANLI²

Öz

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin 23.04.2022 tarihinde yapılan 2022-24 sayılı duyurusu ile zorunlu karşılıkların bankaların bilançolarının pasif tarafına uygulanan zorunlu karşılıkların aktif tarafına da uygulanmaya başlanması BIST Banka Endeksinde yer alan bankaların pay fiyatlarına etkisi olay çalışması yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu uygulama değişikliğinin BIST banka endeksinde yer alan bankaların pay getirilerinin volatilitesine etkisi Genelleştirilmiş Koşullu Değişen Varyans (GARCH) yöntemi ile analiz edilmiştir. Pay fiyatlarının 23 Nisan 2022 tarihli zorunlu karşılık uygulamalarında meydana gelen değişime tepkisini ölçmek için ortalama anormal getirileri (AAR), t-test istatistikler ve p-değerleri hesaplanmıştır. Çalışma sonucu zorunlu karşılık uygulamasında meydana gelen değişim duyurusunun BIST banka paylarında anormal getirilere neden olduğu ve piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığını göstermektedir. Zorunlu karşılıklarda meydana gelen değişim, Akbank T.A.Ş. (AKBNK), Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. (ALBRK), Şekerbank T.A.Ş. (SKBNK) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. (TSKB)'nin pay getirilerinin volatilitesinde artışı neden olurken Türkiye Garanti Bankası A.Ş. (GARAN) ve Türkiye İş Bankası A.Ş. (ISATR) bankalarının pay getirilerinin volatilitesinde azalışa neden olmaktadır. Türkiye Halk Bankası A.Ş. (HALKB), ICBC Turkey Bank A.Ş. (ICBCT), Türkiye İş Bankası A.Ş. (ISBTR, ISCTR), Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. (VAKBNK) ve Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. (YKBNK) bankalarının pay getirilerinin volatilitesinde ise herhangi bir etki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu Karşılık, BIST Banka Endeksi, Pay Fiyatları, Olay Çalışması, Volatilité
JEL Sınıflandırması: G00, G20, C51

ANALYSIS OF THE EFFECT OF APPLICATION CHANGE IN REQUIRED EQUIPMENT RATIOS ON BIST BANK INDEX

Abstract

In this study, the effect of the Central Bank of the Republic of Turkey's (CBRT) announcement numbered 2022-24 dated 23.04.2022 on the share prices of the banks in the BIST Bank Index on the share prices of the banks in the BIST Bank Index has been analysed with the event study method. The effect of this implementation change on the volatility of the share returns of the banks in the BIST Bank Index is analysed with the Generalised Conditional Variance (GARCH) method. Average abnormal returns (AAR), t-test statistics and p-values were calculated to measure the reaction of share prices to the change in reserve requirement practices on 23 April 2022. The results of the study show that the announcement of the change in reserve requirement practice causes abnormal returns in BIST bank stocks and the market is not efficient in the semi-strong form. The change in reserve requirements causes an increase in the volatility of the stock returns of Akbank T.A.Ş. (AKBNK), Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. (ALBRK), Şekerbank T.A.Ş. (SKBNK) and Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. (TSKB), while it causes a decrease in the volatility of the stock returns of Türkiye Garanti Bankası A.Ş. (GARAN) and Türkiye İş Bankası A.Ş. (ISATR). There is no effect on the volatility of the stock returns of Türkiye Halk Bankası A.Ş. (HALKB), ICBC Turkey Bank A.Ş. (ICBCT), Türkiye İş Bankası A.Ş. (ISBTR, ISCTR), Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O (VAKBNK) and Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. (YKBNK).

Keywords: Required Reserves, BIST Bank Index, Stock Prices, Event Study, Volatility
JEL Classification: G00, G20, C51

¹ Doç. Dr., Çağ Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Programı, senolkandemir@cag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7621-4457, 530 4906412

² Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans Doktora Programı, elifsanli@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8915-2235, 532 2015752

1. Giriş

Zorunlu karşılıklar, bankaların ayırdıkları ve merkez bankasındaki hesabında tutmakla yükümlü oldukları yükümlülük/varlık karşılıklarıdır. Bankaların zorunlu karşılıklarının iki temel rolü vardır. Birincisi, likiditenin düzenlenmesi yoluyla finansal sistem istikrarına yardımcı olması nedeniyle ihtiyati nitelik taşıırken, diğeri ise kredi arzını düzenleyerek ekonomik aktivite ve enflasyon üzerindeki para politikası önlemlerinin aktarım aracı görevini üstlenmektedir. Kredi kanalı teorisine göre zorunlu karşılık, ekonomik aktiviteyi ve bankaların kredi potansiyelini etkiler, çünkü zorunlu karşılık oranının artması bankaların kredi arzını azaltır ve bunun sonucu ekonomik aktivitenin yavaşlaması ve nihayetinde enflasyonun düşmesidir. Öte yandan, zorunlu karşılık oranlarındaki artışın sermaye girişlerindeki azalmayı özellikle spekülâtif nitelikte etkilediği de bir gerçektir.

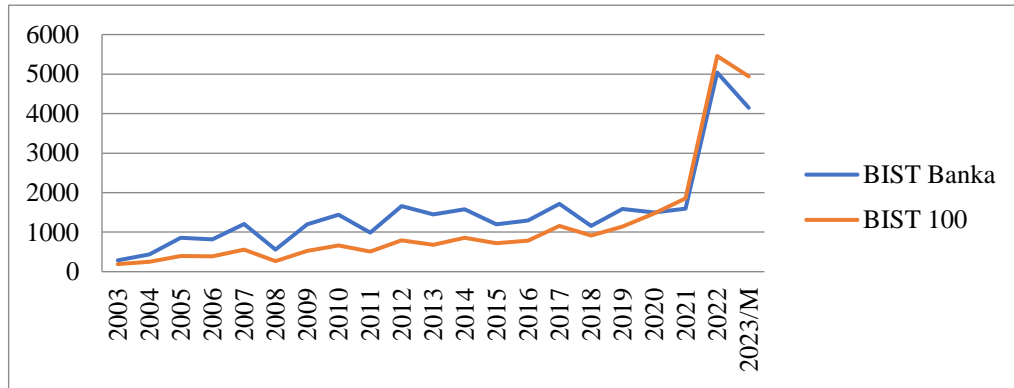
Mevduat yüzdesindeki ve zorunlu karşılık olarak tutulan diğeri varlıklardaki değişimler, bankalar ve diğeri mevduat kuruluşlarındaki kredi genişlemesinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Rezerv artış şartı, bankaların her mevduatta daha fazla nakit kaynak ayırması gerektiği anlamına gelir. Aynı zamanda, daha az kredi bankalarının potansiyeli veya yeni kredileri onaylamak için daha az elden çıkarılmış varlıkları anlamına gelir. Öte yandan, daha yüksek rezerv gereksinimi, kredi onayı için elden çıkarılacak nakit varlık hacminin azalması nedeniyle faiz oranı artışını etkileyebilir. Zorunlu karşılık miktarındaki düşüş, nakit varlıkların serbest bırakılmasını ve artık kaynakların daha karlı iş faaliyetlerine yatırılabilmesini etkinleştirir. Zorunlu karşılıkların azaltılması, bankaların kredi potansiyellerini artırmalarını sağlamak ve sonuç olarak faiz oranlarında düşüş yaşanmaktadır. Ülkemizde banka bilançolarının yükümlülük kalemleri için uygulanan zorunlu karşılıklar makro ihtiyati tedbirleri güçlendirmek amacıyla 23 Nisan 2022 tarih ve 2022-24 sayılı basın duyurusu ile bilançoların varlıklar kısmına da uygulanmaya başlanmıştır. Merkez Bankasının söz konusu açıklamasına göre; bazı istisnalar dışında Türk Lirası üzerinden kullanılan nakdi ticari krediler % 10 oranında zorunlu karşılığa tabi tutulacaktır.

Gray'a göre (2011: 1-57), merkez bankaları kredi kuruluşlarını, ağırlıklı olarak merkez bankasındaki bakiyeler üzerinden, yükümlülüklerine karşı asgari karşılık tutmaları için zorunlu kılmaktadırlar. Bu zorunlu karşılıkların rolü zaman içinde önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Değişen amaçların ve uygulamaların üst üste bindirilmesi, zorunlu karşılıkların mevcut amacının ne olduğunun her zaman tam olarak açık olmaması sonucunu doğurmakta ve bu zorunlu olarak bir rezerv rejiminin nasıl yapılandırılması gerektiğine dair düşünmeyi

zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte zorunlu karşılıkların 3 temel işlevi olduğu ifade edilmektedir: ihtiyat, parasal kontrol, likidite yönetimi. Zorunlu karşılıklar, ihtiyat işlevi kapsamında bankaların belirli bir oranda kaliteli ve likit varlıklara sahip olmasını sağlamaktadır. Parasal kontrol için zorunlu karşılıkların kullanımı normalde iki kanalla tanımlanmaktadır: (1) para çarpanı, (2) zorunlu karşılıkların faiz oranı spreadleri üzerindeki etkisi. Likidite yönetimi aktif veya pasif olabilir. Zorunlu karşılıklarının merkez bankası tarafından aktif olarak kullanılması, bankaların daha sıkı bir likidite politikası yürütmelerine yol açarken, pasif bir likidite yönetimi ticari bankaların likidite yönetimini kolaylaştırmaktadır.

Öte yandan çalışmanın bağımsız değişken olan BIST Banka Endeksi, BIST Pay Endeksleri içerisinde yer almakta olup 12 bileşenden oluşmaktadır. 2003-2023 yılları arası verilerine bakıldığında BIST 100 ve BIST Banka Endekslerinin benzer bir dalgalanma seyrine sahip oldukları görülmektedir. 2022 yılındaki sıçrama, yatırımcıların alternatif yatırım araçlarına göre borsayı tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 1. BIST 100 ve BIST Banka Endekslerinin Gelişimi

Kaynak: BIST Verileri

Hisse senetleri gibi banka pay senetlerinin piyasa fiyatları, beş nedenden dolayı finansal istikrar açısından ilgi çekicidir. İlk olarak, bir bankanın hisse senedi fiyatı, potansiyel riskler de dâhil olmak üzere bankadan elde edilebilen tüm kamuya açık bilgileri tek bir rakamda etkili bir şekilde özetlemektedir. İkinci olarak, etkin piyasa hipotezi altında, herhangi bir zamanda hisse senedi fiyatları hem olumlu hem de olumsuz anlamda gelecekteki kazanç beklentilerine ilişkin beklentileri içermeleri bakımından ileriye dönük bir bileşene sahiptir. Üçüncüsü, hisse senedi fiyatı bilgileri, muhasebe bilgilerine kıyasla daha yüksek sıklıkta mevcut olmaktadır. Dördüncüsü, bir bankadaki mali rahatsızlıkların borsalara yayılma kapasitesi olduğu göz önüne alındığında, bireysel bankacılık yapan bankaların hisse senedi fiyatlarındaki değişkenliğin ne

ölçüde ortak ve bankaya özgü bileşenler tarafından yönlendirildiğini bilmek önem göstermektedir.

Bu çalışmada, bankaların bilanço yapısı ve kredi arzı ile yakından ilişkili olan zorunlu karşılık oranları uygulamasında değişikliğe gidildiğini belirten 23 Nisan 2022 ve 2022-24 sayılı TCMB'nin duyurusunun BIST Banka Endeksinde yer alan bankaların pay fiyatlarında anormal hareketlere neden olup olmadığı ve bankaların pay getirilerinde oynaklığa yol açıp açmadığı incelenmektedir. TCMB tarafından yapılan duyuru tarihinden önceki 10 gün ile sonraki 10 gün aralığı olay penceresi olarak tanımlanmakta ve hesaplamaya dâhil dönem belirlenerek olayın etkilerini belirlemek amacıyla BIST Banka Endeksinde yer alan bankaların pay fiyatlarının normal ve anormal getiriler hesaplanmaktadır. Olay çalışması yöntemi ile aynı zamanda piyasaların etkin çalışıp çalışmadığı ve piyasa etkinliğini de test etmektedir. Zorunlu karşılıklarda meydana gelen değişimin BIST banka endeksinde yer alan bankaların pay getirilerinin volatilitesine etkisi GARCH (genelleştirilmiş koşullu değişen varyans) modeli ile test edilmiştir.

2. Literatür Çalışması

Skander (2011:17) tarafından A.B.D. Bankacılık Sistemi verileri kullanılarak yapılan çalışmada bankacılık sektörünün zorunlu karşılık oranı değişikliklerine duyarlı olduğu, bu etkinin kredilendirmede olduğu gibi sermaye tarafında da kendini gösterdiği görülmüştür. Zorunlu karşılıkların bankaların kredi verme davranışları üzerinde etkisinin olup olmadığını analiz eden Olokoyo (2011:61-72) Nijerya piyasası için yaptığı çalışmada, Malede (2014:109-118) ise Etiyopya piyasası için yaptığı çalışmada anlamlı bir ilişki tespit edememişler, bununla birlikte Olusanya vd. (2012:71-80) Nijerya piyasası için yaptığı çalışmada anlamlı etkiler tespit etmiştir. Shuxia ve Yuchan (2012: 1-15) ile Yi vd. (2012: 9-19), zorunlu karşılık oranının banka riski üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır ve zorunlu karşılık oranının banka riski üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmaktadırlar. Slovin, Sushka ve Bendeck (1990: 3-19), zorunlu karşılıklardaki artış duyurularının banka hisse senedi getirilerini baskılamak, banka dışı finansal firmaların hisse senedi getirilerini yükselttiğini bulmuşlardır. Santoni (1985: 12-20), üye bankalar için gereklilikleri düşürerek ve üye olmayanlar için arttırarak tüm finansal firmalara tek tip rezerv gereklilikleri uygulayan 1980 tarihli Parasal Kontrol Yasasının etkilerini incelemiş ve bu değişikliğin üye bankaların vergi sonrası kazanç akışlarını ve hisse senedi fiyatlarını yükseltirken, üye olmayan bankaların kazançlarını ve hisse senedi fiyatlarını düşürdüğünü tespit etmiştir. Şenel tarafından (2022: 1880-1889) 2012-2021 dönemini kapsayan

çalışmada, dinamik panel veri analizi yöntemi aracılığıyla BIST Banka Endeksinde yer alan 6 adet mevduat bankasının hisse senedi getirileri ile bazı finansal faktörler arasındaki ilişkiler incelenmiş ve sonuç olarak, kısa vadeli borçlardaki artışın bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların hisse senedi getirilerini olumsuz, varlıklardaki ve faaliyet kârındaki yükselişin ise pozitif olarak etkilediği görülmüştür.

Elyasiani ve Mansur (1998), 1970-1992 döneminde uzun vadeli faiz oranının (ve oynaklığının) ABD' deki büyük ve bölgesel ticari bankaların hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini araştırmak için GARCH metodolojisini kullanmış ve uzun vadeli faiz oranının, banka hisse senedi getirileri üzerinde anlamlı ancak negatif etkili olduğunu, faiz oranı oynaklığının banka hisse senedi getiri oynaklığının ve banka hisse senedi risk priminin önemli bir belirleyicisi olduğunu tespit etmişlerdir. Elyasiani ve Mansur 2004 yılında yaptıkları bir başka çalışmada da (2004: 32-55), banka hisse senedi getirilerinin, bankaların maruz kaldıkları risk için bir gösterge görevi gören faiz oranı hareketlerine olan duyarlılığını vurgulamıştır. Menacer ve Nurein (2017: 1-13), Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerindeki bankalardan alınan panel veriler üzerinde GLS tahmincisini kullanarak banka hisse senedi getirileri üzerinde güçlü bir döviz kuru etkisinin bulunduğunu ifade etmektedirler. Çalışmaya göre kur değişiklikleri karlılığı ve yatırımı etkilemekte, bu da finansal performansa yansımaktadır. Sonuç olarak, ticari faaliyet hisse senedi getirilerini etkilemektedir. Kane ve Ünal (1988), bir Switching regresyon tekniği kullanarak, banka hisse senedi getirilerinin faiz oranı duyarlılığının zaman içinde gelişimini analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, faiz oranı betasının 1980'lerin başında keskin bir şekilde düştüğünü ve birkaç yıl sonra tekrar yükseldiğini tespit etmişlerdir. Elyasiani ve Mansur (1998: 535-563), faiz oranı ve oynaklığının banka hisse senedi getirisi oluşturma süreci üzerindeki etkisini araştırmak için genelleştirilmiş otoregresif koşullu değişen ortalamada (GARCH-M) metodolojisini kullanarak yaptıkları çalışmada, faiz oranı ve faiz oranı oynaklığının banka hisse senedi getiri dağılımının birinci ve ikinci anlarını doğrudan etkilediği bulmuşlardır. Park & Choi (2011), hisse senedi getirilerinin faiz oranlarına duyarlılığı konusunda istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar bulmuşlardır. BIST Banka Endeksi ve Kredi Risk Primi (CDS) arasındaki 2009-2020 yılları arasındaki ilişkiler Birim Kök ve Granger Nedensellik Testleri aracılığıyla incelenmiş ve iki taraflı nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Altuntaş ve Ersoy, 2020: 144-155). McGee ve Tarangelo (2009: 1-23), bankanın hisse fiyatındaki değişimin bankaların beklenen kazançları ile çok ilişkili olduğu görüşündedir. Faiz oranındaki değişikliklerle birlikte bankaların stoklarından beklenen gelecekteki nakit akışının ve dolayısıyla bankanın cari piyasa fiyatının da değiştiği bulunmuştur. Athanasoglou, Delis ve Staikouras'a göre (2006: 1-17), faiz

oranındaki değişim, yatırımcıların psikolojisini ve nihayetinde banka hisse senedi fiyatlarını etkilemektedir. Burkia ve Niazia (2009: 3147-3160), faiz oranları ve petrol fiyatlarının artmasıyla birlikte bankaların müşterileri harcamalarını azaltmak zorunda kalmakta, bu nedenle faiz oranları ve petrol fiyatları yükseldiğinde, banka tüketicileri ve yatırımcıları harcamalarını kısımladılar. Sonuç olarak bankaların geliri ve kârı düşmekte ve ardından hisse fiyatı düşmektedir. Bu durumun tersine geçerli olmaktadır.

3. Veri ve Yöntem

Çalışmada, TCMB' nin 23 Nisan 2022 tarihinde Zorunlu Karşılıklara İlişkin Basın Duyurusu ile zorunlu karşılıklarda meydana gelen değişime bankaların verdiği tepki olay çalışması yöntemiyle test edilmiştir. Zorunlu karşılık uygulamalarında meydana gelen bu değişimin BIST banka endeksinde yer alan bankaların pay fiyatlarında oynaklığa yol açıp açmadığı GARCH (genelleştirilmiş koşullu değişen varyans) modeli ile tahmin edilmiştir. BIST banka endeksinde yer alan 12 pay fiyatı ve BIST 100 endeks verileri “invensting.com” adlı web sitesinden elde edilmiştir. Çalışmada yer alan BIST banka endeksinde yer alan bankalara ait bilgiler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1. Bankalar ve Kodları

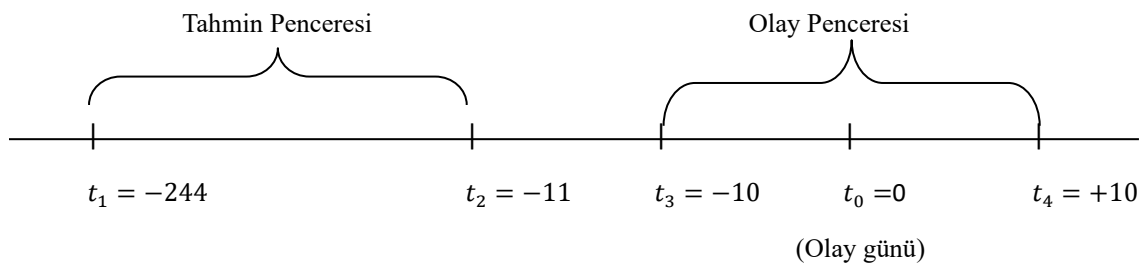
Banka Adı	Kodu
Akbank T.A.Ş.	AKBNK
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	ALBRK
ICBC Turkey Bank A.Ş.	ICBCT
Şekerbank T.A.Ş.	SKBNK
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	GARAN
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	HALKB
Türkiye İş Bankası A.Ş.	ISATR, ISBTR, ISCTR
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	TSKB
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	VAKBN
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	YKBNK

3.1. Olay Çalışması Yöntemi

Olay çalışması yöntemi ile zorunlu karşılıklarda meydana gelen artış duyurusunun bankaların pay fiyatlarında anormal hareketlere neden olup olmadığı araştırılmaktadır. Zorunlu karşılıklarda meydana gelen değişimin duyurulduğu gün resmi tatil olduğundan dolayı bir sonraki iş günü olay günü olarak belirlenmiştir. MacKinlay (1997), olay çalışmasını belirli bir olayın firma değeri üzerindeki etkisi olarak tanımlamaktadır. Bu yöntem yarı güçlü formda piyasa etkinliğine dayanmaktadır. Yarı güçlü formda etkin piyasalar pay fiyatları halka açık tüm bilgileri yansıtır ve piyasalara yeni bilgi girişleri ile normalin üstünde kazanç elde

edilemez. Yatırımcılar, firmanın gelecekteki nakit akışlarına ilişkin beklentilerini belirlerken firma değerinin etkileyebilecek bir duyuruda yer alan bilgileri kullanırlar (Sorescu, Warren ve Ertekin, 2017). Böylece bir olayın etkileri, o olayın firmanın gelecekteki nakit akışları üzerindeki etkilerini ortaya çıkarabilir. Bir hisse senedine ait normal getiri herhangi bir olay meydana gelmediği takdirde gerçekleşmesi beklenen getiridir. Olay çalışması yönetiminde firmaların pay getirilerinde anormal getirilere neden olabilecek duyurularla bağlantılı olarak meydana gelen getiri değişimini ölçmektedir (Peterson, 1989). MacKinlay (1997), olay çalışması yönetimini pay fiyatlarına etki edebilecek olayın tanımlanması, olayın pay fiyatlarına etki edilebileceği olay penceresinin belirlenmesi, olayın etkilerinin değerlendirilmesi ve analiz yapılarak sonuçların değerlendirilmesi olarak dört kısımda tanımlamıştır. Literatürde tahmin penceresinin uzunluğu standart olmamakla birlikte 253 işlem günü (veya bir takvim yılı) ya da en az 126 gözlemden oluşmalıdır (Beninga, 2014: 373). Öte yandan bilgi sızıntısının mümkün olduğu durumlarda olay penceresi sızıntıyla ilişkili anormal getirilerin hesaplanabilmesi için olayın duyurulmasından önceki bir süreyi de içermesi gerekebilmektedir. Olay penceresinin uzunluğunun artması uygulanan testin gücünü azaltabilmektedir (McWilliams ve Siegel, 1997: 636). Yöntemde başlangıç noktası genellikle “olay dönemi” olarak adlandırılan, olayın pay fiyatına tepkisinin hesaplandığı pencereyi belirtmektedir. Tahmin penceresi olayın etkisinin görülmediği bir dönemdir (Mazgit, 2013: 233). Olay penceresi olayın öncesini ve olayın sonrasını kapsayan tarihleri içermektedir. Şekil 2’ de olay çalışması zaman çizelgesi gösterilmektedir. Çalışmada olay penceresi dönemi (t+10, t-10); olay günü 21 gün; tahmin penceresi uzunluğu 244 gün ve toplam tahmin uzunluğu 255 gün olarak belirlenmiştir.

Şekil 2. Çalışmanın Zaman Cetveli

Çalışmada pay getirilerini hesaplamak için aşağıdaki formül kullanılmıştır (Brown ve Warner, 1980,1985)

$$R_{it} = \ln(P_{it}/P_{it-1}) \quad (1)$$

Rit, i payının t dönemdeki getirisini, Pit, t dönemdeki pay fiyatını, Pit-1, t-1 dönemdeki pay fiyatını ifade etmektedir. Sharpe (1963) piyasa modeli beklenen getiriler aşağıdaki formül ile hesaplanmıştır;

$$Rit=i+iRpt+it \quad (2)$$

Ritt döneminde i payının getirisi, i sabit terimi, i sistematik riski, Rpt pazar portföyünün t dönemdeki getirisi, it hata terimini ifade etmektedir.

Anormal getiri (AR) beklenen getiriden gerçekleşen getirinin çıkarılmasıyla elde edilmektedir (Peterson, 1989 s:42).

$$ARit=Rit-Rit \quad (3)$$

ARit t döneminde i payının anormal getirisini, Rit t döneminde i payının gerçekleşen getirisini, Rit t döneminde i payının beklenen getirisini ifade etmektedir.

Ortalama anormal getiri (AAR), anormal getirilerin çalışmada yer alan firma sayına bölünmesi ile hesaplanmaktadır.

$$AARt=1Ni=NARit \quad (4)$$

AARt t güne ait ortalama anormal getiriyi, N çalışmada yer alan firma sayısını ifade etmektedir.

t- test istatistiği anormal getirilerin, anormal getirilerin standart sapmasına bölünmesiyle elde edilir (Jaffe, 1974 s:418)

$$tARit=ARitS(AAR)it \quad (5)$$

tARit anormal getirilerin t- test istatistiğini, ARit t döneminde i payının anormal getirisini, S(AAR)it t döneminde i payının standart sapmasını göstermektedir.

TCMB' nin 23 Nisan 2022 tarihinde zorunlu karşılıklarda meydana gelen değişim duyurusunun piyasaların yarı güçlü formda etkin olabilmesi için istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmaması beklenmektedir. Çalışmada öne sürülen hipotezler aşağıda gösterilmektedir.

H0: 23 Nisan 2022 tarihinde yapılan zorunlu karşılık uygulamasında meydana gelen değişim duyurusunun BIST banka endeksinde yer alan bankaların pay getirisi üzerinde etkisi yoktur.

H1: 23 Nisan 2022 tarihinde yapılan zorunlu karşılık uygulamasında meydana gelen değişim duyurusunun BIST banka endeksinde yer alan bankaların pay getirisi üzerinde etkisi vardır.

3.2. GARCH Yöntemi

Engle (1982), varyansın sabit olmadığını koşullu değişen varyans (ARCH) modeli ile açıklamıştır. ARCH modelinde koşulsuz varyansın sabit olduğu durumlarda beyaz gürültü sürecinin koşullu varyansı zaman bağımlıdır (Özbey ve Paksoy, 2020). Modelin genel gösterimi ARCH (p) şu şekilde ifade edilebilir;

$$\sigma_t^2 = \omega + \alpha_1 \epsilon_{t-1}^2 \quad (6)$$

Denklem (6)' da ω ortalamayı, 2 değişen varyansı ve ϵ_t beyaz gürültü sürecini ifade etmektedir.

ARCH modelinde gecikme sayısı arttıkça tahmin edilen parametre sayısı da artacaktır bu durum serbest derecesi kaybına neden olmaktadır (Tarkun, Işığışok ve Akdamar, 2022). Bollerslev (1986), ARCH modelindeki zayıflıkları giderebilmek amacıyla koşullu varyansın gecikmeli değerlerinin modele bağımsız değişken olarak ekleyerek GARCH modelini geliştirmiştir. Modelin genel gösterimi GARCH (p, q) aşağıdaki gibidir;

$$\sigma_t^2 = \omega + \sum_{i=1}^p \alpha_i \epsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^q \beta_j \sigma_{t-j}^2 \quad (7)$$

Denklem (7)' de σ_t^2 değişen varyansı, ϵ_{t-j}^2 gecikmeli koşullu volatilitiyi, ϵ_{t-i}^2 ARCH terimini, σ_{t-j}^2 GARCH terimini ifade etmektedir. Denklem ortalamasının (0), ARCH teriminin ve GARCH teriminin birer fonksiyonudur (Yıldız, 2016).

4. Bulgular

23 Nisan 2022 tarihinde yapılan zorunlu karşılık uygulamasında meydana gelen değişim ilk olarak BIST banka endeksinde yer alan bankaların pay fiyatlarına etkisi olay çalışması yöntemi ve -10, +10 olay penceresi ile analiz edilmiştir. Daha sonra zorunlu karşılık uygulamasında meydana gelen değişimin BIST banka endeksinde yer alan bankaların pay getirilerine ve oynaklığa etkisi GARCH modeli ile tahmin edilmiştir.

Tablo 2, olay günü olarak kabul edilen 23 Nisan 2022 tarihindeki duyurudan 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası için BIST banka endeksinde yer alan pay fiyatlarının anormal getirilerini (AR) göstermektedir. Tablo 3 ve Tablo 4 olay günü olarak kabul edilen 23 Nisan 2022 tarihindeki duyurudan 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası için hesaplanmış anormal getirilerin t-test istatistiği ve p- değerlerini göstermektedir. Tablolara göre; AKBNK payının anormal getirisi olay gününden önceki 10. gün, ALBRK payının anormal getirisinin olay gününden önceki 2. ve 6. gün, GARAN payının anormal getirisinin olay gününden önceki 5. gün ve olay günü, HALKB payının anormal getirisinin olay gününden önceki 5. gün ve olay gününden sonraki 1. gün,

ICBCT payının anormal getirisinin olay gününden sonraki 3. gün istatistiksel olarak anlamlıdır. ISATR, ISBTR ve ISCTR paylarının anormal getirilerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

TSKB payının anormal getirisinin olay gününden önceki 10. gün ve 5. gün olaydan sonraki 2. gün de istatistiksel olarak anlamlıdır. SKBNK payının olay gününden önceki 10. gün, 1. gün ve olay gününden sonraki 3. gün anormal getirisi istatistiksel olarak anlamlıdır. VAKBN payının anormal getirileri olay gününden önceki 5. gün, YKBNK payının anormal getirisi olay gününden önceki 10. gün istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 2. -10, +10 Olay Penceresi için BIST Banka Endeksinde Yer Alan Pay Fiyatları için Hesaplanan Anormal Getiriler

Olay Penceresi	AKBNK	ALBRK	GARAN	HALKB	ICBCT	ISATR	ISBTR	ISCTR	TSKB	SKBNK	VAKBN	YKBNK
-10	0,0557	0,0093	0,0269	0,0134	0,0024	-0,0050	-0,0445	0,0333	0,0721	0,0472	0,0254	0,0502
-9	-0,0102	-0,0182	-0,0153	-0,0152	-0,0122	-0,0035	-0,0390	-0,0078	-0,0164	-0,0115	-0,0036	0,0247
-8	-0,0126	-0,0241	-0,0070	-0,0269	-0,0091	-0,0028	-0,0364	-0,0203	-0,0149	-0,0144	-0,0171	-0,0062
-7	0,0219	0,0325	-0,0006	0,0067	0,0048	-0,0035	0,0509	0,0129	0,0897	0,0408	0,0012	0,0144
-6	0,0101	-0,0348	0,0081	0,0144	-0,0021	-0,0036	-0,0057	0,0007	0,0097	-0,0126	-0,0001	0,0007
-5	0,0088	0,0118	0,0322	0,0642	0,0102	-0,0035	-0,0281	0,0149	0,0585	0,0222	0,0546	0,0019
-4	-0,0204	0,0284	-0,0197	0,0147	-0,0030	-0,0033	-0,0150	-0,0274	-0,0024	-0,0176	0,0029	-0,0087
-3	0,0067	-0,0113	-0,0022	-0,0065	0,0033	-0,0032	-0,0028	0,0056	-0,0015	-0,0087	0,0082	0,0133
-2	-0,0049	0,0020	0,0119	0,0285	0,0116	-0,0041	-0,0078	-0,0029	0,0239	0,0176	0,0709	-0,0061
-1	-0,0129	-0,0104	-0,0005	-0,0259	-0,0162	0,0000	0,0687	-0,0141	-0,0189	-0,0303	-0,0021	-0,0148
0	0,0199	-0,0127	0,0509	-0,0113	-0,0092	-0,0033	-0,0036	0,0167	0,0123	0,0161	0,0109	0,0005
1	-0,0134	-0,0386	0,0161	-0,0362	-0,0116	-0,0006	-0,0379	0,0049	-0,0131	-0,0211	-0,0040	-0,0122
2	0,0008	-0,1045	-0,0106	-0,0224	-0,0161	-0,0042	-0,0358	0,0015	-0,0440	-0,0180	-0,0186	-0,0131
3	-0,0121	-0,0235	0,0055	0,0168	0,0400	-0,0021	0,0127	0,0046	0,0322	0,0191	0,0064	0,0001
4	-0,0069	-0,0080	-0,0017	-0,0017	0,0105	-0,0030	-0,0259	-0,0114	-0,0209	-0,0403	-0,0107	-0,0103
5	-0,0290	-0,0099	-0,0106	0,0191	-0,0031	-0,0043	0,0022	-0,0280	-0,0190	-0,0098	-0,0016	-0,0222
6	-0,0048	0,0908	0,0008	-0,0106	-0,0119	-0,0027	-0,0052	0,0192	0,0096	0,0042	-0,0054	0,0018
7	-0,0099	-0,0161	-0,0023	0,0275	-0,0065	-0,0032	-0,0032	0,0188	0,0199	-0,0091	0,0348	0,0000
8	-0,0092	-0,0139	-0,0075	-0,0186	-0,0095	-0,0038	-0,0632	-0,0275	-0,0141	-0,0060	-0,0111	-0,0133
9	-0,0099	-0,0266	0,0074	0,0176	-0,0102	-0,0016	0,0682	-0,0064	-0,0162	-0,0216	-0,0309	-0,0176
10	-0,0019	-0,0124	0,0152	-0,0097	-0,0090	-0,0006	-0,0246	0,0020	0,0049	-0,0052	-0,0286	-0,0010

Tablo 3. -10, +10 Olay Penceresi için BIST Banka Endeksinde Yer Alan Pay Fiyatları için Hesaplanan Anormal Getirilerinin T-Test İstatistiği ve P-Değerleri

Olay Penceresi	AKBNK		ALBRK		GARAN		HALKB		ICBCT		ISATR	
	Tİstatistiği	P Değeri	Tİstatistiği	P Değeri	Tİstatistiği	P Değeri	Tİstatistiği	P Değeri	Tİstatistiği	P Değeri	Tİstatistiği	P Değeri
-10	3,5112	0,0005	0,4376	0,6621	1,7282	0,0853	0,7734	0,4401	0,1246	0,9009	-0,2573	0,7972
-9	-0,6406	0,5224	-0,8561	0,3928	-0,9835	0,3264	-0,8774	0,3812	-0,6357	0,5256	-0,1781	0,8588
-8	-0,7940	0,4280	-1,1335	0,2582	-0,4504	0,6529	-1,5508	0,1223	-0,4742	0,6358	-0,1445	0,8853
-7	1,3835	0,1678	1,5278	0,1279	-0,0377	0,9700	0,3856	0,7001	0,2496	0,8031	-0,1795	0,8577
-6	0,6355	0,5257	-1,6330	0,1038	0,5187	0,6045	0,8302	0,4073	-0,1078	0,9143	-0,1857	0,8528
-5	0,5523	0,5813	0,5536	0,5804	2,0684	0,0397	3,6946	0,0003	0,5319	0,5953	-0,1799	0,8574
-4	-1,2900	0,1983	1,3347	0,1833	-1,2685	0,2059	0,8476	0,3975	-0,1564	0,8758	-0,1670	0,8676
-3	0,4226	0,6730	-0,5317	0,5954	-0,1389	0,8896	-0,3718	0,7104	0,1696	0,8655	-0,1628	0,8708
-2	-0,3072	0,7589	0,0946	0,9247	0,7619	0,4469	1,6426	0,1018	0,6032	0,5470	-0,2067	0,8365
-1	-0,8121	0,4176	-0,4864	0,6271	-0,0343	0,9727	-1,4911	0,1373	-0,8444	0,3993	0,0004	0,9997
0	1,2574	0,2099	-0,5964	0,5515	3,2682	0,0012	-0,6506	0,5160	-0,4768	0,6340	-0,1694	0,8657
1	-0,8422	0,4006	-1,8155	0,0707	1,0317	0,3033	-2,0831	0,0383	-0,6026	0,5474	-0,0320	0,9745
2	0,0506	0,9597	-4,9100	0,0000	-0,6826	0,4955	-1,2915	0,1978	-0,8401	0,4017	-0,2134	0,8312
3	-0,7638	0,4457	-1,1030	0,2711	0,3533	0,7242	0,9696	0,3333	2,0820	0,0384	-0,1076	0,9144
4	-0,4368	0,6627	-0,3740	0,7087	-0,1121	0,9108	-0,0973	0,9225	0,5447	0,5865	-0,1547	0,8772
5	-1,8321	0,0682	-0,4639	0,6432	-0,6796	0,4974	1,1018	0,2717	-0,1601	0,8729	-0,2180	0,8276
6	-0,3007	0,7639	4,2653	0,0000	0,0495	0,9606	-0,6126	0,5407	-0,6177	0,5374	-0,1366	0,8914
7	-0,6269	0,5313	-0,7579	0,4493	-0,1491	0,8816	1,5823	0,1149	-0,3368	0,7366	-0,1637	0,8701
8	-0,5806	0,5621	-0,6547	0,5133	-0,4836	0,6291	-1,0707	0,2854	-0,4924	0,6229	-0,1961	0,8447
9	-0,6240	0,5332	-1,2508	0,2123	0,4778	0,6332	1,0149	0,3112	-0,5297	0,5968	-0,0840	0,9331
10	-0,1210	0,9038	-0,5807	0,5620	0,9778	0,3292	-0,5615	0,5750	-0,4669	0,6410	-0,0331	0,9736

Tablo 4. -10, +10 Olay Penceresi için BIST Banka Endeksinde Yer Alan Pay Fiyatları için Hesaplanan Anormal Getirilerinin T-Test İstatistiği ve P-Değerleri

Olay Penceresi	ISBTR		ISCTR		TSKB		SKBNK		VAKBN		YKBNK	
	T İstatistiği	P Değeri	T İstatistiği	P Değeri	T İstatistiği	P Değeri	T İstatistiği	P Değeri	T İstatistiği	P Değeri	T İstatistiği	P Değeri
-10	-1,1562	0,2488	2,1237	0,0347	4,2201	0,0003	3,4545	0,0007	1,8061	0,0722	2,8453	0,0048
-9	-1,0132	0,3120	-0,4993	0,6180	-0,9581	0,3390	-0,8409	0,4012	-0,2593	0,7956	1,3993	0,1631
-8	-0,9451	0,3456	-1,2985	0,1954	-0,8751	0,3824	-1,0570	0,2916	-1,2182	0,2244	-0,3540	0,7237
-7	1,3198	0,1882	0,8202	0,4130	5,2506	0,0000	2,9925	0,0031	0,0848	0,9325	0,8187	0,4138
-6	-0,1481	0,8824	0,0458	0,9635	0,5654	0,5724	-0,9267	0,3550	-0,0058	0,9954	0,0412	0,9672
-5	-0,7291	0,4666	0,9489	0,3437	3,4272	0,0007	1,6245	0,1056	3,8788	0,0001	0,1083	0,9139
-4	-0,3887	0,6978	-1,7482	0,0818	-0,1427	0,8866	-1,2866	0,1995	0,2054	0,8374	-0,4922	0,6230
-3	-0,0729	0,9419	0,3555	0,7225	-0,0897	0,9286	-0,6395	0,5231	0,5810	0,5618	0,7524	0,4526
-2	-0,2034	0,8390	-0,1864	0,8523	1,3965	0,1639	1,2895	0,1985	5,0421	0,0000	-0,3437	0,7314
-1	1,7819	0,0761	-0,9031	0,3674	-1,1054	0,2701	-2,2168	0,0276	-0,1508	0,8803	-0,8390	0,4023
0	-0,0924	0,9265	1,0669	0,2871	0,7223	0,4709	1,1795	0,2394	0,7732	0,4402	0,0273	0,9783
1	-0,9831	0,3266	0,3135	0,7542	-0,7639	0,4457	-1,5425	0,1243	-0,2824	0,7779	-0,6935	0,4887
2	-0,9286	0,3541	0,0949	0,9244	-2,5780	0,0106	-1,3179	0,1888	-1,3209	0,1878	-0,7400	0,4601
3	0,3301	0,7416	0,2940	0,7690	1,8841	0,0608	7,9940	0,0006	0,4524	0,6514	0,0048	0,9962
4	-0,6720	0,5023	-0,7257	0,4688	-1,2240	0,2222	-2,9492	0,0035	-0,7604	0,4478	-0,5846	0,5594
5	0,0579	0,9539	-1,7886	0,0750	-1,1138	0,2665	-0,7148	0,4755	-0,1131	0,9100	-1,2603	0,2088
6	-0,1337	0,8937	1,2267	0,2212	0,5644	0,5730	0,3042	0,7613	-0,3813	0,7033	0,1015	0,9192
7	-0,0842	0,9329	1,1988	0,2318	1,1650	0,2452	-0,6662	0,5060	2,4742	0,0141	-0,0010	0,9992
8	-1,6397	0,1024	-1,7557	0,0805	-0,8265	0,4093	-0,4408	0,6597	-0,7905	0,4300	-0,7556	0,4507
9	1,7711	0,0779	-0,4083	0,6834	-0,9463	0,3450	-1,5845	0,1144	-2,1954	0,0291	-0,9951	0,3207
10	-0,6391	0,5234	0,1290	0,8974	0,2885	0,7732	-0,3786	0,7053	-2,0320	0,0433	-0,0555	0,9558

Tablo 5. -10, +10 Olay Penceresi için Hesaplanan Ortalama Anormal Getiri, T-Test İstatistiği ve P- Değerleri

Olay Penceresi	Ortalama Anormal Getiri (AAR)	T Test İstatistiği	P Değerleri
-10	0,024	2,254	0,025
-9	-0,011	-1,010	0,313
-8	-0,016	-1,513	0,131
-7	-0,025	2,139	0,033
-6	-0,001	-0,120	0,904
-5	0,018	1,950	0,052
-4	-0,007	-0,563	0,573
-3	-0,001	0,006	0,995
-2	0,006	1,107	0,269
-1	-0,007	-0,609	0,542
0	0,007	0,687	0,492
1	-0,015	-1,319	0,188
2	-0,024	-2,244	0,025
3	0,017	1,493	0,136
4	-0,01	-1,0262	0,305
5	-0,01	-0,914	0,361
6	0,008	0,6763	0,499
7	0,001	0,398	0,691
8	-0,017	-1,557	0,120
9	-0,002	-0,375	0,707
10	-0,004	-0,557	0,577

Tablo 5, olay günü olarak kabul edilen 23 Nisan 2022 tarihindeki duyurudan 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası için hesaplanmış ortalama anormal getiriler (AAR), t-test istatistiği ve p-değerlerini göstermektedir. Tabloya göre olay gününden önceki 10. ve 7. günleri olay gününden sonraki 2. gün anormal ortalama getiriler (AAR) istatistiksel olarak anlamlıdır.

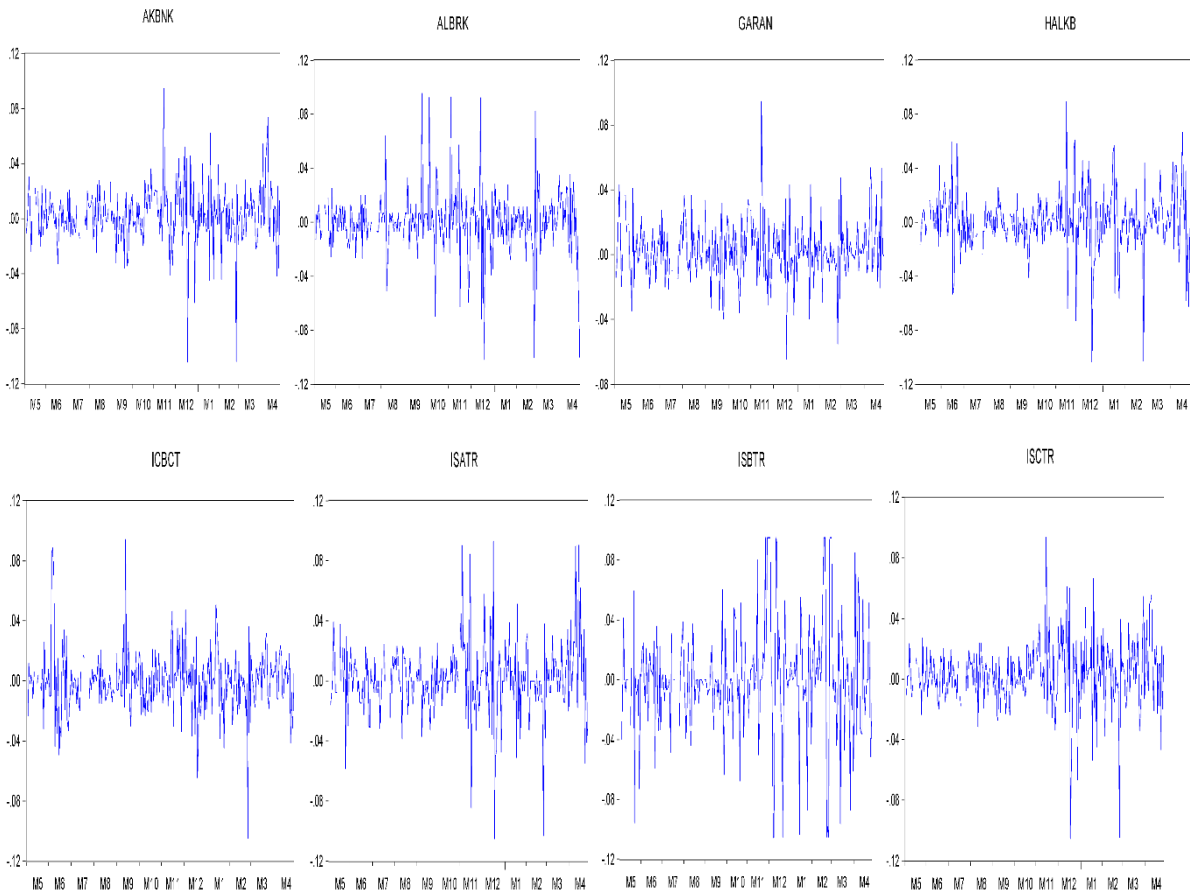
Dolayısıyla 23 Nisan 2022 tarihinde yapılan zorunlu karşılıklarda artış duyurusunun BIST banka endeksinde yer alan bankaların pay getirisi üzerinde etkisinin olmadığını gösteren H0

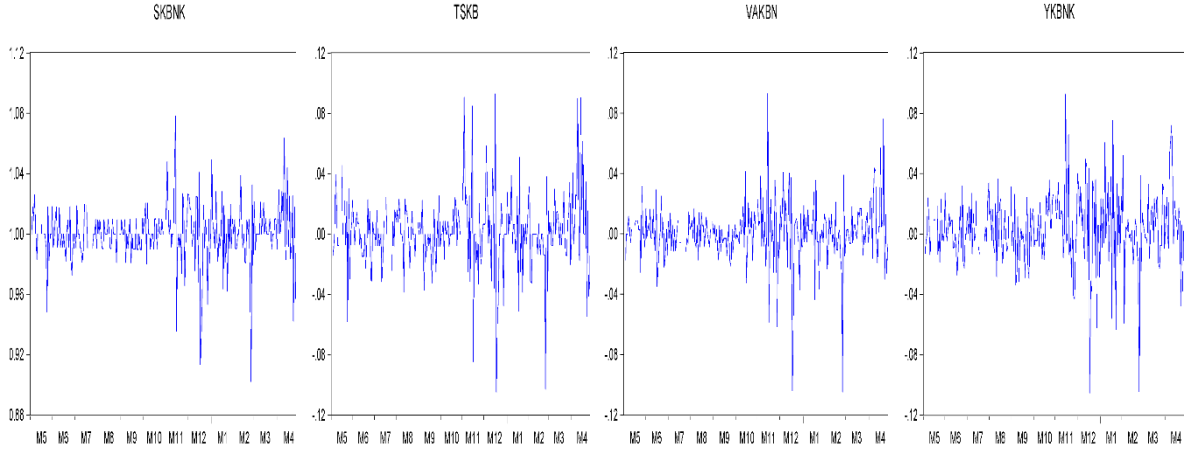
hipotezi reddedilmektedir. H1 hipotezinin kabul edilmesi piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığı ve anormal getirinin elde edildiği göstermektedir.

23 Nisan 2022 tarihinde yapılan zorunlu karşılık uygulamasında meydana gelen değişimin BIST banka endeksinde yer alan bankaların pay getirilerinde oynaklığa yol açıp açmadığını test etmek için GARCH analizi yapılmıştır. Çalışmanın bütünlük sağlaması ve analiz sonuçlarının karşılaştırılabilmesi için olay çalışması yönteminin toplam tahmin pencere uzunluğu dönemi olan 04.05.2021-12.05.2022 tarihlerini kapsayan BIST banka endeksinde yer alan bankaların pay getirileri analize dâhil edilmiştir.

Zorunlu karşılıklarda meydana gelen değişimin pay getirilerinde oynaklığa etkisini tespit edebilmek için olay çalışması yönteminde olay penceresi dönemi olarak ifade edilen ve olayın pay fiyatına tepkisini belirten dönem kukla değişken (dummy) olarak tanımlanıp modele açıklayıcı değişken olarak eklenmiştir.

Şekil 3. BIST Banka Endeksinde Yer Alan Bankaların Pay Getirilerini Zaman Seyir Grafikleri

Şekil 3’ de, bankaların pay getirilerinin zaman seyir grafiklerinin istikrarlı bir seyir izlemediği, pay getirilerinde artış ve azalışların meydana geldiği görülmektedir. Ayrıca serilerde oynaklık kümelenmesi yani büyük değişimleri büyük hareketlerin izlediği, küçük değişimleri ise küçük hareketlerin izlediği görülmektedir.

Tablo 6. Pay Getirilerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Medyan	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	Olasılık
AKBNK	0,0021	0,0021	0,0947	-0,1045	0,0220	-0,3904	8,0185	274,07	0,0000
ALBRK	-0,0001	0,0000	0,09523,	-0,1017	0,02581	0,0223	7,8860	253,67	0,0000
GARAN	0,0028	0,0007	0,0948	-0,0646	0,0188	0,4129	5,62423	80,42	0,0000
HALKB	0,0009	0,0000	0,0897	-0,1036	0,0239	-0,4337	6,6194	147,18	0,0000
ICBCT	-0,0003	0,0000	0,0941	-0,1049	0,02203	0,3567	7,3762	208,89	0,0000
ISATR	0,0028	0,0000	0,0953	-0,1054	0,0182	3,3883	26,389	6300,2	0,0000
ISBTR	0,0011	0,0000	0,0953	-0,1054	0,0389	-0,0070	4,4654	22,82	0,0000
ISCTR	0,0029	0,0019	0,0943	-0,1055	0,0229	-0,4407	7,2811	203,07	0,0000
SKBNK	1,0001	1,0000	1,1000	0,9020	0,021	-0,2039	8,4067	312,36	0,0000
TSKB	0,0013	0,0000	0,0931	-0,1054	0,0256	0,0031	6,9233	163,55	0,0000
VAKBN	0,0007	0,0000	0,0933	-0,1048	0,0207	-0,5888	9,6460	484,02	0,0000
YKBNK	0,0031	0,0000	0,0929	-0,1054	0,0246	-0,3437	6,2578	117,79	0,0000

Tablo 6’ da pay getirilerine ait tanımlayıcı istatistiklerde bankaların pay getirilerinin basıklık katsayısının 3’ den büyük olduğu yani leptokurtik (kalın kuyruk) dağılıma sahip oldukları görülmektedir. Her bir pay getirisinin basıklık katsayılarının negatif değerde olması sola çarpık bir dağılım olduğunu göstermektedir. Jarque- Bera test istatistiği ise % 1 anlamlılık düzeyinde pay getirilerinin normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Serilerin durağanlık düzeyi, Dickey ve Fuller (1981) tarafından önerilen Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ile test edilmiştir. ADF birim kök test sonuçları Tablo 7’ de raporlanmıştır.

Tablo 7. ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Sabit	Trend ve Sabit	Trendsiz ve Sabitsiz
AKBNK	-9,992091*	-9,969008*	-9,871723*
ALBRK	-4,640141*	-4,671031*	-4,650693*
GARAN	-17,40553*	-17,37069*	-17,01630*
HALKB	-16,80346*	-16,76856*	-16,80789*
ICBCT	-9,505678*	-9,515851*	-9,523847*
ISATR	-4,247107*	-4,287232*	-3,927422*
ISBTR	-8,660709*	-8,668419*	-8,653360*
ISCTR	-17,04204*	-17,04511*	-16,76854*
SKBNK	-5,718921*	-5,773725*	-0,143374*
TSKB	-5,144792*	-5,209484*	-5,113033*
VAKBN	-17,89662*	-17,86640*	-17,89991*
YKBNK	-9,790770*	-9,766543*	-9,568308*

*, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

ADF birim kök testi sonuçlarına göre tüm değişkenlerin %1 önem düzeyinde düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Serilerin durağanlık düzeyi belirlendikten sonra zorunlu karşılıklardaki değişimin BIST banka endeksinde yer alan bankaların pay getirilerinde volatilitiyi açıklamak için temel GARCH modeli GARCH (1,1) kullanılarak analize devam edilmiştir.

Tablo 8. GARCH Modeli Tahmin Sonuçları

Varyans Denklemi						
	AKBNK	ALBRK	GARAN	HALKB	ICBCT	ISATR
sabit	0,000000385 (0,6022)	0,000315 (0,0000)	0,000405 (0,000)	0,000250 (0,000)	0,000171 (0,972)	0,000251 (0,000)
i	0,003896 (0,0773)	0,494885 (0,0001)	0,194684 (0,0095)	0,682727 (0,0000)	0,249501 (0,0229)	0,183825 (0,2292)
i	0,010368 (0,0000)	0,057671 (0,0412)	0,312488 (0,0392)	0,022714 (0,0811)	0,415709 (0,0155)	0,382173 (0,0000)
Dummy	0,00000389 (0,0146)	0,000740 (0,0862)	-0,000226 (0,0000)	0,000513 (0,1817)	0,000004 (0,5294)	-0,000251 (0,0000)
Varyans Denklemi						
	ISBTR	ISCTR	SKBNK	TSKB	VAKBN	YKBNK
sabit	0,000279 (0,001)	0,000549 (0,000)	0,000212 (0,000)	0,000286 (0,000)	0,000000 (0,0069)	0,000200 (0,0001)
i	0,231056 (0,0013)	0,235185 (0,0005)	0,493003 (0,0000)	0,494511 (0,0001)	0,467979 (0,000)	0,339908 (0,0002)
i	0,564152 (0,0000)	0,327740 (0,0004)	0,119424 (0,0957)	0,042830 (0,0662)	0,500150 (0,000)	0,373426 (0,0008)
Dummy	0,000002 (0,8791)	0,000004 (0,8531)	0,001339 (0,0019)	0,001044 (0,0600)	0,000258 (0,1265)	0,0002 (0,7389)

Tablo 8' de tüm varyans denklemlerinde ARCH (i) ve GARCH (i) katsayılarının pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir ve tüm pay getirileri ARCH ve GARCH etkisine sahiptir. Zorunlu karşılıklardaki değişimin pay fiyatlarına etkisini temsil eden dummy değişkenini incelediğimizde, AKBNK pay getirisi için dummy değişkeni %1 önem düzeyinde anlamlıdır. Değişkenin katsayısının pozitif ve anlamlı olması AKBNK'nın pay getirisinin volatilitisini

arttırdığını göstermektedir. ALBRK pay getirisi için dummy değişkeni %10 önem düzeyinde anlamlıdır. Değişkenin katsayısının pozitif ve anlamlı olması ALBRK serisinin pay getirisinin volatilitisini arttırdığını göstermektedir. GARAN pay getirisi için dummy değişkeni %1 önem düzeyinde anlamlıdır. Değişkenin katsayısının negatif ve anlamlı olması GARAN pay getirisinin volatilitisini azalttığını göstermektedir. HALKB pay getirisi için dummy değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değildir ve HALKB pay getirisinin volatilitesinde istatistiksel olarak etkiye sahip değildir. ICBCT pay getirisi için dummy değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değildir ve ICBCT pay getirisinin volatilitesinde istatistiksel olarak etkiye sahip değildir. ISATR pay getirisi için dummy değişkeni %1 önem düzeyinde anlamlıdır. Değişkenin katsayısının negatif ve anlamlı olması ISATR pay getirisinin volatilitisini azalttığını göstermektedir. ISBTR ve ISCTR pay getirileri için dummy değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değildir ve bu değişkenlerin getirilerinin volatilitesinde istatistiksel olarak etkiye sahip değildir. SKBNK pay getirisi için dummy değişkeni %1 önem düzeyinde anlamlıdır. Değişkenin katsayısının pozitif ve anlamlı olması SKBNK'nin pay getirisinin volatilitisini arttırdığını göstermektedir. TSKB pay getirisi için dummy değişkeni %10 önem düzeyinde anlamlıdır. Değişkenin katsayısının pozitif ve anlamlı olması TSKB'nin pay getirisinin volatilitisini arttırdığını göstermektedir. VAKBN ve YKBNK pay getirileri için dummy değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değildir ve bu değişkenlerin getirilerinin volatilitesinde istatistiksel olarak etkiye sahip değildir.

5. Sonuç

Merkez bankalarının para politikası araçlarından biri olan zorunlu karşılık oranlarında meydana gelen değişimler, bankaların kaynak maliyetini ve faiz marjını etkileyen faktörler arasındadır. TCMB tarafından banka bilançolarının yükümlülük tarafına uygulanmakta iken makro ihtiyati tedbirleri güçlendirmek amacıyla 23 Nisan 2022 tarih ve 2022-24 sayılı basın duyurusu ile bilançoların aktif tarafına da uygulanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada, ilk olarak TCMB'nin zorunlu karşılık uygulamasındaki değişikliğin bankaların banka pay fiyatlarına etkisi olay çalışması yöntemiyle incelenmiştir. 23 Nisan 2022 tarihi resmî tatil olduğundan dolayı bir sonraki iş günü olay günü olarak belirlenmiş ve (t+10, t-10) olay penceresi olarak seçilmiştir. Pay fiyatlarının 23 Nisan 2022 tarihli zorunlu karşılık uygulamasında değişim tepkisini ölçmek için BIST banka endeksinde yer alan paylara ait anormal getiriler (AR), t-test istatistikler ve p-değerleri hesaplanmış daha sonra ortalama anormal getirilerin t-test istatistikler ve p-değerleri hesaplanmıştır. Daha sonra zorunlu

karşılıklarda meydana gelen değişimin BIST banka endeksinde yer alan bankaların pay getirinin volatilitesine etkisi GARCH (1,1) yöntemi ile araştırılmıştır. Zorunlu karşılıklardaki uygulama değişikliğinin etkisini görebilmek amacıyla olay çalışması yönteminde olay penceresi dönemi olarak ifade edilen ve olayın pay fiyatına tepkisini belirten dönem kukla değişken olarak tanımlanıp modele açıklayıcı değişken olarak eklenmiştir.

Çalışma sonucunda BIST banka endeksinde yer alan paylardan ISATR, ISBTR, ISCTR hariç bütün payların olay günü önce ve olay günü sonrasında anormal getirilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu günler olduğu belirlenmiştir. BIST banka endeksinde yer alan payların ortalama anormal getirilerinde ise olay gününden önceki 10. ve 7. günler olay gününden sonraki 2. gün anormal ortalama getirinin anlamlı olduğu sonucu elde edilmiştir. Piyasanın yarı güçlü formda etki olduğunu gösteren H_0 hipotezinin reddedilerek, piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığını ve piyasadan anormal getiriler elde edebileceğini öne süren H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Dolayısıyla gerek bankaların pay fiyatlarında anormal getirilerin istatistiksel olarak anlamlı olması gerekse ortalama anormal getirilerinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmesi yarı güçlü formda etkin piyasa varsayımlarından biri olan yatırımcıların kamuya açıklanmış bilgileri kullanarak anormal getiri elde sağlayamayacakları görüşü reddedilmektedir.

Zorunlu karşılıklarda meydana gelen değişim AKBNK, ALBRK, SKBNK ve TSKB' nin pay getirilerinin volatilitesinde artışı neden olurken GARAN ve ISATR bankalarının pay getirilerinin volatilitesinde azalışa neden olmaktadır. HALKB, ICBCT, ISBTR, ISCTR, VAKBNK ve YKBNK bankalarının pay getirilerinin volatilitesinde etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Zorunlu karşılıklar uygulamasının ilk defa banka bilançolarının aktif tarafına uygulanmaya başlanması beklenmedik olaylara karşı piyasaların hızlı tepki verdiği ve bankaların pay getirilerinde volatiliteye neden olabildiğini göstermektedir. Pay getirilerinde volatilitenin artması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yatırımcıların BIST banka endeksinde yer alan bankaların paylarına yatırım yaparken pay getirilerindeki volatilitenin dikkate alınarak riske karşı tutumlarına göre yatırım kararı almalarına faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Altuntaş, D. ve Ersoy, E. (2020). The Causal Relationship between CDS Premiums and BIST 30 and BIST Banks Index. *Journal of Economics and Financial Researches*, 2(2), 144-155.
- Athanasoglou, P., Delis, M. ve Staikouras, C. (2006). Determinants of Bank Profitability in the South Eastern European Region. *Bank of Greece Working Paper*, 47, September 1.
- Benninga, S. (2014). *Financial Modeling*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- BIST. (2020). BIST Pay Endeksleri Temel Kuralları. <https://www.borsaistanbul.com/files/bist-pay-endeksleri-temel-kurallari2020.pdf>
- Bollerslev, T. (1986). Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 37, 307-327.
- Brown, S. J. ve Warner, J. B. (1985). Using Daily Stock Returns. *Journal of Financial Economics*, 14, 3-31.
- Brown, S.J. ve Warner, J.B. (1980). Measuring Security Price Performance. *Journal of Financial Economics*, 8, 205-258.
- Burki, A. A., ve Niazi, G. S. K. (2009). Impact of Financial Reforms on Efficiency of State Owned, Private and Foreign H.R. Managers in Pakistan. *Applied Economics*, 42, 3147-3160.
- Elyasiani, E. ve Mansur, I. (1998). Sensitivity of Bank Stock Returns Distribution to Changes in the Level and Volatility of Interest Rates: A GARCH-M Model. *Journal of Banking & Finance*, 22, 535-563.
- Elyasiani, E., ve Mansur, I. (2004). Bank Stock Return Sensitivities to the Long-term and Short-term Interest Rates: A Multivariate GARCH Approach. *Managerial Finance*, 30 (9), 32-55.
- Engle, R. F. (1982). Autoregressive Conditional Heteroskedasticity with Estimates of the Variance of the United Kingdom Inflation. *Econometrica*, 50(4), July, 987-1007.
- Gray, S. (2011). Central Bank Balances and Reserve Requirements. *International Monetary Fund WP*, 11/36.
- Jaffe, J. F. (1974). Special Information and Insider Trading. *The Journal of Business*, 47(3), 410-428.
- Kane, E.J. ve Ünal, H. (1988). Change in Market Assessment of Deposit Institution Riskiness. *Journal of Financial Services Research*, 2, 201-229.
- MacKinlay, A. C. (1997). Event Studies in Economics And Finance. *Journal Of Economic Literature*, 35(1), 13-39.
- Malede, M. (2014). Determinants of Commercial Banks Lending: Evidence from Ethiopian Commercial Banks. *European Journal of Business and Management*, 6(20).
- Mazgit, İ. (2013). Endeks Kapsamında Olmanın Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: BIST Temettü 25 Endeksi Üzerine Bir Uygulama. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 2013/2.
- Mcgee, R. W. ve Tarangelo, T. (2008). Corporate Governance, The Timeliness of Financial Reporting and The Russian Banking System: An Empirical Study. *Florida International University Working Paper*, June.

- McWilliams, A. ve Siegel, D. (1997). Event Studies in Management Research: Theoretical and Empirical Issues. *Academy of Management Journal*, 40(3), 626-657.
- Menacer, A., ve Nurein, S. A. (2017). Macroeconomic Variables and Islamic Bank Stock Returns: Panel Data Evidence from GCC Countries. *Journal of Islamic Finance (Special Issue)*, 1-13.
- Olokoyo, F. (2011). Determinant of Commercial Bank's Lending Behavior in Nigeria. *International Journal of Financial Research*, 2(2), 61-72.
- Olusanya, S., Oyebo A. ve Ohadebere E. (2012). Determinants of Lending Behavior of Commercial Banks. *A Cointegration Analysis*, 5(5), 71-80.
- Ozbey, F., ve Paksoy, S. (2020). GARCH Ailesi Modelleri ve ANN Entegrasyonu ile BIST 100 Endeks Getirisinin Volatilite Tahmini. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 385-396.
- Park, J. ve Choi, P.B. (2011). Interest Rate Sensitivity of US Property/Liability Insurer Stock Returns. *Managerial Finance*, 7(3), 134-150.
- Peterson, P. P. (1989). Event Studies: A Review of Issues and Methodology. *Quarterly Journal of Business and Economics*, 36-66.
- Santoni, G. J. (1985). The Monetary Control Act, Reserve Taxes and the Stock Prices of Commercial Banks. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, June/July, 12-20.
- Sharpe, W. F. (1963). A Simplified model for Portfolio Analysis. *Management Science*, 9(2), 277-293.
- Shuxia, J. ve Yuchan, C. (2012). Monetary Policy, Bank Capital and Risk-Taking. *Journal of Financial Research*, 4, 1-15.
- Skander, J. V. (2011). Banking Conditions and the Effects of Monetary Policy: Evidence from U.S. States. *The B.E. Journal of Macroeconomics*, 12(2), 1-22.
- Slovin, M., Sushka, M. ve Bendeck, Y. (1990). The Market Valuation Effects of Reserve Regulation. *Journal of Afonetary Economics*, January, 25, 3-19.
- Sorescu, A., Warren, N. L. ve Ertekin, L. (2017). Event Study Methodology in the Marketing Literature: an Overview. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 45, 186-207.
- Şenel, C. (2022). Mevduat Bankalarının Hisse Senedi Getirilerine Etki Eden Finansal Faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 1880-1889.
- Tarkun, S., Işığçok, E. ve Akdamar, E. (2022). Türkiye'de Covid 19 Döneminde CDS Oynaklığı Üzerinde BIST100 ve VIX Endekslerinin Etkilerinin Simetrik ve Asimetrik Koşullu Değişen Varyans Modelleri ile Belirlenmesi. *Uludağ Journal of Economy and Society*, 41(2), 203-223.
- Yıldız, B. (2016). Oynaklık Tahmininde Simetrik ve Asimetrik GARCH Modellerinin Kullanılması: Seçilmiş BIST Alt Sektör Endeksleri Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 72, 83-106.
- Yi, F., Shengmin, Z. ve Xiaowen, X. (2012). An Analysis of Bearing Bank Risks in Monetary Policies: on the Coordination Between the Monetary Policy and the Macro-Prudential Policy. *Management World*, 11, 9-19.

beykozakademi

DERGİSİ

CİLT 11 - SAYI 02
YIL 2023

 BEYKOZ
ÜNİVERSİTESİ

100
TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN YÜZÜNCÜ YILI

E-ISSN 2651-5393

www.beykoz.edu.tr • 0216 912 22 52

    / beykozedutr

ISSN 2651 - 5393

9 772147 808009 >